

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ»

HUMANITARIUM

ТОМ 40

ВИПУСК 3

ФІЛОСОФІЯ

ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ – 2018

УДК 159.9(082)
Н 91

Humanitarium / ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – Переяслав-Хмельницький (Київ. обл.) ; Ніжин (Чернігів. обл.) : Лисенко М. М., 2018. – Том. 40, Вип. 3 : Філософія. – 212 с.

Збірник наукових праць засновано у 2000 році.

До 2017 року мав назву «Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» : збірник наукових праць».

Засновник:

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Свідцтво про державну реєстрацію КВ №22958-12858ПР від 17.07.2017 року.

Збірник затверджено наказом Міністерства освіти і науки України
як фахове видання з педагогічних наук від 28.12.2017 №1714.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

КОЦУР В. П., доктор історичних наук, професор, дійсний член НАПН України.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

АНДРУЩЕНКО В. П., доктор філософських наук, професор, дійсний член НАПН України, член-кореспондент НАН України;

БАЗАЛУК О. О., доктор філософських наук, професор;

КІНЦАНС В., доктор філософії, професор (Латвія),

КОНВЕРСЬКИЙ А. Є., доктор філософських наук, професор, академік НАН України;

РИК С. М., кандидат філософських наук, доцент (заступник головного редактора);

СТАДНИК М. М., доктор філософських наук, професор;

СТОГНІЙ І. П., доктор філософських наук, професор;

ХАРЧЕНКО Л. М., кандидат філософських наук, доцент (відповідальний секретар);

ХАРЬКОВЩЕНКО Є. А., доктор філософських наук, професор.

Рекомендовано вченою радою ДНВЗ «Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди» (протокол № 10 від 2 липня 2018 р.)

ISSN 2308-5126 (Друковане видання)
ISSN 2518-1114 (Електронне видання)

ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ДПУ
ІМЕНІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ, 2018.

THE MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
STATE HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION
«PEREIASLAV-KHMELNYTSKYI HRYHORII SKOVORODA
STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY»

HUMANITARIUM

VOLUME 40

ISSUE 3

PHILOSOPHY

PEREIASLAV-KHMELNYTSKYI – 2018

UDK 159.9(082)
H 91

Humanitarium / SHEI «Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University».
– Pereiaslav-Khmelnytskyi (Kyiv reg.) ; Nizhyn (Chernihiv reg.) : Lysenko M. M., 2018. – Vol. 40, Iss. 3 :
Philosophy. – 212 p.

Collection of scientific works was founded in 2000.

Until 2017 it published as «The Journal of Humanities of the SHEI «Pereiaslav-Khmelnytskyi
Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University» : collection of scientific works».

Founders:

SHEI «Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University».

State registration certificate KB №22958-12858IIP from July 17, 2017.

The collection was approved by the Ministry of Education and Science of Ukraine
as professional edition in pedagogy sciences from December 28, 2017 №1714.

CHIEF EDITOR:

KOTSUR V. P., Doctor of History, Professor, Member of the NAPS of Ukraine.

EDITORIAL BOARD:

ANDRUSCHENKO V. P., Doctor of Philosophy, Professor, Member of the NAPS of Ukraine, Member of the
National Academy of Sciences of Ukraine;

BAZALUK O. O., Doctor of Philosophy, Professor;

KINTSANS V. P., Doctor of Philosophy, Professor (Latvia);

KONVERSKIY A. E., Doctor of Philosophy, Professor, Member of the National Academy of Sciences of
Ukraine;

RYK S. M., PhD, Associate Professor (Deputy Editor);

STADNYK M. M., Doctor of Philosophy, Professor;

STOHNII I. P., Doctor of Philosophy, Professor;

KHARCHENKO L. M., PhD, Associate Professor (Executive Secretary);

KHARKOVSHCHENKO Y. A., Doctor of Philosophy, Professor.

*Recommended by the Academic Council of the SHEI «Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii
Skovoroda State Pedagogical University» (proceedings № 10 from July 2, 2018)*

ISSN 2308-5126 (Print)
ISSN 2518-1114 (Online)

PEREIASLAV-KHMELNYTSKYI
HRYHORII SKOVORODA SPU, 2018.

ЗМІСТ

<i>Бухтатий О.</i> Ефективність механізмів військово-цивільного партнерства у сфері медіа на прикладі локальної преси в умовах викликів та загроз ХХІ ст.....	7
<i>Вакулич В.</i> Вибірчі технології в Україні: як ошуюють виборця.....	18
<i>Войналович В.</i> Релігійний комплекс України у координатах сучасних глобалізаційних процесів.....	28
<i>Войтенко Ю.</i> Поступ України до НАТО (2014-2018 рр.).....	40
<i>Гулерсе Х.</i> Дамаська проповідь: ліки для духовних проблем сучасного світу.....	48
<i>Дем'яненко Б., Дем'яненко В.</i> Гіпотетичні сценарії російсько-української війни: двосторонній вимір.....	57
<i>Калакура О., Панчук М.</i> Етнонаціональна політика України на тлі євроінтеграційних процесів.....	66
<i>Ковач Л.</i> Товариство Педагогічне у Береговому: історія заснування та діяльності.....	76
<i>Коцур В.</i> Угорська національна меншина в соціокультурному, поліетнічному просторі України ХХІ століття: мовна самоізоляція чи інтеграція в український соціум.....	86
<i>Коцур Л.</i> Діяльність ідеологічного відділу та ідеологічної комісії ЦК КПРС в кінці 1980-х рр.....	98
<i>Ляшенко О.</i> Наукове осмислення забезпечення прав національних меншин після проголошення незалежності України.....	106
<i>Ніколаєць Ю.</i> Використання мас-медіа контенту у російсько-українському інформаційному протистоянні 2014-2016 рр.....	117
<i>Новородовський В.</i> Іноземці та представники національних меншин України у вітчизняних збройних формуваннях: особливості, проблеми, статус (2014–2018).....	133
<i>Плужник Л., Орищина М.</i> Вплив російської політики на конструювання кримської ідентичності в період незалежності України як один з інструментів гібридної війни.....	146
<i>Порєв С.</i> Про епістемологічну і практичну мотивацію кооперації досліджень та розробок університетів і підприємництва.....	160
<i>Потапенко О., Хомич В.</i> Константа гармонізації Всесвіту: число 13308.....	173
<i>Прядко Т.</i> Етнонаціональні відносини в ідеологічних конструкціях сучасного популізму.....	181
<i>Рубан А., Харченко Л.</i> Релігія в контексті глобальних суспільно-політичних процесів: філософсько-антропологічний аналіз.....	188
<i>Шевченко Р.</i> Витоки придністровського конфлікту.....	195
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	206
ДО ВІДОМА АВТОРІВ.....	210

CONTENTS

Bukhtatyi O. The effectiveness of mechanisms of civil-military partnership in the field of media on the example of the local press in the context of challenges and threats of the XXI century.....	7
Vakulych V. Election techniques in Ukraine: how to choose a voter.....	18
Voinalovych V. Religious complex of Ukraine in the coordinates of modern globalization processes.....	28
Voitenko Y. Admission of Ukraine to NATO (2014-2018).....	40
Gulercie H. The Damascus Sermon: Cures for the Spiritual Problems of the Modern World.....	48
Demyanenko B., Demyanenko V. Hypothetical scenarios of the Russian-Ukrainian war: a two-sided dimension.....	57
Kalakura O., Panchuk M. Ethnician policy of Ukraine in the field of eurointegration processes.....	66
Kovach L. Pedagogical Society in Berehove: history of foundation and activity..	76
Kotsur V. Hungarian national minority in socio-cultural, political space of Ukraine in XXI century: language self-isolation or integration in ukrainian society.....	86
Kotsur L. Activity of the ideological department and ideological commission of CC of CPSU at the end of the 1980-th.....	98
Liaschenko O. Scientific measures to provide the rights of national minorities after declaring the independence of Ukraine.....	106
Nikolaiets Y. The use of mass media content in the russian-ukrainian informational confrontation in 2014-2016.....	117
Novorodovskiy V. Foreigners and national minorities of Ukraine in native armed forces: features, problems, status (2014-2018).....	133
Pluzhnyk L., Oryshchyna M. The influence of russian policy on the development of criminal identity in the period of Ukraine's independence as one of the hybrid war anti-instruments.....	146
Porev S. On epistemology and practical reason of university-entrepreneurship research and development cooperation.....	160
Potapenko O., Khomich V. Constant of harmonization of the universe: number 13308.....	173
Pryadko T. Ethnic relations in ideological structures of modern populism.....	181
Ruban A., Kharchenko L. Religion in the context of global social and political processes: philosophical and anthropological analysis.....	188
Schevchenko R. Origins of the Transnistrian conflict.....	195
 INFORMATION ABOUT THE AUTHORS	 206
INFORMATION FOR AUTHORS	211

ЕФЕКТИВНІСТЬ МЕХАНІЗМІВ ВІЙСЬКОВО-ЦИВІЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА У СФЕРІ МЕДІА НА ПРИКЛАДІ ЛОКАЛЬНОЇ ПРЕСИ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ ТА ЗАГРОЗ ХХІ СТ.

У статті досліджуються і аналізуються питання щодо відродження, формування та розвитку одного з важливих сегментів української військової преси, а саме – оперативних, локальних «бригадних» друкованих видань (інформаційних бюлетенів, вісників тощо) військових формувань Збройних Сил України. На прикладі діяльності Оперативного командування «Захід», у всіх бригадних підрозділах якого протягом 2015-2018 років в процесі військово-цивільного партнерства з реформованими друкованими засобами масової інформації місцевої сфери розповсюдження було започатковано та налагоджено діяльність локальних «бригадних» (фронтових) друкованих засобів масової інформації. Наведені результати експертного опитування військовослужбовців та запропоновано контентно-інформаційну структуру цих видань. На основі опрацювання нормативно-правових аспектів діяльності цих друкованих видань та з урахування практичних результатів вироблені пропозиції щодо внесення змін до законодавства про пресу з метою спрощення процесів легалізації (реєстрації) та забезпечення належного функціонування після завершення антитерористичної операції.

Ключові слова: преса, прес-офіцер, «бригадна» (фронтowa) газета, редакція реформованого засобу масової інформації, військово-цивільне партнерство

The article researches and mainly focuses on the issues of revival, formation and development of one of the important segments of the Ukrainian military press, namely, operational, local "brigade" printed publications (newsletters, bulletins, etc.) of the military units and formations of the Armed Forces of Ukraine.

The Authors analyze the pattern of the practice of the Operational Command «West». In all of its brigade units the activities of local «brigade» (military front) print media were initiated and established (during the 2015-2018 years) within the process of military-civilian partnership with the reformed print media of the local distribution.

The research presents the results of the expert survey of military personnel and offers the content-information structure of such military publications.

Based on the consideration of the legal aspects of the activity of these printed military publications and its practical results, the Authors recommend the amendments to the legislation on the press aimed at simplifying the processes of legalization (registration) military press and ensuring its proper functioning after the completion of the Anti-Terrorist Operation in Ukraine.

Keywords: press, press officer, «brigade» (military) newspaper, editorial staff of the reformed media, military civil partnership.

Постановка проблеми. Проблематика питання щодо захисту національного інформаційного простору та протидії інформаційній агресії нерозривно поєднана з процесами утворення, функціонування та розвитку українських військових мас-медіа та військової журналістики, як складової й невід'ємної частини державотворення сучасної України. Визнаючи той факт, що протягом практично всього новітнього періоду державної незалежності в Україні відбувалися цілеспрямовані процеси, спрямовані на дезорганізацію, знецінення, руйнацію обороноздатності загалом, а також іміджу та суспільної довіри до Української армії зокрема, потрібно визнати, що й українська військова журналістика по чвертьсторічній

річниці державної незалежності також потрапила в зону критичної небезпеки фактичного знищення та денационалізації.

Сьогодні очевидним і беззаперечним є той факт, що передумовою військової агресії з боку Російської Федерації була масована, скоординована та спланована потужна інформаційна атака на Україну, яка з одного боку виражалася у спрямуванні на українське суспільство та міжнародне співтовариство пропагандистськими російськими медіа потоку маніпулятивної «фейкової» інформації, а з іншого шляхом фізичного і морального тиску здійснювалось знищення всіх національних інструментів, здатних протидіяти цій пропаганді.

Але сьогодні ми можемо констатувати, що Збройні Сили України та українське суспільство вже зробили певні висновки з тих подій і навчилися досить успішно протистояти агресору.

Водночас, на нашу думку, ще **недостатньо вивченим залишається питання** щодо важливості й ролі локальної військової преси в процесах відродження нової української армії та забезпеченні захисту територіальної цілісності держави та національної безпеки.

Цим і обумовлюється **актуальність порушеної проблеми**, що зокрема, стосується питання винайдення ефективного механізму, який би забезпечував не тільки належний розвиток військових медіа, а й відповідно сприяв би підвищенню їхньої якості, медіа-ефективності, якомога повнішому й оперативнішому забезпеченню інформаційних потреб військовослужбовців тощо.

Теоретичне підґрунтя. Аналіз наукових досліджень і розвідок показує, що питання становлення та розвитку інформаційної складової розвитку української армії, інформаційної безпеки, протидії ворожій пропаганді досліджувалось низкою вітчизняних науковців, таких як Г. Кривошея, В. Горбулін, М. Ожеван, Г. Почепцов, О. Радченко, Р. Драпак, С. Горевалов, Н. Зикун, С. Сегеда, В. Лизанчук, С. Кость та ін. Проблематика діяльності національно-патріотичної преси в лавах Української армії висвітлювалась в роботах авторів та науковців середини ХХ ст. Опираючись на творче надбання тих науковців, які тією чи іншою мірою розробляли проблеми періодизації історії української преси, потрібно відзначити, що на початку ХХІ століття ця тема була практично відсунута на задній план вітчизняної науки у сфері соціальних комунікацій. Катастрофічну помилковість таких рішень і підходів було, на жаль, доведено сучасною реальністю під час протидії військовій агресії на східних кордонах України.

Методи дослідження. У дослідженні ми використовували такі методи дослідження як описовий, хронологічний, опитування, статистичний, типології, контент-аналізу.

Результати дослідження. Як зазначає вітчизняний дослідник Г. Кривошея, процеси українського державотворення завжди супроводжувались створенням національних збройних формувань та

українських медіа. Так, фактично з перших тижнів народження революцією 1917 року Української армії відбувалося й утворення української військової преси, згадки про яку існують у чисельних джерелах. З огляду на згадане, Г. Кривошея запропонував власну версію історичної періодизації процесу розвитку цього типу вітчизняної журналістики.

Перший період. Українська військова журналістика від започаткування до формування певної системи (1912–1917).

Другий період. Українська військова преса в часи революцій у Росії та національно-визвольних змагань України (1917–1921).

Третій період. Українська військова преса в міжвоєнний період (1921–1939).

Четвертий період. Українська військова преса в роки другої світової війни (1939–1945).

П'ятий період. Українська військова преса в післявоєнний період (1945–1991).

Шостий період. Українська військова преса в роки розбудови української державності» [Кривошея, 2012].

У цьому аспекті потрібно зазначити, що окремі згадки про українську військову пресу (у наведеній класифікації це віднесено до другого періоду) знаходимо в дослідженнях з історії боротьби за державну незалежність 1917-1921 років. Зокрема, у праці «Сумщина в боротьбі: біографії, історії спогади» оприлюднено згадку М. Бутовича (1966) про те, що інформаційне бюро армії Чернігівщини та Полтавщини видавало газету «Воля», до складу редакційної колегії і співробітників якої входив також і відомий український поет Павло Тичина» [Коваль, 2017: с. 151]. Редактором цього видання був один із організаторів 1-ї козацької стрілецької дивізії армії УНР (Сіра дивізія) Павло Дубрівний. У цьому ж дослідженні знаходимо відомості про ще одне видання, очолюване П. Дубрівним, – «Вістка Сірих» (м. Луцьк, 1919) [Коваль, 2017: с. 361]. Згадане дає підстави відзначити той факт, що у період української революції 1917-1921 років у військових частинах української армії також існувала своя військова преса.

Але, на жаль, сьогодні нам доводиться констатувати, що за майже чвертьсторічну історію незалежності українські військові газети були практично знищені і нині, за даними Державної наукової установи «Книжкова палата імені Івана Федорова», в Україні діє тільки одне таке офіційне газетне видання Міністерства оборони України – «Народна Армія».

Загалом, підтримуючи позицію Г. Кривошея щодо періодизації етапів становлення та розвитку вітчизняної військової журналістики, на наш погляд, сьогодні ми можемо вести мову про dokonаний факт щодо виникнення нового періоду в історії української військової журналістики та військових мас-медіа, що було наочно підтверджено під час бойових дій

на сході України. Таким чином, можна відзначити, що сучасна боротьба за українську державну незалежність дає підстави виокремити і ввести в науковий дискурс ще один важливий період новітньої історії української військової журналістики, а саме:

«Сьомий період: Відродження української військової журналістики та військових локальних мас-медіа у період протидії російській агресії (з 2014 року)».

Цей своєрідний феномен є результатом протидії українського народу військовій агресії з боку Росії, насамперед у період проведення антитерористичної операції на території деяких районів Донецької та Луганської областей. Саме в цей складний час в українському суспільстві відбулося реальне усвідомлення ролі та важливості військових мас-медіа та військової журналістики і сьогодні ми можемо вести мову про існування принаймні двох спільновекторних напрямків:

- на загальнодержавному рівні – зміцнення кадрового потенціалу військової журналістики та фінансово-матеріальних позицій традиційних військових медіа, як то, редакції головної газети Міністерства оборони України «Народна Армія», утворення і розвиток військового радіо «Армія FM» [Каплюк, 2018], усвідомлення необхідності відродження спеціалізованого військового телебачення тощо;

- на локальному рівні – створення «бригадних» (фронтових) друкованих видань – локальних, оперативних, малотиражних видань (газети, інформаційні бюлетені, вісники тощо) окремих військових формувань (зокрема, шляхом трансформації у «друковану пресу» існуючих «бригадних» інформаційних сторінок, які діють в мережі Facebook).

Очевидно, що використана у нашому дослідженні дефініція «локальна «бригадна» преса» – є досить умовною, оскільки більше характеризує ці військові мас-медіа за аудиторією і територією поширення та ініціативою щодо їх створення «знизу», різними редакційно-видавничими циклами, які обумовлені реальними вимогами нашого часу, редакційно-видавничими можливостями та інформаційними потребами військовослужбовців окремих військових формувань.

Водночас, на нашу думку, сучасна українська «бригадна» (фронтowa) преса вже має свої чіткі особливі ознаки, які дозволяють виділити її в окремий сегмент видань, відмінних від офіційних друкованих органів Міністерства оборони України.

Аналіз структури військових друкованих засобів масової інформації, що існують зараз (зокрема, офіційні дані наведені у табл. 1) та результати моніторингу повідомлень у вітчизняному інформаційному просторі), дозволяють здійснити певну систематизацію, створивши ієрархію, розподіливши їх за типом преси, типом видань та спрямованістю на аудиторію (загальні, за родами військ та «бригадні»). Варто зауважити, що ця ієрархія є результатом аналізу доступної у відкритому доступі інформації про військові друковані видання (Рис. 1).

Рис. 1. Класифікація військової преси Збройних Сил України

На нашу думку, найважливішою ознакою «бригадних» (фронтових) видань є те, що вони створюються за ініціативи командування, прес-офіцерів, військовослужбовців, волонтерів та громадських організацій, а не на замовлення Міністерства оборони України. Саме за цією головною ознакою, яка визначає також й інші відмінності від традиційної преси, ми й виокремлюємо її в окремий медійний сегмент української журналістики.

Загалом, потрібно визнати, що в Україні ці видання почали виникати, починаючи з 2014 року, досить спонтанно і здебільшого як реакція на виклики інформаційної агресії «руського міра»: масований потік російської пропаганди, спрямований насамперед на свідомість мешканців південно-східної частини України з метою просування ідей сепаратизму, «пацифікації», де українізації тощо, а також й на руйнування морального духу та боєздатності українських військовослужбовців. Тому виникнення військової «бригадної» (фронтowej) преси стало певним асиметричним кроком-відповіддю та протидією вказаним інформаційним загрозам і атакам.

Потрібно визнати, що утворення цього сегменту преси супроводжувалось низкою загальних проблемних аспектів, які мали як локально-елементарний характер: відсутність фахового, журналістського, «видавничого» досвіду прес-офіцерів, відповідного обладнання (фото-, комп'ютерної техніки), належної поліграфічної бази тощо, так і комплексний загальнодержавний – законодавча неврегульованість питання їх легалізації та невизначена позиція щодо цих мас-медіа на рівні

оборонного міністерства, кадровий дефіцит військових журналістів, відсутність досвіду та навичок в частині редакційно-видавничої підготовки видань, неналежна поліграфічна база тощо.

Разом із тим, сьогодні ми можемо стверджувати, що більшість цих проблем вдалося врегулювати в результаті впровадження механізму військово-цивільного партнерства прес-служб військових підрозділів та редакцій реформованих друкованих засобів масової інформації про що свідчать приклади успішної реалізації перших пілотних проєктів («Залізна воля», «Волинський щит», «Пліч-о-пліч» та ін.), що, в свою чергу, говорить про роль і важливість цього проєкту для Збройних Сил України, який до того ж має й свою військово-історичну ретроспективу.

С. Горевалов вважає, що за великим рахунком «українська військова журналістика виникла як певна аналогія до військової преси колишніх Збройних Сил СРСР та під впливом функціонування цивільної національно-патріотичної державницької преси України. Нині вона докладає усіх зусиль для всебічного інформування воїнів, зближення життя армії і народу, національно-патріотичного, морального, фізичного і професійного виховання військовослужбовців, підвищення обороноздатності України. Однак система військових ЗМІ, насамперед преси, не задовольняє сучасних потреб в оптимальному інформаційно-пропагандистському забезпеченні особового складу ЗСУ» [Горевалов, 2013: с. 254]. Характерно, що ця робота була опублікована у 2013 році й в історичній ретроспективі передувала трагічним подіям на сході України 2014 року та у висновках зверталась увага на важливість і релевантність формування й належного функціонування військової преси як більш мобільного, оперативного та ефективного засобу масової інформації, який би поєднував традиції минулих років та переваги сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

Як показує досвід принаймні останніх років, важливим компонентом цього напрямку стала військова локальна преса, механізм відродження, формування та функціонування якої вироблявся в реальних бойових умовах. Сьогодні ми можемо констатувати, що військова агресія з боку Російської Федерації на сході України підняла на поверхню суспільних та наукових дискусій не тільки завдання щодо забезпечення оборони та захисту державного суверенітету й територіальної цілісності України, а й проблему щодо вироблення дієвого механізму стосовно протидії засобам ворожої пропаганди та інформаційній агресії, що зокрема включає в себе розвиток української військової журналістики, військових мас-медіа, оперативного та комплексного забезпечення інформаційних потреб українських військовослужбовців.

Так, 24-та окрема механізована бригад імені короля Данила стала одним з перших бойових підрозділів Української армії, де в рамках волонтерської медіа-акції «Реформована преса – Українській Армії!» (2017) започатковано друкований випуск інформаційного бюлетеня

«Залізна воля». Ця акція швидко знайшла підтримку волонтерів в інших бригадах, зокрема свої видання започаткували газетарі із Сумської, Чернігівської, Рівненської та інших областей [Лубчак, 2017]. Досить тривалий час цей інформаційний продукт прес-служби, який мав вигляд «Інтернет-газети» та отримав назву «Залізна воля», вироблявся силами двох прес-офіцерів 24-ї бригади та поширювався в мережі Facebook. Друкований варіант виготовлявся в одному-двох примірниках на кольоровому принтері та розміщувався на дошці оголошень, розташованій на території дислокації частини. Водночас, у квітні 2017 року завдяки організації та налагодженню військово-цивільного партнерства з редакціями реформованих комунальних газет Сумської області було виготовлено перший друкований тираж «Залізна воля» (№ 57) і передано його у розташування частини у районі міста Попасна Луганської області.

З того часу військовослужбовці цієї військової частини з періодичною регулярністю отримують чергові випуски «бригадної» газети «Залізна воля». Характерна відмінність «бригадної» преси від загальновійськових газет, а також її унікальна особливість полягає в тому, що героями публікацій є бойові друзі та побратими, які пліч-о-пліч на передових рубежах протистоять російській ворожій агресії та розділяють часи смутку й радості військової служби.

У цьому аспекті потрібно зазначити на принциповій подібності й високій медіа-ефективності як «цивільних», так і «військових» (фронтових) локальних газет. Зокрема, про авторитет і популярність місцевої преси свідчать результати щорічної передплати, згідно з якими протягом останніх років коливання сукупних тиражів (за передплатою) місцевих газет в Україні перебувають в межах статистичної похибки (+/- 2...3%), тоді як зменшення тиражів загальнонаціональної преси становить 8-10% щорічно.

Локальні «бригадні» (фронтові) газети, що створюються у військових підрозділах Збройних Сил України, є сучасним, унікальними та особливо важливими інформаційним продуктом для військовослужбовців. Адже саме в них з'являються новини та інформація безпосередньо про самих військовослужбовців, про їхній військовий підрозділ. Цей чинник близькості до читача в зоні бойових дій є надзвичайно важливим і відіграє роль потужної моральної підтримки українських воїнів.

На нашу думку, унікальність і ефективність локальної «бригадної» преси багато в чому є подібними до характеристик більшості успішних місцевих газет, феномен яких полягає у безпосередній «близькості» до своєї аудиторії – місцевих жителів, бо героями журналістських матеріалів є прості громадяни. Також вагомими аргументами є відносна дешевизна цього друкованого інформаційного продукту та фактично унікальне становище на ринку місцевих новин і подій, що в комплексі створює передумови для успішного функціонування цього сегменту медіа, який до того ж отримав від української держави новий стимул для розвитку.

У цьому аспекті потрібно відзначити, що на сьогодні в Україні успішно триває, запроваджений у 2016 році процес реформування комунальної преси, який на практиці не тільки розвінчав хибні міфи про неспроможність до виживання місцевої преси, а й створив передумови для успішної взаємодії реформованих редакцій та військових підрозділів Збройних Сил України. Вже згаданий медіа-проект «Реформована преса – Українській Армії!» є ще одним реальним доказом ефективності процесу реформування та спроможності редакцій місцевих газет ефективно діяти у сфері захисту і розвитку національного інформаційного простору, оскільки вони виявилися здатними не тільки виконувати свою суспільну місію, а й забезпечують активну допомогу Українській Армії.

Окрім наведеного прикладу щодо успішного функціонування завдяки військово-цивільній медіа-взаємодії прес-офіцерів та журналістів реформованих газет із Сумської області «бригадної» (фронтової) газети 24-ї бригади «Залізна воля», можна зазначити, що завдяки такому механізму з травня 2017 року також регулярно видається інформаційний бюлетень 128-ї окремої гірсько-піхотної механізованої бригади «Пліч-о-пліч», матеріали до якого готує прес-офіцер цієї військової частини, а верстають та виготовляють його редакції реформованих комунальних газет із Рівненської області [Військові 128-ї бригади...].

Широкою популярністю серед військовослужбовців 14-ї окремої механізованої бригади користується й видання «Волинський щит», яке також позиціонується як «бригадна» газета. Всі функції з до друкарської підготовки якої та поліграфічного виготовлення взяли на себе реформовані редакції з Чернігівської області.

Тому вже сьогодні, аналіз схеми взаємодії прес-служб військових частин та реформованих редакцій місцевих газет, дає змогу відзначити їхню досить просту логістичну складову та ефективність (Рис. 2). За подібним алгоритмом наприкінці 2017 року вийшов «до друку в світ» Інформаційний бюлетень 10-ї окремої гірсько-штурмової бригади «Едельвейс №12», допомогу у випуску якого надають Івано-Франківські редактори місцевих газет та обласна державна адміністрація. В свою чергу, прес-служба 44-ї окремої артилерійської бригади розпочала активну взаємодію з редакціями газет Хмельницької області щодо видання власного «артилерійського» бюлетеня.

Таким чином, можна констатувати, що у 2017 році керівництву ОК «Захід», офіцерам прес-служби, редакціям реформованих газет вдалося практично повністю забезпечити стабільний випуск та оперативне розповсюдження «бригадної» преси у всіх підрозділах цього оперативного командування. [0] Звичайно ми ще можемо вести мову про стовідсоткове забезпечення військовослужбовців «бригадною» пресою, про стабільність випусків та регулярність, але однозначно можна констатувати, що запропонований механізм вже досить успішно діє та такий практичний досвід може бути поширено на інші військові підрозділи Збройних Сил

України. Загальна кількість таких видань, за попередніми орієнтовними розрахунками, може становити від 50 до 80 назв.

Рис. 2. Алгоритм моделі військово-цивільного партнерства прес-служби військової частини та редакції «цивільної» газети в процесі виготовлення «бригадного» друкованого видання

Варто зазначити також, що в цьому проекті саме військовими та цивільними журналістами було на практиці реалізовано політичне гасло «Схід і Захід – разом!». Зокрема, крім плідної взаємодії у різних географічних векторах: «Суми – Львів», «Чернігів – Рівне»; «Рівне – Закарпаття», також формуються векторні зв'язки «Схід – Південь», адже Інформаційний бюлетень 36-ї бригади морської піхоти «Морпіх» (м. Миколаїв) готує до друку реформована редакція районної газети «Новини Сватівщини» (Луганська обл.). Друкується видання у Херсоні, а доставляється у м. Миколаїв та в райони розташування частин в зоні АТО.

На сучасному етапі, залучення до створення «бригадних» (фронтових) газет медіа-волонтерів і представників громадськості є однією з особливих характерних ознак цих видань.

Очевидно, що за один неповний рік було досить складно охопити всіх військовослужбовців Збройних Сил України локальними «бригадними» газетами, але фактом є й те, що на сьогодні знайдено досить дієвий механізм, який має впроваджуватись у життя й надалі. Військові засоби масової інформації призначені для забезпечення процесу побудови збройних сил, зміцнення патріотизму та обороноздатності країни.

Крім того, саме військові мас-медіа є джерелами отримання інформації щодо законодавчих нормативних актів, які стосуються військовослужбовців.

Динаміка утворення і розвитку цих видань, зростання активності роботи прес-офіцерів у цьому секторі журналістики свідчить як про реальну потребу у військовій пресі, так і про перспективу щодо виникнення нових локальних «бригадних» газет у найближчому майбутньому. Водночас потрібно визнати, що на сьогодні законодавчо невизначеним залишається питання щодо їх легалізації, оскільки у Законі

України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» не передбачено жодних преференцій для таких мас-медіа. На нашу думку, це питання потребує невідкладного врегулювання, зокрема внесення відповідних змін до законодавства. Також потребує врегулювання питання належного кадрового забезпечення прес-служб військових підрозділів, вирішення проблем матеріально-технічного забезпечення тощо.

Висновки. Сучасний науковий дискурс у сфері соціальний комунікацій можна по-праву поповнити ще одним важливим періодом новітньої історії української військової журналістики, а саме **«Сьомий період: Відродження української військової журналістики та локальних військових мас-медіа у період протидії російській агресії (з 2014 року)»**. Зокрема, потрібно визнати, що саме в період протистояння військовій агресії з боку Росії, активних бойових дій на сході нашої держави було відроджено особливий сегмент друкованих засобів масової інформації – локальна «бригадна» (фронтowa) преса – як одна з релевантних складових українських військових мас-медіа.

Сьогодні ми можемо констатувати, що в будь-якому випадку ці медіа вже увійшли в новітню історію України. У січні 2018 року Волинським краєзнавчим музеєм було започатковано проект «Наші захисники», невід’ємною частиною якого стали згадані нами друковані періодичні видання 14-ї окремої механізованої бригади «Волинський щит». На думку працівників музею, «газета «Волинський щит» стане неодмінним помічником у популяризації бойових традицій українського війська» [Відтепер «Волинський щит»...].

Характерними ознаками цієї «бригадної» преси є її оперативність і мобільність, невисокі тиражі і часто нерегулярний вихід у світ, але водночас потрібно відзначити фактор спрямованості на забезпечення безпосередніх інформаційних потреб власної читацької аудиторії, залучення зовнішніх ресурсів, а також створення з ініціативи «знизу», тобто самих військових.

Досвід показує, що ці видання підрозділів Збройних Сил України є надзвичайно цінним і перспективним комунікаційним ресурсом, який дозволяє задовольнити відповідні інформаційні потреби особового складу. Крім того, сучасні процеси створення і розвитку «бригадних» (фронтowych) газет стали своєрідним каталізатором інших позитивних зрушень у вітчизняному інформаційному просторі – активно вибудовуються механізми військово-цивільного партнерства з реформованими друкованими комунальними засобами масової інформації, налагоджуються комунікації з журналістами з різних регіонів України, формується позитивний імідж Збройних Сил України тощо.

Перспектива подальших досліджень полягає, на нашу думку, у визначенні напрямків оптимізації та спрощенні процедури щодо легалізації цих військових видань, що в свою чергу, дозволить перетворити їх на потужні осередки оперативної й доступної інформації, психологічної

й правової підтримки, безпосередньої комунікації в межах військових підрозділів Збройних Сил України. Це створює гарні перспективи щодо трансформації сегменту «бригадної» (фронтової) газети, який виник як результат реагування на виклики російської військової та інформаційної агресії, в безпосередньо внутрішню газету окремого військового підрозділу (наприклад, бригади), яка успішно зможе виконувати всі функції, притаманні військовій пресі, і в мирний час.

ЛІТЕРАТУРА

- Кривошея* – Кривошея Г. Українська військова преса: у пошуках витоків / Григорій Кривошея. – Інститут журналістики КНУ ім. Тараса Шевченка. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1183>
- Коваль, 2017* – Сумщина в боротьбі: біографії, історії, спогади / Р. Коваль, В. Моренець, Ю. Юзич. Бібліотека історичного клубу «Холодний Яр». – К. : Історичний клуб «Холодний Яр», 2017. – 484 с.
- Капнюк, 2018* – Капнюк Г. Радіохвиля як... мотиватор / Геннадій Карпюк. – «День». - № 38-39, 2018. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://day.kyiv.ua/uk/article/media/radiohvylya-yak-motyvator>
- Гринівський, 2014* – Гринівський Р. Як відродити військову журналістику? / Роман Гринівський. – День. – 12.12.2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://day.kyiv.ua/uk/article/media/yak-vidrodyty-viyskovu-zhurnalistyku>
- Горевалов, 2013* – Горевалов С. Військові ЗМК в інформаційному просторі України: завдання й перспективи розвитку / С. Горевалов, Н. Зикун. – Вісник Львівського університету. – Серія журналістика, вип. 38. – 2013. – С. 250-256.
- Лубчак, 2017* – Лубчак В. Медіаволонтерство в час війни [Електронний ресурс] / День. – №102-103, (2017). – Режим доступу : <https://day.kyiv.ua/uk/article/media/mediavolonterstvo-v-chas-viyny>
- Калініченко* – Калініченко Н. Реформована преса – українській армії / Н. Калініченко. – газета «Білопільщина». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sumypost.com/sumynews/obwestvo/nataliya-kalinichenko-reformovana-presa-ukrayinskij-armiyi/>
- Військові 128-ї бригади...* – Військові 128-ї бригади створили новий інформаційний проект. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zak.depo.ua/rus/zak/viyskovi-128-yi-brigadi-stvorili-noviy-informatsiyniy-proekt-13082016115100>
- Польова преса* – Польова преса ОК «Захід» здобула підтримку цивільних редакційних колективів! – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mil.gov.ua/news/2017/06/10/polova-presa-ok-zahid-zdobula-pidtrimku-czivilnih-redakcijnih-kolektiviv/>
- Відтепер «Волинський щит»*, 2018 – Відтепер «Волинський щит» і в обласному музеї. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://volyn-museum.com.ua/news/vidteper_volinskij_shhit_i_v_oblasnomu_muzeji/2018-01-30-3734

REFERENCES

- Kryvosheia, 2012* – Kryvosheia, H. (2012), *Ukrainska viiskova presa: u poshukakh vytokiv* / Hryhorii Kryvosheia. – Instytut zhurnalistyky KNU im. Tarasa Shevchenka. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1183>
- Koval, 2017* – Koval, R. (2017), *Sumshchyna v borotbi: biohrafii, istorii, spohady* / V. Morenets, Yu. Yuzych. Biblioteka istorychnoho klubu «Kholodnyi Yar». – K. : Istorychnyi klub «Kholodnyi Yar», 2017. – 484 s.
- Kappiuk, 2018* – Kappiuk, H. (2018), *Radiokhvylya yak... motyvator* / Hennadii Karpiuk. – «Den». – № 38-39, 2018. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://day.kyiv.ua/uk/article/media/radiohvylya-yak-motyvator>

Philosophy

- Hrynivskiy, 2014* – Hrynivskiy, R. (2014) Yak vidrodyty viiskovu zhurnalistyku? / Roman Hrynivskiy . – Den. – 12.12.2014. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://day.kyiv.ua/uk/article/media/yak-vidrodyty-viyskovu-zhurnalistyku>
- Horevalov, 2013* – Horevalov, S. (2013), Viiskovi ZMK v informatiinomu prostori Ukrainy: zavdannia y perspektivy rozvytku / S. Horevalov, N. Zykun. – Visnyk Lvivskoho universytetu. – Seriya zhurnalistyka, vyp. 38. – 2013. – S. 250-256.
- Lubchak, 2017* – Lubchak V. Mediavolonterstvo v chas viiny [Elektronnyi resurs] / Den. – №102-103, (2017). – Rezhym dostupu : <https://day.kyiv.ua/uk/article/media/mediavolonterstvo-v-chas-viyny>
- Kalinichenko* – Kalinichenko N. Reformovana presa – ukrainskii armii / N. Kalinichenko. – hazeta «Bilopilshchyna». – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://sumypost.com/sumynews/obwestvo/nataliya-kalinichenko-reformovana-presa-ukrayinskij-armiyi/>
- Viiskovi 128-yi bryhady* – Viiskovi 128-yi bryhady stvorily novyi informatsiinyi proekt. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://zak.depo.ua/rus/zak/viyskovi-128-yi-brigadi-stvorili-noviy-informatsiyniy-proekt-13082016115100>
- Polova presa* – Polova presa OK «Zakhid» zdobula pidtrymku tsyvilnykh redaktsiinykh kolektyviv! – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.mil.gov.ua/news/2017/06/10/polova-presa-ok-zahid-zdobula-pidtrimku-czivilnih-redakcijnih-kolektiviv/>
- Vidteper «Volynskiy shchyt»* – Vidteper «Volynskiy shchyt» i v oblasnomu muzei. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://volyn-museum.com.ua/news/vidteper_volinskij_shhit_i_v_oblasnomu_muzeji/2018-01-30-3734

УДК 324(477)

Володимир Вакулч

ВИБОРЧІ ТЕХНОЛОГІЇ В УКРАЇНІ: ЯК ОШУКУЮТЬ ВИБОРЦЯ

У статті розкрито окремі різновиди сучасних виборчих технологій, які застосовуються в Україні. Особливий акцент – на діяльності Пола Манафорта, який забезпечив шлях у президентство В. Януковичу. Зроблено висновок, що прикладна політологія, яка досліджує та прогнозує конкретні політичні події, дає змогу суб'єктам політичної діяльності за допомогою технологій досягати поставлених завдань. Інше питання, чи у виграві від цього суспільство у країнах, які проходять етапи становлення, і не мають достатніх можливостей створити протидію політикам, які узурпують владу.

Ключові слова: виборчі технології, диктатори, Україна, Росія, ЄС.

For a modern political leader, creating his own image is a priority task without which the victory in the electoral race can not be won. Technologies and mechanisms of image formation are diverse including image legend, appearance, language, nonverbal characteristics, actions and performances. The Ukrainian electoral technology market is increasingly filled by new ways of influencing the electorate, as well as by the relevant electoral campaign specialists. Actually, the whole world-known arsenal of technological methods of power struggle is used. If electoral technologies in general provide the most complete picture of an elective person, the electorate guides the informed choice, then Ukraine has become a successful platform for the use of black PR technology.

The article reveals some varieties of modern electoral technologies that are used in Ukraine. Particular emphasis is placed on the work of Paul Manafort, who secured the path to the presidency of Viktor Yanukovich. It is concluded that applied political science, which explores and predicts specific political events, enables political actors to use their technology to achieve their goals. Another question is whether the benefits of this society in the countries that are in the process of becoming and do not have sufficient opportunities to create a counteraction to politicians who usurp power.

Manipulative technologies are especially effective in countries where the state's design is weak, and policy-makers mercilessly rob it. These include Ukraine. Many years after the Second Orange

Revolution showed that the Verkhovna Rada did not do much, so that Manafort's technologies did not bring to power another dictator, and society remained helpless to counteract it in a civilized way.

The source base for modern electoral technology is large. It is generally of a general nature - from the formation of election commissions to the deployment of advertising, work with the electoral environment, etc. At the same time, the "secrets", especially the work of the very political technologist, in our case, Manafort, are almost not disclosed. About his activity in Ukraine analyzed information from testimonies of political scientists Taras Chornovil, Anna Herman, Mikhail Pogrebinsky, head of the election headquarters of the Party of Regions Borys Kolesnikov.

Keywords: *electoral technologies, dictators, Ukraine, Russia, EU.*

Джерельна база про сучасні виборчі технології велика. В основному вона носить загальний характер – від формування виборчих комісій до розгортання реклами, роботи із електоральним середовищем тощо. В той же час «секрети», особливості роботи самого політтехнолога, в нашому випадку Манафорта, майже не розкриваються. Про його діяльність в Україні аналізувалася інформація зі свідчень політологів Тараса Чорновола, Ганни Герман, Михайла Погребинський, керівник виборчого штабу Партії регіонів Бориса Колеснікова.

Виклад основного матеріалу. 13 листопада 2008 року, Центральна виборча комісія завершила офіційну реєстрацію на посаду президента України. У виборчому бюлетені – 18 прізвищ. Самовисуванці – діючий президент Віктор Ющенко, член партії «Наша Україна», Михайло Бродський, Сергій Тігіпко, позапартійний, за офіційними даними – тимчасово не працював та інші.

Від політичних партій: Юлія Тимошенко, чинний прем'єр-міністр, яку висунули в президенти під час з'їзду партії «Батьківщина» на Майдані Незалежності у Києві; Віктор Янукович, лідер Партії регіонів та інші. Поле для вибору, як бачимо, було широке, розмаїте. Переможцем же після виборчих перегонів вийшов Віктор Янукович. Хто ж він переможець? Ось дві біографії, написані Віктором Януковичем. Першу він складає 18 листопада 2002 року і подає до Верховної Ради. Янукович як кандидат у прем'єр-міністри пише: «В 1968 році малолітнім був засуджений і направлений в колонію для неповнолітніх... У 1970 році був засуджений за заподіяння тілесних ушкоджень середньої тяжкості. Судимості скасовані».

Влітку 2004 року Янукович вирішив йти в президенти. 5 липня він подає до Центрвиборчкому іншу автобіографію. Вона вже не містить жодної згадки про судимості [*Судимості Януковича, 2010: <https://www.pravda.com.ua>*].

Український виборець знав про кримінальне минуле В. Януковича. І мало ймовірно, що він хотів бачити саме такого президента. В той же час більшість електорату була на боці саме його [*К Януковичу, 2010: <https://www.pravda.com.ua>*]. Чому так сталося у великій мірі дає президентська виборча справа Януковича – Манафорта, яка набрала особливого розголосу в суспільстві після 2013 року [*Єрмоленко, 2018: <https://hromadske.ua>*].

Манафорта Френклін Фоер називає відбілювачем найгірших диктаторів і корупціонерів світу – в тому числі Януковича. Ще у 1980 році політичний консультант Манафорт почав шукати світового лідера, який добре заплатить йому за допомогу в підвищенні рейтингу. Таким став філіппінський президент Маркос.

У Маркоса були всі повадки диктатора: боровся з комунізмом, розвивав приватний бізнес, успішно поєднуючи це з хабарництвом – мав відкати з усіх фінансових проектів в країні. Особисто керував таборами тортур. Абсолютна влада дозволяла Маркосу швидко набивати кишень, забираючи цілі компанії. Наприклад, йому була до вподоби електрична компанія Meralco, що належала Еугенію Лопесу. Маркос звинуватив сина Лопеса у замаху на вбивство. Щоб врятувати життя сина, старший Лопес передав людям президента компанію вартістю \$ 400 млн. доларів. Подібні, до речі, аналогії бачимо і в Україні при президентстві Януковича та діях його синів.

Щоб показати Маркоса як прихильника демократичних цінностей, Манафорта зближує його з окремими американськими урядовцями. В очах американців диктатор малювався цивілізованою, чутливою до людських потреб людиною. Знаходилися аргументи, щоб показати, як ефективно філіппінський уряд бореться з комуністами і що в разі війни з СРСР вся південно-східна Азія стане на бік США [Манафорт і Янукович, 2017: <https://www.pravda.com.ua>].

Доводи Манафорта були почуті – Маркос отримує преференції на можливість відмивати гроші в офшорних зонах Карибського басейну, американські бізнесмени одержують змогу на експорт сільськогосподарської продукції.

Створюється культ особистості Маркоса. Про нього писали романи і вірші, у його честь називалися вулиці, міста і острови. Політтехнологи зробили Маркоса трохи не головним героєм Другої світової війни.

Якщо позитивний імідж Маркосу і було створено, то економіка Філіппін була приречена на розвал: національний борг країни виріс в 17 разів і досяг \$ 34 млрд. Головне ж питання при допомозі Манафорта було вирішено: президентське життя клієнта було продовжено ще на шість років.

Після філіппінських гастролей Манафорт повертається у США, працює над створенням іміджевого агентства. Замовників вистачає: Манафорт успішно пропіарив у Конгрес кількох нікому до цього невідомих політиків, а також працював у виборчій команді Джорджа Буша-старшого.

Одночасно продовжує шукати заробітки в країнах, де правлять диктатори. Експерти консалтингової фірми Манафорта вирушають в Африку. Черговий клієнт знайшовся в Заїрі (так називалося держава Конго з 1971 по 1997 роки). Тут при владі перебував Мобуту Секу – колишній військовий генерал, який з 1965 по 1988 роки відправив на той світ не менше 10 тисяч осіб, влаштовуючи в тому числі публічні страти.

За мільйон доларів і солідні бонуси Манафорт створює нову політичну біографію Секу (як, до речі, це було зроблено і Януковичу із судимостями). Тож невдовзі африканський кат Секу стає демократом, захисником цивільних прав громадян. Манафорт застосовує старі, але перевірені способи: організовує зустріч Секу з представниками Білого дому у Вашингтоні і останній одержує лояльність від Америки,

Фірма Манафорта працювала з режимами в Нігерії, Кенії, Екваторіальній Гвінеї, Саудівській Аравії, Сомалі. Серед клієнтів із сумнівною репутацією – ангольський політик і бойовик Жонаш Савімбі, ліванський олігарх Абдул Рахман Аль-Ассір, російський олігарх Олег Дерипаска.

Як бачимо політтехнологу Манафорту особливо були до вподоби тоталітарні режими, чи особи з кримінальним минулим. Не випадково він швидко знайшов спільну мову і з найкорумпованішим президентом світу (дані Transparency International) Віктором Януковичем [Колесников: <https://news.rambler.ru>].

Історія їхньої співпраці така. У 2005 році олігарх Рінат Ахметов запросив Манафорта до Києва. Янукович тільки що програв президентські вибори.

У країні вирувала *Помаранчева революція*, у яку влилися мільйони українців з надією, що країна зможе зайняти гідне місце серед європейських демократій.

По іншу сторону барикад стояли олігархи, які змушені були рятувати свої статки. Народний депутат Сергій Лещенко називає «дві великих фінансово-промислових групи, або олігархічні групи. Одна з них – група Ахметова, а друга – Фірташа-Льовочкіна. От саме з ними двома Манафорт працював, коли приїхав в Україну. Спочатку Ахметов його залучив, а коли Янукович став президентом, то саме Льовочкін став головним посередником по всіх операціях Манафорта в Україні».

У Манафорта фінансова тема – на першому місці. У рукописних бухгалтерських книгах Партії регіонів прізвище Пола Манафорта фігурує 22 рази, починаючи з листопада 2007 року. Останній запис щодо нього у «чорній бухгалтерії» датується жовтнем 2012 року.

За даними Bloomberg, Манафорт повідомив у Міністерство юстиції США, що одержав від Партії регіонів \$17,1 млн. Видання Miami Herald повідомляє, що Манафорт і його фірми за десятиліття могли отримати від \$80 до \$100 млн. від промосковських українських і російських клієнтів.

Гроші робили свою справу. Манафорт одягає Януковича в гарно пошиті костюми, сорочки й краватки, з'являється акуратна зачіска, впевненість у рухах і діях. Януковича вчать, як ефектно поводити себе публічно; махати рукою до натовпу, а не тримати руки притиснутими до боків, демонструвати штучні співчуття, кажучи виборцям: «Я відчуваю ваш біль», – зазначає видання «Антикор» [Справа Манафорта: <https://www.radiosvoboda.org>].

Зовнішні ефекти тільки зачіпка. Головне ж вибудувати велике політичне майбутнє для щедрого клієнта, показати його інтелектуальні можливості. Бездіяльність, некомпетентність постмайданівської влади чи не першими стали на руку Януковичу. Соціологічні опитування, проведені командою Манафорта, виявили, що надії Помаранчевої революції кануть у Лету. На цьому фоні новий образ Януковича набирав сили месії.

Тараса Чорновіл зауважує, що тези Манафорта залежно від ситуації могли змінюватися. На парламентських виборах командою Манафорта серед ключових тез Партії Регіонів була запропонована критика євроатлантичних прагнень України, а також обіцянки посилити статус російської мови в Україні. А вже у 2013 році він пропонує Януковичу підписати договір про Асоціацію з ЄС.

«У нього була постійна логіка – прямого протиставлення тезам опонентів, незалежно від суті. Після Помаранчевої революції, партія президента Ющенка чітко виступала за вступ у НАТО та західний вектор. За тодішньою логікою Манафорта це значило, що Партія регіонів має бути на 100% проти. Такий принцип він сповідував на виборчих кампаніях, в яких я брав участь в 2006 та 2007 роках», – стверджує Тарас Чорновіл.

Тарас Чорновіл зазначає і таке: «Не можу сказати, чи в нього були ідеологічні переконання, окрім любові до грошей. Навряд чи він має якусь зацікавленість у проросійському векторі. Цього не було і тоді, коли він працював з Партією регіонів».

За словами Герман, до політичної команди Віктора Януковича Пол Манафорт прийшов вже після Помаранчевої революції і, здавалося, повного політичного фіаско Партії регіонів. Офіційно платити йому за послуги могла саме партія. За її словами, до його заслуг можна записати і перший вдалий візит Януковича до США у 2010 році на ядерний саміт.

У Партії регіонів, як стверджує Ганна Герман, з Поллом Манафортом спілкувався президент, глава АП Сергій Львовичкін, а також Андрій Ключев та Борис Колесніков, особливо коли йшлося про підготовку до Євро-2012. Манафорт працював з Януковчем до кінця, але охолодження відбулося після арешту Юлії Тимошенко. Він переконував, що її арешт – це помилка і вимагав її виправити.

Один з колишніх лідерів Партії регіонів та неодноразовий керівник виборчого штабу Партії регіонів Борис Колесніков розповів Британській Телерадіомовній Корпорації ВВС Україна, що саме Пол Манафорт був ключовою фігурою для електоральних перемог: «Всі вибори, в яких Манафорт був одним з консультантів, ми виграли – 2006, 2007 та 2010 роки». Колесніков стверджує, що Манафорт «стратегічно консультував», а рішення ухвалював керівник виборчої кампанії. Пол Манафорт працював в Україні вже і після втечі Януковича. На виборах 2014 року він консультував створений на руїнах Партії регіонів «Опозиційний блок». Рятуював Манафорт «Я знаю, що Манафорт працював у 2014 році з «Опозиційним блоком». Це він наполіг на саме такій назві для партії, хоча

багато хто, у тому числі я, були проти. Це був вдалий хід з його боку», – зазначає політолог Михайло Погребинський.

«Це велике спрощення думати, що Янукович діяв як кремлівська лялька і слідував інструкціям, які надходили з Кремля, – каже експерт Центру Карнегі в Москві Олександр Баун. – І роль Манафорта як члена команди Януковича полягала в контролі за балансом його курсу між Заходом і Москвою».

У статті «Змова проти Америки» Франклін Фоера, журналіст американського видання The Atlantic, досліджує маловідомі подробиці роботи Манафорта і, зокрема, в Україні. За словами Фоера, Манафорт фактично керував «тіньовим урядом», маючи своїх людей у кожному міністерстві. Фоер цитує Олега Волошина, колишнього речника МЗС в уряді Азарова: коли їхніх аргументів Янукович не чув, МЗС звертався до Манафорта. Зі свого боку Манафорт мав прямий і постійний доступ до Януковича.

Януковича та Манафорта поєднувала не лише політична співпраця, але й тісні особисті зв'язки. Вони були надзвичайно схожі – фізично (статурою, обличчями й навіть зачісками) та психологічно.

Обох характеризує потяг до розкоші: Манафорт теж любив дорогі, величезні вілли, які він міг купувати практично всліпу. Янукович і Манафорт відпочивали разом: Манафорт міг «купатися голяка разом зі своїм босом після лазні та грати в теніс у його палаці, навмисне програючи Януковичу», – розповідає Фоер.

Саме в Януковича Манафорт почав заробляти великі гроші. Політтехнолог міг попросити мільйон доларів і той наказував іншим олігархам дати їх.

Спершу Манафорт робив це для поліпшення їхнього іміджу в США (від цього залежала американська підтримка). Звісно, передусім таких послуг потребували ті, хто мав у США зіпсований імідж – корупціонери чи диктатори.

Прийшовши до влади, Янукович зробив заручницею всю країну; повсюдно були наглядачі – смотрящі, продавалися посади, переписувався бізнес на користь януковичів, країна тотально грабувалася. Старший науковий співробітник Інституту міжнародної економіки імені Петерсона, у минулому радник уряду України з економічних питань Андерс Аслунд пише, що статки сім'ї экс-президента Віктора Януковича становлять 12 млрд доларів. «Нинішня влада вкрала у народу 15 млрд доларів тільки в 2017 році – заявив на «Всеукраїнському антикорупційному форумі» в Києві Валентин Наливайченко, в минулому – глава СБУ [*Рукописи не горять*, 2016: <https://www.pravda.com.ua/>]

«У період президентства Віктора Януковича, – пише у своїй статті британський політекономіст Марко Бойцун, – ми стали свідками подальшого відчуження мас від політичного життя, струсів у економіці під ударами фінансової кризи 2008 р., а також дилеми, що постала перед

державою: прийняти російські або ж західні умови щодо участі в їхніх інтеграційних проектах. Суміш цих трьох факторів нарешті вибухнула взимку 2013-2014 рр. у Києві.

Янукович удосконалив схеми отримання хабарів від усіх підприємств, яким його міністерства дозволяли торгувати. Ці придбання зробили з нього повноцінного магната (номінально у приватному секторі його представляв син Олександр). Янукович створив вузьке коло наближених із семи найвпливовіших капіталістів, яке називалося «Сім'я». Він витягнув із банкрутства торговця газом Дмитра Фірташа – надав йому 12 млрд кубічних метрів російського газу для вирішення спору між фірмою Фірташа «Росукренерго» та «Нафтогазом України», що виник за часів Ющенка та Тимошенко, які намагалися його витиснути.

Рінат Ахметов, найбагатша людина країни, також отримав благословення, коли Янукович наділив його компанію «DTEK» монополією на експорт електроенергії. Президент також дозволив державному органу з регулювання електроенергетики підвищувати тарифи, за якими місцеві та обласні органи влади сплачували компанії «DTEK» за електроенергію від вугільних ТЕС на рівнях, співставних із тим, скільки отримують атомні електростанції, що перебувають у державній власності. І Ахметов, і Фірташ перемогли в тендерах із приватизації регіональних постачальників електроенергії. Обидва просували своїх представників до державної комісії з регулювання енергетики, аби й далі гарантовано отримувати надприбутки від свого газу та електроенергії [Бойцун, 2016 : <https://commons.com.ua/>].

У листопаді 2012 року Президент Янукович підписав Договір про уникнення подвійного оподаткування з урядом Кіпру на заміну угоди радянських часів. Вивезення капіталу до податкових оазисів відбувалося й через інші канали, якими користувалися українські та зарубіжні фірми. Вони щорічно позбавляли державний бюджет коштів обсягом від \$ 10 до 20 млрд.

Одразу після вступу на посаду Янукович почав посилювати президентський контроль над законодавчою та судовою гілками влади, прокуратурою та Київською міською держадміністрацією. Правила гри було переписано таким чином, аби полегшити для Партії Регіонів процес здобуття парламентської більшості.

Працюючи в українських реаліях, у роботі Манафорта можна виділити такі складові виборчого процесу.

1. Оперування найчутливішими політичними точками інфікації суспільства. Для України на той час все ще залишалося актуальними питання протистояння східних і західних регіонів, використання російської мови, російського чи європейського вектору країни.

2. Маніпулювання ситуаційним контентом, який може взаємовиключати попередньо встановлену ідеологему – в одній ситуації Манафорт відстоює тезу щодо зближення з Росією, в іншій – підписання

асоціації з Європейським Союзом. Важливо, щоб знаходився на сильних позиціях клієнт.

3. Повна байдужість до можливого підвищення життєдіяльності країни. Успіх клієнта, щедра його грошова винагорода – основа роботи політтехнолога.

4. Досвід роботи з диктаторами, знання їх психології, яка не має нічого спільного з поліпшенням добробуту людей, а ставить на меті пограбування країни. Відповідно появляються значні кошти, здобуті кримінальним способом.

Маніпулятивні технології особливо ефективні в країнах, де конструкція держави слабка, політики – рвачі нещадно її грабують. До таких можна віднести й Україну. Чотири роки після другої Помаранчевої революції показали, що Верховна Рада майже нічого не зробила, щоб манафортівські технології не привели до влади чергового диктатора, а суспільство залишалося безпомічним йому протидіяти цивілізованим способом. Необхідно щонайшвидше внести зміни до Конституції України (в частині скасування депутатської недоторканності). «Одним із бар'єрів, який розділяє народних обранців та виборців є гарантована Конституцією України депутатська недоторканність (ст. 80).

Інститут депутатської недоторканності було створено з метою гарантування свободи політичної діяльності. Водночас настрої в суспільстві засвідчили, що такий імунітет народних обранців виявився невинуватим, оскільки він по суті перетворився в гарантію безкарності. Варто виключити частини першу, третю ст. 80 Конституції України, якими передбачено гарантії депутатської недоторканності.

Необхідно також внести зміни до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення можливості усунення Президента України з поста в порядку імпічменту. На думку фахівців, процедура імпічменту є одним із елементів системи стримувань і противаг і виконує ряд важливих функцій. Одна з них - каральна функція за вчинення президентом державної зради або іншого злочину. Проте не менш важливою є також превентивна функція, сутність якої полягає у тому, що імпічмент – механізм контролю суспільства за інституціями публічної влади, він повинен спонукати президента не вчиняти діянь, що можуть посягати на основи національної безпеки.

Хоч глава 30 Регламенту Верховної Ради України визначає порядок дострокового припинення повноважень Президента України у зв'язку з неможливістю виконання ним своїх повноважень за станом здоров'я, а також у разі усунення Президента України з поста в порядку імпічменту, проте зазначене має безліч прогалин, зокрема в роботі тимчасових слідчих комісій, спеціальних тимчасових слідчих комісій і тимчасових спеціальних комісій Верховної Ради України. Неврегульованими є питання щодо терміну, порядку діяльності спеціальної тимчасової слідчої комісії та їх обов'язків, повноваження голови, заступника голови, секретаря та членів

спеціальної тимчасової слідчої комісії, спеціального прокурора та спеціального слідчого, їх взаємодія із спеціальною тимчасовою слідчою комісією. Ці невизначеності та інші прогалини практична реалізація зазначеного порядку є малоймовірною та, взагалі, на думку фахівців, може бути визнана незаконною.

Потрібен країні новий Виборчий кодекс. Прийнятий у першому читанні цей акт скасовує мажоритарку і вводить пропорційну систему голосування за відкритими списками. У виборчому бюлетені буде всього два рядки: «Підтримую виборчий список політичної партії під порядковим №» і «Підтримую кандидата в народні депутати України від цієї політичної партії під порядковим №». Загальнодержавні виборчі округи поділять на 27 регіональних, а щоб перемогти на виборах кандидату потрібно буде не тільки пройти по своєму регіональному округу, а й домогтися того, щоб за його партію в цілому по країні віддали голоси не менше 4% виборців.

Висновки. Застосування виборчих технологій – дань часу, реальність, яка набула особливого значення з розвитком інформаційних технологій. Суб'єктів політики, які беруть участь у виборчих перегонах, активно долучають комунікації політичного маркетингу. Завдяки цьому у розвинених демократичних країнах в ході конкурентної боротьби виборець має змогу одержати янайповнішу інформацію про кандидата, знати його особисте життя, уподобання та ін. На жаль, політтехнологів іноді зовсім не цікавить питання кого ведуть вони до влади, чи буде від цього користь суспільству.

Добре, якщо помилку ошуканого виборця можна виправити через правові противаги, які унеможливлюють перебування при владі людини, яка заявляла про одне, а на ділі робить інше. В Україні такі противаги майже не існують, або малоефективні. Поки що є єдиний вихід – Майдан, революційні дії.

Поки ж прийняття законів, які унеможливлять повернення і захоплення влади диктатором, в Україні залишається відкритим. Політтехнологи на кшталт Манафорта можуть і далі експериментувати над хворою країною.

ЛІТЕРАТУРА

- Бойцун, 2016* – Бойцун М. Причини української кризи [Електронний ресурс] / М. Бойцун. – 2016. – Режим доступу : <https://commons.com.ua>.
- Єрмоленко, 2018* – Єрмоленко В. Манафорт: 10 нових фактів про головного політтехнолога [Електронний ресурс] / В. Єрмоленко. – 2018. – Режим доступу : <https://hromadske.ua>.
- За антинаївською істерією..., 2018* – За антинаївсько істерією і розколом українського суспільства стояв Манафорт – екс-нардеп від «Партії регіонів» [Електронний ресурс]. – 2018. – Режим доступу : <https://prtm.ua>.
- Колесников: Манафорт ..., 2018* – Колесников: Манафорт – не Копперфильд [Электронный ресурс]. – 2018. – Режим доступа : <https://news.rambler.ru>.
- Коли Янукович ..., 2017* – Коли Янукович утік, Манафорт розкрутив «Опоблок» як «голос росіян в Україні» – ЗМІ [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу : <https://ukrainian.voanews.com>.

- К Януковичу*, 2010 – К Януковичу пришла вся семья Кучм, олигархи, Кличко и Черновецкий [Электронный ресурс]. – 2010 – Режим доступа : <https://www.pravda.com.ua>.
- Манафорт і Янукович ...*, 2017 – Манафорт і Янукович відмивали гроші через Киргизстан [Електронний ресурс]. – 2017 – Режим доступу : <https://www.pravda.com.ua>.
- Манафорт здався ФБР*, 2017 – Манафорт здався ФБР. – 2017. – Режим доступу : <https://www.pravda.com.ua>.
- Пола Манафорта ...*, 2017 – Пола Манафорта відправили під домашній арешт [Електронний ресурс]. – 2017 – Режим доступу : <https://www.pravda.com.ua>.
- Романюк, Козирева*, 2017 – Романюк Р., Козирева Т. «Дорогий» Пол. Чому Манафорт мусив здатись ФБР [Електронний ресурс] / Р. Романюк, Т. Козирева. – 2017. – Режим доступу : <https://www.pravda.com.ua>.
- Рукописи не горят ...*, 2016 – Рукописи не горят. Пол Манафорт в теневой бухгалтерии партии Януковича [Электронный ресурс]. – 2016. – Режим доступа : <https://www.pravda.com.ua>.
- Справа Манафорта ...*, 2018 – Справа Манафорта: «Багато людей прагнуть заговорити» [Електронний ресурс]. – 2018. – Режим доступу : <https://www.radiosvoboda.org>.
- Судимості Януковича*, 2010 – Судимості Януковича [Електронний ресурс]. – 2010. – Режим доступу : <https://www.pravda.com.ua>.
- США: Манафорта ...*, 2017 – США: Манафорта звинуватили у відмиванні грошей, отриманих в Україні від «регіоналів» [Електронний ресурс]. – 2017 – Режим доступу : <https://www.radiosvoboda.org>.
- ФБР підозрює...*, 2017 – ФБР підозрює, що Манафорт відмивав гроші для Януковича і ПР [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу : <https://www.pravda.com.ua>.
- Хоменко*, 2016 – Хоменко С. «Украинский след» Манафорта: что известно о его связях с Киевом [Электронный ресурс] / С. Хоменко. – 2016. – Режим доступу : <https://www.bbc.com>.
- Червоненко*, 2017 а – Червоненко В. Дело Манафорта и Украина: детали обвинения ФБР [Электронный ресурс] / В. Червоненко. – 2017. – Режим доступа : <https://www.bbc.com/>
- Червоненко*, 2016 б – Червоненко В. Піарник Пол Манафорт: між Януковичем та Трампом [Електронний ресурс] / В. Червоненко. – 2017. – Режим доступу : <https://www.bbc.com>.
- Як зісти...*, 2015 – Як «зісти олігарха» [Електронний ресурс]. – 2015. – Режим доступу : <https://galinfo.com.ua/>.
- The New York Times ...*, 2016 – The New York Times: Как Пол Манафорт орудовал в Украине, прежде чем стать советником Трампа [Электронный ресурс]. – 2016. – Режим доступу : <https://www.unian.net>.

REFERENCES

- Boitsun*, 2016 – Boitsun M. Prychyny ukrainskoi kryzy [Elektronnyi resurs] / M. Boitsun. – 2016. – Rezhym dostupu : <https://commons.com.ua>.
- Yermolenko*, 2018 – Yermolenko V. Manafort: 10 novykh faktiv pro holovnoho polittekhnohloha [Elektronnyi resurs] / V. Yermolenko. – 2018. – Rezhym dostupu : <https://hromadske.ua>.
- Za antynativskoiu isterieiu...*, 2018 – Za antynativsko isterieiu i rozkolom ukrainskoho suspilstva stoiaiv Manafort – eks-nardep vid «Partii rehionov» [Elektronnyi resurs]. – 2018. – Rezhym dostupu : <https://prm.ua>.
- Kolesnykov: Manafort ...*, 2018 – Kolesnykov: Manafort – ne Kopperfyld [Elektronnyi resurs]. – 2018. – Rezhym dostupu : <https://news.rambler.ru>.
- Koly Yanukovych ...*, 2017 – Koly Yanukovych utik, Manafort rozkrutiv «Opoblok» yak «holos rosiiian v Ukraini» – ZMI [Elektronnyi resurs]. – 2017. – Rezhym dostupu : <https://ukrainian.voanews.com>.
- K Yanukovychu*, 2010 – K Yanukovychu pryshla vsia semia Kuchm, olyharkhy, Klychko i Chernovetskyi [Elektronnyi resurs]. – 2010 – Rezhym dostupu : <https://www.pravda.com.ua>.
- Manafort i Yanukovych ...*, 2017 – Manafort i Yanukovych vidmyvaly hroshi cherez Kyrgyzstan [Elektronnyi resurs]. – 2017 – Rezhym dostupu : <https://www.pravda.com.ua>.
- Manafort zdavsia FBR*, 2017 – Manafort zdavsia FBR. – 2017. – Rezhym dostupu : <https://www.pravda.com.ua>.
- Pola Manaforta ...*, 2017 – Pola Manaforta vidpravly pid domashnii aresht [Elektronnyi resurs]. – 2017 – Rezhym dostupu : <https://www.pravda.com.ua>.

Philosophy

- Romaniuk, Kozryieva, 2017* – Romaniuk R., Kozryieva T. «Dorohyi» Pol. Chomu Manafort musyvaty zdaty FBR [Elektronnyi resurs] / R. Romaniuk, T. Kozryieva. – 2017. – Rezhym dostupu : <https://www.pravda.com.ua>.
- Rukopysy ne horiat ..., 2016* – Rukopysy ne horiat. Pol Manafort v tenevoi bukhhalterii partyi Yanukovycha [Elektronnyi resurs]. – 2016. – Rezhym dostupu : <https://www.pravda.com.ua>.
- Sprava Manafort ..., 2018* – Sprava Manafort: «Bahato liudei prahnut zahovoryty» [Elektronnyi resurs]. – 2018. – Rezhym dostupu : <https://www.radiosvoboda.org>.
- Sudymosti Yanukovycha, 2010* – Sudymosti Yanukovycha [Elektronnyi resurs]. – 2010. – Rezhym dostupu : <https://www.pravda.com.ua>.
- SShA: Manafort ..., 2017* – SShA: Manafort zvyuvatyly u vidmyvanni hroshei, otrymanykh v Ukraini vid «rehionaliv» [Elektronnyi resurs]. – 2017. – Rezhym dostupu : <https://www.radiosvoboda.org>.
- FBR pidozriuie ..., 2017* – FBR pidozriuie, shcho Manafort vidmyvav hroshei dlia Yanukovycha i PR [Elektronnyi resurs]. – 2017. – Rezhym dostupu : <https://www.pravda.com.ua>.
- Khomenko, 2016* – Khomenko S. «Ukrainskyi sled» Manafort: chto yzvestno o ego svyaziakh s Kyevom [Elektronnyi resurs] / S. Khomenko. – 2016. – Rezhym dostupu : <https://www.bbc.com>.
- Chervonenko, 2017 a* – Chervonenko V. Delo Manafort u Ukraini: detaly obvynenyia FBR [Elektronnyi resurs] / V. Chervonenko. – 2017. – Rezhym dostupu : <https://www.bbc.com>.
- Chervonenko, 2016 b* – Chervonenko V. Piarnyk Pol Manafort: mizh Yanukovychem ta Trampom [Elektronnyi resurs] / V. Chervonenko. – 2017. – Rezhym dostupu : <https://www.bbc.com>.
- Yak «zisty ..., 2015* – Yak «zisty oliharkha» [Elektronnyi resurs]. – 2015. – Rezhym dostupu : <https://galinfo.com.ua/>.
- The New York Times..., 2016* – The New York Times: Kak Pol Manafort orudoval v Ukraini, prezhe chem stat sovetnykom Trampa [Elektronnyi resurs]. – 2016. – Rezhym dostupu : <https://www.unian.net>.

УДК 2-6-027.511(477)

Віктор Войналович

РЕЛІГІЙНИЙ КОМПЛЕКС УКРАЇНИ У КООРДИНАТАХ СУЧАСНИХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

У статті акцентована увага на головних тенденціях відродження релігії у сучасному світі, її активної присутності у глобальній політиці та міжнародних відносинах. Обґрунтовано, що бурхливе релігійне відродження на зламі 1980–1990 років в Україні, гострі православне – греко-католицький та міжправославний конфлікти стали наслідком суттєвих деформацій її інституційно-конфесійного простору, спричинених наслідками партійно-радянської релігійної політики. Виявлено взаємовпливи характеру соціокультурних трансформацій та динаміки змін релігійного комплексу сучасної України, сформульовано висновки і пропозиції щодо оптимізації державної політики національно-громадянської консолідації й активного залучення до цього процесу релігії і релігійних організацій.

Ключові слова: партійно-радянська релігійна політика, національне і релігійне відродження, міжконфесійні конфлікти, конфліктогенний та інтегративний потенціал релігії, релігійна самоідентифікація, соціокультурні трансформації.

Mainstreams of religious renaissance in the contemporary world and active presence of religion in global politics and international relations are under analyses. The author argues in favor of the statement that turbulent religious renaissance in 1980–1990 in Ukraine with its burning Orthodox–Greek-Catholic and inter-Orthodox conflicts were caused by Party-Soviet religious politics. The attention is paid to two-way influence between the character of socio-cultural transformations and the dynamic of changes in religious complex in Ukraine, conclusions are drawn and proposals towards state politics for national consolidations with active involvement of religion and religious organizations are formulated.

The powerful intrusion of religion into a large politics, the actualization of its role in global transformations and the processes of regional change at the end of the 20th and the beginning of the 21st century clearly manifested themselves in Ukraine, where "the return of religion" is closely linked to nation-building and socio-political transformations, and the religious rise of the late 1980s and 1990s was inseparable from the rise of the national and from the first steps of the Ukrainian statehood. Such a relationship of religion with political and social transformations, which on the Ukrainian soil, under considerable internal and external influences, is characterized by a rather unsystematic, ambiguous and unpredictable nature, necessitates a special need for finding effective ways of ensuring interconfessional agreement and understanding, finding optimal models of partnership relations of the church, society and state, effective mechanisms of involving the integrative potential of the religious complex to the affairs and strengthening of national unity and consolidation of Ukrainian society.

It is proved that the state policy of national-civil consolidation and active involvement in this process of the integrative potential of religion and religious organizations in Ukraine should be implemented in compliance with certain principles and be guided by a comprehensive solution of priority tasks.

Keywords: *Party-Soviet religious policy, national and religious renaissance, inter-confessional conflicts, conflict and integration potential of religion, religious self-identification, socio-cultural transformations.*

Постановка проблеми. Потужне вторгнення релігії у велику політику, актуалізація її ролі у глобальних трансформаціях та процесах регіональних змін кінця XX – початку XXI століття з очевидністю виявило себе і в Україні, де «повернення релігії» щільно пов'язане з націєтворенням і суспільно-політичними перетвореннями, а релігійне піднесення кінця 1980-1990-х рр. було невіддільне від піднесення національного й від перших кроків українського державотворення. Такий взаємозв'язок релігії з політичними і суспільними трансформаціями, які на українському ґрунті, перебуваючи під значними внутрішніми і зовнішніми впливами, відзначаються досить несистемним, неоднозначним і непередбачуваним за своїми наслідками характером, зумовлює особливу потребу пошуку ефективних шляхів забезпечення міжконфесійної злагоди і порозуміння, віднайдення оптимальних моделей партнерських взаємин церкви, суспільства та держави, дієвих механізмів залучення інтегративного потенціалу релігійного комплексу до справи зміцнення національної єдності та консолідації українського суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Триумфальне повернення релігії, засвідчене насамперед подіями, пов'язаними з ісламським вибухом, євангельським бумом у США, глобальним католицьким піднесенням, бурхливим поширенням нових релігій та дедалі інтенсивнішим зверненням до релігії в країнах пострадянського простору, зумовили й докорінну зміну її сприйняття дослідниками.

Тривалий час цілі покоління інтелектуалів прогнозували якщо не цілковитий занепад релігії, то, в кращому разі, її жалюгідне існування в якихось дуже маргінальних анклавах. На зламі XIX – XX століть багато хто з соціологів вважав, що релігія існуватиме не довше, ніж до початку XXI ст.

Набагато більше оптимізму щодо майбутнього релігії дослідники демонструють вже у другій половині XX ст. [зокрема, *Bell, 1977: p. 419-449*]. Саме XX ст. зі своїми колосальними політичними катаклізмами з небаченими людськими втратами, вичерпністю прогресистської схеми сприйняття історії, загостренням глобальних проблем сучасності (поява і поширення зброї масового знищення, наближення екологічної катастрофи) тощо істотно скорегувало погляди філософів, соціологів, історіософів на майбутнє релігії. А вже на початку XXI ст. Філіп Дженкінс (автор «Наступного християнства») прогнозує за релігією роль сили, «що визначатиме ставлення людей до політичної свободи та громадських обов'язків, до державницької ідеї і, звісно, до конфліктів та воєн» [*Jenkins, 2002: p. 54*].

Початок XXI ст. ознаменувався низкою праць відомих зарубіжних дослідників [*Гантінгтон, 2006; Жан-Поль, 2006; Корм, 2012; Мюллер, 2015 та інші*], у яких порушується комплекс проблем, пов'язаних з релігійними цивілізаційними кордонами, релігійними «відмінностями» в країнах Європи, зростанням релігійного фундаменталізму, протиріч і конфліктів, породжених ними викликів і загроз для демократичних інститутів і світової спільноти. Обґрунтовуються прогнози динаміки змін глобального релігійного ландшафту і їх впливів на цивілізаційні процеси у світі.

У цей же час до активної розробки питань, пов'язаних з аналізом стану релігійного комплексу та його місця і ролі в суспільно-політичних процесах долучається вітчизняна наукова спільнота. У працях українських філософів, релігієзнавців, соціологів, політологів досліджуються проблеми взаємодії етносу і релігії у процесі їх історичної трансформації та в умовах сучасних суспільно-політичних реалій України [*Шуба, 1999*], функціонування і розвитку системних суспільно-релігійних відносин [*Здіорук, 2005*], інтегративної функції релігії [*Паращевін, 2004*], динаміки конфесійних процесів у сучасній Україні, їх інституційних та ідентифікаційних аспектів [*Войналович, 2017*], релігійного відродження в Україні кінця XX – початку XXI ст., його зв'язку з націєтворенням і суспільно-політичними перетвореннями у контексті глобальних релігійних процесів [*Сленський, 2013*].

Зважаючи на природню динамічність і мінливість релігійного середовища, його очевидні інституційні та ідентифікаційні зміни, як і зростання впливу релігійного комплексу на перебіг суспільно-політичних трансформацій в сучасній Україні, подальший аналіз і дослідження означених проблем залишаються значимими та актуальними як у науковому, так і практичному сенсі.

Виклад основного матеріалу. Як соціальний інститут і елемент «соціокультурного коду» народу релігія бере не себе чимало функцій, пов'язаних з вихованням толерантності, ненасильства й консолідації. Як важливий соціокультурний феномен – відіграє роль ключового і

системоутворюючого фактора культури і суттєво впливає на процеси самоідентифікації національних спільнот і націєтворення. Водночас, процеси глобалізації, своєрідно відбиваючись у релігійно-світоглядній сфері, зумовлюють як руйнування, так і закріплення міжконфесійних бар'єрів, посилюють природне тяжіння релігійних конфесій до винятковості та ізоляціонізму, підживлюють потенційні загрози і конфлікти. Тож у різних країнах і в різні часи роль релігії не має однозначного виміру: вона може виступати і як чинник соціального й національного примирення, і як каталізатор суспільних потрясінь.

Одним з найбільш складних і суперечливих історичних процесів стала релігійна макрорегіоналізація. Україна внаслідок своєї географічної (Захід – Схід, Європа – Азія) та геополітичної межованості сповна відчула і надалі відчуває її глобальні впливи. Внаслідок поділу Європи на два релігійні макрорегіони (Центральноєвропейський та Східноєвропейський), «кордони» яких визначає і автор теорії «зіткнення цивілізацій» С.Гантінгтон [Гантінгтон, 2006], Україні судилося стати своєрідним буфером між католицько-протестантською Центральною Європою та православно-атеїстичним Сходом. Народи, які живуть на північ і захід від цього «кордону», об'єднує спільний історичний досвід – Реформація, Просвітництво, Контрреформація, Французька революція. Вони мають значно вищий рівень економічного розвитку, сповідують католицизм чи протестантизм. Народи ж на схід і південь від нього, православні чи мусульмани за віровизнанням, зазнали меншого впливу європейських процесів секуляризації в її західному сенсі, не відчули переваг свободи і влади закону, у тому числі і в релігійній сфері, що є необхідними атрибутами демократичних суспільств. До того ж, геополітична ситуація України визначається не лише її географічним положенням у Східній Європі, між Сходом і Заходом, територією якої проходить межа між католицько-протестантським і переважно православним світом. На ній позначається також перебування України на порубіжжі мусульманської і християнської цивілізацій. Визнаючи, що релігія в епоху глобалізації дедалі меншою мірою прив'язана до тієї чи іншої території, а її динаміка розгортається над традиційними конфесійними, політичними, культурними і цивілізаційними кордонами, важко не погодитися з тим, що до останнього часу однією з найповніших й найпереконливіших меж залишалася ця велика історична смуга, що існувала впродовж століть і відділяла західних християн від мусульман та представників православного світу.

Проте відносно усталені цивілізаційні кордони були приведені у потужний рух геополітичними процесами кінця XX – початку XXI століття. Крім прогнозованої сутички ісламу і християнства, що на сьогодні справджується вповні, С.Гантінгтон попереджав і про спорідненість двох фундаменталістських релігій, як радикальний іслам і російське православ'я, що утворюють такий культурний континуум, в якому неможливе вкорінення демократичних цінностей. Цей сценарій

цивілізаційного виклику Європі з боку Росії, особливо ж на теренах України, набув сьогодні очевидного розвитку і несе в собі реальні потенційні загрози як для української, так і європейської спільнот. Україна, як частина європейської цивілізації, вкотре у слов'янському світі виявилася на передовому рубежі захисту європейських цінностей. За оцінкою О.Пахльовської, відомого культуролога, завідувачки кафедри україністики факультету літератури і філософії Римського університету «Ла Сап'єнца», «те, що відбувається нині в Україні,— це цивілізаційний розворот. Приведення в рух конфліктів тисячолітньої давності. Відбувається остаточний крах православної цивілізації як цілісності. Розкол слов'янського світу, перегрупування ідеологій у євразійському світі, визначення остаточної лінії східного кордону Європи» [Пахльовська, 2015].

Употужнення глобалізаційних процесів, занепад так званих «великих ідеологій», що панували над свідомістю мільйонів у минулому і позаминулому століттях, величезні демографічні зсуви, які поступово виводять світ з його західної фази і надають релігії особливої значущості, за висновком відомого дослідника глобальних релігійних трансформацій В.Єленського, зумовили «велике повернення релігії у глобальну політику та міжнародні відносини кінця XX – початку XXI століття». Представляючи розлогу, але досить глибинну і влучну сутнісну характеристику цього процесу, В.Єленський констатує: «У цей час релігія <...> заявила про свою присутність у світовій, регіональній і національній політиці, і то так голосно, як мало хто сподівався. У XXI ст. релігія бере активну участь у націтворенні, і нерідко ця участь значно інтенсивніша, ніж то було в минулому столітті. Вона й далі конструє колективні ідентичності й визначає поведінку людських спільнот <...>».

Релігія виявляється присутньою у величезній кількості збройних конфліктів та воєн сучасності; протиборство сторін, які сповідують різні релігії, надзвичайно загострюється, хай навіть першопричиною конфлікту були території, ресурси чи політичний статус <...> [Єленський, 2013: с. 5-6].

Релігійне піднесення кінця 1980–1990-х рр., ставши і для України часом своєрідної «десекуляризації», «релігійного ренесансу», було невіддільне від піднесення національного й від перших кроків українського державотворення, вкотре, далеко не вперше в українській історії, актуалізувало питання про роль релігії і релігійних інститутів у процесі формування української нації. Автор цього дослідження зосереджує увагу лише на деяких, переважно, політичних, інституційних та ідентифікаційних аспектах динаміки етноконфесійних змін, досить складних і неоднозначних впливів/взаємовпливів релігійного комплексу на соціокультурну сферу українського суспільства у контексті соціотрансформаційних процесів сучасної України.

При цьому, автор свідомий того, що релігійному комплексу України притаманна діалектична динаміка в її зв'язку з характером суспільно-політичної трансформації, кризами вітчизняного суспільного розвитку. Релігія і релігійні інститути, будучи як суб'єктом, так і об'єктом цих процесів, не лише справляли вплив на їх перебіг, але й водночас відчували на собі їх зворотну дію. Але за будь-яких обставин, на кожному з етапів суспільних перетворень завжди залишалося актуальним питання про роль релігії у сучасному творенні української нації та становленні Української держави.

Конфігурацію релігійно-суспільних відносин після розпаду СРСР й унезалежнення України значною мірою сформували проблеми, закладені партійно-радянською релігійною політикою. Істотне скорочення інституційної мережі і сакральних об'єктів, позбавлення права на легальне існування ряду конфесій і деномінацій, дискримінація віруючих громадян, репресії проти їхніх духовних лідерів, консолідація неконтрольованого владою релігійного підпілля, крайні форми несприйняття світу з боку певних категорій віруючих, анемічність структур традиційних для України церков та їхня низька конкурентоспроможність перед тиском закордонних місіонерських інституцій та новітніх релігійних рухів, зрештою, закладені підвалини міжправославного і православно – греко-католицького конфліктів тощо – всі ці та інші проблеми релігійного життя України кінця 1980-х – початку 1990-х рр. набагато серйозніше, ніж тоді вважалося, закорінені у релігійній політиці радянського режиму.

Напередодні розпаду СРСР найбільш виразними напрямками боротьби навколо релігійного питання в Україні стали межі лібералізації законодавства, яке мало регулювати відносини держави й релігійних інституцій, легалізація Української греко-католицької церкви (УГКЦ), позначене драматичними колізіями відродження Української автокефальної православної церкви (УАПЦ). Водночас, оцінюючи релігійно-суспільні зміни в період між початком політики «перебудови» й унезалежненням України, необхідно визнати, що їх головним змістом стало згортання курсу на «подолання релігії», нормалізація державно-церковних відносин, реальне постановня досить широких релігійних свобод.

При цьому, чим більший ерозії піддавалися старі цінності, чим далі поглиблювався процес дезінтеграції радянського простору, тим більшою ставала привабливість релігії та релігійних інституцій для представників еліт і контреліт, скерованих на пошук нових джерел легітимації. Суперечливе сприйняття церкви громадською думкою (з одного боку, як виразно опозиційної радянському режимові ідейної сили, з іншого – як інституції з традиційно тісними зв'язками духовенства, насамперед православного, з партійно-радянською бюрократією) парадоксальним способом створювало їй надзвичайно широку базу соціальної підтримки і потужний потенціал суспільного авансування. На тому етапі стосовно релігії у радянському суспільстві було досягнуто своєрідного консенсусу,

який виявився недосяжним у питаннях суспільно-політичного устрою, економічного ладу, міжетнічних відносин. Релігійні зміни цілком вкладалися в рамки конститууючої формули реформ («Так жити не можна!»), зміст, напрями, масштаби, динаміка і, що не меш важливо, гранично можливі соціальні наслідки яких лишалися нез'ясованими [Сленський, 2000: с. 21].

Православно-католицький конфлікт, який став вагомим дестабілізуючим чинником релігійно-суспільних відносин в Україні на зламі 1980–1990-х рр., мав свою за давню історію, періоди загострень і послаблень. У черговий раз він був актуалізований збігом у часі українського православного відродження з відродженням Української греко-католицької церкви (УГКЦ). Вихід на конфесійну сцену України відразу трьох православних церков – УПЦ, УПЦ–КП та УАПЦ вніс суттєві зміни в конфігурацію і масштаби міжцерковних конфліктів. Якщо до середини 1992 р., за незначними винятками, суб'єктами протистояння були православні і греко-католики, то надалі кардинального загострення, насамперед на майновому ґрунті, набули відносини між православними. Міжправославний конфлікт, набувши від самого початку очевидного ірраціонального забарвлення, ставав все більш небезпечним. На відміну від православно – греко-католицького, обмеженого територією чотирьох галицьких областей, він мав усі перспективи поширення на значну частину території країни. Попри поступове зменшення з роками кількості населених пунктів, охоплених протистояннями на релігійному ґрунті, напруга православно – греко-католицького та міжправославного конфліктів почала спадати лише з кінця 1990-х рр.

Попри неуникненні для «перехідного періоду» аберації в реалізації в незалежній Україні принципу свободи совісті та віросповідання сама можливість вільного користування громадянами релігійними свободами спричинилася до сплеску масової релігійності, потужного інституційного розвитку традиційних церков, легалізації заборонених за радянських часів утворень та виникнення чималої кількості нових релігійних організацій і, як наслідок, істотного урізноманітнення українського релігійного простору.

Від другої половини 1980-х рр. хвиля релігійного «ренесансу» набирала сили на Заході країни й помітно спадала на українському Півдні та Сході. З початком 2000-х рр. приріст релігійної мережі в країні, як і рівень декларованої релігійності населення, досить інтенсивно відбувається за рахунок східних та південних теренів. Дослідження темпів зростання кількості церковно-релігійних інституцій свідчить про їх істотне скорочення починаючи з 2009 р., а сама мережа набула усталеного характеру та оптимальних для задоволення потреб віруючих параметрів. У конфесійному вимірі початково динамічніше розвивалися структури православного і греко-католицького віросповідань, однак упродовж

останніх п'ятнадцяти років вищими темпами зростає мережа протестантських і нових релігійних рухів [Войналович, 2017: с. 207-210].

Очевидна релігійна регіоналізація країни, яка істотно зменшує інтегративний потенціал релігійного комплексу у процесах суспільної консолідації і державотворення, ускладнюється і відсутністю навіть у «традиційних» церков єдності та спільного духовного управління. Розколотість українського православ'я (УПЦ, УПЦ– КП, УАПЦ) породила значні міжправославні суперечності. Відсутність духовної єдності серед протестантів, іудеїв, мусульман зумовлює суттєві суперечності між ними, боротьбу за лідерство, монопольний вплив на віруючих, одноосібне представництво як в Україні, так і поза її межами. Процес утворення самостійних, духовних управлінь у деяких регіонах України набуває тенденції розмежування громад і об'єднань за національною ознакою, що стимулює релігійно-етнічні суперечності.

Традиційно високим залишається рівень декларованої релігійності українського суспільства, інтегрований показник якої (релігійна поведінка, релігійне знання, індивідуальна побожність, релігійно-інституційна залученість) цілком зіставний, якщо розглянути його на тлі інших центрально- та східноєвропейських країн (Україна поступається Румунії, Польщі, Угорщині та Словаччині, але випереджає Чехію, Латвію, Естонію, Білорусь). Тим часом, показники релігійної поведінки українців зростають далеко не так швидко, як релігійно-інституційна мережа. Дедалі більший відсоток тих, хто вважає себе релігійною особою, поєднується з одним із найнижчих у Центрально-Східній Європі рівнем реальної участі в діяльності релігійних організацій, релігійного виховання. Очевидним є і явний брак кореляції між зростанням декларованої релігійності і реальним станом суспільної моралі. Реконструкція глибоко закорінених у національній історії моделей релігійності, відтворення релігійних культур неминуче призводить до конструювання та реконструювання позацерковних, «дифузних» виявів релігії, у яких мотиви громадянської релігії химерно поєднуються з елементами дохристиянських вірувань і переплітаються різні набори цінностей, символи, звичаї та поведінкові норми [Релігія, Церква, суспільство і держава ..., 2017].

Усі без винятку дослідження фіксують досить істотну відмінність між релігійною поведінкою жителів Західної України, з одного боку, і Сходу та Півдня країни, з іншого. Ці відмінності не можна пояснювати лише різною тривалістю панування в цих регіонах атеїстичного політичного режиму. Можна припустити, що особлива роль греко-католицизму в Галичині як важливого чинника етнічної ідентичності і демаркаційного кордону в іншоетнічному та іншорелігійному оточенні за часів перебування у складі різних державних утворень сприяла формуванню й іншого типу релігійної культури, аніж та, що склалася під впливом православ'я на Великій Україні, а відтак і послідовній релігійній

поведінці і консолідації галицького українства навколо «своєї» релігійної інституції.

Зрештою, релігійна самоідентифікація населення України збігається з соціокультурними особливостями регіонального поділу країн, на полюсах якого протистоять цінності індустриальної культури промислового Сходу і традиційно аграрної культури Заходу. Україна як цілісність усе ще залишається у пошуку своєї культурної та релігійної ідентичності, а очевидна релігійна диференціація сучасного українського суспільства є частиною його соціокультурної диференціації.

Відносно невисока активність церковного життя й низький ступінь участі віруючих у справах релігійних організацій дивним чином поєднуються в Україні з дуже високим рівнем довіри до церкви як такої, який перевищує рівень довіри до будь-якої іншої інституції. Фахівці відзначають пряму кореляцію довіри до церкви з темпами, глибиною та соціальними наслідками суспільних реформ – там, де ці реформи мають поверховий, несистемний характер, здійснюються в інтересах окремих суспільних груп, супроводжуються падінням життєвого рівня і зростанням розгубленості, – церква розглядається як свого роду «ідеальний тип» справедливої, некорумпованої інституції, рівень відчуженості якої від «простої людини» значно менший, порівняно з владними і політичними структурами.

Невпинно зростає і частка тих громадян, які високо оцінюють соціальну місію церкви. Активно включившись в реалізацію низки важливих соціальних, освітніх, виховних, культурницьких програм, критично оцінюючи неефективність існуючого суспільного договору в Україні, саме церкви пропонують його кардинальний перегляд на засадах християнської демократії, на яких збудовані успішні суспільства європейських країн. Керівники українських церков та релігійних організацій зуміли сформулювати низку досить чітких і рішучих запитів до влади й звернутися з відповідальними закликами до громадянського суспільства щодо суспільно-політичної ситуації в Україні, посягань на свободу віросповідання та спроб розпалення міжконфесійної ворожнечі, ситуації на Сході країни, підтримки благодійництва та волонтерської діяльності, подолання моральної недуги корупції тощо. Церква, як органічна частина суспільства, присутня в різних сферах його життя, виконує важливу соціальну роботу, вийшовши за межі своєї суто церковної діяльності, заміщуючи функції світських структур [*Звернення ...*, 2017].

Процес «повернення релігії» в Україні триває, й питома вага тих, хто виражає свою ідентичність за допомогою релігійних символів, весь час зростає. Крім того, ерозія давніх суспільних цінностей, які зберігають значення лише для невеликих анклавів населення, різновекторність соціокультурних переваг, наростання політичної диференціації та соціальної нестабільності при дефіциті інтегруючих ідей актуалізують пошук наскрізних стрижнів національної конструкції. У ролі одного із них

серйозно розглядається і «єдина Помісна православна церква», а якщо ширше – місія релігії і релігійних інституцій у творенні української громадянської нації, зміцненні української державності, консолідації українського суспільства.

Релігійно-церковний фактор посідає чільне місце серед дієвих інструментів російської гуманітарної інтервенції в умовах сучасної гібридної війни проти України. Саме Українська православна церква, юридично й організаційно підпорядкована Московській патріархії (УПЦ МП), активно використовується Кремлем з метою маніпуляції свідомістю мільйонів українських громадян, насаджування ідеологеми «русского мира», дискредитації національних релігійних рухів в Україні, нагнітання напруженості у міжправославних відносинах, здійсненні спроб приватизації національної української історії. За таких обставин утвердження автокефалії власної національної Православної церкви у спосіб інституалізації Української Помісної Православної церкви (УПЦ) актуалізована державою і вельми запитана суспільством [Аналітична доповідь ..., 2017: с. 309-314].

Висновки і пропозиції. Таким чином, в умовах полікультурності та поліконфесійності соціуму країни, наявної конфліктогенності релігійного комплексу, що є наслідком розбалансованості його організму та дисгармонії інтересів, релігія здатна каталізувати як процеси суспільної консолідації, так і дезінтеграції, а перекликаючись з етнічними та політичними суперечностями, надавати їм більшої напруги та емоційної залученості учасників.

Державна політика національно-громадянської консолідації й активного залучення до цього процесу інтегративного потенціалу релігії і релігійних організацій в Україні має реалізовуватися з дотриманням певних принципів і орієнтуватися на комплексне вирішення пріоритетних завдань:

1. Системної концептуалізації потребують правові регулятори етнонаціональних відносин загалом, важливі для мінімізації загроз етнічних конфліктів, а насамперед – для посилення консолідації загалу населення країни як української громадянської нації, розвитку її історичної свідомості, традицій і культури, етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України на основі забезпечення прав і свобод людини та громадянина.

Прийняття такого базового документа, який би окреслював мету, принципи і довгострокові завдання державної етнонаціональної політики та механізми її реалізації з урахуванням реальних внутрішніх і зовнішніх викликів та загроз національній безпеці, є досить актуальним і невідкладним.

2. Неприпустими є подальше зволікання із реалізацією державою верховенства права в країні і сили закону як у державно-церковних відносинах взагалі, так і у регулюванні діяльності релігійних організацій та

їхніх представників зокрема. Нагальною є потреба прийняття на законодавчому рівні Концепції державно-конфесійних відносин в Україні та нової редакції Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», які б регулювали відносини релігійних інституцій з державою, діяльність церкви в сфері суспільного життя. Своєрідним тестом для державного менеджменту на спроможність демократичними, правовими методами відповідати на виклики у сфері державно-церковних відносин стала анексія Криму та криза на Донбасі. Він засвідчує, що у сьогоднішніх українських реаліях наближення до європейських практик правового регулювання проблем релігійного простору все ще залишається декларативним.

3. За нових умов, що склалися у середовищі УПЦ у юрисдикції з Московським патріархатом, надзавданням Української держави має стати створення комплексу умов (політичних, економічних, соціальних, культурних тощо) для реального унезалежнення на сьогодні все ще найчисельнішої Православної церкви в Україні від російських політичних впливів. Держава у зазначеному питанні може і повинна створювати сприятливі умови для суверенізації УПЦ, але не шляхом прямого втручання у процес та його форсування, а опосередковано, створюючи умови для демократичних трансформацій суспільства, готуючи тим самим ґрунт для посилення суспільного запиту на об'єднане православ'я.

План дій засадничо повинен мати позитивний, а не обмежувально-дискримінаційний характер, пропонувати привабливу альтернативу, виходити із актуального загальнонаціонального завдання консолідації української громадянської нації, реальної суверенізації держави.

4. Досить важливою є розробка та реалізація поточних і перспективних програм державної політики у сфері відносин церкви, держави і суспільства, які б враховували регіональні особливості етноконфесійних процесів, забезпечували їх нормалізацію, реальне втілення в життя принципів поліконфесійності суспільства, відокремлення церкви від держави, партнерські взаємини.

5. Актуальним залишається комплексний науковий аналіз ролі релігії в етнополітичних процесах у регіонах, транскордонних зв'язках, крос-культурних впливах та комунікаціях, участі релігійних організацій у суспільно-політичному житті, а також поглиблення досліджень історії і сучасної політики держави стосовно релігії та церкви, її специфіки та наслідків.

ЛІТЕРАТУРА

Аналітична доповідь... 2017. – Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році». – Київ: НІСД, 2017. – С. 309–314. URL: http://www.niss.gov.ua/public/File/book_2017/Poslanya_druk_fin.pdf.

Жан-Поль, 2006 – Віллем Жан-Поль. Європа та релігії. Ставки XXI-го століття / Пер. з фр. – К.: Дух і літера, 2006. – 331 с.

- Войналович, 2017* – Войналович В. Динаміка конфесійних процесів у сучасній Україні: інституційні та ідентифікаційні аспекти // Етнополітичний контекст соціокультурних трансформацій у сучасній Україні / ред. кол. О.Рафальський (голова), В.Войналович, Л.Нагорна. – К.: ІПіЕНД ім. І.Ф.Кураса НАН України. – 2017. – 512 с.
- Гантінгтон, 2006* – Гантінгтон С. Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку. – Львів. – 2006. – 474 с.
- Bell, 1977* – Daniel Bell. The Return of the Sacred? The Argument on the Future of Religion // The British Journal of Sociology. – Vol. 28. – №4. – December 1977. – P. 419–449.
- Єленський, 2000* – Єленський В. Релігія і «перебудова» // Людина і світ. – 2000. – Листопад-грудень. – С. 11–21.
- Єленський, 2013* – Єленський Віктор. Велике повернення: релігія у глобальній політиці та міжнародних відносинах кінця XX – початку XXI століття: монографія. – Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2013 – 504 с.
- Звернення... 2017* – Звернення Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій, а також окремих церков України з приводу актуальних подій і проблем // Церква, суспільство, держава у протистоянні викликам і загрозам сьогодення (інформаційні матеріали). – Київ: Центр Разумкова, 2017. – С. 3–13.
- Здіорук, 2005* – Здіорук С.І. Суспільно-релігійні відносини: виклики України XXI століття: Монографія. – К.: Знання України, 2005. – 552 с.
- Корм, 2012* – Жорж Корм. Религиозный вопрос в XXI веке. Геополитика и кризис постмодерна. – М.: Институт Общегуманитарных исследований, 2012. – 288 с.
- Мюллер, 2015* – Мюллер Деннис. Разум, религия, демократия / Деннис Мюллер: пер. с англ. А.А.Смолярова. – Москва: Мысль, 2015. – 560 с.
- Паращевін, 2004* – Паращевін М.А. Інтегративна роль релігії: історико-соціологічний нарис. – К.: Інститут соціології НАН України, 2004. – 152 с.
- Пахльовська, 2015* – «Україна може існувати лише в одному цивілізаційному вимірі – європейському. Інакше на неї чекає небуття». Інтерв'ю з Оксаною Пахльовською // Дзеркало тижня. – 2015. – №15(211). – 25.04-15.05.
- Релігія, Церква, суспільство і держава ..., 2017* – Релігія, Церква, суспільство і держава: два роки після Майдану (інформаційні матеріали). URL: http://www.razumkov.org.ua/upload/Religiya_200516_A4.compressed.pdf; Релігія і церква в українському суспільстві: соціологічне дослідження // Церква, суспільство, держава у протистоянні викликам і загрозам сьогодення (інформаційні матеріали). – Київ: Центр Разумкова, 2017. – С. 23–48.
- Jenkins, 2002* – Philip Jenkins. The Next Christianity // Atlantic Monthly. – 2002. – October. – P. 54.
- Шуба, 1999* – Шуба О.В. Релігія в етнонаціональному розвитку України (політологічний аналіз). – К.: Криниця, 1999. – 324 с.

REFERENCES

- Analitichna dopovid... 2017* – Analitichna dopovid do Shchorichnoho Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovyshche Ukrainy v 2017 rotsi». – Kyiv: NISD, 2017. – S. 309–314. URL: http://www.niss.gov.ua/public/File/book_2017/Poslanya_druk_fin.pdf
- Zhan-Pol, 2006* – Villem Zhan-Pol. Yevropa ta relihii. Stavka KhKhI-ho stolittia / Per. z fr. – K.: Duh i litera, 2006. – 331 s.
- Voinalovych, 2017* – Voinalovych V. Dynamika konfesiinykh protsesiv u suchasni Ukraini: instytutsiini ta identyfikatsiini aspekty // Etnopolitychnyi kontekst sotsiokulturnykh transformatsii u suchasni Ukraini / red. kol. O.Rafalskyi (holova), V.Voinalovych, L.Nahorna. – K.: IPiEND im. I.F.Kurasa NAN Ukrainy. 2017. – 512 s.
- Hantinton, 2006* – Hantinton S. Protystoiannia tsyvilizatsii ta zmina svitovoho poriadku. – Lviv. – 2006. – 474 s.
- Bell, 1977* – Daniel Bell. The Return of the Sacred? The Argument on the Future of Religion // The British Journal of Sociology. – Vol. 28. – №4. – December 1977. – P. 419–449.
- Yelenskyi, 2000* – Yelenskyi V. Relihiia i «perebudova» // Liudyna i svit. – 2000. – Lystopad-hruden. – S. 11–21.

Philosophy

- Yelenskyi, 2013* – Yelenskyi Viktor. Velyke povnennia: relihiia u hlobalnii politytsi ta mizhnarodnykh vidnosynakh kintsia KhKh – pochatku KhKhI stolittia: monohrafiia. – Lviv: Vydavnytstvo Ukrainkoho katolytskoho universytetu, 2013 – 504 s.
- Zvernennia... 2017* – Zvernennia Vseukrainskoi Rady Tserkov i relihiinykh orhanizatsii, a takozh okremykh tserkov Ukrainy z pryvodu aktualnykh podii i problem // Tserkva, suspilstvo, derzhava u protystoianni vyklykam i zahrozam sohodennia (informatsiini materialy). – Kyiv: Tsentr Razumkova, 2017. – S. 3–13.
- Zdioruk, 2005* – Zdioruk S.I. Suspilno-relihiini vidnosyny: vyklyky Ukrainy XXI stolittia: Monohrafiia. – K.: Znannia Ukrainy, 2005. – 552 s.
- Korm, 2012* – Zhorzh Korm. Relyhoznyi vopros v KhKhI veke. Neopolytyka y kryzys postmoderna. – M.: Ynstytut Obshchegumanytarnykh yssledovanyi, 2012. – 288 s.
- Miuller, 2015* – Miuller Dennys. Razum, relyhiia, demokratyia / Dennys Miuller: per. s anhl. A.A.Smoliarova. – Moskva: Mysl, 2015. – 560 s.
- Parashchevin, 2004* – Parashchevin M.A. Intehratyvna rol relihii: istoryko-sotsiolohichniy narys. – K.: Instytut sotsiolohii NAN Ukrainy, 2004. – 152 s.
- Pakhlovskia, 2015* – «Ukraina mozhe isnuvaty lyshe v odnomu tsyvilizatsiinomu vymiri – yevropeiskomu. Inakshe na nei chekaie nebuttia». Interv'iu z Oksanoi Pakhlovskoiu // Dzerkalo tyzhnia. – 2015. – №15(211). – 25.04-15.05.
- Relihiia, Tserkva, suspilstvo i derzhava ..., 2017* – Relihiia, Tserkva, suspilstvo i derzhava: dva roky pislia Maidanu (informatsiini materialy). URL: http://www.razumkov.org.ua/upload/Religiya_200516_A4_compressed.pdf ; Relihiia i tserkva v ukrainskomu suspilstvi: sotsiolohichne doslidzhennia // Tserkva, suspilstvo, derzhava u protystoianni vyklykam i zahrozam sohodennia (informatsiini materialy). – Kyiv: Tsentr Razumkova, 2017. – S. 23-48.
- Jenkins, 2002* – Philip Jenkins. The Next Christianity // Atlantic Monthly. – 2002. – October. – P. 54.
- Shuba, 1999* – Shuba O.V. Relihiia v etnonatsionalnomu rozvytku Ukrainy (politohichnyi analiz). – K.: Krynytsia, 1999. – 324 s.

УДК: 327.51(1-622 НАТО)(477)

Юрій Войтенко

ПОСТУП УКРАЇНИ ДО НАТО (2014-2018 рр.)

У даній статті здійснюється огляд євроатлантичного процесу України з курсом на НАТО з 2014 року по сьогодні. Розглядається політико-правова складова цих процесів, зокрема визначено еволюцію законодавчої бази та теперішній її стан. Окрім цього, визначено доцільність такого кроку, а також поточний стан взаємодії України з Північно-Атлантичним Альянсом. У статті відображено позицію урядовців та громадськості у питанні курсу та щодо перспективи вступу України до НАТО.

Ключові слова: НАТО, вступ, закон, договір, конфлікт, критерії, співпраця, досвід, країна, поступ, парламент, президент.

This article provides an overview of the Euro-Atlantic process of Ukraine with a course on NATO from 2014 to today. The political and legal constituent of these processes is considered, in particular the evolution of the legislative base and its current state are determined. In addition, the feasibility of such a step was determined, as well as the current state of Ukraine's interaction with the North Atlantic Alliance. The article reflects the position of government officials and the public on the course and the prospect of Ukraine joining NATO.

The conflict in eastern Ukraine, starting in 2014, has exacerbated the security issue with a new impulse both internally and internationally. If the Ukrainian-Russian confrontation in the Donbass has been going on for four years continuously, then another dynamic is the search for a security component at the international level. Ukraine, being in the system of collective security in Soviet times with Russia (the Warsaw Pact Organization), opposed its NATO capabilities. This confrontation was observed during the second half of the twentieth century (especially in the 60-80's.). Today, since the

announcement of the independence of Russia, and especially - after the military invasion of Russia into the territory of Ukraine in 2014, the state is forced to seek allies in this confrontation. The most significant military-political bloc in its confrontation with Russia is the North Atlantic Alliance (NATO). Therefore, it is natural that the conflict with Russia has pushed us to close cooperation with this Alliance with the possibility of future membership in it. Moreover, NATO has shown its capability and effectiveness for almost 70 years of its existence.

This article also identifies the historical preconditions and objective reasons for Ukraine's course towards NATO. The author states that it is the war in eastern Ukraine that pushes us to move towards this Alliance more intensively. It is the security component in the context of today's challenges and threats facing Ukraine, which is the main reason for such a foreign policy course of the state. At the same time, this course existed, albeit with less intensity, until 2014. He was especially active in the presidency of V.Yushchenko (2005-2010) and practically completely «frozen» for Yanukovych's presidency (2010-2014). That is, it can be argued that the foreign policy course of the state in Ukraine almost completely depends on the system of political preferences and values of the person who is on the post of President of Ukraine.

Keywords: NATO, accession, law, contract, conflict, criteria, cooperation, experience, country, progress, parliament, president.

Постановка проблеми. Конфлікт на сході України, починаючи з 2014 р., з новим поштовхом загострив безпекове питання як всередині країни так і на міжнародному рівні. Якщо україно-російське протистояння на Донбасі відбувається вже протягом чотирьох років безупинно, то з іншою динамікою відбувається пошук безпекової складової на міжнародному рівні. Україна, будучи в системі колективної безпеки за радянських часів з Росією (Організації Варшавського договору), протиставляла свій потенціал НАТО. Таке протистояння ми спостерігали протягом другої половини ХХ століття (особливо у 60-80 рр.). На сьогодні ж, з часів оголошення незалежності Росії, і особливо – після військового вторгнення Росії на територію України у 2014 році, держава змушена шукати союзників у цьому протистоянні. Найбільш вагомим військово-політичним блоком у протистоянні з Росією є Північноатлантичний альянс (НАТО). Тому, природно, що конфлікт з Росією підштовхнув нас до тісної співпраці саме з цим Альянсом з можливістю у майбутньому набути членства у ньому. Тим паче, що НАТО показало свою дієздатність та ефективність протягом майже 70 річного періоду свого існування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Динаміку курсу України до НАТО можна простежити у чинній політико-правовій базі України. Так, курс до Альянсу відображений в:

- Указі Президента України від 24.09.2014 р. № 744/2014 [Указ Президента ... , 2014];

- Законі України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики». [Закон України ..., 2017];

- Законі України «Про основи національної безпеки України». [Закон України ..., 2017];

- Указі Президента України від №287/2015 «Про стратегію національної безпеки України». [Указ Президента ..., 2015];

- Угоді між Урядом України та Організацією Північноатлантичного договору про статус Представництва НАТО в Україні [Угода ..., 2015] та іншими політико-правовими актами. Все це є вагомим свідченням невідворотності курсу України до НАТО з метою набуття повноцінного членства у цьому Альянсі.

Дослідження нормативно-правової бази дає можливість визначити *мету статті* – визначення процесу поступу України до НАТО через призму політико-правових рішень влади за останні чотири роки.

До 2014 року, згідно на той час чинного законодавства, Україна була позаблоковою державою. Така «позаблоковість» з одного боку показувала, що ми не бажаємо займати чиюсь конкретну сторону у військово-політичних блоках, адже перехід на якийсь бік автоматично призводить до ворожості з боку протилежного табору. З іншого – показала, що ми перш за все більше не хочемо входити до такого блоку (Організації договору про колективну безпеку) за участі Росії. Тому така нейтральність, позаблоковість - була не пасивним станом речей, а активним, що давало можливість маневрувати між цими організаціями не входячи в жоден з них і не наражаючись на небезпеку з боку якогось блоку.

Події весни 2014 року все змінили. Росія показала свою неприкриту агресію щодо України і це призвело до курсу в НАТО. Тобто, НАТО є стало для України своєрідною «антиРосією» і захистом від неї. Отже, агресія Росії проти України сама підштовхує нас до курсу в НАТО. При цьому всьому, чим більше Україна прагне до участі в Альянсі, тим більший тиск Росії на країну (у тому числі на міжнародній арені, а також на Донбасі). Тому, все це підштовхнуло країну до курсу в НАТО на законодавчому рівні.

Так, Указом Президента України від 24.09.2014 р. № 744/2014 уведено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 серпня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо захисту України та зміцнення її обороноздатності», яким визначено, що «пріоритетним національним інтересом України у сфері зовнішньополітичної діяльності у 2014 та наступних роках дальший розвиток відносин стратегічного партнерства України з США, ЄС та НАТО» [Указ Президента ..., 2014].

Першу спробу відійти від позаблокового статусу на законодавчому рівні нова влада зробила наприкінці 2014 року. Так, Верховна Рада 23 грудня 2014 р. прийняла рішення закріпити на рівні закону «Про основи національної безпеки України» положення, згідно якого держава прагне «поглиблення співпраці з Організацією Північноатлантичного договору з метою досягнення критеріїв, необхідних для набуття членства у цій організації» [Закон України ..., 2017]. Але надалі перед законодавцем постало питання, що потрібно не лише «досягнення критеріїв» для членства в НАТО, а саме повноцінне членство в цьому Альянсі.

Тому, Верховна Рада 8 червня 2017 року приймає зміни до чинного законодавства у яких фіксує курс України до НАТО з метою набуття

членства у цьому Альянсі. Так, у змінах до Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» зазначається, що «основними засадами зовнішньої політики є: ... поглиблення співпраці з Організацією Північноатлантичного договору з метою набуття членства у цій організації» (стаття 11) [Закон України ..., 2017]. Таким чином, Україна остаточно відійшла від принципу «позаблоковості» і активно взяла курс на тісну співпрацю з НАТО з метою набуття членства у цій організації.

Також, 5 травня 2015 року на основі рішення Ради національної безпеки і оборони Президент України видав Указ №287/2015 «Про стратегію національної безпеки України» згідно якої, однією з головних цілей є формування умов для вступу України в НАТО [Указ Президента ..., 2015]. У Стратегії також зазначається, що необхідно забезпечити запровадження інтегрованої системи освіти, бойової і спеціальної підготовки персоналу для органів сектору безпеки і оборони із залученням викладачів, інструкторів із держав – членів НАТО, ЄС, формування нової культури безпеки; забезпечити удосконалення бюджетної політики у сфері забезпечення національної безпеки і оборони України шляхом поетапного збільшення співвідношення бюджетних видатків органів сектору безпеки і оборони на розвиток, бойову підготовку і оперативну діяльність відповідно до практики держав – членів НАТО [Указ Президента ..., 2015]. Завданнями держави у Стратегії є: поглиблення оборонно-промислового та військово-технічного співробітництва з іншими державами, насамперед державами - членами НАТО, ЄС, досягнення повної незалежності від Росії у питаннях виробництва озброєнь та військової техніки; розвиток Сил спеціальних операцій Збройних Сил України відповідно до доктрин і стандартів НАТО; удосконалення і розвиток на сучасній технологічній базі відповідно до стандартів НАТО системи управління, захищених телекомунікацій, розвідки, радіоелектронної боротьби, отримання оперативного доступу до даних аерокосмічної розвідки; посилення контррозвідувального захисту Збройних Сил України, приведення систем воєнної розвідки та військової контррозвідки у відповідність із стандартами НАТО; забезпечення максимальної взаємосумісності Збройних Сил України зі збройними силами держав – членів НАТО шляхом запровадження стандартів Північноатлантичного альянсу [Указ Президента ..., 2015].

Окрім законодавчого забезпечення курсу України до НАТО, активно в цьому напрямку працює зовнішньо-дипломатичне відомство. Так, на офіційному сайті МЗС України зазначається, що міністерство працює над тим, щоб у повній мірі використати відкриті для України можливості зближення з НАТО. Для цього укладені рамкові угоди і триває робота над відповідними імплементаційними угодами в рамках Трастових фондів на підтримку обороноздатності України, зокрема, таких фондів налічується шість: Трастовий фонд НАТО з кібербезпеки; Трастовий фонд НАТО з реформування систем логістики і стандартизації ЗС України; Трастовий

фонд НАТО з фізичної реабілітації (протезуванні) військовослужбовців, поранених в АТО; Трастовий фонд НАТО з модернізації системи управління та зв'язку; Трастовий фонд НАТО з перепідготовки та соціальної адаптації військовослужбовців. Трастовий фонд НАТО з розвитку національної системи протимінної діяльності та протидії саморобним вибуховим пристроям. [*Особливе партнерство...*, 2017].

Окрім того, запрацював перший в рамках Комісії Україна-НАТО Трастовий фонд з перезахоронення радіоактивних відходів. Разом це біля 6 млн євро. Ще на 10 млн євро можуть розраховувати українські науковці протягом 2014-2017 рр. в рамках Програми НАТО «Наука заради миру та безпеки». У 2016 році засновано Трастовий фонд з питань розвитку національної системи протимінної діяльності та протидії саморобним вибуховим пристроям [*Особливе партнерство...*, 2017].

Для більш тіснішої співпраці та координації дій щодо вступу до НАТО, 4 лютого 2016 року Верховна Рада України ратифікувала Угоду між Урядом України та Організацією Північноатлантичного договору про статус Представництва НАТО в Україні [*Угода...*, 2015]. Таким чином, в Україні вперше відкрилося Представництво НАТО в Україні.

Так, у статті 2 цієї Угоди зазначається, що НАТО засновує Представництво, яке складається з Офісу зв'язку НАТО та Центру інформації та документації НАТО, які користуються всіма привілеями, імунітетами та сприянням, які надаються дипломатичному представництву, заснованому в Україні відповідно до положень Віденської конвенції про дипломатичні зносини від 18 квітня 1961 року [*Угода...*, 2015]. В Угоді уточнюється, що «персонал Представництва НАТО» означає Главу Представництва НАТО, Директорів Офісу зв'язку НАТО та Центру інформації та документації інших цивільних та військових співробітників, найнятих, призначених чи закріплених за НАТО з метою виконання своїх обов'язків на території України разом з членами їхніх родин, які проживають разом з ними, крім громадян України чи осіб, які постійно проживають на території України [*Угода ...*, 2015].

Окрім цього, вперше в Україні саме у вересні 2015 р. на Яворівському полігоні пройшли командно-штабні навчання з реагування на надзвичайні ситуації «Україна-2015», які відкривали Президент України та Генеральний секретар НАТО [*Особливе партнерство ...*, 2017].

Також варто зазначити, що для забезпечення якнайповнішого розвитку відносин Україна-НАТО та втілення положень Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО ще у 1997 році сторони домовилися проводити періодичні зустрічі Північноатлантичної Ради з Україною, як правило, не рідше двох разів на рік, у форматі Комісії Україна-НАТО (далі – КУН). Відповідно, засідання КУН відбуваються періодично на рівні глав держав та урядів, міністрів закордонних справ та оборони, а також послів [*Комісія ...*, 2015].

Тобто, Комісію Україна-НАТО було створено з метою вироблення рішень, спрямованих на розвиток відносин між Україною та НАТО, загальної оцінки стану розвитку відносин як у рамках програми «Партнерство заради миру», так і діяльності у військово-політичній сфері в контексті імплементації річних планів співробітництва, огляду процесу планування. КУН виконує функцію форуму з обговорення питань безпеки, а також тих, що становлять обопільний інтерес [Комісія ..., 2015].

Також, для розвитку практичного співробітництва під егідою КУН створено п'ять спільних робочих груп Україна-НАТО (СРГ): з питань воєнної реформи (СРГ ВР); оборонно-технічного співробітництва (СРГО); економічної безпеки; планування на випадок надзвичайних ситуацій цивільного характеру (СРГ ПНС); зі співробітництва з питань науки і довкілля (СРГ НОД) [Особливе партнерство ..., 2017].

26-29 січня 2015 року відбулося екстрене засідання Комісії Україна-НАТО на рівні послів, скликане на запит української сторони відповідно до статті 15 Хартії про Особливе партнерство між Україною та НАТО у зв'язку із загостренням ситуації на сході України та обстрілом Маріуполя. У засіданні взяв участь заступник Секретаря РНБО України М. Коваль. Учасники засідання суворо засудили дії проросійських терористів «ДНР» і «ЛНР», насамперед їх напади на мирне населення, а також агресивну політику Кремля. Союзники рішуче закликали Росію припинити підтримку терористів фінансами, сучасними важкими озброєннями і людськими ресурсами та закликали Москву повернутися за стіл переговорів. За результатами засідання Генеральний секретар НАТО Й. Столтенберг виголосив заяву, в якій підкресли ключове значення України для безпеки Євроатлантичного регіону, а також підтвердив незмінність позиції НАТО щодо подальшої підтримки суверенітету, незалежності та територіальної цілісності України [Комісія ..., 2015].

9-10 липня 2017 року відбувся візит в Україну Північноатлантичної ради на ознаменування двадцятиріччя Особливого партнерства між Україною і НАТО. Посли держав – членів Альянсу беруть участь у засіданні КУН в присутності Президента Порошенка. У рамках дводенного візиту Генеральний секретар проводить двосторонні зустрічі з Президентом, Прем'єр-міністром та іншими чільними посадовцями і виступає у Верховній Раді України. У своїй промові він підкреслює, що Україна є незалежною державою і має право вільно обирати механізми гарантування власної безпеки. Вітаючи поступ, досягнутий Україною щодо наближення до стандартів НАТО, він зауважує, що рішення про можливий вступ України до НАТО у будь-якому разі ухвалюватиметься усіма 29 державами – членами Альянсу. Генеральний секретар знову висловлює неухильну підтримку суверенітету і територіальної цілісності України і закликає Росію вивести тисячі російських військовослужбовців, які присутні на сході України, і припинити надавати підтримку бойовикам

шляхом забезпечення командування і управління й поставок військової техніки [НАТО ..., 2017].

Окрім цього, варто зазначити, що у суспільстві за останні роки зростає підтримка курсу України до НАТО. Так, згідно останніх даних соціологічних вимірів, проведеного з 5 по 19 квітня 2018 року Київський міжнародний інститут соціології (КМІС), вступ до НАТО підтримують 41,4% населення, не підтримують – 37,8%. Ще 20% респондентів не визначилися зі своєю думкою, а 0,9% відмовилися відповісти на запитання [Суспільно-політичні ..., 2018]. Тобто, за останній час рівень підтримки перевищує рівень не підтримки. Це зумовлено пошуком міжнародних партнерів здатних захистити Україну від російської агресії, котра відбувається вже п'ятий рік.

9 березня 2018 на сайті НАТО року з'явилося важливе для України повідомлення, у якому зазначається, що «Двері НАТО залишаються відкритими для будь-якої європейської країни, яка здатна взяти на себе зобов'язання та зобов'язання членства та сприяти безпеці в євроатлантичному регіоні. З 1949 року членство в НАТО зросло з 12 до 29 країн через семи раундах розширення. На сьогодні чотири країни-партнери заявили про свої прагнення до вступу в НАТО: Боснії та Герцеговини, Грузії, колишньої Югославської Республіки Македонія та України» [https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49212.htm]. Також на цій сторінці міститься пояснення про статус «країни-аспіранта» (Aspirant country), під який відтепер підпадає Україна. «Країни, які задекларували інтерес у приєднанні до Альянсу, спершу отримують запрошення долучитися до Інтенсифікованого діалогу з НАТО щодо їх прагнення до членства та пов'язаних із цим реформ», – йдеться у поясненні. Зауважимо, досі в Альянсі відмовлялися офіційно визнати прагнення України до набуття членства в НАТО. До вчорашнього дня на сайті НАТО стверджувалося, що Україна «з 2010 року не має формальних прагнень до членства». Після загострення українсько-угорських відносин зміни цього статусу стало ще складніше добитися [НАТО ..., 2018].

Віце-прем'єр з питань європейської та євроатлантичної інтеграції Іванна Климпуш-Цинцадзе пояснила, що в п'ятницю (9 березня) відбулися її переговори з цього приводу із заступником Генсека НАТО Роуз Геттемюллер. За підсумками цих переговорів в Альянсі погодилися визнати рішення України. «Від визнання амбіцій до членства – довгий шлях [що складається із] насамперед внутрішньої роботи, але ми можемо його успішно пройти, якщо будемо цілеспрямовано змінювати країну у відповідності до демократичних, соціальних, економічних, політичних і, звичайно, військових принципів та підходів НАТО», – зауважила віце-прем'єр [НАТО ..., 2018].

На сайті МЗС України зазначається, що для України стратегічне партнерство з НАТО є невід'ємною складовою євроінтеграційного курсу, оскільки доповнює процес внутрішньодержавних перетворень у контексті

імплементції Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами – членами, з іншої сторони, ратифікованої Законом України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII, реалізації Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5, та виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2014 року № 695 та схваленої Постановою Верховної Ради України від 11 грудня 2014 року № 26-VIII, важливими реформами оборонного та безпекового секторів, оборонно-промислового комплексу та національних Збройних Сил. Це дасть змогу зробити процес інтеграції України в європейську та євроатлантичну спільноту комплексним і всеохоплюючим [*Особливе партнерство ...*, 2017].

Висновки. Таким чином, ми бачимо, що Україна за останні чотири роки позбулася статусу «позаблоковості» та чітко і однозначно взяла курс на повноцінне членство в НАТО та його структурах. Це було зумовлено агресивними діями Російської Федерації щодо України починаючи з лютого 2014 року і по сьогодні. При цьому всьому НАТО на початку російської агресії не поділяло такого прагнення української сторони. Лише у березні цього року в Альянсі визнали наше прагнення і нам статусу «країни-аспіранта». Двосторонній курс на поглиблену співпрацю між Україною та НАТО дає можливість швидше інтегруватись у військовому відношенні до передових зразків оборонної стратегії і тактики Європи і Світу.

ЛІТЕРАТУРА

- Закон України...*, 2017 – Закон України «Про основи національної безпеки України»: [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15>
- Закон України...*, 2017 – Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики»: [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>
- Комісія...*, 2015 – Комісія Україна-НАТО: [Електронний ресурс]. - Режим доступу <http://ukraine-nato.mfa.gov.ua/ua/ukraine-nato/commission?sv>
- НАТО...*, 2017 – НАТО: Відносини з Україною: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_37750.htm?selectedLocale=uk
- НАТО...*, 2018 – НАТО визнало за Україною статус країни-аспіранта // Європейська правда: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/03/10/7078572/>
- Особливе партнерство...*, 2017 – Особливе партнерство України з НАТО: [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/euroatlantic-cooperation/ukraine-nato>
- Суспільно-політичні настрої...*, 2018 – Суспільно-політичні настрої жителів України: квітень 2018 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=764&page=1>.
- Угода...*, 2015 – Угода між Урядом України та Організацією Північноатлантичного договору про статус Представництва НАТО в Україні: [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/950_033.
- Указ Президента...*, 2014 – Указ Президента України від 24.09.2014 р. № 744/2014: [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/7442014-17689>

Указ Президента..., 2015 – Указ Президента України від №287/2015 «Про стратегію національної безпеки України»: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>

REFERENCES

- Zakon Ukrainy...*, 2017 – Закон України «Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy»: [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15>
- Zakon Ukrainy...*, 2017 – Закон України «Pro zasady vnutrishnoi i zovnishnoi polityky»: [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>
- Komisiia...*, 2015 – Komisiiia Ukraina-NATO: [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu <http://ukraine-nato.mfa.gov.ua/ua/ukraine-nato/commission?sv>
- NATO...*, 2017 – NATO: Vidnosyny z Ukrainoiu: [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_37750.htm?selectedLocale=uk
- NATO...*, 2018 – NATO vyznalo za Ukrainoiu status krainy-aspiranta // Yevropeiska pravda: [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/03/10/7078572/>
- Osoblyve partnerstvo...*, 2017 - Osoblyve partnerstvo Ukrainy z NATO: [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/euroatlantic-cooperation/ukraine-nato>
- Suspilno-politychni nastroi...*, 2018 – Suspilno-politychni nastroi zhyteliv Ukrainy: kviten 2018 roku: [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=764&page=1>
- Uhoda...*, 2015 – Uhoda mizh Uriadom Ukrainy ta Orhanizatsiiei Pivnichnoatlantychnoho dohovoru pro status Predstavnytstva NATO v Ukraini: [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/950_033
- Ukaz Prezydenta...*, 2014 – Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24.09.2014 r. № 744/2014: [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.president.gov.ua/documents/7442014-17689>
- Ukaz Prezydenta...*, 2015 – Ukaz Prezydenta Ukrainy vid №287/2015 «Pro stratehiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy»: [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>

UDK 2-475.5(569.1-25):2-37(560)(092)

Hakan Gulerce

THE DAMASCUS SERMON: CURES FOR THE SPIRITUAL PROBLEMS OF THE MODERN WORLD

У статті висвітлюється суспільно-філософський аспект Дамаської проповіді Саїда Нурсі, яка справила велике враження на слухачів та швидко стала відомою у інтелектуальному середовищі мусульманського світу. Складність внутрішньої та зовнішньополітичної становища країни мало сильний негативний вплив на більшість прошарків населення. В такий скрутний час мусульманське суспільство потребувало переосмислення старих догм та вирішення нагальних проблем. Саме у Дамаській проповіді Саїд Нурсі висловив власне бачення причин занепаду ісламу та запропонував шляхи позбавлення від даних проблем. Запропоновані Саїдом Нурсі методи дсі не втратили актуальності, і з великим успіхом можуть бути застосованими і в сучасному світі.

Ключові слова: Саїд Нурсі.

That article covers the socio-philosophical aspect of Said Nursi's Damascus Sermon, which made a great impression on the audience and quickly became known in the intellectual environment of the Muslim world. The complexity of the domestic and foreign policy situation of the country had a strong negative impact on most segments of society. In such a difficult time, Muslim brotherhood needed to rethink old dogma and solve urgent problems. It was in the Damascus sermon, where Said Nursi expressed his own vision of the causes of the decay of Islam and offered ways to get rid of these

problems. Methods, which Said Nursi proposed do not lose their relevance, and can be applied in the modern world with great success.

Keywords: *Said Nursi.*

That article covers the socio-philosophical aspect of Said Nursi's Damascus Sermon, which made a great impression on the audience and quickly became known in the intellectual environment of the Muslim world. The complexity of the domestic and foreign policy situation of the country had a strong negative impact on most segments of society. In such a difficult time, Muslim brotherhood needed to rethink old dogma and solve urgent problems. It was in the Damascus sermon, where Said Nursi expressed his own vision of the causes of the decay of Islam and offered ways to get rid of these problems. Methods, which Said Nursi proposed do not lose their relevance, and can be applied in the modern world with great success.

Said Nursi's speech took place in early 1911 as the Friday sermon at the Umayyad Mosque in Damascus. Almost 10,000 people are said to have filled the great mosque during his talk. Though originally delivered in Arabic (and later published in that language), Nursi eventually published a Turkish version in the 1950s which included some of his additional thoughts on the state of world affairs and he also addressed questions put to him by his fellow students on the issues of the sermon. Yet the essence of the sermon remains the same for each version, particularly due to the fact that it addresses the fundamental sicknesses inflicting the muslim world and offers powerful cures to alleviate them.

Nursi begins the sermon by asking for God's blessing and then starts to address a question which many believers have been seriously thinking about and asking a lot. The question is: Why have the nations of non-Muslims excelled in technical, material, and intellectual areas but the Muslim areas of the world have been left behind? Why are the non-believers continuing to become stronger and more materially successful while the believers are becoming weaker and poorer? The materialist philosophers of the West have answered such questions by claiming that religion is a form of superstition which prevents material and intellectual developments. Nursi was concerned that his fellow muslims would actually believe such an answer given by the materialist philosophers. Yet, rather than offer a reactionary response to the philosophers of the West, Nursi acknowledged that it was true that there was a growing weakness in the muslim world. The weaknesses were the result of what Nursi termed «six dire illnesses» inflicting the muslims and preventing their intellectual, social and spiritual development. Importantly, however, Nursi fought against the materialist ideology lying behind the western ideology of «development» and «progress». This may seem a contradiction from the outset, however, Nursi's approach was to separate certain aspects of material development from the rotten ideology lying behind and motivating it. His aim was to take what was constructive and

Philosophy

beneficial from developments outside the muslim world, and to leave behind the bad and malign elements.

Prior to 1911, Nursi had already spent many years trying to raise awareness of the social problems of Eastern Anatolia, a somewhat remote and neglected area of the Ottoman Empire.

Nursi had previously struggled to obtain a formal modern education not for himself but for the religious segment of the society. Because of this, he was particularly interested in obtaining the support of the Sultan in founding a university in that cultural backwater of the Empire. His dream was to establish a university that would teach the traditional religious sciences side by side with the natural sciences—chemistry, biology, and physics—subjects that Nursi had been forced to learn on his own. At that time, traditional schools (medrese) taught only the religious sciences. Separate technical schools (mektep) taught the natural sciences. Nursi was concerned that separating the two types of learning would continue to lead to inadequately educated students. As he says:

The light of conscience is religious sciences (ulûm-u diniye). The light of the mind is modern sciences (fünûn-u medeniye). The reconciliation of both manifests the truth. The student's skills develop further with these two (sciences). When they are separt is an sffort ated, from the former superstition and from the latter corruption and skepticism is born.

Nursi always sees the universe as a great book that makes God known to human beings. He believes that the modern sciences are potential tools to read the 'book of the universe'. In his «University Project» he wanted to combine modern sciences and religious sciences to read the book of the universe without forgetting about its Author, who is God. This is a crucial difference, as the combination of modern sciences with the religous sciences turns the former into a non-reductionist, non-materialist way of both looking at the world and interacting with it.

Said Nursi developed an alternative to materialistic philosophy by opening an easily accessible shortcut path to the grandest realities again by employing the philosophical method based on logic and reasoned arguments, and by utilizing the observation-based scientific approach. Then by taking into consideration how the reasoning mechanisms of people work, he deciphered the secret of converting the realms of ideas or thoughts into sturdy building blocks of belief in his Risale-i Nur collection. He used philosophy as the platform to base his work. He even developed lenses that convert self-indicative (mana-yı ismi) sciences into knowledge of God with an other-indicative (mana-yı harfî) perspective. With the mechanism that he developed, sciences and philosophy serve as supportive friends in climbing to tenets of faith rather than as foes.

Nursi's university would also be multiethnic, reflecting the complex demographics of the Ottoman Empire; it would welcome ethnic Turks, Arabs, and Kurds. It was an effort towards securing Muslim solidarity. Nursi spent more than a decade focused on this problem. At one time he moved to Istanbul, trying in vain for months to obtain an interview with the Sultan. He was never

granted this chance to advance the cause of his people. He returned to Eastern Anatolia empty handed and frustrated. Though he was not successful in establishing a physical university, Nursi spent the rest of his life compiling the Risale-i Nur collection. This six thousand page commentary on the Qur'an would, in many ways, help to accomplish his original goal. Instead of a physical university, the Risale-i Nur offers a sort of open university that makes his forward-thinking ideas available to the entire world—both Muslim and Christian.

Thus by 1911 his ideas and views were evolving. He no longer saw the problem as a narrow lack of opportunity for modern education. He now saw that the social problems of Eastern Anatolia were only small examples of larger problems within the social life of the Muslim world. At this point in its history, the Muslim world had not come to terms with the challenges of what the West had come to call modernity. Nursi recognized that the Muslim world had not been able to deal adequately with the challenges that modern science brought to traditional ways of thinking. The problem was much larger than one of simply updating the educational policies of the Ottoman Empire. The problem was how to renew Muslim social life in the face of the challenges of modernity. For Nursi, it was not a question of going back to a «golden age of Islamic civilization». It was, rather, a question of how to revive religious life and how to integrate it into the modern world. He says, «There can be no return to our former state; we have to accept present conditions, or we're finished». This does not mean that Nursi embraced modernity or the way of life and organisation that it brought. Rather, he was pragmatic and understood that the best way was to try to adapt to the current conditions as much as possible and learn to navigate through them effectively.

And so Nursi changed tactics. He traveled to Damascus. While Istanbul was the political capital of the Empire, Damascus was its intellectual capital. He was invited to give the Fridayprayer sermon at the historic Umayyad mosque, one of the most prestigious mosques in the Muslim world. He delivered what we now call his «Damascus Sermon» to a crowd of some ten thousand listeners, including one hundred or more influential Muslim scholars. Nursi delivered the sermon in Arabic. He later expanded the text and translated it into Turkish for general publication. While even in this expanded version it is barely thirty pages long, it has become a basic text for the Nur community. Doctoral dissertations, even entire books, have been written about this short but very influential sermon.

Nursi's basic theme in the Damascus Sermon is that the problems facing Muslim society are a form of sickness. Nursi looks at the West and sees faithless materialism and aggressive secularism. And while the Western world has developed technological and economic power, the Muslim world has not responded to this growth in a positive manner. Rather it has become both intellectually and materially weak and sickly. This sickness of Muslim society will not be changed, Nursi says, by new policies coming from the Sultan. Changing the heart of individual Muslims will change the Muslim world. He uses the powerful metaphor of six sicknesses that he sees in contemporary

Muslim culture, and then reaches into his «bag of medicines» for six cures for these six illnesses. These «diseases» of social life include: despair, ignorance, hatred, disunity, despotism, and selfishness. The cures for these six maladies, according to Nursi, are all in the «pharmacy of the Qur'an». These cures are all to be found in the very word of God Almighty, as revealed to the Prophet Muhammad. It is important to point out that Nursi is mainly addressing the ills of society. Yet, at the same time, he is also addressing the individual because of his/her connection to the social context.

The cure for social despair is the hope that comes from faith in God. Nursi starts his sermon with a quote from the Qur'an: «Do not despair of God's mercy». Nursi then expands on this first disease and its cure at length. He argues that life without religious belief of some kind has no point or true purpose. Of course, the religion that he «prescribes» for the illness of despair is Islam. He even makes the point that over time the effectiveness of Islam in curing despair will become so clear that even people of other religious traditions will see the value of Islam.

As far as the sickness of deceit is concerned, its cure lies in truthfulness. Nursi finds the cure for this disease in religion and faith in God. For him, «Unbelief is falsehood and lies. Belief is truthfulness and honesty». If Muslim society was to recover from its sickness – honesty and transparency must replace corruption and shady dealings. It is also very significant that Nursi uses a saying (hadith) of Prophet Mohammad; «I came to perfect morality».

The cure for the sickness of enmity is love. For Nursi, who was writing the updated version of the Damascus Sermon in the wake of the Second World War, the social consequences of hatred are clear. For according to Nursi, «We are competitors for love. We have no time for enmity». His basic understanding of love is quite simple: «love to love, hate to hate».

The cure for disunity is unity. Nursi speaks of the «luminous bonds» that unite us with our fellow humans. Again, a life lived in belief will, by the very nature of belief, lead to a heightened regard for the Other, for the Neighbor. He insists that each of us has many attributes; many are good attributes, some are not so good. But just as it would be unjust to sink a ship carrying nine good people and one evil person, just to punish the evil one, so too is it unjust to hate someone for their bad attributes, when they, in fact, also have many good attributes. He called upon all people of faith to stop their petty bickering and unite in a movement that would improve their lot through common action.

The cure for the disease of despotism is dignity. Here Nursi is addressing one of the chief causes of social conflict, which was made worse by modernity: the rise of nationalism and the demand of various groups for self-determination. Quranic solutions for developing consensus – what Nursi calls mutual consultation or true democracy – were required to solve social conflict in a peaceful way. Again, belief points the way to adapt these new models of consensus and shared decision-making.

The cure for individualism is mutual consultation. It was time for people of faith to put their personal interests behind them and to focus instead on the good of the larger society, to work in concert with other people of faith to address the pressing social issues of the times.

This then is the basic text of the Damascus Sermon. Like so many short texts that have taken on a disproportionate importance over the course of history, this text is loaded with important topics that lend themselves to a more detailed analysis. Broadly speaking, these are topics that are at the heart of all religious thinking, particularly when it comes to the issue of social problems and the role of faith in social life.

Let us look now at some of the more universal theological concepts in the Damascus Sermon. Hope is a central concept, perhaps the central concept, of the Damascus Sermon. The first of the illnesses that Nursi identifies in Muslim social life is despair. In this regard, it is important to remember the context in which the Damascus Sermon was delivered in 1911. The Ottoman Empire was crumbling under the pressures of modernity and western domination. Much of the Middle East was either divided or occupied. Modern thinking, including the natural sciences, challenged traditional ways of thinking. Moreover, modernity led to the rising self-awareness of different ethnic groups who saw themselves increasingly as separate nations along the model of Europe. These newly self-aware groups were demanding self-determination and their freedom from the old Ottoman Empire. These were difficult times; despair was overwhelming and hope was the antidote.

It is interesting to compare Nursi's emphasis on hope with that of Jürgen Moltmann, one of the most prominent Protestant theologians of the post-World War II era. Moltmann, like Nursi, had been a prisoner of war. When he returned from prison camp in England after the war, despair was widespread in his German homeland. Nazism had been destroyed, but so had Germany. Moltmann responded with a theology of hope. The idea is that God has plans for us, both as individuals and societies. We are in essence being pulled forward toward a future that is better than anything we can ever imagine. Social despair is willfully turning away from what God has in store for us. Hope gives us the sustenance to struggle on, to advance stepwise toward what God offers at the end of that journey.

The idea of free will is one of the challenges to all religious traditions, especially in understanding the relationship between faith and living out that faith in a given society. The basic idea is that if there is a Supreme Being and if that Supreme Being is all-powerful, why does it matter what I as an individual do? After all, if the Supreme Being is really all-powerful, all of my actions and, indeed, everything that occurs in my society must have occurred for a reason. The implication is that I as an individual am free to do whatever I want (the technical term for this is antinomianism, that is to say, I am not governed by any moral laws). An additional implication is that I have no need to get involved with social problems, since the Supreme Being will take care of all that

(the technical term is quietism, that is to say, I can just remain quiet and let the Supreme Being solve the social problems).

Now Nursi clearly opposes both of these ideas, both antinomianism and quietism. For Nursi, we are clearly subject to a higher moral law. Yet, our Creator also grants us the power of choice. We can choose to adhere to the law. We can choose to address injustices. Yes, God is ultimately in charge and God will ultimately direct the course of history. But we are involved through the power of choice granted to us by God. In this regard, it is important to position Nursi within the context of the other options he might have had to bring his faith to bear on the pressing social problems of his day. He did not choose the path of violence. Nor did he choose the path of Sufism, to which he had been exposed in his early education. He did not choose to lose himself in self-absorbed mysticism. Instead, he chose the way of «positive action». ‘Positive action’ is the Risale-i Nur’s method of guidance, and is based on knowledge and learning, persuasion and conveying the teachings of Islam, and love and compassion. This way is the way shared by all regenerators of religion. They all received the same instruction from the Prophet and followed this path with the very greatest care according to the ages in which they lived. The Ghazzali’s, the Rabbani’s, the Geylani’s, the Mawlana’s, they were all travellers on this sacred road. The aim of all of them was to draw people within the bounds of God’s pleasure and to be the means to their eternal happiness.

A third theological concept, which is deeply embedded in the Damascus Sermon, is human nature. Nursi has a very high regard for the essential goodness of human nature. We must not just look to God to offer us salvation in a future life, in heaven. God has given us the power of choice to look at our miserable condition—our despair, our hate, our deceit, our disunity, our dishonesty, our self-centeredness—and to choose to act differently. God has given us reason to hope, reason to love, reason to be honest, reason to unite, reason to work in concert with other people of good faith to change the miserable social conditions under which we live. For as we know from the Divine Names, God is Most Compassionate, Most Merciful, and He is the Forgiver of sins.

There is a final concept in the Damascus Sermon that is of great value in bringing the thought of Nursi to the attention of all Abrahamic faith communities as an approach to the social ills of our modern world. It is the relationship between spirituality and social change. For Nursi, there are two levels to this relationship. First, social change does not happen from the top down. It happens from the bottom up. Social change does not come about when the Sultan issues an edict from the Topkapi Palace. Nor does it come when the President of the United States signs a piece of legislation. Social change occurs when people of good faith, whether members of particular faith tradition or not, have a change of heart. It occurs when they come to see themselves as both subject to higher laws and called to address the issues of their societies that are in conflict with these higher laws. In addition, Nursi understands that spirituality provides us with «bread for the journey» as we take up these challenging social

issues. In this way, Nursi is very much like other deeply spiritual, charismatic leaders of social change such as Mahatma Gandhi, Martin Luther King, and Nelson Mandela.

So, as we have seen, the Damascus Sermon is a foundational text in the overall work of Said Nursi. It both encapsulates his thinking about belief and social problems and foreshadows his life work, the Risale-i Nur. It provides us with a clear list of the social challenges of modernity, which he knew the Muslim world—and indeed the Christian world as well—would need to confront. He also offers «cures» for each of these «illnesses», all based in religious belief. It is very important to note that none of these «cures» involves obtaining political power, none involves coercion of people of other faiths, and none involves violence in any form. Throughout his career, Nursi spoke of the «jihad of the word» and even of the «jihad of love». The Damascus Sermon is a text that can profitably be studied by both Muslims and Christians as they join together to find cures for their common social and moral illnesses.

In summary, to say that Said Nursi is one of Islam's 'hidden treasures' is really no exaggeration, and would certainly come as no surprise to the millions in Turkey who comprise his main readership. For members of the text-based faith community known as Nur Community, Said Nursi's status as arguably the most important Muslim theologian of the past five hundred years is indisputable. Yet in the wider Muslim world and in the wider world itself, Nursi's name is virtually unknown, while his teachings are under-read or, if read, under-rated. The reasons for this are manifold, including the inaccessibility of the English translations of Nursi's work to lay audiences.

Another reason for the absence of Nursi from Western bookshelves is his almost total lack of attention to politics. Walk into any bookshop with an Islamic Studies section today and your eyes are likely to be bombarded by shelf after shelf of books on Islamic law, on Islam and government, on the re-establishment of the sharia, on the notion of the caliphate, and, of course, on the always-topical issue of jihad. The so-called 'Islamic revival' of the past forty or fifty years has mostly been channelled through voices which speak for a highly politicised understanding of the Quran which have tended to reduce the religion of Islam to the issue of governance. The 'revival' has also been marked by the rise of a number of highly militant groups whose aim is to convert others - by force, if necessary - to their own particular reading of the Quran - a reading which claims that it is their duty to spread Islam by any means available. Understandably, the vast majority of Muslims would wish to distance themselves from the teachings and actions of these groups, whose claim to represent Islam and Muslims is belied by the fact that their violence is targeted mainly against other members of their own faith. For the vast majority of Muslims, such groups are really not to be thought of as being Islamic at all.

Now Said Nursi was also someone who was interested in revival. But for Said Nursi it is the renewal of belief and the reform of the individual that are his primary and overriding concern. In this respect, he is one of few Muslim

Philosophy

thinkers in the 20th century who has little to say about the socio-economic or political aspects of Muslim life. Said Nursi was of the firm opinion that for modern man it is belief in God that is at danger, coming under attack as it does from atheistic materialism, aggressive secularism and numerous other ideological toxins aimed at destroying human happiness and stability. As such, Nursi's career is in accord with the famous Prophetic Tradition which foresees the emergence, at the beginning of every century, of a 'renewer' – a scholar whose life work it is to help reform Muslim society by showing the Muslim world how faith may be revived. As such, Said Nursi's goal is the goal of Islam itself, the main concern of which is to nurture belief in God on the personal level and spiritual peace and harmony on the level of the social.

In short, Said Nursi represents the voice of authentic Islam – a voice which has all too often been drowned out in modern times by the harsh and strident tones of those who claim authenticity, but whose actions almost always belie it.

REFERENCES

- Sukran Vahide, 2005* – Sukran Vahide, Islam in Modern Turkey // Vahide Sukran, State University of New York press, Albany. year 2005
- A political..., 2016* – Kamil Fadel, A Political Analysis of Bediuzzaman Said Nursi's Damascus Sermon //Fadel Kamil, year 2016. URL: https://www.researchgate.net/publication/312016279_A_Political_Analysis_of_Bediuzzaman_Said_Nursi's_Damascus_Sermon
- Metaphorical expressions..., 2015* – Nur Sakinah Thomas, Vahid Nimehchisalem, Zalina Mohd Kasim, Afida Mohamad Ali, Metaphorical expressions and ethical appeals in Said Nursi's Damascus Sermon // Nur Sakinah, Vahid Nimehchisalem, Zalina Mohd, Afida Mohamad, year 2015. URL: https://www.unisza.edu.my/icic/images/Fullpaper/10_-_Nur_Sakinah_Thomas.pdf.
- Nursi's appeals to..., 2015* – Nur Sakinah Thomas, Vahid Nimehchisalem, Zalina Mohd Kasim, Afida Mohamad Ali, Nursi's appeals to emotions in his Damascus Sermon // Nur Sakinah, Vahid Nimehchisalem, Zalina Mohd, Afida Mohamad, year 2015. URL: https://www.researchgate.net/publication/291344360_NURSI'S_APPEALS_TO_EMOTIONS_IN_HIS_DAMASCUS_SERMON.
- The message of..., 2013* – Admin Jriss, The Message of The Damascus Sermon for Muslim-Christian Relations. // Jriss Admin, The Journal of Rotterdam Islamic and Social Sciences, [S.l.], v. 3, n. 1, jan. 2013. ISSN 1877-6671. URL: <https://www.jriss.nl/index.php/JRISS/article/view/24>.

УДК: 355.48(470+571):(477)“2014/...”

Борис Дем'яненко, Віра Дем'яненко

ГІПОТЕТИЧНІ СЦЕНАРІЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ДВОСТОРОННІЙ ВИМІР

Усистемнено прогнози вітчизняних експертів щодо можливих сценаріїв російсько-української війни на Сході України, з'ясовано ситуативність, важкопрогнозованість і короткотерміновість прогнозів експертів, визначено найвірогідніший сценарій російсько-української війни. Можливими гіпотетичними сценаріями розвитку російсько-української війни визначено «тотальну війну» («війну»), «перемогу», «відтинання» («відсікання», «стіну»), «сателітність», «перемир'я», «заморожування» («консервацію» конфлікту), «ні війни, ні миру» («обмеженої війни і перманентних переговорів» чи «дестабілізації» чи «тілючого конфлікту»). Найвірогіднішим сценарієм розвитку російсько-української війни на тепер є «ні війни, ні миру» (ймовірність – 70–80 %). Такий сценарій вигідний, насамперед, для Російської Федерації й США з точки зору реалізації їхніх геополітичних цілей, для України він робить можливим досягнення максимального результату з найменшими жертвами і втратами.

Ключові слова: російсько-українська війна; українські експерти; експертне середовище; прогнози; сценарії; сценарії війни.

The forecasts of domestic experts on possible scenarios of the Russian-Ukrainian war in the East of Ukraine are arranged. Situational, predictable and short-term forecasts of experts are clarified, the most likely scenario of the Russian-Ukrainian war is determined. The next options have been identified as a possibly hypothetical scenarios for the development of the Russian-Ukrainian war: a «total war» (the «war», envisaging a large-scale invasion of Russian troops using the whole arsenal of tactical weapons), «victory» (the establishment of the full control over the Ukrainian-Russian border by Ukrainian army and the restoration of peace in the East of Ukraine), «cutting off» («clipping off», «the wall», provides for the final abandonment of the occupied territories and a complete break with them), «satellite» (involves the search for ways to peace with the Russian Federation on favorable terms for it, recognition of the autonomy of the Donbas, refusal to return Crimea), «armistice» (suspension of hostilities with the placement of a peacekeeping contingent on the territory of the Donbas), «freezing» («conservation» of the conflict, cessation of hostilities without a peace agreement), «no war or peace» («limited war and permanent negotiations» or «destabilization» or «smoldering conflict»; provides for a limited and restraining war against the Russian Federation and its collaborators in the East of Ukraine in order to inflict them as much as possible demotivating losses; a permanent negotiation process, however, without definitively fixing the results in different arrangements and formats). The most likely scenario of the development of the Russian-Ukrainian war is «no war or peace» (the probability is 70–80 %). Such a scenario is advantageous, first of all, for the Russian Federation and the USA in terms of realizing their geopolitical goals, for Ukraine it makes it possible to achieve maximum results with the smallest casualties and losses.

Keywords: Russian-Ukrainian war; Ukrainian experts; expert environment; forecasts; scenarios; war scenarios.

Постановка проблеми. Сучасна Українська держава перебуває в дуже складній зовнішньополітичній ситуації, подальший перебіг якої залежатиме від перспектив збройного протистояння в південно-східних районах Донбасу. Російська інтервенція до Криму, проголошення «народних республік» на Сході України, війна в південно-східних районах Донбасу вже понад чотири роки є резонансними подіями, залишаються об'єктом пильної уваги політичних лідерів багатьох країн світу,

міжнародних ЗМІ, їх активно обговорюють в експертному середовищі (насамперед, вітчизняному). Раднику Президента України П. Порошенка В. Горбуліну нинішня ситуація бачиться патовою – ні миру, ні війни, і всі сторони несуть значні втрати: Україна – від триваючого на її території конфлікту; Російська Федерація – від участі в цьому конфлікті й накладених на неї економічних санкцій, західні країни – від розриву економічних зв'язків з Російською Федерацією [*Названо п'ять сценаріїв...*].

Мета статті. На основі аналізу прогнозів (зроблених переважно впродовж квітня 2014 р. – упродовж 2015 р.) українських експертів, які представляють Український *центр* економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, Центр досліджень армії, конверсії та роззброєння, Інститут євроатлантичного співробітництва, Інститут політичного аналізу та міжнародних досліджень, Центр прикладних політичних досліджень «Пента», Інститут стратегічних досліджень «Нова Україна», Інститут глобальних стратегій, Агенцію моделювання ситуацій, Український інститут аналізу та менеджменту політики щодо розвитку подій на Донбасі, автори спробували усистемнити і проаналізувати найважливіші гіпотетичні сценарії можливого розвитку подій, виокремити найвірогідніший сценарій російсько-української війни.

Виклад основного матеріалу. Серед варіантів розвитку подій на Сході України, вітчизняним експертним середовищем запропоновано: 1) повномасштабне вторгнення російських військ (В. Бадрак, Т. Березовець, М. Гончар, С. Згурець, В. Карасьов, К. Матвієнко, В. Небоженко, Г. Перепелиця, М. Сунгуровський, експерти Українського *центру* економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова); 2) обмежене територією Донбасу вторгнення російських військ (П. Рудяков); 3) введення в південно-східні райони Донбасу російських миротворців (Г. Перепелиця, М. Сунгуровський); 4) заморожування військового конфлікту (Р. Бортник, С. Денисенко, А. Єрмолаєв, В. Карасьов, О. Маркєєва, В. Небоженко, Л. Поляков, П. Рудяков, В. Фесенко, експерти Українського *центру* економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова); 5) встановлення Російською Федерацією контролю над Донбасом і розширення впливу сепаратистів на інші регіони (В. Фесенко); 6) перманентна дестабілізація ситуації на Донбасі (В. Бала, Т. Березовець, В. Горбач, Є. Жеребецький, Р. Старовойтенко, О. Сушко, С. Таран); 7) стан між миром і війною (А. Золотарьов, В. Фесенко); 8) довготривала «холодна війна» (О. Сушко); 9) перемир'я з розміщенням на території Донбасу міжнародного контингенту миротворців (В. Карасьов, В. Фесенко); 10) відторгнення й проголошення незалежності Донбасу (С. Денисенко, А. Єрмолаєв, О. Маркєєва, Л. Поляков); 11) військова перемога української армії і встановлення статус-кво (С. Денисенко, А. Єрмолаєв, О. Маркєєва, Л. Поляков); 12) автономний статус Донецької та Луганської областей у

складі України (С. Денисенко, А. Єрмолаєв, О. Маркєєва, Л. Поляков) [Запорожець, 2015: с. 101–102; Березовец; Мельник].

Узагальнення та усистемнення прогнозів українського експертного середовища дозволяє кластеризувати гіпотетичні сценарії розвитку російсько-української війни, ідентифікувавши чотири з них як радикальні, три – як проміжні й компромісні. Перший радикальний сценарій бачиться як сценарій *«тотальної війни» («війни»)*. Цей сценарій передбачає широкомасштабне вторгнення російських військ (чи у рамках Донецької й Луганської областей, або ж по периметру українського кордону) із застосуванням усього арсеналу тактичного озброєння [Запорожець, 2015: с. 103]. Він можливий за умови прийняття російським керівництвом рішення про початок відкритої збройної агресії з метою отримання сухопутного коридору в Крим чи безперешкодного доступу до свого військового контингенту в Придністров'ї [Умланд]. Сценарій *«тотальної війни»* передбачає тотальну війну проти Російської Федерації, включає всеосяжну мілітаризацію суспільства; економічну, політичну, культурно-ідеологічну й пропагандистську мобілізацію населення; запровадження воєнного стану; максимальний розрахунок і спирання на власні сили, що зумовлено неминучою міжнародною ізоляваністю принаймні на перших етапах війни і закономірним зменшенням надходжень зовнішніх ресурсів; зорієнтованість на безкомпромісне знищення ворога; завдання ударів критичній інфраструктурі противника; активну партизансько-диверсійну діяльність; відмову чи зведення до мінімуму дипломатичної й зовнішньоекономічної взаємодії з ворожою державою та її сателітами (насамперед на пострадянському просторі); цілковите підпорядкування дипломатії збройним силам і військовій пропаганді [Горбулін, 2015: с. 32].

Україна має реальні шанси на перемогу в тотальній війні й це можливий гіпотетичний другий (радикальний) сценарій (*«перемога»*) у російсько-українській війні, сутність якого полягає у встановленні українською армією повного контролю над українсько-російським кордоном і відновленні миру на Сході України [Запорожець, 2015: с. 103]. Адже Україні протистоїть держава з обмеженими технологічними і фінансовими ресурсами; низьким «запасом міцності» політичної системи; населенням, якому властива негативна демографічна динаміка й неспроможність протистояти агресивним національним меншинам; «недомодернізованими» збройними силами. Опір українського народу російській агресії з часом неодмінно поверне йому прихильність провідних держав світу й поглибить міжнародну ізоляцію Російської Федерації. Свою потужну деморалізуючу й демотивуючу роль відіграють бойові дії на території власне Російської Федерації, що неминуче відбудуться за умов ведення тотальної війни. Цей сценарій експерти розглядають як найбільш героїчний і жертвний, хоча найменш практично ймовірний [Умланд; Російсько-український конфлікт: стан..., 2014: с. 29–30]. Він вимагатиме максимальної мобілізації ресурсів і мужності населення країни. У випадку

його успішної реалізації більшість проблем українсько-російських відносин буде вирішено остаточно, й історичні шляхи обох народів, очевидно, розійдуться назавжди, а ступінь антагонізму досягне апогею. Україна може досягти максимально високого рівня соціальної солідарності й національної згуртованості та єдності, створити новий історичний героїчний епос і міфологію, що мають шанси проіснувати багато століть, надавши потужного імпульсу процесам творення й розвитку української нації. Дослідники підкреслюють, що тотальна війна для України буде виключно оборонною. Вона не обов'язково призводить до масових людських жертв – готовність до такої війни суттєво стримуватиме російського агресора страхом значних втрат з його боку й загрозою перенесення бойових дій на його територію. «Тотальність» передусім передбачатиме загальну й усеосяжну мобілізацію українського суспільства й держави саме для самооборони (гасло цієї винятково оборонної війни, на думку В. Горбуліна, може бути сформульовано так: «Тотально змобілізуватися, аби вижити», а мета – «Цілковито відкинути переважаючі сили агресора на його власну територію в спосіб завдання йому максимальних демотивуючих втрат») [Горбулін, 2015: с. 32].

Слід зазначити, що бажання воювати загалом відсутнє як в українського, так і російського народу – ніхто не хоче втрачати переваги мирного сучасного життя заради забаганок жменьки політичних авантюристів з обох воюючих сторін. У цілому, сценарій «тотальної війни» орієнтований для України на перемогу й збереження територіальної цілісності. Історія знає чимало прикладів успішних напівпартизанських воєн держав малих і середніх проти держав великих і набагато потужніших. Однак цей сценарій може принести не тільки перемогу, але й значні втрати (людські, ресурсні, інфраструктурні тощо) для країни. У кожному разі такий сценарій не є метою України. Держава буде змушена йому слідувати тільки у випадку повномасштабного відкритого нападу з боку Російської Федерації [Названо п'ять сценаріїв...].

Третім радикальним сценарієм є «відтинання» («відсікання», «стіна»). Він передбачає остаточної відмову від окупованих територій і повний розрив з ними. Подальша історична доля цих територій цікавитиме Україну лише з точки зору власної безпеки (потужності оборонних споруд і достатнього ступеня ізоляції цих територій). Українська держава якийсь час потребуватиме переформатування й пристосування до нової історичної й політичної реальності, однак відсутність у складі України регіонів, де панують ренегатські, сепаратистські, колабораціоністські й споживацькі настрої, більша компактність і вища лояльність українського суспільства, сприятливіші умови для реформування країни, міжнародна допомога, допоможуть зробити цей адаптаційний період більш-менш безболісним [Названо п'ять сценаріїв...]. Зрештою, в історії відомі приклади існування країн, що зазнали територіальних втрат – Грузія, Молдова, Сербія. Деякі європейські країни як втрачали, так і набували нових територій (яскравими

прикладом є Німеччина й Польща), що не заважає їм натеper бути економічно процвітаючими і політично стабільними. Територіальні втрати не завжди означають втрату державності (у багатьох історичних ситуаціях усе виглядає навпаки). Втрата Німеччиною після багатьох століть боротьби Ельзасу й Лотарингії не зробила її слабшою й менш ваговою, ніж Франція, яка заволоділа цими територіями. Те саме стосується й Кенігсберга та Східної Пруссії, яка була розділена між СРСР і Польською республікою (до складу СРСР разом із столицею Кенігсбергом (перейменованій у Калінінград) увійшло більше третини Східної Пруссії, на території яких були створені Калінінградська область РРФСР, невелика частина, що включала частину Куршської коси і місто Клайпеду з околицями, була передана Литовській РСР. Більше половини Східної Пруссії відійшло до Польської республіки і натеper приблизно збігається з Вармінсько-Мазурським воєводством). Доволі часто придбання нових земель державу лише ослаблює, а втрата нелояльних, споживацьких, відсталих регіонів, що спричиняють постійні міждержавні конфлікти, – посилює [Горбулін, 2015: с. 33].

Реалізація цього сценарію, упевнений В. Горбулін, неминуче зашкодить престижу України на міжнародній арені. Він також зручний для частини представників місцевих напівкримінальних олігархій, які збагачуються з транскордонної злочинності й корупції, а також для люмпенізованого пострадянського міщанства, що заробляє на життя низькокваліфікованою працею за кордоном (у т. ч., у країні-агресорі) [Горбулін, 2015: с. 33]. Водночас вітчизняні дослідники підкреслюють, що в разі практичної реалізації цього сценарію йтиметься не про якесь «цивілізоване розлучення», вигідне місцевому й загальноукраїнському криміналітету (бандитам, контрабандистам і хабарникам). Йтиметься про жорстку й безкомпромісну «ампутацію» з розривом будь-яких відносин і зведенням «захисного муру» навколо новітньої «зони суспільно-політичного відчуження». Відповідно, і відносини з Російською Федерацією мають бути зведені до мінімуму, що передбачає можливе подовження «захисного муру» на весь російсько-український кордон [Названо п'ять сценаріїв...].

Домогтися дотримання повної ізоляції окупованих територій України буде вкрай складно, оскільки за цих умов терористи продовжать здійснювати обстріли української території, перешкоджатимуть інженерному облаштуванню нового кордону. В існуванні «дірок» у «захисному мурі» будуть зацікавлені кримінальні елементи, які збагачуються за рахунок контрабанди, наркотрафіку, торгівлі людьми, нелегальної міграції тощо. Можливість практичної реалізації анонсованого сценарію базується на наявності значного ментального розриву між певною частиною жителів тимчасово окупованого Криму, районів Донецької й Луганської областей та більшістю українського суспільства. Через тривале перебування під впливом тотальної російської пропаганди у

цих людей склалося помилкове уявлення про можливість відновлення СРСР за допомогою Російської Федерації, вони були виховані й привчені до ненависті до всього українського. Сценарій повної відмови від сепаратистських регіонів пов'язаний із втратою частини території України, її державного престижу й припускає тривалий адаптаційний період.

Четвертий радикальний сценарій (сценарій «самелітності») передбачає пошук способів сепаратного замирення з Російською Федерацією на вигідних для неї умовах, нехтування інтересами західних партнерів (насамперед, США), визнання автономії Донбасу, відмову від повернення Криму. Подібне замирення однозначно позбавить зовнішню політику Української держави значної частки незалежності та прив'яже її історичну долю до історичної долі Російської Федерації. Майбутнє обох країн (якщо воно, не приведи Господи, знову стане спільним) навряд чи продемонструє щось відмінне від того, що раніше траплялося в історії двосторонніх відносин цих народів, а шлях втрат, воєн, репресій стане перманентним. Українська держава має забагато власних проблем, аби доповнювати їх проблемами російської держави. Зокрема, загострення внутрішніх соціальних конфліктів, зростання релігійного фундаменталізму й регіонального сепаратизму чи економічний колапс цієї багатої на природні ресурси, однак технологічно відсталі країни, неминуче відіб'ються руйнівним чином і на Україні. Суттєву загрозу для українського суспільства становить можливість його втягнення в чергову російську імперську авантюру (за попередні дві – Російської імперії Романових і СРСР – українці вже заплатили багатомільйонними жертвами). Така авантюра передбачає безперспективне й заздалегідь програшне протистояння з провідними державами світу (передусім зі США і всією євроатлантичною спільнотою), а отже, нові втрати, нові конфлікти, нові історичні розлами [Горбулін, 2015: с. 33]. Цей сценарій для України історично самогубний і політично безглуздий. Очевидно, що повноцінна російська імперія ніколи не сформується, вона весь час намагатиметься «стинатися на ноги» чи «підніматися з колін». Подібні зусилля здійснюватимуться традиційно за допомогою репресій, війн, голодоморів, супроводжуватимуться мільйонними жертвами (з українського боку теж) і втратами історично безпрецедентних обсягів ресурсів (насамперед, людських). Спроба вирішити конфлікт за таким сценарієм викличе масові протести в Україні, які виллються в новий Майдан (це в кращому разі) з вимогою відставки керівництва держави, результатом чого в кінцевому підсумку стане повна внутрішня дестабілізація в державі. Така ситуація створить ідеальні умови для втручання Москви у внутрішні справи України і актуалізує сценарій «тотальної війни».

П'ятий сценарій – «перемір'я» – можна розглядати як компромісний. Він характеризується призупиненням військових дій на досягнутій на той момент лінії фронту й розміщенням на території Донбасу міжнародного контингенту миротворців [Запорожець, 2015: с. 103].

Шостий (проміжний) сценарій – «заморожування» («консервація» *конфлікту*) – передбачає припинення збройного протистояння між учасниками конфлікту без підписання мирного договору й визначення статусу спірної території, полягає в «заморожуванні» конфлікту за зразком Придністров'я, Абхазії, Південної Осетії [*Російсько-український конфлікт: стан..., 2014: с. 28–29*]. У такому вирішенні зацікавлена Російська Федерація (хоча цілковита капітуляція за четвертим сценарієм її влаштувала б більшою мірою), а також певна частина країн Євросоюзу та найбільш конформістські й проросійські верстви європейського суспільства. Сутність анонсованого сценарію полягає в тому, що постраждали в результаті конфлікту райони (ДНР і ЛНР), залишаються в складі України на умовах надання їм особливих владних повноважень. Економічні зв'язки між цими територіями і рештою України повинні бути відновлені, а Україна зобов'язана буде взяти на себе економічний тягар відновлення зруйнованих районів Донецької й Луганської областей. У той же час, де-факто в Донбасі діятиме маріонетковий проросійський режим, який намагатиметься впливати на українську зовнішню й внутрішню політику, проводячи інтереси іншої (ворожої) держави.

Україна в разі реалізації цього сценарію уповільнить свій шлях до ЄС, отримає джерело перманентної політичної нестабільності, економічний тягар в особі «постраждалих» регіонів-утриманців. Водночас на спокійне життя також не варто очікувати, оскільки конфлікт жеврітиме й надалі, дестабілізуючи ситуацію загрозою повернення в активну фазу [*Запорожець, 2015: с. 103*]. Україна залишатиметься малопривабливою державою перманентної кризи зі значною кількістю представників різноманітних міжнародних організацій, торгівлею гуманітарною допомогою, колосальним обігом контрабанди, нелегальної зброї, наркотиків і тисячами «блакитних шоломів» на лінії розмежування. У той же час, припинення активних бойових дій на Донбасі й «примирення» за таким сценарієм дасть привід європейським країнам (можливо, і США) для зняття санкцій з Російської Федерації та її політичних лідерів, відновлення економічних зв'язків з ними, що сприятиме економічному зростанню Російської Федерації (реалізація цього сценарію буде відповідати інтересам як Росії, так і ЄС, але не України, особливо в довгостроковій перспективі). Тривалість існування конфлікту в «замороженій» формі є невідомою, як і його результати. Історичний досвід свідчить, що може йтися про десятки років, а в результаті Україна повернеться до того, з чого розпочинала, започаткувавши нове коло антагонізму [*Мельник*].

Сьомий (компромісний) сценарій можна ідентифікувати як «ні війни, ні миру» («обмеженої війни і перманентних переговорів» чи «дестабілізації» чи «тліючий конфлікт»). Він передбачає збереження напруженої ситуації на Донбасі за рахунок перманентних провокацій, обстрілів позицій української армії, локальних наступів терористів без масштабного втручання регулярної російської армії [*Запорожець, 2015: с.*

103]; обмежену й стримувальну війну проти Російської Федерації й колабораціоністів на Сході України з метою завдати їм якомога більших демотивуючих втрат; постійний переговорний процес, однак, без остаточного фіксування результатів у різних домовленостях і форматах; нарощення збройного (передусім військово-технологічного) потенціалу України і поступовий перехід від блокування противника до його витіснення – від пасивної оборони до активної; зростання інтенсивності міжнародних санкцій і дипломатичної ізоляції Російської Федерації; поступове й докорінне реформування українського суспільства; зближення з Північноатлантичним альянсом і Євросоюзом, формування низки оборонних союзів із частиною пострадянських і центральноєвропейських держав [Горбулін, 2015: с. 34]. Подібна ситуація, переконаний В. Горбулін, вигідна своєю правовою невизначеністю й широкими можливостями для дипломатичного, військового й ідеологічного маневру. Втілення цього сценарію потребуватиме політичних умінь і моральної витримки, збройних сил швидкого реагування та спеціального призначення, гнучкої й креативної дипломатії, витонченої та «в'їдливої» пропаганди. Такий сценарій робить можливим досягнення максимального результату з найменшими жертвами і втратами, хоча й вимагає багато часу, уміння й терпіння для практичного втілення [*Названо п'ять сценаріїв...*].

За результатами експертного опитування, проведеного Українським центром економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова у жовтні 2014 р., у найближчій перспективі (1–2 роки) реальним сценарієм розвитку відносин України і Російської Федерації бачилося заморожування конфлікту з подальшим періодом конфронтації без застосування зброї (такої думки дотримувалися 60 % опитаних експертів) [*Російсько-український конфлікт: стан..., 2014: с. 27–30*]. На основі аналізу прогнозів 2015 р. українських експертів, визначено таку ймовірність проаналізованих сценаріїв: «тотальна війна» – ймовірність реалізації 8 % (як малоімовірний цей сценарій згадують у 65 % прогнозів експертів); «дестабілізація» – ймовірність реалізації 75 %; «заморожування» – ймовірність реалізації 30 %; «перемир'я» – ймовірність реалізації 12 %; «перемога» – ймовірність реалізації 2 % [*Запорожець, 2015: с. 103*]. Отже, найвірогіднішим сценарієм розвитку російсько-української війни у 2015 р. експертному середовищу бачилася перманентна дестабілізація ситуації з боку Російської Федерації на Сході України шляхом провокування спорадичних зіткнень між бойовиками та українською армією.

Найвірогідніша група сценаріїв у 2018 р. на Донбасі бачиться як консервативно-миротворчі. Сюди входить базовий сценарій розвитку подій «ні війни, ні миру», який експерти також називають затягуванням часу. Саме такий розвиток подій і відбудеться з вірогідністю в 70–80 % [*Ні війни, ні миру...*].

ЛІТЕРАТУРА

- Березовец* – Березовец Т. Три базовых сценария в Донбассе. URL: <http://www.nv.ua/opinion/berezovets/tri-bazovyh-scenariya-v-donbasse-19883.html> (дата звернення: 19.04.2018).
- Горбулін, 2015* – Горбулін В. П., Власюк О. С., Кононенко С. В. Україна і Росія: дев'ятий вал чи Китайська стіна. К. : НІСД, 2015. 64 с.
- Запорожець, 2015* – Запорожець О., Белоусова Н. Російсько-український конфлікт: прогнози та сценарії. Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. 2015. Випуск 36. Частина 3. С. 100–106.
- Мельник* – Мельник С. Конфлікт на Донбасі буде заморожений – експерт. URL: <http://www.unn.com.ua/uk/news/1363131-konflikt-na-donbasi-budevisheny-shlyakhom-zamorozhuvannya-espt> (дата звернення: 18.04.2018).
- Названо п'ять сценаріїв...* – Названо п'ять сценаріїв війни з Росією – радник президента Володимир Горбулін. URL: <https://www.ukr.media/politics/238764/> (дата звернення: 20.04.2018).
- Нежина* – Нежина Л. Виктор Небоженко: Летом Россия попытается открыто вторгнуться в Украину. URL: http://www.fraza.ua/interview/218468/viktor_nebozhenko_letom_rossija_popytaetsja_otkryto_vtorgnutsja_v_ukrainu.html (дата звернення: 20.04.2018).
- Ні війни, ні миру...* – Ні війни, ні миру: озвучений найвірогідніший сценарій на Донбасі в 2018 році. URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/crime/nivijni-nimiru-ozvucheniynajvirogidnishij-stsenariynadonbasi-v2018-rotsi.htm> (дата звернення: 19.04.2018).
- Російсько-український конфлікт: позиції...* – Російсько-український конфлікт: позиції експертів. Національна безпека і оборона. 2014. № 5–6. С. 60–67.
- Російсько-український конфлікт: стан...* – Російсько-український конфлікт: стан, наслідки, перспективи розвитку подій. Національна безпека і оборона. 2014. № 5–6. С. 1–39.
- Умланд* – Умланд А. Найгірший сценарій: за яких умов можлива повномасштабна російсько-українська війна. URL: <https://www.ua.112.ua/mnenie/naihirshiy-stsenarii-za-iyakhyumov-mozhlyva-povnomasshtabna-rosiisko-ukrainska-viina-420905.html> (дата звернення: 19.04.2018).

REFERENCES

- Berezovets* – Berezovets T. Try bazovikh stsenariya v Donbasse. URL: <http://www.nv.ua/opinion/berezovets/tri-bazovyh-scenariya-v-donbasse-19883.html> (data zvernennia: 19.04.2018).
- Horbulin, 2015* – Horbulin V. P., Vlasjuk O. S., Kononenko S. V. Ukraina i Rosiia: dev'iaty val chy Kytaiska stina. K. : NISD, 2015. 64 s.
- Zaporozhets, 2015* – Zaporozhets O., Bielousova N. Rosiisko-ukrainskyi konflikt: prohnozy ta stsenarii. Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya mizhnarodni vidnosyny. 2015. Vypusk 36. Chastyina 3. C. 100–106.
- Melnyk* – Melnyk S. Konflikt na Donbasi bude zamorozheny – ekspert. URL: <http://www.unn.com.ua/uk/news/1363131-konflikt-na-donbasi-budevisheny-shlyakhom-zamorozhuvannya-espt> (data zvernennia: 18.04.2018).
- Nazvano p'iat stsenariiv...* – Nazvano p'iat stsenariiv viiny z Rosiieiu – radnyk prezidenta Volodymyr Horbulin. URL: <https://www.ukr.media/politics/238764/> (data zvernennia: 20.04.2018).
- Nezhyna* – Nezhyna L. Vyktoz Nebozhenko: Letom Rossyia popytaetsia otkryto vtorhnutsia v Ukrainu. URL: http://www.fraza.ua/interview/218468/viktor_nebozhenko_letom_rossija_popytaetsja_otkryto_vtorgnutsja_v_ukrainu.html (data zvernennia: 20.04.2018).
- Ni viiny, ni myru...* – Ni viiny, ni myru: ozvucheny naivirohidnishy stsenarii na Donbasi v 2018 rotsi. URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/crime/nivijni-nimiru-ozvucheniynajvirogidnishij-stsenariynadonbasi-v2018-rotsi.htm> (data zvernennia: 19.04.2018).
- Rosiisko-ukrainskyi konflikt: pozytsii...* – Rosiisko-ukrainskyi konflikt: pozytsii ekspertiv. Natsionalna bezpeka i oborona. 2014. № 5–6. S. 60–67.
- Rosiisko-ukrainskyi konflikt: stan...* – Rosiisko-ukrainskyi konflikt: stan, naslidky, perspektyvy rozvytku podii. Natsionalna bezpeka i oborona. 2014. № 5–6. S. 1–39.

УДК 323.1(477)“312”

Олег Калакура, Май Панчук

ЕТНОНАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ НА ТЛІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

У статті проаналізовано надбання України в етнонаціональній сфері гуманітарного розвитку у контексті її євроінтеграції, захисту та забезпечення прав представників етнічних спільнот, формування політичної нації. Окреслено політико-правові засади етнічної політики, вади патерналістської моделі міжетнічних відносин за умов війни і відсутності фінансової спроможності держави. Визначено тенденції трансформації об'єктів та суб'єктів етнонаціональної політики, звернуто увагу на необхідність врахувати ці зміни у подальших кроках до розбудови міжетнічної злагоди. Показано етнодемографічні зміни українського суспільства, відзначено тенденції до етнічної та національно-громадянської консолідації. Проведено порівняння з аналогічними процесами у Польщі як країні, яка вже пройшла шлях до ЄС. Запропоновано нові підходи до визначення пріоритетів етнонаціональної політики, які можуть використані при розробці Концепції етнонаціонального розвитку України.

Ключові слова: етнонаціональна політика, міжетнічна взаємодія, євроінтеграція, українська нація, національна консолідація, етнічні меншини, етнічна ідентичність, етнополітичні процеси, мультикультуралізм.

The article analyzes the achievements of Ukraine in the ethno-national sphere of humanitarian development in the context of its European integration, protection and provision of rights of representatives of ethnic communities, formation of a political nation. The political and legal principles of ethnic policy, defects of the paternalistic model of interethnic relations in the conditions of war and lack of financial power of the state are outlined. The tendencies of transformation of objects and subjects of ethno-national policy are determined, attention has been paid to the need to take these changes into account in the further steps towards the development of interethnic accord. During the years of independence in Ukraine, about 1300 national-cultural associations of ethnic minorities have been formed, there are 4 ethnic parties, and the question of the political representation of ethnic communities is raised. The ethnodemographic changes of Ukrainian society are shown, trends of ethnic and national-civil consolidation are noted. The sharp decrease of the Russian mega-minority by 2001 census was 26.6%. It is suggested that 3.3 million ethnic Russians remain in the territory of the ARC and parts of the Donbas occupied by the Russian Federation, which accelerates the formation of a mono-ethnic Ukrainian community. It is concluded that ethnic groups that are scattered are more likely to be assimilated and diminish quantitatively than groups that live compactly. Compact ethnic groups make greater use of opportunities for cultural and educational needs. It is noted as a new phenomenon, the growth in the country of representatives of so-called «notable» minorities, who are actively involved in the socio-political life. Comparison with similar processes in Poland as a country that has already gone its way to the European Union. In Ukraine, the center-right ideology, the tendency towards the formation of a traditionalist society, which spreads the values of ethnocentrism, monolinguisism, and the Ukrainian-centric concept of history, is gradually dominated by Ukraine. A new understanding of the principles of ethno-national policy from the point of view of multiculturalism, which can be used in the development of the Concept of ethno-national development of Ukraine, is proposed. Polyculture of the Ukrainian expanse remains the basic value of Ukraine along with the processes of national identification of Ukrainians.

Keywords: ethnonational policy, interethnic interaction, eurointegration, Ukrainian nation, national consolidation, ethnic minorities, ethnic identity, ethnopolitical processes, multiculturalism.

Реалізація європейського вибору України ускладнюється умовами збройної агресії Російської Федерації, окупації Криму та частини Донбасу, проте вони актуалізують модернізацію усіх складових суспільного розвитку, гуманітарної сфери, у т. ч. етнонаціональної політики. Пошук нових підходів до етнонаціональної політики зумовлюється змінами самого об'єкта цієї політики – українського народу (української нації і сегменту інтегрованих у нього етнічних меншин), кількісними та якісними показниками, пов'язаними з етнодемографічними процесами, та суб'єкта цієї політики, представленого ціннісними позиціями політичних сил, які формують органи державної влади і громадянське суспільство. З іншого боку, особливістю сучасної етнополітики є певний дуалізм, коли державні інститути з її суб'єкта самі стають об'єктом дій політизованої етнічності, яка відповідно стає суб'єктом і впливає на цю політику. Політизація етнічності може бути спричинена як власними потребами політичного представництва, так і спровокована ззовні.

Метою статті є аналіз основних чинників, які об'єктивно диктують необхідність змін у етнонаціональній політиці, уточнення її пріоритетів на тлі гібридної війни проти України і євроінтеграційних процесів, які вимагають оновлення базових основ Концепції етнонаціональної політики країни.

Перед тим, як перейти до безпосередньої реалізації поставленої мети, видається доцільним зробити два застереження. *Перше.* Наша етнополітика була розрахована на оптимально сприятливі умови пострадянської трансформації суспільства та євроінтеграційних процесів. Проте, російська агресія, окупація Автономної Республіки Крим, ескалація воєнних дій на Донбасі внесли суттєві корективи у внутрішню і зовнішню політику держави. Актуальним стала не тільки адекватна реакція на ці непередбачувані події, але й необхідність винесення повчальних уроків з них. Маємо дати відповідь на питання, чому чверть століття незалежності України нам не вдалося вийти з-під впливу великодержавної шовіністичної політики Російської Федерації, чому взяли верх антиукраїнські сили проросійської орієнтації, чому своєчасно не було належного реагування на їх антидержавну діяльність, чи достатньо гнучкою була наша етнонаціональна політика і якою мірою вона відповідала національним інтересам України.

Друге. Орієнтація на демократизацію суспільства, європейські стандарти та цінності спонукала Україну до лібералізації національної політики в руслі апробованого в країнах Євросоюзу мультикультуралізму. Однак він у силу різних причин і обставин переживає нині серйозну кризу. Все це вимагає, з одного боку, самокритично оцінити нову ситуацію, проаналізувати її етнологічний вимір, а з другого, внести зважені корективи в етнонаціональну політику.

За роки незалежності у нас на основі нової Конституції України, Декларації про державний суверенітет України, Декларації прав національностей, Законів України «Про громадянство», «Про об'єднання громадян», «Про національні меншини», «Про біжнців», «Про закордонних українців», «Про освіту», «Про культуру» та ін. сформовано правове поле захисту етнокультурних інтересів громадян і гарантії їх реалізації. Знаковим для поширення євростандартів стало приєднання України до Ради Європи, ратифікація Рамкової конвенції про захист національних меншин та Хартії регіональних мов. Це певний час сприяло збереженню міжетнічного миру в українському суспільстві, що могло викликати певне самозаспокоєння. А паралельно, як показали події під час і після Революції Гідності, Російська Федерація продовжувала виношувати глобальний план щодо збереження України у зоні свого впливу і не допущення її інтеграції з ЄС та НАТО. Ось тут і розгорнулася справжня гібридна війна з метою посіяти хаос, спровокувати внутрішні конфлікти, інсценувати протестні настрої населення на політичному, етнічному, економічному, культурному, науковому, мовному і релігійному ґрунті. Саме тому українські гуманітарії, історики, етнологи, філософи, правники, академічне і вишівське співтовариство, громадянське суспільство, наші медіа покликані рішуче протистояти потужній кремлівській і промосковській культурно-пропагандистській та інформаційній експансії, беручи до уваги, що останнім часом акцент робиться уже не так на «спільну історію» і «один народ», як на «єдиний інформаційний і канонічний православний простір», на «спільні «загрози» з боку «неофашизму і американізму».

Звичайно, українська етнополітологія за останні роки зробила помітний внесок у опрацювання теоретико-методологічних засад етнонаціональної політики, в узагальнення досвіду її реалізації. В Інституті політичних та етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України і навколо нього сформувався потужний осередок дослідників, зусиллями яких оприлюднено численні праці, присвячені теорії і практиці національних відносин. Плідно працюють в межах цієї проблематики: А. Антонюк, В. Войналович, В. Євтух, В. Котигоренко, О. Майборода, М. Михальченко, М. Панчук, О. Рафальський та ін. Ними опрацьовано сучасний методологічний і понятійний інструментарій етнополітичної моделі розвитку України, викладені нові підходи до розуміння нації, введено поняття політичної нації як об'єднання громадян однієї держави, розмежовано його з поняттям етнічної нації, яким оперували радянські суспільствознавці. В сучасній Україні національне перестало пов'язуватися лише з етнічною належністю, а національна ідентичність не протиставляється національно-громадянській.

Тривалий час специфікою розвитку України як держави з численними етнічними меншинами, традиціями багатомовності, полікультурності, міжетнічної толерантності була орієнтація на забезпечення вільного етнокультурного розвитку представників усіх

етнічних спільнот. Значний період історії незалежності пов'язаний з пропагуванням «побудови Європи в Україні», що було достатньо популістичним маневром, та водночас дозволило популяризувати європейські цінності: верховенство права, права людини, демократичні інститути тощо. Реальні кроки європейського транзиту, який відкривав можливість політичної асоціації та економічної інтеграції, були перервані в часи правління Януковича-Азарова, що й спричинило Євромайдан і Революцію Гідності. Сучасний етап гармонізації міжетнічних відносин пов'язаний з мінімізацією зовнішніх впливів на Україну, врахування деяких світових тенденцій до політизації етнічності, посилення ксенофобських настроїв, етнічного й релігійного протистояння та екстремізму, зокрема впливу парадигми «руського мира».

Хоч події останнього часу відчутно дискредитували концепції «руського мира» та «євразійської інтеграції» в очах більшості населення України, але це не означає, що вони не мають прихильників. Патріотичний консенсус, спричинений, з одного боку, Майданом, Революцією Гідності, а з другого – агресією Російської Федерації проти України, засвідчує посилення консолідації українського суспільства. Ця консолідація сприяє очищенню суспільства від рудиментів тоталітарного минулого та окреслює євроатлантичні перспективи. Громадськість, органи законодавчої та виконавчої влади, місцевого самоврядування стали докладати більше зусиль для зняття конфліктних ситуацій в ході реалізації політики декомунізації та формування етнонаціональної єдності суспільства.

Нині в Україні функціонує близько 1300 національно-культурних товариств етнічних меншин, 4 партії, які ставлять питання політичного представництва етнічних спільнот. Деяким вимогам меншин властива своєрідна амбівалентність. Адже, з одного боку, вони вимагають забезпечити їм усі права, якими користується більшість, а з іншого, всіляко підкреслюють свою самотність і відмінність. Важливим елементом етнополітичного менеджменту стало утворення і діяльність громадських рад з представників етнічних меншин від Ради при Президентові України до місцевих рад. Сама структура державного управління етнополітичними відносинами зазнала численних змін, скорочень, у т. ч. було ліквідовано центральний орган виконавчої влади з відповідними інституційними спроможностями виконувати функції з формування політики в даній сфері суспільних відносин – Міністерство у справах національностей і міграції, а його функції передано у відповідні департаменти Міністерства культури та Міністерства освіти і науки. Набутий досвід реалізації етнонаціональної політики засвідчив складність впровадження обраної патерналістської, опікунської моделі, її розрив з реальними можливостями країни, економіка якої проходить трансформацію від планової до ринкової економіки, перебуває у затяжній соціально-економічній кризі. Враховуючи сформовану мережу громадянського представництва інтересів етнічних груп через громадські та політичні організації, видається необхідним

трансформувати етнічну політику в напрямі від патерналізму держави до партнерської моделі взаємодії держави та представників етнічних громад.

Як відомо, результати переписів населення 1989 і 2001 р. засвідчили тенденцію етнічної асиміляції, а точніше зростання етнічної однорідності українців. У 2001 р. у етнічному складі населення України чисельність українців становила 37541,7 тис. осіб, або 77,8% від загальної кількості населення. За роки, що минули від перепису населення 1989 р., чисельність українців зросла на 0,3%, а їх питома вага серед мешканців України – на 5,1 відсоткового пункта. Друге місце за чисельністю посідали росіяни як етнічна мегаменшина. Правда, їхня кількість порівняно з переписом 1989 р. зменшилася на 26,6 % і нараховувала на час перепису 8334,1 тис. осіб. Більше половини всіх росіян України зосереджувалися у Донбасі та в Криму – 51,15% (4263 тис.) [Скляр, 2016: с. 260]. Питома вага росіян у загальній чисельності населення зменшилась на 4,8 відсоткового пункту і становила 17,3% і ця тенденція посилюється за останні 3-4 роки. Представництво інших меншин скоротилося на 18,71% і становило 4,9% населення країни.

Варто звернути увагу на те, що менш інтенсивного скорочення чисельності зазнали ті меншини, які мали компактний тип розселення, насамперед, у сільській місцевості. Регіонами компактного проживання національних меншин є: окупований Крим (росіяни, кримські татари), Буковина (румун), Закарпаття (угорці, румун), Одещина (болгари, молдовани й гагаузи), Приазов'я (болгари, греки). І, навпаки, чисельність меншин, які були дисперсно розселені, переважно в містах, скорочувалася інтенсивніше. Це євреї, німці, поляки та ін. Причинами зменшення кількості представників традиційних етнічних меншин, перш за все, слід вважати міграцію та старіння, які в природний спосіб скоротили і скорочують кількість представників етнічних меншин.

Принципово новим чинником етнонаціональних змін, які заслуговують окремого розгляду, стала окупація Криму і частини Донбасу. Там мешкало 7 млн. осіб, з яких близько 2 млн виїхало на материкову Україну. До окупації на цій території мешкало 4,3 млн росіян. Навіть, якщо вважати, що з Донбасу виїхали рівні частини українців та росіян – то на окупованій території залишилось 3,3 млн етнічних росіян. Вірогідно, що росіяни складають сьогодні від 3 до 5 млн., або від 7 до 11 % населення України.

Останні соціологічні дослідження засвідчують, що 92% респондентів називають себе етнічними українцями. До етносу росіян призначалося лише 6%. Ще 1,5% зарахували себе до інших етносів. Соціологи вважають, що Майдан 2013–2014 рр., революція Гідності відкрили «вікно можливостей» для формування загальнонаціональної української ідентичності. Вони відзначають тенденції щодо підвищення респондентами своєї ідентифікації як українців, поширення української мови, культури, зменшення впливу радянської культурної традиції тощо,

особливо серед молоді. Так, в Україні, за даними Центру Разумкова, переважає загальногромадянська ідентичність: 95% опитаних погоджуються з судженням «Я вважаю себе громадянином України» [Семків, 2016]. Престижність загальногромадянського, загальнонаціонального є однією з завдань державної етнонаціональної політики.

Отже, Україна поступово від країни з поліетнічним складом населення стає країною з поліетнічним складом населення окремих регіонів, а в цілому моноетнічною країною, з гомогенним українським (в етнічному розумінні) складом населення.

З іншого боку, в Україні зростає чисельність новітніх так званих «помітних» етнічних меншин: азербайджанців, чеченців, китайців, в'єтнамців та ін. Частина з них беруть активну діяльність у суспільно-політичному житті. В цьому ключі нам важливий досвід країн Західної Європи, які, зустрівшись з міграційними викликами останнього часу, надають великої ваги створенню умов для конструювання міжкультурного діалогу між представниками традиційних для своїх країн культур і певною мірою нових, принаймні тих, котрі можуть розглядатися як контрастуючі до традиційних [Свтух, 2009: с. 21]. У цьому відношенні викликають занепокоєння факти агресії на етнокультурному ґрунті і в Україні, які почастишали останнім часом, зокрема проти ромів, що можуть кваліфікуватися як прояви ксенофобії.

В контексті євроінтеграційних процесів вартий уваги досвід країн Центрально-Східної Європи, які вже пройшли шлях до об'єднаної Європи, насамперед Польщі. За даними Всенародного національного перепису населення і помешкань у Польщі 2002 р. лише 1,2% респондентів задекларувало непольську національність, ще 2% не вказало своєї національності, а 96,7% визнало польську національність. У 2011 р. Перепис засвідчив розвиток почуття етнічної ідентичності серед непольського населення, хоча здебільшого пов'язане воно з відчуттям одночасної належності до польської національності. Загалом населення лише польської національності – це 35251 тис осіб, що становить 91,6%. До того ж 834 тис осіб (2,17%) заявили про свою подвійну ідентифікацію. В Польщі значно скоротилась німецька меншина – майже на 31%, зросла українська, караїмська, лемківська (майже у двічі), ромська та кашубська (у понад 40 разів) [Шипка, 2014: с. 168]. Вірогідно, що перепис 2020 в Україні за виміром етнічної ідентичності буде мати декілька неочікуваних результатів, насамперед прогнозуємо відродження ідентичності етнографічних груп українців та зростання подвійної ідентичності.

З поміж складних аспектів етнонаціональної політики залишається мовнокультурна ідентичність українців. У 2001 р. українську мову вважали рідною 67,5% населення України що на 2,8 відсоткового пункту більше, ніж за даними перепису 1989 р. Вона є рідною для 85% етнічних українців, 4% росіян і 11% представників інших етнічних груп. Російську мову

визначали як рідну 29,6% населення, у порівнянні з минулим переписом населення цей показник зменшився на 3,2 відсоткового пункта. Російська мова є рідною для 15% українців, 96% росіян і 31% представників інших етнічних груп. Серед етнічних неукраїнців (крім росіян) лише 57% вважають рідною мову свого народу. Частка інших мов, які були вказані як рідна, за міжпереписний період збільшилася на 0,4 відсоткового пункта і становила 2,9 %. Сучасна ситуація в Україні супроводжується двомовністю її населення, причому мовні переваги громадян України не співпадають з їх етнічною самоідентифікацією. Майже всі громадяни України вільно володіють російською і розуміють українську мову. Актуальним виступає питання щодо відновлення функції української мови як рідної мови для значної частини етнічних українців та відновлення рідної мови для інших етнічних груп. Застосування захисних процедур щодо української мови на територіях, де вона фактично є «меншинною» сприятиме становленню української мови як основної мови міжетнічного спілкування.

Емпіричний матеріал дає підстави говорити, що в Україні історично сформувалися умовно два культурних макрорегіони: а) з домінуванням українського культурного чинника (Центр та Захід); б) з консервацією російського (радянського) культурного середовища (Схід і Південь). Радянська культурна політика, декларуючи рівність націй, на практиці «узаконювала» вищість російської культури, оскільки КПРС реалізовувала модель внутрішнього колоніалізму під маскою нової історичної спільності. Українська культура за показової підтримки з боку влади розвивалася в руслі ідеологічного монізму, соціалістичного реалізму та сприяння утвердженню нової інтернаціональної культури, яка на практиці ставала культурою російською. Відтак мовно-культурна ситуація у Південно-Східному регіоні України має свою специфіку, потребує особливих методів та засобів проведення етнонаціональної політики, маючи на увазі, що її результати не можуть бути тотожними надбанням культурної політики у Центрально-Західного регіоні. Попри певні несприятливі обставини сьогодні потрібно формулювати й популяризувати можливі способи вирішення мовно-культурної проблеми, які передбачали б певний компроміс між інтересами обох культурних макрорегіонів. Загрозою громадянській єдності залишається збереження високих темпів мовної і культурної асиміляції переважної більшості етнічних спільнот у бік російських мовних і культурних орієнтирів. Тобто ми бачимо, що Україна залишається полікультурною державою, для якої зразком є країни, що впроваджують політику мультикультурності (полікультурності). Хоч доктрина мультикультуралізму врівноважує напругу у сфері захисту національно-культурних прав людини, забезпечує притаманну лібералізму пріоритетність індивідуальних прав над груповими, однак вона має ряд слабких сторін, оскільки нівелює інтереси титульної нації. Найвиразніша риса сучасного бачення мультикультуралізму – орієнтація на принципове політичне визнання взаємозалежності індивідуальних і

групових (колективних) прав громадян з чітким дотриманням адекватних критеріїв оцінювання. Мультикультурні проекти в ідеалі є стабілізаційними, позаяк сповідують ідеологію за формулою «інтеграція без асиміляції». Очевидно, коли говорять про мультикультурне суспільство, то мають на увазі насамперед регульований простір відмінностей і дій, які базуються на толерантності та ненасильстві [Нагорна, 2011: с. 30]. Інтегративна модель української етнонаціональної політики повинна зберегти самобутність усіх компонентів міжетнічної та міжкультурної взаємодії.

Курс на утвердження української ідентичності не суперечить полікультурності, яка актуалізується в світлі листопадового 2017 р. Саміту європейського партнерства – плану руху України до Європи на наступні два роки. Зокрема, Спільна декларація Саміту Східного партнерства наголошує: «Учасники з нетерпінням очікують посилення взаємодії з усіма партнерами у модернізації освітніх, дослідницьких та інноваційних систем, а також підвищення їх якості та конкурентоспроможності, *одночасно забезпечуючи повагу до прав осіб, що належать до національних меншин на рівні, існуючому на даний момент*, (виділено положення про мову освіти, яке включене до документу за наполяганням Угорщини), як це визначено в конвенціях ООН та Ради Європи та відповідних протоколах; недискримінацію осіб, що належать до меншин, та повагу до різноманіття та повне врахування експертизи органів Ради Європи при реформуванні цих систем» [Спільна..., 2017]. Як бачимо, одним зі складників етнонаціональної політики має залишатися той рівень забезпечення потреб національних меншин, який Україна уже надала їм. Водночас володіння українською мовою усіма її громадянами виступає однією з передумов національної єдності. Меншини покликані поважати країну свого проживання і це має закладатися у школі, в процесі навчально-виховного процесу. Конфліктогенність зазвичай посилюється на тлі соціальних та політичних катаклізмів, відтак державна політика повинна зосередитись на потенційних можливостях освіти і засобів масової інформації та комунікації щодо подолання етнічних стереотипів та становленні толерантного взаємосприйняття.

Контакти громадян України з країнами сусідами, співробітництво між народами і їх культурами сприятиме балансу між двома тенденціями, що домінують у суспільному розвитку, – прагненням народів до збереження культурної самобутності та формуванням спільного європейського культурного простору.

Не зважаючи на тенденцію скорочення чисельності етнічних меншин, кількість національно-культурних товариств та їхніх учасників, як уже зазначалося, помітно зростає. У цьому зв'язку необхідно сприяти становленню громадянського суспільства як прояву, у т. ч. етнокультурної, самореалізації громадян. Водночас насторожує, що частина з новоутворених організацій стала проявом так званого «етнічного бізнесу»

— основним видом діяльності котрих стало сприяння в отриманні документів, що полегшують міграцію до історичної Батьківщини: карти поляка, угорця, паспорту румуна, росіянина. У зв'язку з економічними труднощами в Україні, зростає чисельність не тільки поляків, але й українців, які оформили карту поляка або переїхали на постійне місце проживання в економічно стабільнішу Польщу. За даними Міністерства закордонних справ Польщі, від початку реалізації Закону про «Карту Поляка» (2008 р.) і до 30 вересня 2017 р. (практично весь період оформлення Карт поляка), найбільший попит на карту поляка зафіксований у Львівському консульському окрузі. Цей округ охоплює лише три області України — Львівську, Закарпатську, Івано-Франківську, але до консуляту у Львові подали аж 53700 заяв. Загалом до консулятів в Україні подали 98330 таких заяв, в Білорусі – майже 108 тис. У світі подали на карту поляка, понад 226 тис. заяв з них понад 90% припадають на Білорусь та Україну. [Борисов, 2017]. Як бачимо не зменшується число українців, як і білорусів, які орієнтуються «жити по-новому» не в Україні, а в Європі і насамперед у Польщі. Зрозуміло, чому Польща з 23 грудня 2017 р. ускладнила можливість отримання карти поляка.

Станом на початок цього року, за офіційними даними, українці у Польщі посідають перше місце у структурі трудових мігрантів за національністю. Польща сьогодні готова «працевлаштувати» до 3 млн українців. А за даними соціологічного опитування щодо настроїв українців-заробітчан, на початку 2017 р. (тих, хто працював за кордоном протягом останніх 5 років), то більше всього опитаних виїжджали на роботу саме у Польщу – 36%, 22% респондентів і надалі хотіли б працювати у цій країні [Настрої ..., 2017]. На жаль, у такий спосіб Україна втрачає свій людський та інтелектуальний потенціал. За останні роки кількість громадяни України, які стали студентами вищих навчальних закладів Польщі, зросла у сім разів. Загалом українська держава повинна забезпечити справедливий перерозподіл соціальних благ, який би забезпечив українцям відповідну винагороду за працю і мінімізував масштаби трудової міграції.

Поряд із збереженням культурної самобутності національних та етнічних меншин не менш важливим виступають проблеми, пов'язані із захистом українців за кордоном, турбота про їхній культурно-освітній розвиток і зв'язок з історичною Батьківщиною. Для українського суспільства, зараженого постколоніальним синдромом, і яке перебуває у збройному конфлікті з колишньою метрополією, пріоритетним завданням стає відновлення і захист територіальної цілісності країни.

Не можна оминати й такий чинник сучасної етнонаціональної політики, як активізація діяльності представників правоцентристської ідеології, що характерна майже для всіх країн Центрально-Східної Європи. В Україні після Помаранчевої революції 2004 р. сформувалась стійка тенденція пропагування традиціоналістичного суспільства з його

цінностями етноцентризму, монолінглізму, домінуванням україноцентричної концепції історії [Нагорна, 2011: с. 31].

Таким чином, євроатлантичні устремління України в етнонаціональній царині, маючи достатній позитивний багаж, водночас нашоухуються на низку труднощів, зумовлених російською агресією, окупацією Криму, ескалацією війни на Донбасі, кризовими явищами та корупцією. З огляду на це можна запропонувати декілька напрямків наукових студій та практичних дій, зумовлених змінами в об'єктно-суб'єктних відносинах учасників етнополітичних процесів. Насамперед, це корегування етнонаціональної політики, перехід від ідеології патерналізму, успадкованої від радянської парадигми національної політики, від надмірної опіки етнічних спільнот та їхніх організацій до партнерських відносин між державно-політичними інститутами та інститутами етнічних спільнот. По-друге, опрацювання нових підходів до інтегративної складової політики в етнонаціональних відносинах, толерації розмаїття, запобігання ксенофобії та нетерпимості на національному ґрунті. По-третє, відстоювання пріоритету індивідуальних прав у сфері етнічності, усвідомлення шляхів їхньої реалізації через колективні інтереси, взаємозалежності між індивідуальним та колективним. У цьому ключі етнонаціональна політика повинна надавати перевагу загальногромадянським інтересам, популяризації національної самоповаги, національних інтересів, утвердження української ідентичності. Ефективне державне етнополітичне управління – етнополітичний менеджмент ґрунтується як на наукових засадах вивчення суспільних настроїв, громадської думки, фахової експертизи, так і на адекватним їм владних рішеннях і діях.

ЛІТЕРАТУРА

- Борисов, 2017 – Борисов. Д. Погана новина для тих, хто мав намір отримати карту поляка. 21.12.2017. / Д. Борисов. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/74597>.
- Євтух, 2009. – Євтух В. Міжкультурний діалог: ефективний конструкт інтегративного розвитку поліетнічних суспільств / В. Євтух // Політичний менеджмент : наук. журнал / Голов. ред. Ю. Ж. Шайгородський. – 2009. – № 4. – С. 14-27.
- Нагорна, 2011. – Нагорна Л. Фарватери й підводні рифи мультикультуралізму / Л. Нагорна // Політичний менеджмент : наук. журнал / Голов. ред. Ю. Ж. Шайгородський. – 2011. – № 3. – С. 18-34.
- Настрої ..., 2017. – Настрої серед українців-заробітчан. 01.02.2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ratinggroup.ua/research/ukraine/nastroeniya_sredi_ukraincev-zarobitchan.html.
- Семків, 2017. – Семків. В. Українці зліва направо / В. Семків. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/65255>.
- Скляр В., 2016. – Скляр В. Чисельність та етномовний склад населення не підпорядкованих Україні території донецької та луганської областей / В. Скляр // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. – 2016 / 5-6 (85-86) – С.254-278.

- Спільна ...*, 2017. – Спільна декларація Саміту Східного партнерства: текст документа. 24 листопада 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/11/24/7074139/>
- Шипка*, 2014 – Шипка Н. Особливості формування етнонаціональної ідентичності національних та етнічних меншин сучасної Польщі / Н. Шипка // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – Випуск 26. – 2014. – С. 164-170.

REFERENCES

- Borysov*, 2017 – Borysov. D. Pohana novyna dlia tykh, khto mav namir otrymaty kartu poliaka. 21.12.2017. / D. Borysov. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://zbruc.eu/node/74597>.
- Yevtukh*, 2009. – Yevtukh V. Mizhkulturnyi dialoh: efektyvnyi konstrukt intehrativnoho rozvytku polietnichnykh suspilstv / V. Yevtukh // Politychnyi menedzhment : nauk. zhurnal / Holov. red. Yu. Zh. Shaihorodskiy. – 2009. – № 4. – S. 14-27.
- Nahorna*, 2011. – Nahorna L. Farvatery y pidvodni ryfy multykulturalizmu / L. Nahorna // Politychnyi menedzhment : nauk. zhurnal / Holov. red. Yu. Zh. Shaihorodskiy. – 2011. – № 3. – S. 18-34.
- Nastroi ...*, 2017. – Nastroi sered ukraintiv-zarobitchan. 01.02.2017. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://ratinggroup.ua/research/ukraine/nastroeniya_sredi_ukraincev-zarobitchan.html.
- Semkiv*, 2017. – Semkiv. V. Ukraintsi zлива napravo / V. Semkiv. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://zbruc.eu/node/65255>.
- Skliar V.*, 2016. – Skliar V. Chyselnist ta etnomovnyi sklad naselennia ne pidporiadkovanykh ukraini terytorii donetskoï ta luhanskoï oblasti / V. Skliar // Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy. – 2016 / 5-6 (85-86) – S.254-278.
- Spilna ...*, 2017. – Spilna deklaratsiia Samitu Skhidnoho partnerstva: tekst dokumenta. 24 lystopada 2017. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/11/24/7074139/>
- Shypka*, 2014 – Shypka N. Osoblyvosti formuvannia etnonatsionalnoi identychnosti natsionalnykh ta etnichnykh menshyn suchasnoi Polshchi / N. Shypka // Ukrainska natsionalna ideia: realii ta perspektyvy rozvytku. – Vypusk 26. – 2014. – S. 164-170.

УДК 316.723+7.077 (477)

Леся Ковач

ТОВАРИСТВО ПЕДАГОГІЧНЕ У БЕРЕГОВОМУ: ІСТОРІЯ ЗАСНУВАННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ

Досліджено історію заснування та діяльності Товариства педагогічного в м. Береговому у 1927–1937 роках. Відзначено його вагомий внесок у розвиток української освіти та національно-культурного життя в краї. Встановлено, що основною метою діяльності Товариства було піднесення українського шкільництва на Підкарпатській Русі. Товариство виступало «проти пониження мови і народності, мадяризації і москалізації», проводило активну просвітницьку роботу, виступало за те, щоб у всіх школах Підкарпатської Русі запровадити обов'язкове вивчення української мови. До найбільш вагомих здобутків Товариства можна віднести створення Народного дому, приватного Інтернату для дітей з неможлих селянських родин, відкриття українських класів при державній школі у Хуторі Гуняди та державної школи для українських дітей у Хуторі Нова Бетрадь. Зазначено, що своєю діяльністю Товариство не лише сприяло поширенню україномовної освіти на Підкарпатській Русі, а й формуванню національно свідомої молоді, яка в майбутньому стала активним учасником національно-визвольних змагань українців Закарпаття, політичним підсумком яких стало проголошення Карпатської України, постання якої продовжило процеси державотворення української нації, перервані після поразки Української революції 1917–1921 років.

Ключові слова: Закарпаття, Берегове, Берегівська гімназія, національно-культурні товариства, розвиток освіти, міжнаціональні відносини, міжвоєнний період.

The history of foundation and activities of the Pedagogical Society in Berehove in 1927-1937 has been researched. His significant contribution to the development of Ukrainian education and national-cultural life in the Transcarpathian region was noted. It was established that the main purpose of the Society was to raise the Ukrainian school system. The society was «against the decline of language and nationality, magyarization and russification», conducted active educational work, promoted the development of publishing, and advocated the introduction of mandatory study of the Ukrainian language in all schools in Transcarpathia. Unlike Hungarian organizations that have received state aid for the development of their own educational institutions, the Society has been operating at the expense of membership fees, sponsorship, and its own economic activities. The most significant achievements of the Society include the creation of the People's House, a private boarding school for children from poor peasant families, the opening of Ukrainian classes at the state school in the village Gunyadi and the state school for Ukrainian children in the village Novaya Betrad. It also provided financial assistance to several Ukrainian students at the Berehove Gymnasium from poor peasant families to continue their education. The company's particularly close relationship with the local branch Prosvita and Plast. Members of the Society considered their greatest achievement to be the opening of the People's House, which, in their opinion, became the center of Ukrainian national life in Berehove. It was noted that the Society not only contributed to the dissemination of Ukrainian-language education in the region but also the formation of a nationally conscious youth, which in the future became an active participant in the national liberation struggles of Ukrainians in Transcarpathia, the political result of which was the proclamation of Carpatho-Ukraine, the rise of which prolonged the processes of state-building of the Ukrainian nation, interrupted after the defeat of the Ukrainian Revolution of 1917–1921.

Keywords: Transcarpathia, Berehove, Berehove Gymnasium, national-cultural societies, development of education, national relations, interwar period.

Постановка проблеми. Спрямованість сучасних політичних процесів нерозривно пов'язана з історичним минулим, а тому вимагає його всебічного і постійного вивчення. Особливо це стосується Закарпаття – регіону України, територія якого постійно знаходиться в центрі уваги політичних сил, які прагнуть дестабілізувати політичну ситуацію в країні (тема русинської ідентичності, угорського автономного округу). Значною підтримкою в регіоні користується політика угорської національної пам'яті, що має суттєву фінансову підтримку з боку Угорщини, і яка все частіше набуває провокаційних форм. Зокрема, в топоніміці поряд з українською назвою міста Берегове, а то і замість нього, використовується угорське Бергсас, а значна частина мешканців міста не володіє державною українською мовою та має подвійне – українсько-угорське громадянство.

Дослідження проводилося з **метою** розширити наукове знання з історії Закарпаття часів міжвоєнного періоду, висвітлити національно-культурне становище української громади в м. Берегове, процеси інституалізації та розвитку громадської самоорганізації українців, унеможливити політичні спекуляції навколо питань місцевої історії, які останнім часом все частіше стають інструментом політизації етнічності з боку сусідніх з Україною держав.

Об'єктом дослідження стало Педагогічне товариство в м. Берегове.

Предметом – його організаційне становлення, основні цілі та засади функціонування, соціальний склад учасників, основні напрями та найбільш вагомі здобутки, суспільно-політичні умови діяльності.

Хронологічними межами дослідження визначено 1927 і 1937 рр. – дату його заснування і рік, яким датовано останній протокол засідання загальних зборів, присвячених десятиї річниці діяльності Товариства.

Основним джерелом при написанні роботи стали рукописні Протоколи відділу Кружка Педагогічного в м. Берегове (Фонд. 269, опис 1, справа 501 Центрального державного архіву громадських об'єднань України). Зазначений фонд є «Колекцією документів Українського музею у Празі» за період 1886–1952 рр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській науковій думці діяльність Педагогічного товариства в м. Берегове ще не була предметом окремого наукового аналізу. Проте існує значний масив праць, в яких містяться біографічні дані та суспільно-політичні погляди українських діячів в Чехословаччині, які співпрацювали з Товариством, або були його активними учасниками. Так, в праці сучасного закарпатського дослідника П. Ференца [*Ференц, 2001: с. 106-117*] детально висвітлено біографії таких постатей як І. Панькевич, В. Пачовський, А. Алиськевич. У роботах А. Ковача [*Ковач, 2012: с. 250-256*] та П. Ходанича – діяльність історика В. Пачовського та І. Панькевича [*Ходанич, 2000: с. 22*]. Життєвий шлях та громадянська позиція греко-католицького священика та професора Берегівської гімназії К. Заклинського відображені в енциклопедчному огляді Г. Герасимової [*Герасимова, 2005: с. 207*].

Виклад основного матеріалу. Історія заснування Товариства описується наступним чином: «... дня 26 червня 1927 р. зійшлася горстка берегівської інтелігенції 14 осіб і підписала Статут [ЦДАГО, арк. 49]. 8 квітня 1928 р. (майже через рік, – *Авт.*) за участі 16 осіб відбулися Конституційні збори, під час яких голова комітету засновників Товариства Юлій Гуснай повідомив, що «Цивільна Управа Підкарпатської Русі розпорядженням від 17 грудня 1927 р. (№94.058) взяла до відома повідомлення від 30 червня 1927 р. про заснування Кружка Педагогічного в Берегово [ЦДАГО, арк. 2–3].

Головою Товариства одноголосно було обрано Івана Гриця на той час управителя народної школи в м. Берегове. Згодом він працював на посаді державного інспектора. В історії України І. Гриць відомий як активний учасник державотворчих процесів на Закарпатті у міжвоєнний період. Окрім педагогічної та просвітницької діяльності брав активну участь у пластунах русі; був одним із його засновників на Закарпатті.

Непересічність цієї особистості у розвитку українського життя на Закарпатті відзначалася багатьма його однодумцями. Так, в Протоколі урочистих Загальних зборів Педагогічного товариства від 31 жовтня 1937 р., присвячених десятиї річниці його існування, читаємо: «Його ім'я

ясніє між найдостойнішими та найзаслуженішими іменами на Підкарпаттю. Ще давно, за мадярських часів, він працював як свідомий українець з Омеляном Невицьким, і вже мав гурток учителів, які вже тоді вживали не лише української мови, але й фонетичного правопису. 10 літ стоїть він на чолі нашого Товариства, а 16 літ керує українським національним життям Берегова. У великій мірі завдяки його глибокому поглядові на кожну справу, його холонокровності та надзвичайному умінню обходитися з людьми, наша маленька громада стоїть у Берегові сильніше, як тисячі нашого громадянства по інших містах» [ЦДАГО, арк. 51–51 зв.].

Товариство виступало за піднесення руського шкільництва на Підкарпатській Русі [ЦДАГО, арк. 4], «проти пониження мови і народності, мадяризації і москалізації» [ЦДАГО, арк. 24 зв.], приділяло значну увагу національному вихованню молоді, вимагало «зведення руського фонетичного правопису», і щоб у всіх школах Підкарпатської Русі вчили руської мови, оскільки «на основі Конституції (Конституції Чехословаччини 1920 р. – *Авт.*) руська мова є теж державною» [ЦДАГО, арк. 15 зв.].

Організаційна структура Товариства складалася з відділу, як виконавчого органу, та загальних зборів, на яких цей відділ обирався і звітував. Засідання Товариства спочатку відбувалися у державній народній школі, що знаходилася по вулиці Станційній, а потім – у Народному домі (розташовувався в одній з реконструйованих будівель замку графів Шернборнів).

До відділу в різний час входили: викладач гімназії, професор Корнило Заклинський; священник гімназії Кирило Феделеш (в майбутньому – один із член Сейму Карпатської України); викладач гімназії, проф. Омелян (Еміліан) Бачинський; вчитель, а згодом і посол до парламенту в Празі (1929 – 1935 рр.) від соціал-демократичної партії Юлій Гуснай; Сергій Ілляшевич, Іван Мацков, Андрій Петах, Юрій Гергель, Стефанія Тисовська (1 січня 1939 р. вона очолила головну референтуру жіночих відділів Карпатської Січі – «Жіночу Січ»), суддя Євген Тисовський, Данило Стахура, Ольга Стахуровка, Маргарита Владімірова, Іван Кофлакович, Микола Стаховський та інші.

6 травня 1928 р. голова Товариства – І. Гриць вже із задоволенням відмічав, що «перші сходи́ни відбулися в присутності 17 членів і подякував професору К. Заклинському за цікавий реферат на тему: «Національне виховання». І. Мацков, скарбник Товариства, у свою чергу, поінформував, що «до кружка зголосилось ще 12 нових членів, які вже зробили членські внески». Ухвалили: доручити А. Петаху (бібліотекар Товариства) загітувати нових членів у міській школі, а професору С. Ілляшевичу зробити це в гімназії. Також було прийнято рішення допомогти руським земляцтвам села Мачоли (Берегівський район, – *Авт.*) зберегти руські класи при державній школі з мадярською мовою навчання [ЦДАГО, арк. 5].

Наступне засідання відділу Товариства відбулося 9 вересня 1928 р. у приміщенні державної народної школи. На початку засідання І. Гриць поінформував, що Ю. Бачинський від'їхав на Батьківщину, тому новим секретарем Товариства дочасно обрано А. Петаха. Було також повідомлено, що до Товариства звернулися мешканці Хутора Гуняди, що поблизу с. Мачоли з проханням надати їм руську школу з руським учителем для їхніх 28 дітей. У зв'язку з цим питанням, 23 вересня 1928 р., Товариством було обговорено і ухвалено «Меморандум на захист руських шкіл жителів Хутора Гуняди», який надіслано у необхідні інстанції для позитивного вирішення питання.

З протоколів Товариства також довідуємося, що його члени активно сприяли розвитку видавничої справи. Так, в одному з них, датованому 23 січня 1929 р. читаємо, що «Іван Гриць... подає пропозицію видати другу частину «Історії Підкарпатської Руси» Василя Пачовського... виплатити гонорар авторові у сумі 1500 крон». Оскільки такої суми Товариство не мало, було вирішено позичити зазначені кошти у місцевої філії Товариства «Просвіта» та виплатити гонорар авторові щойно він передасть рукопис. Голова Товариства також вніс пропозицію звернутися по допомогу у цій справі до материнської структури Педагогічного Товариства Підкарпатської Руси в Ужгороді [32, *арк. 7 зв.*]. З протоколу загальних зборів від 13 червня 1929 р. довідуємося, що останнє погодилося видати книжку на корисних для Товариства умовах. У ньому, зокрема, читаємо: «З автором зроблено умову і одкуплено у нього за 1500 крон право на печатання історії. Тих 1500 крон позичив Кругок од філії Просвіти в Берегові» [ЦДАГО, *арк. 9*].

На жаль, друга частина «Історія Подкарпатської Руси» Василя Пачовського побачила світ лише у 1946 р. у Мюнхені, вже після смерті автора. Перша частина була видана ще у 1921 р.

Члени Товариства також виступали з ініціативою видати історію усіх брегівських товариств. Про співпрацю у цьому питанні вдалося домовитись з Господарською академією. За словами Ю. Гусная остання погодилася опублікувати брошуру дуже дешево: одна крона за 20 сторінок [ЦДАГО, *арк. 31 зв.*].

Станом на 1929 р. до складу Товариства входило вже 25 постійних членів. Як інформував І. Мацков (скарбник Товариства) «декотрі платять точно, інші – ні». Про фінансовий стан організації свідчать такі дані: у 1927 р. каса отримала 110 крон, було видано 69, залишилось 41; протягом 1928/29 рр. отримано 462 крони, видано 270,70, залишилось 191,30 [ЦДАГО, *арк. 9*]. Найбільш важким виявився 1930 р., коли учасники Товариства були змушені констатувати, що «останній рік Кругок не проводив якоїсь помітної роботи. Не поступали навіть членські внески» [ЦДАГО, *арк. 10. зв.*]. У наступні роки фінансові справи Товариства покращилися. Основний дохід було отримано з чайних вечорів та здачі квартир в оренду в Народному домі. У 1934/35 рр. дохід Товариства

становив 5207,40 крон. З них – 178 крон становили внески, отримані від членів і прихильників, 419,90 крон – доходи від здачі в оренду зали в Народному домі, 3 560 крон – від здачі в оренду квартир; від чайних вечорів – 789,50 крон, шкільна оплата – 110 крон, позичка Протиалкогольного товариства – 150 крон. Дефіцит – 3665,70 крон. З них 247,20 крон – видатки на Народний дім, 467,80 крон – різні видатки (дрова), 133 крон – асекурація, 750 крон – повернення позичок. Готівка в касі – 1541,70 крон [ЦДАГО, арк. 39].

Суспільно-політичні умови в яких діяло Товариство були непростими. За своєю чисельністю українці знаходились в меншості – 1954 осіб. Найбільшою була кількість угорців – 9 190 осіб. Другими за чисельністю були євреї – 3759 осіб, третіми – чехословаки (2034 осіб). Загальна кількість мешканців Берегово станом на 1930 р. становила 19 007 осіб [URL: <https://joanerges.livejournal.com/641670.html>]. Внаслідок своєї кількісної переваги угорці мали більшість в органах місцевого самоврядування. З цієї причини розвиток мережі українських освітніх та культурних закладів в місті відбувалася завдяки власним зусиллям української громади, у той час як угорці отримували на це кошти від держави. Так, у Протоколі загальних зборів Товариства від 13 червня 1929 р. читаємо, що «Окружна Рада Берегівська ухвалила 40 000 крон підмоги для мадярської молоді. Проти цього треба запротестувати й вказати на те, що в Берегівському окрузі є і руське обивательство, яке також платить дань». «Мадярам, – обурювався професор Ілляшевич, – свобідно, а нас переслідують». Також вказувалося на підтримку чеською владою москвофільського руху, що, на думку Августина Дутки (представляв «Просвіту» на спільному засіданні відділів, яке відбулося 25 квітня 1934 р.) означало підтримку мадярства у мадярсько-польській грі.

Були проблеми і з відкриттям освітнього Курсу для українських дітей при горожанській школі. Інформуючи 28 серпня 1935 р. про поточну ситуацію, директор гімназії І. Устинович зокрема зазначав, що «мадярський і чеський Курс є, а нашого не буде, бо громадська рада Берегівська не хоче його фінансувати». Було вирішено їхати в Ужгород, у шкільний відділ, і «добре обговорити цю справу». Ухвалили, що до Ужгорода поїде голова Товариства І. Гриць. Про результати своєї поїздки І. Гриць доповів вже наступного дня, під час чергового засідання відділу. Він, зокрема, розповів, що спочатку зустрівся з Агієм (Франц Агій, культурно-освітній діяч Закарпаття, автор першої української фонетичної граматики «Жива мова» і статей з педагогіки), на думку якого «ми як меншина в Берегові, маємо жадати, щоб курс був за державний кошт». Також Ф. Агій не погодився і з пропозицією Товариства щоб українські професори читали лекції безкоштовно, наголосивши, що це також має відбуватися за кошти держави.

У шкільному відділі І. Грицю, однак, відповіли, що Міністерство грошей не дасть, але якщо Товариство покрие всі видатки – «можна

відкривати» [ЦДАГО, арк. 31]. З наступних протоколів стає відомо, що після покриття всіх видатків Курс було відкрито [ЦДАГО, арк. 33].

Важливою справою Товариства було заснування приватного Інтернату (бурси). Адже, за словами професора К. Заклинського (протокол від 19 квітня 1931 р.): «...шкільна молодь, особливо гімназійна, не може удержатися в Берегове. Побут в інтернаті (державному – *Авт.*), став таким дорогим, що лише багаті можуть там бути. Число учнів зменшилося, багато не мають можливості ходити до гімназії. У нас є дещо грошей призбираних. Давайте на будову приватного Інтернату» [ЦДАГО, арк. 11]. Потреба в Інтернаті обґрунтовувалась й незручним залізничним сполученням: «у новім розкладі є такі хиби: невідомі години, поїзди не стають на меншій станції» [ЦДАГО, арк. 25]. Було зазначено, що гроші на цю справу «призбирано» та ухвалено рішення відкрити приватний Інтернат на початок шкільного року (Протокол Товариства від 20 травня 1934 р). Посвячення будови Інтернату відбулося лише 31 жовтня 1937 р. [ЦДАГО, арк. 49].

Серйозною проблемою для української громади був вкрай низький рівень знання руської мови вчителями Берегівської гімназії. Про це, зокрема, йшлося в протоколі Загальних зборів Товариства від 13 червня 1929 р. У ньому, зокрема, читаємо, що: «назва є руська гімназія, а вчать в ній з чеських книжок, починаючи вже з другого класу. Через мовні труднощі учні не можуть засвоїти матеріалу» [ЦДАГО, арк. 9 зв.]. Вказувалося, що «в руських гімназіях заведені чеські підручники і, що учні їх добре не розуміють. Мадяри вчать з мадярських книжок, а ми своїх не маємо. За словами професора Артемовича, вже і граматики І. Панькевича (Іван Артемович Панькевич (1887-1958) український мовознавець, етнограф, педагог, громадський діяч – *Авт.*) у школі перестала бути приписана, а стала тільки «допущена» [ЦДАГО, арк. 15. зв.]. О. Феденеш відзначав кричущий хаос по гімназіях, де кожний професор навчає іншою мовою. Особливе обурення у нього викликав рівень знання руської мови випускниками Мукачівської гімназії, зазначаючи, що з Мукачева виходять такі вчителі, що не знають мови дітей та наголошував, що такої гімназії як у Мукачеві нам не треба. Директор І. Устимович, зі свого боку, звертав увагу на заангажованість учителів щодо руських студентів, підкреслюючи, що в руських класах дуже «провалюють учеників з чеської мови», в той час як «мадяри по чеські дуже мало знають». По тому він наполягав, що потрібно вимагати однакового ставлення до студентів, бо «гімназія має одне значення і дає однакові права» [ЦДАГО, арк. 15. зв.]. З його слів також стає відомо, що в гімназіях є лише 2-3 професори, що знають мову, якою повинні викладати: «Учителі по руські не знають, хоч і мають часом іспит з руської мови. Як може такий професор учити молодь переводити з руського на латинське і з латинського на руське, коли він сам не знає нашої мови» [ЦДАГО, арк. 15]? Він, а також посол Ю. Гуснай звертали увагу на те, що «руське з

московським хочуть злучити в один предмет». Так, за словами Ю. Гусная Товариство не отримує наукові плани, коли всім іншим їх надають для ознайомлення заздалегідь: «Товариство обминають, а потім в планах появляється російське». Тому, наполягав Ю. Гуснай, необхідно вимагати ці плани для попереднього обговорення. Також він вказував на необхідність «зведення руського фонетичного правопису» [ЦДАГО, арк. 15. зв.]. Професор Івашкевич зі свого боку наголошував, що необхідно «домагатися, щоб у всіх школах Підкарпатської Русі вчили руської мови», у тому числі і в «мадярській гімназії». Однозначну позицію в цьому питанні займала С. Тисовська: «українських дітей мають учити українські професори з українських книжок» [ЦДАГО, арк. 15]. А професор Ілляшевич підкреслював, що «на основі Конституції руська мова є теж державною» [ЦДАГО, арк. 15. зв.]. Професор К. Заклинський звертав увагу на те, що: «Урядники навчилися по мадярські, а по нашому – ні. Діти не мають науки у своїй мові. У вищій гімназії зменшили число годин науки нашої мови до 2 годин на тиждень» [ЦДАГО, арк. 24]. Також його обурювала ситуація з відсутністю руської народної школи в Берегові: лише паралельки [ЦДАГОУ, арк. 24].

Деякий час стояло навіть питання про перенесення Берегівської гімназії до м. Севлюша. Проте завдяки рішучій позиції українських сил, у тому числі й за активної участі членів Товариства цій небезпеці вдалося запобігти [ЦДАГО, арк. 39]. У газеті «Діло» від 19 серпня 1936 р. зазначена ситуація описується таким чином: «Від довшого часу населення Севлюша веде боротьбу за заснування гімназії. По безчислених заходах різних делегацій Міністерство освіти згодилося на заснування гімназії, якщо місто власним коштом збудує відповідний будинок. Українське населення немає нічого проти, щоб в Севлюші була гімназія, але рішуче виступає проти переселення теперішньої гімназії з Берегова до Севлюша. В цій справі українські і москвофільські організації вислали обширний меморандум президенту Е. Бенешу, Раді міністрів, міністру шкільництва, губернатору Грабарові. У меморандумі підкреслювалося, що гімназію в Берегові слід вдержати з державних, національних і культурних причин. Найкращим доказом необхідності української гімназії в Берегово є той факт, що цього року до першого класу гімназії в Берегові зголосилося понад 100 учеників. Тому слід сподіватися, що компетентна влада залишить українську гімназію в Берегові» [Діло, 1936 №36: с. 2].

Важливою подією, до якої долучилося Товариство стало відкриття руської школи в хуторі Нова Батрадь. В Протоколі загальних зборів від 23 червня 1929 р., зокрема, читаємо: «В Новій Батраді є 26 руських дітей, та 14 чеських. Для чеських дітей засновано чеську школу, проте русини своїх дітей до неї не віддали. Перед цим, місяців 4-5 прохали про заснування руської школи. Досі справа ще не рушила у шкільний відділ. Треба потурбуватися» [ЦДАГО, арк. 9. зв.]. З Протоколу святкових загальних

зборів від 31 жовтня 1937 р. стає відомо про успішне завершення цієї справи [ЦДАГО, арк. 49].

Одним з найбільших здобутків діяльності Товариства стало відкриття Народного дому. Ймовірно, це відбулося у 1931 р. Такий висновок можна зробити з того, що в протоколі від 30 листопада 1931 р. місцем проведення зборів Товариства вже вказано Народний дім, а не народна школа, як це було раніше. Про історію відкриття Народного дому, зокрема, відомо, що Товариство доручило послу Ю. Гуснаю купити парцелю із старих будинків у графському дворі Шернборнів. На це передало йому «вкладкову книжку» Подкарпатського Банку, власність Педагогічного Кружка (протокол від 25 травня 1931 р). Купити споруди він мав «за ціну як найнижчу» [ЦДАГО, арк. 11 зв.].

Будівля Народного дому приводилися до ладу поступово: було збудовано 2 печі, проведено електрику, зведено сцену для театральних виступів та облаштовано бібліотеку. У головній залі розташовувалися читальня Просвіти з хором, бібліотека і драматичний гурток. Другий поверх було відведено під кімнати, які здавалися в оренду.

Одна з частин подвір'я Народного дому, призначена для занять спортом, виходила на вулицю Латорицю. Усіма господарськими справами керував Михайло Івашкевич. Члени Товариства вважали Народний дім центром українського національного життя в Берегове: «Трудно собі уявити, – читаємо в Протоколі загальних зборів Товариства від 18 жовтня 1936 р., – як можна без нього обійтися. ...В його будинку міститься кооператива. На подвір'ї, при нагоді, молодь грає у волейбол. У головнім будинку, крім Педагогічного товариства, міститься ще читальня Просвіти з хором і драматичним кружком, який дає представлення. З читальні бібліотеки Педагогічного товариства і Просвіти позичаються книжки». У протоколі також зазначалося, що «Народний дім дає змогу розвитку й праці різним Берегівським товариствам». Зокрема, згадуються такі організації як: жіноча секція Просвіти, яка «цього року організувала тут виставку нашого народного мистецтва» (протокол засідання відділу від 29 серпня 1935 р), філія Просвіти, гурток Учительської громади, гімназійний Пласт та Протиалкогольне товариство [ЦДАГО, арк. 33. зв.].

Висновки. Отже, викладений матеріал дає підстави для висновку, що незважаючи на обмеженість як фінансових, так і соціальних ресурсів (незначна кількість інтелігенції та бідність українського селянства, яке домінувало в соціальній структурі української громади міста), здійснюючи свою діяльність в умовах етнічного та суспільно-політичного домінування угорців, Товариство досягло значних позитивних результатів. Було збережено державну гімназію з руською мовою викладання в м. Берегове, відкрито Народний дім, Інтернат, освітній курс при горожанській школі, проведено курси руської і чеської мови та математики для учнів першого класу, оплачено навчання кількох учнів з незаможних селянських родин, налагоджено тісно співпрацювало з іншими громадськими організаціями

українців – «материнським» Педагогічним товариством в Ужгороді, «Пластом», «Просвітою» та іншими. Товариство також виділило кошти для видання другої частини «Історії Підкарпатської Руси» В. Пачовського. Надало активну допомогу у справі відкриття руських класів при державній школі в хуторі Гуняді, що поблизу Мочоли в Берегівському районі, а також державної школи в Хуторі Нова Батрадь.

Підсумовуючи зазначимо, що історія Товариства є важливою частиною історії українського життя в м. Береговому. Своєю діяльністю Товариство не лише сприяло поширенню україномовної освіти в краї, а й формуванню національно свідомої молоді, яка в майбутньому стала активним учасником національно-визвольних змагань українців Закарпаття, політичним підсумком яких стало проголошення Карпатської України, постання якої продовжило процеси державотворення української нації, перервані після поразки Української революції 1917–1921 років. Діяльність Товариства засвідчила високу громадянську зрілість української громади м. Берегове, здатність українців до сомоорганізації, сприяла підвищенню рівня їхньої громадської та політичної активності, а також засвідчила надання переваги демократичних цінностей у відстоюванні власних національних інтересів.

ЛІТЕРАТУРА

- ЦДАГО* – Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 269, оп. 1, спр. 501.
Ференц, 2001 – Ференц П. Національно-культурна українська еміграція на Закарпатті в 20-30-х роках ХХ ст. / Карпатика. – Вип. 9. – Ужгород, 2001. – С. 106-117.
Ковач, 2012 – Ковач А. Педагогічна діяльність Василя Пачовського на Закарпатті у 1920-х роках / Артур Ковач // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – 2012. – Вип. 42 (1). – С. 250 – 256.
Ходанич, 2000 – Ходанич П. М. Педагогічна та освітньо-культурна діяльність українських письменників-емігрантів на Закарпатті у міжвоєнний період (1919-1939 рр.): автореф. канд... пед. наук : 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки / Петро Михайлович Ходанич; НПУ ім. М. Драгоманова. – К., НПУ ім. М. Драгоманова. – 20 с.
Герасимова, 2005 – Герасимова Г.П. Заклинський Корнило Романович / Г.П. Герасимова // Енциклопедія історії України: Т. 3: Е - Й / НАН України. Інститут історії України; [головний ред. В. А. Смолій]. – К. : Наукова думка, 2005. – С. 207.
Національний склад населення..., 2009 – Національний склад населення деяких міст і сіл Закарпаття (1930 р.) // Livejournal. 13 квітня 2009 р. URL: <https://joanerges.livejournal.com/641670.html>
Вісті з Закарпаття, 1936 – Вісті з Закарпаття // Діло. – 18 серпня 1936 (№36). – С. 2.

REFERENCES

- TsDAHO* – Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy. – F. 269, op. 1, spr. 501.
Ferents, 2001 – Ferents P. Natsionalno-kulturna ukrainaska emihratsiia na Zakarpatti v 20-30-kh rokakh XX st. / Karpatyka. – Vyp. 9. – Uzhhorod, 2001. – S. 106 – 117.
Kovach, 2012 – Kovach A. Pedahohichna diialnist Vasyliia Pachovskoho na Zakarpatti u 1920-kh rokakh / Artur Kovach // Psykholoho-pedahohichni problemy silskoi shkoly. – 2012. – Vyp. 42 (1). – S. 250 – 256.
Khodanych, 2000 – Khodanych P. M. Pedahohichna ta osvitno-kulturna diialnist uk-rainskykh pysmennyykiv-emihrantiv na Zakarpatti u mizhvoiennyi period (1919-1939 rr.): avtoref. kand... pед. nauk: 13.00.01 – zahalna pedahohika ta istoriia pedahohiky / Petro

- Mykhailovych Khodanych; NPU im. M. Drahomanova. – K., NPU im. M. Drahomanova. – 20 s.
- Herasymova, 2005 – Herasymova H.P. Zaklynskyi Kornlyo Romanovych / H.P. Herasymova // Entsyklopediia istorii Ukrainy: T. 3: E - Y / NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy; [holovnyi red. V. A. Smolii]. – K.: Naukova dumka, 2005. – S. 207.
- Natsionalnyi sklad naselennia..., 2009 – Natsionalnyi sklad naselennia deiakykh mist i sil Zakarpattia (1930 r.) // Livejournal. 13 квітня 2009 р. URL: <https://joanerges.livejournal.com/641670.html>
- Visti z Zakarpattia, 1936 – Visti z Zakarpattia // Dilo. – 18 serpnia 1936 (№36). – S. 2.

УДК:323.15(=511,14)(477)"19"

Віталій Коцур

УГОРСЬКА НАЦІОНАЛЬНА МЕНШИНА В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ, ПОЛІЕТНІЧНОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНИ ХХІ СТОЛІТТЯ: МОВНА САМОІЗОЛЯЦІЯ ЧИ ІНТЕГРАЦІЯ В УКРАЇНСЬКИЙ СОЦІУМ

Розкрито особливості українсько-угорських відносин з питань освіти угорської національної меншини після прийняття змін до закону України «Про освіту». Виявлено важелі впливу Угорщини на сучасну суспільно-політичну ситуацію на Закарпатті. Розкрито політичні чинники захисту прав національних меншин прикордонними державами. Надано деякі рекомендації та застереження щодо подальших українсько-угорських відносин у сучасному політичному, економічному, соціокультурному, міжнародному житті. Відзначено, що «Мовна норма» у законі про освіту є не для того, щоб посварити український та угорський народи. Вона має на меті глибшу інтеграцію угорської національної меншини в українське суспільство, повне задоволення її політичних і економічних прав. Доведено, що політика України, щодо питань угорської національної меншини має бути виваженою тоді, оскільки дзеркальні дії можуть мати лише негативні наслідки для відносин з ЄС. Визначено, що нашій державі потрібно своєчасно викривати політичні спекуляції навколо питань національної історії, мови та національних меншин в умовах зовнішньополітичних викликів та загроз сьогодення. Водночас на сьогодні існує загроза поглиблення українсько-угорських протиріч щодо угорської національної меншини в нашій державі. Доведено, що Україна запроваджує державну мову навчання на власній території, і в жодному разі не є обмежує права національних меншин.

Ключові слова: Венеціанська комісія, Європейський союз (ЄС), Закон України «Про освіту», Зовнішнє незалежне оцінювання (ЗНО), ЗУІ (Закарпатський угорський інститут) ім. Ф. Ракоці II, мовний анклав, національні меншини, освіта, сепаратизм, школа.

The peculiarities of the Ukrainian-Hungarian relations on the education of the Hungarian national minority after the adoption of the amendments to the Law of Ukraine «On Education» are revealed. The levers of Hungary's influence on the current socio-political situation in Transcarpathia are revealed. Political factors of the protection of the rights of national minorities by the border states are revealed. Some recommendations and reservations regarding further Ukrainian-Hungarian relations in modern political, economic, socio-cultural, international life are given. It is noted that the «Language Norm» in the law on education is not to confront the Ukrainian and Hungarian peoples. It aims at deeper integration of the Hungarian national minority into Ukrainian society, full satisfaction of its political and economic rights. It is proved that the policy of Ukraine regarding the issues of the Hungarian national minority should be weighed down, because mirror actions can only have negative consequences for relations with the EU. It is determined that our state must promptly expose political speculation about the issues of national history, language and national minorities in the context of the current foreign policy challenges and threats. At the same time, today there is a danger of deepening Ukrainian-Hungarian contradictions regarding the Hungarian national minority in our country. It is

proved that Ukraine introduces the state language of instruction in its own territory, and in no case restricts the rights of national minorities.

Keywords: *Venice Commission, European Union (EU), Law of Ukraine «On Education», External Independent Evaluation, Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian Institute, linguistic enclave, national minorities, education, school.*

Постановка проблеми. Удосконалення і впровадження в поліетнічній Україні якісно нової моделі співжиття українців як титульного етносу і 130 етнічних громад, які населяють її землю, є пріоритетним науковим вектором вітчизняної соціогуманітаристики. Тільки тоді, «коли українці й неукраїнці за походженням становитимуть єдиний національний колектив, згуртовані не лише інститутом громадянства, а й чітко усвідомленими спільними цілями і власною моделлю організації на фундаменті громадянського суспільства» [Нагорна, 2002: с. 6] нарешті український соціум відчує себе повноцінною політичною нацією.

Від збалансованості та компромісності базових засад подвійної ідентичності, що становить саму суть української поліетнічної нації, залежать відповіді соціуму на виклики політичної реальності, в умовах якої формується нація [Закарпаття, 2008: с. 10]. З огляду окресленої проблематики, актуальним видається дослідження регіональних особливостей сучасного етнополітичного життя, зокрема Закарпаття.

Окрім того, у зовнішньополітичній діяльності важливе значення для вирішення питань, пов'язаних із задоволенням потреб національних меншин, є налагодження та розширення міждержавних, міжурядових дипломатичних зв'язків. У цьому контексті чільне місце посідають українсько-угорські міждержавні відносини, оскільки на території України проживає понад 150 тисяч угорців, з них на Закарпатті 12 відсотків від усього населення області. Україною і Угорщиною упродовж десятиліть напрацьовано широку договірну базу щодо захисту і забезпечення прав національних меншин в обох державах. Проте останнім часом спостерігається загострення в питанні освіти угорської національної меншини, що гальмує подальший розвиток системи українсько-угорських міждержавних політичних відносин. На думку політолога Т. Березовця угорці «хочуть вчити етнічних угорців, громадян України лише угорською мовою, але за рахунок бюджету України. Готувати для себе робочу силу в іншій країні, не витрачаючи ні копійки» [Мовний шантаж..., 2017]. Водночас А. Кокотюха припускає, що «саме Росія, маючи величезний досвід спекуляцій та сіяння розбрату в мовних питаннях, могла використати момент..., якій угорські націоналісти винесли в міжнародну політику, шукаючи привід повернути Закарпаття [Метод «йоббіка»..., 2017]. За допомогою таких дій, відзначає Д. Тужанський, прем'єр-міністр Віктор Орбан із своєю партією «Фідес-ХДНП» (Fidesz-KDNP) готується в квітні 2018 року втретє поспіль перемогти на парламентських виборах та

очолити уряд. Для того, щоб мобілізувати свій електорат, В. Орбан перетворює власних виборців на протестний електорат, знайшовши зовнішніх ворогів, «зачепивши угорців за живе та закликавши їх стати разом із собою на захист батьківщини» [Тужанський, 2017]. Як результат, такі добре відпрацьовані політичні технології дали свої плоди у квітні 2018 р. під час парламентських виборів. Так, правляча партія набрала 48,49% голосів. На другому місці – праворадикальна партія «Йоббік» з 19,50% голосів. Таким чином партія прем'єра отримала в парламенті 134 місця, тобто дві третини [Сидоренко, 2018]. Зачинщики «інформаційних війн» сподіваються на велику неправду, яка триматиме «ситуацію під контролем». Водночас вони не враховують той факт, що «неправдиві інформаційні потоки будуть не лише дезінформувати населення, а приведуть його до апатії» А «дезорієнтоване населення – не добра основа для економічної активності і виходу суспільства із кризи» [Жарких, 2016].

Отже, угорська проблематика в етнополітичному вимірі актуалізується на сучасному етапі української історії.

Аналіз останніх досліджень. Етнополітичні процеси в Україні, зокрема, суспільно-політична діяльність угорської національної меншини, неодноразово була предметом дослідження І. Рафальського [Рафальський, 2016], М. Панчука, О. Майбороди [Майборода, 1996], В. Войналовича, О. Калакури, В. Котигоренка [Етнополітичні процеси..., 2011], О. Рафальського [Рафальський, 2000], О. Ляшенка, Н. Макаренка, Л. Ковач, В. Коцура [Донбас..., 2014], Н. Кочан, Ю. Ніколайця, О. Позняк, М. Рябчука та ін.

Комплексне дослідження етнополітичних, етнокультурних та етноконфесійних процесів на Закарпатті в історичній ретроспективі представлено в колективній монографії «Закарпаття в етнополітичному вимірі» [Закарпаття в...]. Угорська національна меншина у процесах формування зовнішньої політики Угорської Республіки висвітлена в угорськомовних працях, зокрема довіднику «Угорці у світі. Карпатський басейн» [Magyarok a világban..., 2000] та доповіді президента Відомства угорців за кордоном Т. Сабо [Сабо].

Аналіз україно-угорських відносин знайшов своє відображення у дослідженні І. Бабинця «Угорці Закарпаття в контексті українсько-угорських міждержавних взаємин (1991-2003 рр.)» [Бабинець, 2005: с. 74-80].

Участь представників національних меншин України в етнополітичних процесах аналізувалася зарубіжними дослідниками. Найвиразніше ці тенденції відображені в працях: В. Рейзінгера, А. Міллера, В. Леслі, К. Хілла, Е. Вільсона, С. Хангтінгтона, М. Татур та інших.

Незважаючи на значні наукові напрацювання з даної проблематики угорська національна меншина в Україні потребує подальших дослідницьких розвідок, особливо у площині українсько-угорських

міждержавних відносин, зовнішніх подразників на євроінтеграційні перетворення в Україні, враховуючи сучасні геополітичні «корегування» і війни на ґрунті «історичної спадщини». Адже як відзначав Джорж Орвел: «Хто контролює сьогоднішній день – контролює минуле, хто контролює минуле – контролює майбутнє» [Магда, 2015]

Угорська тематика актуалізувалася, як уже відзначалося у зв'язку з мовною статтею закону України «Про освіту», яка використовувалася націоналістичними силами Угорщини у передвиборчій боротьбі за електорат.

Виклад основного матеріалу. В Україні проживає угорська національна меншина, яка нараховує 150 тис. осіб, здебільшого в Закарпатті. Після прийняття у вересні 2017 р. нового українського закону про освіту виникла роздмухана проблема в Угорщині щодо мови викладання для національних меншин. Стаття 7 закону передбачає, що освіта мовою національних меншин надається лише в початкових класах, а середня і вища освіта надаватимуться державною мовою – українською [Закон України «Про освіту»..., 2017].

Це обурило угорський уряд, який вбачає в цьому загрозу правам угорців в Україні. Загалом, за даними міністерства освіти, в Україні працюють 176 угорськомовних шкіл. Згідно з аналізом відкритих джерел інформації, на території Закарпаття угорська сторона відтворила повноцінну систему освіти, в якій навчальний процес відбувається переважно угорською мовою. Зокрема, спостерігається поширення угорської мови серед молоді в регіоні. Необхідно також згадати діяльність депутатів Закарпатської обласної ради в 2016 р., коли на ім'я міністра освіти та науки України було підписано звернення, в якому наголошувалося на включенні мов національних меншин до переліку предметів Зовнішнього незалежного оцінювання.

Таким чином, угорська сторона намагалася добитися того, щоб громадяни України після завершення 11-річного загальноосвітнього процесу навчання замість української мови здавали б іспит з угорської. Після цього випускники шкіл продовжували б навчання в Закарпатському угорському інституті ім. Ф. Ракоці ІІ. Головним ризиком у цій ситуації вбачається можливість отримання на виході громадянина Угорщини, а не України, відірваного від гуманітарно-культурного простору України. Водночас угорські благодійні фонди виділяли на функціонування такої системи близько 2 млн. євро щорічно. У 2015 році було виділено 45 млн. грн, у 2016 році – 60 млн. грн. Таким чином, наочно спостерігалася тенденція до зростання активності Угорщини щодо фінансування освітніх проєктів та програм на Закарпатті. В цьому спостерігається загроза освітнього сепаратизму [Никониров, 2017].

Серед закладів вищої освіти варто виділити Закарпатський угорський інститут ім. Ф. Ракоці ІІ. Він був створений для збереження та розвитку угорської громади Закарпатської області. Серед основних

напрямів підготовки студентів – Філологія (угорська мова і література), «Країнознавство», «Історія». ЗВО неодноразово успішно проходив перевірки чиновників освітньої сфери. При цьому немає жодної інформації про те, яким чином на практиці проводиться «зріз знань» для студентів інституту з таких дисциплін як «Українська мова та література», «Історія України». Це також безпосередньо стосується і проведення навчального процесу угорською мовою. В навчальному процесі фактично відсутні загальноукраїнські обов'язкові навчальні дисципліни. З огляду на це Міністерство освіти і науки України, відповідно до діючого законодавства, має право позбавити цей ЗВО видавати дипломи про вищу освіту українського зразку студентам, які не знають державної мови.

Паралельно в структурі ЗУІ ім. Ф. Ракоці II функціонують декілька науково-дослідних інститутів (НДІ), зокрема, ім. Іштвана Фодора, ім. Тиводора Легоцкі, та ім. Антала Годинки. Так, у НДІ ім. Т. Легоцкі у 2015 році було розроблено проект утворення автономного угорськомовного району на Закарпатті з центром у м. Берегово, який і на сьогодні активно лобіюється офіційним Будапештом. З іншого боку, НДІ ім. А. Годинки було проведено соціологічне дослідження «Тандем-2016», в ході якого з'ясувалося ставлення жителів Закарпаття до питань створення угорської автономії та до проблеми подвійного громадянства. Що є цікавим, декларованою метою анкетування було з'ясування відносин між мультинаціональним населенням Закарпатської області та умови співіснування, зокрема угорського та українського народів.

Під час соціологічного дослідження було опитано 1212 мешканців Закарпаття (398 угорців та 814 українців) у 43 населених пунктах області. Анкета містила 90 питань, які були розподілені за наступними блоками: соціально-демографічні дані; ідентичність; міжетнічні відносини; вживання мови; релігійна приналежність; політика Угорщини стосовно Закарпаття; соціальне самопочуття, участь у політиці; мобільність, міграція.

Таким чином, угорська сторона активно моніторить ставлення жителів Закарпаття до автономії та подвійного громадянства. Зазначені соціологічні дослідження відбуваються на кшталт подібних опитувань, що проводились перед анексією Криму. Також варто додати, що результати цього опитування оголошував на спеціально організованій прес-конференції директор НДІ ім. А. Годинки Степан Черничко, який, крім того, також займає посаду проректора Закарпатського угорського інституту.

Незважаючи на відсутність в українських і західних ЗМІ інтересу до проблеми зростаючої угорської загрози в карпатському регіоні, на сьогоднішній день виникає дискусійне питання, чи існує взагалі ймовірність розіграшу Угорщиною «кримського сценарію» на Закарпатті в разі дестабілізації ситуації в Україні. Аналіз політичної та соціально-економічної ситуації в регіоні говорить про існування низки факторів, які

підтверджують дані щодо посилення політичної присутності офіційного Будапешту в регіоні. В результаті це позначається на штучному формуванні передумов розвитку сепаратистських тенденцій в Закарпатській області.

Одним з напрямків деструктивної активності Угорщини в Закарпатській області залишається підтримка освітніх проєктів. Особливої уваги заслуговує активність в цьому напрямку і російської сторони, яка разом з Угорщиною, є не менш зацікавленою в дестабілізації ситуації в Україні та розвитку процесу сепаратизму на Закарпатті.

Проблема також полягає в тому, що український уряд не приділяє достатньої уваги тому, що сьогодні відбувається в Закарпатському регіоні. А тому журналістському та експертному середовищу не залишається іншої можливості, як використовувати подібні матеріали в якості додаткової нагоди, аби звернути увагу державних інституцій України на випадки порушення прав українців на Закарпатті. Своєрідний тандем з Росією існує в угорському політикумі. Як відзначає Є. Магда, «прем'єр-міністр Віктор Орбан, який контролює конституційну більшість у парламенті країни, не соромився демонструвати публічні симпатії до Володимира Путіна... Обрана не без підстав називають одним із лобістів російських інтересів у Європейському Союзі...» [Магда, 2015: с. 57]. Західним партнерам не слід забувати, що «Путін особисто... вважає необхідним компенсувати образи, нанесені Росії після падіння СРСР» у зв'язку з чим «свідомо ...застосовує військову силу проти суверенної країни, щоб досягнути своїх цілей». «У нього є комплекс прийомів, які два-три рази принесли йому успіх і він планує продовжувати діяти в тому ж напрямі» [Станчев, 2015: с. 310-311]. З огляду на ці обставини, угорському політикумі слід чітко зрозуміти, що без незалежної і сильної України – не може бути процвітаючої Угорщини.

Українська влада та українські громадяни мають чітко усвідомлювати, що владні кола сусідніх РФ та Угорщини і надалі посилюватимуть використання фактору національних меншин в деструктивних цілях проти української держави, незважаючи на те, що Будапешт системно пов'язаний з ЄС та блоком НАТО. Нацменшини України мають бути інтегровані в українське суспільство, максимально комфортно себе почувати в якості громадян України, а не сусідніх країн, не боячись при цьому дискримінації за національною ознакою.

На переконання представника уряду Угорщини Яноша Арпада Потапі, перехід на українську мову навчання в Закарпатті суперечить чинній Конституції України. «Україна встромила Угорщині ножа в спину, внісши зміни в закон про освіту, який сильно порушує права угорської меншини», – йдеться у заяві міністра закордонних справ Угорщини Петера Сіярто. Він заявив, що для країни, яка прагне розвивати тісніші стосунки з ЄС, ганебно схвалювати рішення, які суперечать європейським цінностям. «Це неприпустимо, що Україна позбавила угорців права навчатися рідною

мовою в школах і університетах, і залишила їм таку можливість тільки в дитячих садках і початкових школах», – сказав міністр [Попович, 2017].

Петер Сіярто заявив, що віддав угорським дипломатам пряму вказівку не тільки не підтримувати Україну, але всіляко перешкоджати в реалізації важливих для неї справ на міжнародній арені. На всіх форумах ООН, ОБСЄ та ЄС Будапешт має намір ставити питання про внесення поправок в мовну статтю закону України про освіту.

На наступний день після підписання закону Президентом України Петром Порошенком Закону України «Про Освіту», 26 вересня, міністр закордонних справ Угорщини Петер Сіярто взагалі зробив конфронтаційну заяву: мовляв Угорщина «боляче вдарить по майбутньому України». А саме – буде блокувати будь-які ініціативи України в напрямку європейської інтеграції та в рамках участі в програмах «Східного партнерства».

Водночас, голова Закарпатської обласної державної адміністрації Геннадій Москаль розкритикував ухвалений проєкт закону. Чинownik переконаний, що він не відповідає Європейській хартії регіональних мов або мов меншин, чинному законодавству України та укладеним з сусідніми країнами міжнародним договорам. Він послався на статтю 6 закону «Про національні меншини в Україні», який гарантує використання рідної мови та навчання нею.

Геннадій Москаль вважає, що захищати українську мову потрібно й необхідно, але не обмежувати мови національних меншин. «Закарпаття – багатонаціональна область, у нас положення Європейської хартії регіональних мов застосовуються одразу до трьох мов – румунської, словацької та угорської», – йдеться у заяві губернатора. Угорська діаспора, в тому числі і 150-тисячна в Україні – один з інструментів впливу Будапешта на суміжні з Угорщиною країни. Але вони також є і фактором внутрішньої політики самій Угорщині..

Ще одною причиною загострення конфліктної є зовнішньополітичний вплив Російської Федерації на країни члени ЄС, зокрема Угорщину з питань зняття економічних санкцій з РФ [Угорщина..., 2017].

Водночас міністр освіти та науки України Л. Гриневич стверджує, що закон не виключає вивчення угорської мови. «Мене це надзвичайно розчаровує і дивує, що наші угорські колеги не хочуть аби українські громадяни угорського походження мали європейські перспективи. Новим законом про освіту ми не порушуємо міжнародних зобов'язань. В мене склалася думка, що в Угорщині є дуже багато міфів про новий освітній закон». Вона назвала неправдою заяви Угорщини про те, що нібито український уряд ухвалив рішення про закриття шкіл, де йде навчання мовою національних меншин. «Ми не збираємось закривати подібні школи. Ми лише розширюємо можливості дітей на навчання державною мовою в цих школах. Бо в нас є зараз порушення прав дітей угорського

походження, які хочуть здобувати вищу освіту, але не володіють українською мовою. Це означає, що вони не мають доступу до вищої освіти, в майбутньому не зможуть обіймати державні посади чи посади в органах місцевого самоврядування». «Ми збережемо частину викладання угорською мовою. Діти будуть вчити угорську мову, але при цьому, вивчатимуть і українську мову, зможуть повністю інтегруватися в українське суспільство», – сказала Гриневич [Гриневич:..., 2017]. Вона також зазначила, що ще до підписання закону президентом, у Міністерстві закордонних справ України була велика зустріч з послами всіх країн, де детально було роз'яснено всі деталі нового закону про освіту/

Мовний анклав, який існував на Закарпатті, відбирав майбутнє у місцевої молоді. Існуюча ситуація робила неможливою повноцінну інтеграцію багатьох українських угорців до українського суспільства поза межами свого регіону. Однак така ситуація повністю влаштовувала Угорщину. І в цьому й полягає ключова проблема. Ця ситуація ускладнювалася також парламентськими виборами у наших сусідів у квітні 2018 р., де правляча партія Угорщини робила ставку на голоси співвітчизників, що проживають за кордоном.

Представники українського та угорського урядів розійшлися у думці щодо того, який вплив на угорськомовну меншину має мовна норма закону «Про освіту». Про свої позиції, висловлені на засіданні ради асоціацій, розповіли віце-прем'єр з питань європейської та євроатлантичної інтеграції Іванна Климпуш-Цинцадзе та глава МЗС Угорщини Петер Сіярто. Сіярто заявив, що Угорщина не погодиться з жодним зменшенням прав угорськомовної меншини. «Ключове те – що жодна частина прав, які мають представники меншин, не може бути зменшена. Це фундаментальний принцип», – сказав він, зазначивши, що представив цю позицію на засіданні.

Між тим, Україна наполягає на тому, що закон про освіту не зменшив, а розширив права угорськомовної меншини. Климпуш-Цинцадзе підтвердила, що на зустрічі звучало питання про неприпустимість звуження прав.

«Спільна позиція всіх країн-членів ЄС полягає в тому, що права національних меншин мають поважатися і Україна однозначно підтримує цей посил і забезпечує це. Але закон про освіту не звужує, а розширює права меншин, надаючи їм більше можливостей. Якщо у Берегівському районі 75% учнів не змогли здати іспит з української, то мабуть зараз вони дискриміновані, і не з власної вини», – пояснила віце-прем'єр [Не потрібен..., 2017].

«Ми розраховуємо на конструктивний, а не маніпулятивний діалог з Угорщиною», – наголосила вона. Сіярто, зі свого боку, заявив про впевненість, що закон про освіту зменшує права меншини. «Я не думаю, що ви можете серйозно про це питати. Якщо раніше було право на навчання

угорською з 6 до 23 років, а тепер буде до 10 років, то це – зменшення прав».

Європейська комісія «За демократію через право», більше відома як Венеціанська комісія, опублікувала рішення щодо мовних положень закону України «Про освіту». Документ містить низку рекомендацій для України, але водночас – вважає, що права угорськомовної меншини та інших меншин країн-членів ЄС можуть бути дотримані без внесення змін до сьомої статті закону, тобто тієї, якою встановлюється мова навчання

На думку комісії, при виконанні ст. 7 у тому вигляді, як вона ухвалена, Україна має: повною мірою використовувати гнучкість, передбачену п. 4 ст. 7, при ухваленні імплементаційного законодавства для забезпечення значного рівня викладання офіційними мовами ЄС для відповідних меншин; продовжувати забезпечувати достатню частку освіти мовами меншин у початковій та середній школі, на додаток до вивчення державної мови; покращити якість викладання державної мови (*для представників меншин. – ЄП*); внести зміни до перехідних положень закону «Про освіту», забезпечивши довший перехідний період для поступового здійснення реформи; звільнити приватні школи від нових мовних вимог відповідно до статті 13 Рамкової конвенції; розпочати в рамках виконання нового закону «Про освіту» новий діалог із представниками національних меншин та усіх зацікавлених сторін щодо мовного питання у освіті; забезпечити, щоби виконання Закону не загрожувало збереженню культурної спадщини меншин та безперервності вивчення мов меншин в традиційних школах [*Висновок Венеціанської..., 2017*].

Висновки. У зв'язку з цим слід виокремити деякі рекомендації та застереження щодо подальшого розвитку України як незалежної держави, зміцнення її національних інтересів. Зокрема, у сучасному політичному, економічному, соціокультурному, міжнародному житті слід зважено враховувати позитивні і негативні аспекти українсько-угорських відносин:

по-перше, не слід жертвувати національними інтересами України у відповідь на шантаж сусідів «Мовна норма» з'явилася у законі про освіту не для того, щоб посварити український та угорський народи. Її поява має інші мотиви, зокрема глибшу інтеграцію угорської національної меншини в українське суспільство, повне задоволення її політичних і економічних прав. Україна вже має досвід, коли сусідня держава прагнула визначати наш порядок денний в національному, політичному і економічному житті;

по-друге, політика України, щодо даного питання має бути виваженою тоді, як дзеркальні дії можуть мати лише негативні наслідки для відносин з Угорщиною та ЄС. Водночас у Києві вже *дунають пропозиції відповісти тією ж монетою*. «Те, що робить Угорщина, – це шантаж, тому в цьому випадку ми діятимемо дзеркально», – заявив у вівторок голова української делегації в ПАРЕ Володимир Ар'єв [*Сидоренко С., 2017*]. Україна справді має можливості для «жорсткої»

відповіді. Це протидія як в органах Ради Європи, про яку згадав В. Ар'єв, так і в інших міжнародних інституціях, проте за підтримки Брюсселя, слід шукати цивілізовані відповіді на виклики часу;

по-третє, важливо своєчасно викривати політичні спекуляції довкола таких питань, як суверенітет, національна історія, мова, кордони, армія, національні меншини тощо, особливо в умовах зовнішньополітичних викликів сьогодення.

Отже, на сьогоднішній день склалася ситуація, коли існує загроза поглиблення українсько-угорських протиріч щодо угорської національної меншини в нашій державі. Те, що Україна запроваджує державну мову навчання на власній території, в жодному разі не є обмеженням прав національних меншин. Забезпечити гідне майбутнє в Україні для меншин можливо лише за умови володіння нею державною, українською мовою. Тож керівництво країни мусить проводити виважену демократичну, національно-орієнтовану інформаційну політику, спрямовану на подолання ціннісно-цивілізаційного розколу українського суспільства, який всіляко намагаються поглиблювати зарубіжні імперські пропагандисти в умовах гібридної війни.

ЛІТЕРАТУРА

- Не потрібен...*, 2017 – «Не потрібен маніпулятивний діалог»: в Брюсселі сперечалися щодо мови освіти в Україні // Європейська правда. 2017. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eurointegration.com.ua/news/2017/12/8/7074831/>
- Magyarok a világban...*, 2000 – Magyarok a világban. Kárpát-medencei Kézikönyv a Kárpát-medencében Magyarország határain kívül élő magyarságról) / Sorozatfőszerkesztő dr. Kasza Sándor. Budapest: Ceba Kiadó, 2000. – 803 old.
- Бабинець*, 2005 – Бабинець І. Угорці Закарпаття в контексті українсько-угорських міждержавних взаємин (1991-2003 рр.) / І. Бабинець // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2005. – Вип. 12. – С. 74-80.
- Висновок Венеціанської...*, 2017 – Висновок Венеціанської комісії щодо освітнього закону. Текст документа // Європейська правда. 2017. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/12/8/7074838/>.
- Гриневич...*, 2017 – Гриневич: В Угорщині є багато міфів про новий освітній закон // Українська Правда. – 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.pravda.com.ua/news/2017/09/26/7156369/>
- Донбас...*, 2014 – Донбас в етнополітичному вимірі. – Київ : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2014. – 584 с.
- Етнополітичні процеси...*, 2011 – Етнополітичні процеси в Україні : регіональні особливості / М. Панчук, В. Євтух, В. Войналович, В. Котигоренко, О. Калакура, Н. Кочан, Н. Макаренко, Т. Горбань, О. Ляшенко, Л. Ковач. – Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2011. – 396 с.
- Жарких*, 2016 – Жарких Д. Война. Экономика. Информация / Д. Жарких, С. Феофилов. – Киев : Саммит-Книга., 2016. – 512 с.
- Закарпаття...*, 2008 – Закарпаття в етнополітичному вимірі. – Київ : ІПіЕНД імені І.Ф. Кураса НАН України, 2008. – 682 с.
- Закон України «Про освіту»...*, 2017 – Закон України «Про освіту» // Верховна Рада України Законодавство України. – 2017. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
- Магда*, 2015 – Магда Є.В. Гібридна війна : вижити і перемогти / Є.В. Магда. – Харків : Віват, 2015. – 304 с.

- Майборода, 1996* – Майборода О. Етнонаціональні процеси в сучасній Україні / О. Майборода. – К. : УАДУ, 1996.
- Метод «йоббіка»...», 2017* – Метод «йоббіка» : Чому Угорщина загострює мовну проблему з Україною // 112.ua Думки. 12 вересня 2017. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ua.112.ua/mnenie/metod-yobbika-chomu-uhorshchyna-zahostriue-movnu-problemu-z-ukrainoiu-410752.html>
- Мовний шантаж...», 2017* – Мовний шантаж Угорщини – це вже проблема Брюсселя, а не Києва // Zik новини. 27 вересня 2017. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zik.ua/news/2017/09/27/movnyu_shantazh_ugorshchyny_tse_vzhe_problema_bryusselya_a_ne_kyieva_1175289
- Нагорна, 2002* – Нагорна Л. Національна ідентичність в Україні / Л. Нагорна. – Київ : ІПіЕНД, 2002. – С.6.
- Никониров, 2017* – Никониров О. Як Угорщина через освіту створює на Закарпатті свій анклав / О. Никониров. // Діло. Закарпаття. – 2017. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zak.depo.ua/ukr/zak/yak-ugorschina-stvoryuye-sviy-anklav-cherez-navchannya-zakarpatsiv-20170704599567>.
- Попович, 2017* – Попович З. Закон про освіту: куди заведуть мовні пристрасті на Закарпатті / З. Попович // BBC Україна. – 2017. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bbc.com/ukrainian/features-41252966>.
- Рафальський, 2016* – Рафальський І. О. Національно-державне самовизначення України: внутрішні чинники та зовнішні виклики / І. О. Рафальський. – Київ : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України. – Ніжин : Видавництво Лисенко М.М, 2016. – 480 с.
- Рафальський, 2000* – Рафальський О. О. Національні меншини України у XX столітті : Історіографічний нарис / І. О. Рафальський. – К., 2000. – 447 с.
- Сабо – Сабо Т.* Лекція президента Відомства угорців за кордоном в період 1998-2002 років / Т. Сабо. – URL : www.htmh.hu/paneuh.htm.
- Сидоренко С. 2017* – Сидоренко С. Угорський мовний шантаж: чи поховав Будапешт європейське майбутнє України / С. Сидоренко, Ю. Панченко // Європейська правда. – 2017. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/09/26/7071503/>.
- Сидоренко С., 2018* – Сидоренко С., Тужанський Д. Перемога вічного Орбана: як угорський прем'єр зберіг абсолютну владу в країні / С. Сидоренко, Д. Тужанський // Європейська правда. – 9 квітня 2018 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/04/9/7080095/>
- Станчев М., 2015* – Станчев М. Третья мировая: битва за Украину / М. Станчев, Ю. Фельштинский. – Київ : Наш Формат. – 2015. – С. 310-311
- Тужанський Д., 2017* – Тужанський Д. Гра на межі ворожнечі: як Угорщина радикалізує суспільство для перемоги чинної влади / Д. Тужанський // Європейська правда. 28 серпня 2017 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/08/28/7069912/>
- Угорщина, 2017* – Угорщина: що стоїть за войовничою риторикою проти України // LB.ua. – 2017. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ukr.lb.ua/world/2017/09/26/377586_ugorshchina_shcho_stoit_voyovnichoyu.html.

REFERENCES

- Ne potriben...», 2017* – «Ne potriben manipulyativnij dialog»: v Bryusseli sperechalisya shchodo movi osviti v Ukraїni // Evropejs'ka pravda. 2017. – [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : <http://www.eurointegration.com.ua/news/2017/12/8/7074831/>
- Magyarok a világban...», 2000* – Magyarok a világban. Kárpát-medencé Kézikönyv a Kárpát-medencében Magyarország határain kívül élő magyarságról) / Sorozatfőszerkesztő dr. Kasza Sándor. Budapest: Ceba Kiadó, 2000. – 803 old.
- Babinec' I. 2005* – Babinec' I. Ugorci Zakarpattya v konteksti ukrains'ko-ugors'kih mizhderzhavnih vzaemin (1991-2003 rr.) / I. Babinec' // Naukovij visnik Uzhgorod's'kogo universitetu. – 2005. – Vip. 12. – S. 74-80.

- Visnovok Venecians'koï... , 2017* – Visnovok Venecians'koï komisii shchodo osvitynogo zakonu. Tekst dokumenta // *Evropejs'ka pravda*. 2017. – [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/12/8/7074838/>.
- Grinevich... , 2017* – Grinevich: V Ugorshchini e bagato mifiv pro novij osvitynij zakon // *Ukrains'ka Pravda*. – 2017. [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : <https://www.pravda.com.ua/news/2017/09/26/7156369/>
- Donbas v... , 2014* – Donbas v etnopolitichnomu vimiri. – Kyiv : IPIEND im. I.F. Kurasa NAN Ukraïni, 2014. – 584 s.
- Etnopolitichni procesi... , 2011* – Etnopolitichni procesi v Ukraïni : regional'ni osoblivosti / M. Panchuk, V. Cvtuh, V. Vojnalovich, V. Kotigorenko, O. Kalakura, N. Kochan, N. Makarenko, T. Gorban', O. Lyashenko, L. Kovach. – Kyiv : Institut politichnih i etnonacional'nih doslidzhen' im. I.F. Kurasa NAN Ukraïni, 2011. – 396 s.
- ZHarkih, 2016* – ZHarkih D. Vojna. EHkonomika. Informaciya / D. ZHarkih, S. Feofilov. – Kiev : Sammit-Kniga., 2016. – 512 s.
- Zakarpattya v... , 2008* – Zakarpattya v etnopolitichnomu vimiri. – Kiïv : IPIEND imeni I.F. Kurasa NAN Ukraïni, 2008. – 682 s.
- Zakon Ukraïni «Pro osvitu»... , 2017* – Zakon Ukraïni «Pro osvitu» // Verhovna Rada Ukraïni Zakonodavstvo Ukraïni. – 2017. – [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
- Magda, 2015* – Magda E.V. Gibridna vijna : vizhiti i peremogti / E.V. Magda. – Har'kiv : Vivat, 2015. – 304 s.
- Majboroda O., 1996* – Majboroda O. Etnonacional'ni procesi v suchasnij Ukraïni / O. Majboroda. – K. : UADU, 1996.
- Metod «jobbika»... , 2017* – Metod «jobbika» : CHomu Ugorshchina zagostryue movnu problemu z Ukraïnoyu // 112.ua Dumki. 12 veresnya 2017. – [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : <https://ua.112.ua/mnenie/metod-yobbika-chomu-uhorshchyna-zahostriue-movnu-problemu-z-ukrainoiu-410752.html>
- Movnij shantazh... , 2017* – Movnij shantazh Ugorshchini – ce vzhe problema Bryusselya, a ne Kiev // Zik novini. 27 veresnya 2017. – [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : https://zik.ua/news/2017/09/27/movnyy_shantazh_ugorshchyny_tse_vzhe_problema_bryusselya_a_ne_kyieva_1175289
- Nagorna, 2002* – Nagorna L. Nacional'na identichnist' v Ukraïni / L. Nagorna. – Kyiv : IPIEND, 2002. – S.6.
- Nikonirov, 2017* – Nikonirov O. YAK Ugorshchina cherez osvitu stvoryue na Zakarpatti svij anklav / O. Nikonirov. // Depo. Zakarpattya. – 2017. – [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : <https://zak.depo.ua/ukr/zak/yak-ugorschina-stvoryuye-sviy-anklav-cherez-navchannya-zakarpactiv-20170704599567>.
- Popovich Z., 2017* – Popovich Z. Zakon pro osvitu: kudi zavedut' movni pristrasti na Zakarpatti / Z. Popovich // VVS Ukraïna. – 2017. – [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : <http://www.bbc.com/ukrainian/features-41252966>.
- Rafal's'kij, 2016* – Rafal's'kij I. O. Nacional'no-derzhavne samoviznachennya Ukraini: vnutrishni chinniki ta zovnishni vikliki / I. O. Rafal's'kij. – Kyiv : IPIEND im. I.F. Kurasa NAN Ukraïni. – Nizhin : Vidavnictvo Lisenko M.M, 2016. – 480 s.
- Rafal's'kij, 2000* – Rafal's'kij O. O. Nacional'ni menshini Ukraïni u XIX stolitti : Istoriografichnij naris / I. O. Rafal's'kij. – K., 2000. – 447 s.
- Sabo – Sabo T.* Lekciya prezidenta Vidomstva ugorciv za kordonom v period 1998-2002 rokov / T. Sabo. – URL : www.htmh.hu/paneuh.htm.
- Sidorenko, 2017* – Sidorenko S. Ugors'kij movnij shantazh: chi pohovae Budapesht evropejs'ke majbutne Ukraini / S. Sidorenko, YU. Panchenko // *Evropejs'ka pravda*. – 2017. – [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/09/26/7071503/>.
- Sidorenko, 2018* – Sidorenko S., Tuzhans'kij D. Peremoga vichnogo Orbana: yak ugors'kij prem'er zberig absolyutnu vladu v kraïni / S. Sidorenko, D. Tuzhans'kij // *Evropejs'ka pravda*. – 9 kvitnya 2018 r. – [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/04/9/7080095>.

- Stanchev, 2015 – Stanchev M. Tret'ya mirovaya: bitva za Ukrainu / M. Stanchev, YU. Fel'shtinskij. – Kyiv : Nash Format. – 2015. – S. 310-311
- Tuzhans'kij, 2017 – Tuzhans'kij D. Gra na mezhi vorozhnechi: yak Ugorshchina radikalizue suspil'stvo dlya peremogi chinnoi vladi / D. Tuzhans'kij // Evropejs'ka pravda. 28 serpnia 2017 r. – [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/08/28/7069912/>
- Ugorshchina, 2017 – Ugorshchina: shcho stoit' za vojovnichoyu ritorikoyu proti Ukraini // LB.ua. – 2017. – [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : https://ukr.lb.ua/world/2017/09/26/377586_ugorshchina_shcho_stoit_voyovnichoyu.html

УДК 329.15:316.75(47+57)«198»

Леся Коцур

ДІЯЛЬНІСТЬ ІДЕОЛОГІЧНОГО ВІДДІЛУ ТА ІДЕОЛОГІЧНОЇ КОМІСІЇ ЦК КПРС В КІНЦІ 1980-Х РР.

Розглянуто основні аспекти роботи ідеологічного відділу та ідеологічної комісії ЦК КПРС наприкінці 80-х рр. XX століття, що полягала у роз'ясненні радянському суспільству основних ідей перебудови. Офіційні документи на сторінках видання «Ізвестія ЦК КПРС» свідчать, що для реалізації поставленої мети перед ідеологічними кадрами ставилося завдання виробити нові форми і методи ідеологічної діяльності в період перебудови. Особливу увагу приділено гуманітарному напрямку роботи ідеологічних кадрів у науковій, культурній, інформаційній, військовій та міжнаціональній сферах. Водночас нова ідеологічна політика реалізовувалася в умовах демократизації суспільно-політичного життя, що неабияк вплинуло на послаблення ідеологічних структур СРСР та виявило недоліки їх діяльності у період перебудови.

Ключові слова: ідеологія, ідеологічний відділ, ідеологічна комісія, перебудова, партійні діячі, ідеологічні кадри, наука, культура, суспільство.

The main aspects of the work of the ideological department and the ideological commission of the Central Committee of the CPSU in the late 80's of the 20th century, which consisted in explaining to the Soviet society the basic ideas of perestroika, which was started by Gorbachev, were considered. The official documents on the pages of the «Izvestia of the Central Committee of the CPSU» indicate that in order to achieve this goal, ideological personnel were tasked with developing new forms and methods of ideological activity during the period of perestroika. Particular attention is paid to the humanitarian direction of the work of ideological personnel in the scientific, cultural, informational, military and international spheres. So, it was planned to prepare some scientists, which could explain reconstruction processes to society and connect that processes to communistic ideas. In cultural and informational spheres new forms of communication between government and society were developed. In particular, public-political discussions among the general public, both in the press and during the public gatherings in the houses of political enlightenment, became popular. Because of fears that publicity will negatively affect the patriotic mood of the population, ideologues were drawn to the development of new forms and methods of military patriotic education. The policy in the field of interethnic relations was intended to enhance the exchange of scientific and ideological personnel between the republics in order to strengthen interethnic relations. At the same time, the linguistic policy of the Soviet leadership, aimed at strengthening the Russian language, aroused growing dissatisfaction with the union republics, which sought to strengthen the status of national languages. As a result, a new ideological policy, which was implemented in the conditions of democratization of socio-political life, greatly influenced the weakening of the ideological structures of the USSR and revealed the shortcomings of their activity during the period of perestroika. In particular, the policy of publicity and the opening of borders only increased the dissent, which ideological structures could not stop. In the ideological sector, in general, significant gaps in the organization of work began to emerge, in particular, the disorientation of ideologues in the context of the new political course. Old ideological personnel were hard adapted to new demands, so they could not effectively propagate new ideas. The economic crisis in the alliance, which intensified national democratic movements and the process of national self-determination and self-identification, further aggravated internal political crisis.

Keywords: ideology, ideological department, ideological commission, reorganization, party figures, ideological personnel, science, culture, society.

Постановка проблеми. Ідеологія є необхідною складовою державотворчих процесів. Вона виконує ряд важливих функцій: об'єднувчу, інформаційну, комунікаційну, формувальну, охоронну та ін. Значна увага ідеологічній роботі приділялася в Радянському союзі. Його ідеологічним структурам майже протягом 70 років вдавалося утримувати наддержаву від зовнішніх впливів та розпаду. В умовах сьогодення великий інтерес викликає діяльність ідеологічних структур СРСР в період перебудови, коли у сформований ідеологічний механізм доводилося вносити корективи покликані модернізувати та посилити його діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ідеології, як одному з провідних явищ в СРСР приділили увагу ряд як закордонних, так і українських науковців, зокрема російський дисидент А. Амальрик, який здійснив класифікацію ідеологічних напрямків в СРСР та розкрив їхню специфіку [Амальрик, 2012], Р. Вахітов здійснив огляд еволюції ідеології в СРСР [Вахітов, 2007], О. Сеньявський та О. Сеньявська розкрили особливості ідеологічного впливу на Другу світову війну [Сеньявский, 2012], українець К. Марусик схаактеризував роботу ідеологічних комісій ЦК КПРС (1958–1964 рр.) як механізм тоталітарного контролю за інтелігенцією [Марусик, 2011]. Проте згадана тема потребує більш детального розгляду, особливо у період перебудови та демократизації.

У дослідженні ставиться **мета** проаналізувати діяльність Ідеологічного відділу та Ідеологічних комісій при ЦК КПРС наприкінці 1980-х рр. та визначити їх вплив на демократизацію суспільства.

Виклад основного матеріалу. Ідеологічний відділ ЦК КПРС було утворено у 1962 р. внаслідок об'єднання Відділу культури ЦК КПРС та Відділу науки, вищих навчальних закладів та шкіл ЦК КПРС з Відділом пропаганди й агітації ЦК КПРС, який очолив – Іллічов Л.Ф. Проте вже 12 травня 1965 р. його було перейменовано у Відділ пропаганди й агітації ЦК КПРС [Справочник по истории..., 2017].

Започатковані М. Горбачовим перебудовні процеси у середині 1980-х рр. передбачали й реорганізацію ідеологічних структур. Зокрема, Відділу пропаганди й агітації ЦК КПРС, у грудні 1988 р. було повернуто назву «Ідеологічний відділ ЦК КПРС» [Справочник по истории..., 2017]. Поряд з ним постійно діючим органом була Ідеологічна комісія, на засіданнях якої обговорювалися напрямки нового політичного курсу.

24 січня 1989 р. у ЦК КПРС відбулася зустріч М. Горбачова та інших керівників партії з діячами науки й культури. Вона покликана була закріпити курс на демократизацію духовно-ідеологічного життя, розвиток гласності й разом з тим на подолання негативних явищ, пов'язаних з цим. У ході зустрічі було прийнято рішення доручити Ідеологічній комісії ЦК КПРС розглянути необхідні заходи для практичної реалізації ідей, задекларованих на зустрічі. Зокрема, ставилося завдання провести наради із завідуючими ідеологічними відділами ЦК компартій союзних республік, крайкомів і обкомів партії, де обговорити актуальні питання ідеологічної роботи на основі висновків діячів науки й культури; рекомендувати партійним організаціям творчих союзів, редакцій газет і журналів, телебачення і радіомовлення, наукових і художніх колективів обговорити на зборах, засіданнях партійних комітетів і бюро завдання, поставлені М. Горбачовим; провести в ЦК КПРС співбесіди з редакторами суспільно-політичних і літературно-художніх видань, у ході яких проаналізувати їх

участь у перебудові, виконання рекомендацій, висловлених під час зустрічей в ЦК КПРС з керівниками творчих союзів і засобів масової інформації (ЗМІ).

Ідеологічному відділу ЦК КПРС було доручено розробити заходи з посилення взаємозв'язків гуманітарних наук з суспільно-політичною практикою, вдосконалити наукове забезпечення підготовки рішень з найважливіших питань соціально-економічного, політичного й ідеологічного життя партії та країни; проаналізувати діяльність театрів й кіностудій, які працюють на дитячу та юнацьку аудиторію; провести в кінці 1989 р. Всесоюзну науково-практичну конференцію «Перебудова: проблеми, теорії й практики»; доручити Видавництву політичної літератури випустити брошуру з текстом М. Горбачова й виступів учасників зустрічі [*Постановления Политбюро...*, 1989: с. 6].

Вже 25 січня 1989 р. відбулося перше засідання Ідеологічної комісії та окремих представників центральних ідеологічних установ та відомств ЦК КПРС у складі 36 чоловік. На розгляд порядку денного було винесено два питання: «Основні напрямки роботи Комісії у 1989 році» та «Про проект Закону про друк та інші засоби масової інформації». Під час засідання наголошувалося на тому, що «у зв'язку з посиленням перебудови, зняття заборон і обмежень в державі сформувалася нова ідеологічна ситуація, котра вимагає від партійних комітетів, ідеологічних установ, ЗМІ творчих підходів, нових форм і методів роботи, глибокого аналізу, знань і постійного врахування суспільної думки. Проте до такого ходу подій виявилися готовими далеко не всі. Це проявилось, зокрема, і в окремих висновках при обговоренні суспільством проблем екології, цін і ціноутворення, низки законопроектів про вибори». У зв'язку з цим говорилося, що не можна задовольнитися й успіхами в ідеологічній роботі, яка повинна посилюватися та вдосконалюватися.

Зауважувалося, що ідеологічна робота по здійсненню програми перебудови, економічної й політичної реформ тісно пов'язана з роботою по формуванню сучасної концепції соціалізму. На думку доповідачів, «надважливо забезпечуючи істинно соціалістичний плюралізм думок, критикуючи недоліки, виявляючи злочини сталінізму, захищати й утверджувати соціалістичні ідеали й цінності».

Висловлювалася думка про необхідність розгляду Ідеологічною комісією ЦК КПРС суттєвих питань, які безпосередньо пов'язані з такими ідейно-політичними подіями як Пленуми ЦК з питань аграрної політики й міжнаціональних відносин [*О заседании...*, 1989: с. 42]. Значну увагу було приділено зміцненню матеріально-технічної бази ЗМІ та спільного узагальнення досвіду ідеологічної діяльності по співпраці ЗМІ з громадянами та організаціями.

Окрім того, у ході першого засідання Ідеологічної комісії ЦК КПРС було приділено увагу її співпраці з Ідеологічним відділом ЦК КПРС та місцевими партійними організаціями. Основна ж ідеологічна робота полягала в дослідженні й аналізі актуальних ідеологічних проблем та підготовці довідкових матеріалів до них [*О заседании...*, 1989: с. 43].

Ідеологічний відділ систематично здійснював аналіз найважливіших сфер суспільного життя в СРСР, зокрема таких як культура, освіта, наука, підтримка та розбудова партійної структури та ін. Під особливим наглядом була наукова діяльність Академії суспільних наук при ЦК КПРС, яка паралельно проводила соціологічні дослідження для висвітлення суспільно-політичних настроїв населення та рейтингу партії в

умовах гласності та демократизації [Гласность и демократизация..., 1989]. Так, у березні 1989 р. Ідеологічним відділом ЦК КПРС та Відділом партійного будівництва і кадрової роботи ЦК КПРС було підготовано звіт на Постанову секретаріату ЦК КПРС «Про результати перевірки роботи Академії суспільних наук при ЦК КПРС» від 7 березня 1989 р. У ньому йшлося про те, що у діяльності Академії по виконанню постанови ЦК КПРС від 26 червня 1986 р. «Про вдосконалення партійно-політичної освіти керівних кадрів у ході рішень XXVII з'їзду» виявлено ряд прорахунків [О результатах проверки..., 1989: с. 10]. Зокрема, знизився рівень навчального процесу серед таких дисциплін як «Партійне будівництво», «Історичний досвід КПРС», «Науковий комунізм» та ін. Вважалося, що в нових суспільно-політичних реаліях ці предмети не дають ґрунтовних знань, які можна втілити на практиці. Окрім того, нові наукові роботи в умовах плюралізму дедалі частіше наповнювалися альтернативними точками зору та непартійною тематикою. Наприклад, дедалі менше уваги почало приділятися дослідженням проблем світового соціалізму [Записка отдела партийного..., 1989: с. 11-12].

Також ослабла діяльність двох провідних структурних підрозділів академії – Науково-дослідного інституту вивчення досвіду партійної, радянської, ідеологічної роботи (існував формально майже вісім років) та Інституту наукового атеїзму, діяльність якого ослабла на фоні активізації релігійних течій. Задля поліпшення ситуації в інститутах пропонувалося розробити комплексну програму підвищення ефективності наукових досліджень в обох структурах та підняти їх роль в академії; запросити на роботу представників з інших регіонів; змінити підходи до навчання, особливо керівних кадрів. Водночас академія мала виступати ініціатором злому усталених стереотипів під час написання наукових робіт. У звіті також зазначалося, що в академії відсутня продумана система підвищення кваліфікації професорсько-викладацького складу, яка повинна базуватися на тісній співпраці з ЦК КПРС та отриманні від неї необхідної інформації, подекуди зі стажуванням у відділах ЦК. Пропонувалося змінити підходи й до системи інформаційного обслуговування не лише в академії, а й вищих партійних школах, щоб відповідати вимогам часу [Записка отдела партийного..., 1989: с. 13].

Іншим важливим аспектом звіту була діяльність академії у галузі інтернаціональних зв'язків відповідно до рівня зовнішньополітичної діяльності партії та її Центрального комітету. Зокрема, пропонувалося разом з «братніми» партіями виробити нові форми наукової співпраці, курсової перепідготовки, ефективного використання квот обміну, ввести у практику довготривалі наукові стажування й відрядження [Записка отдела партийного..., 1989: с. 13-14].

Головним проявом плюралізму та гласності в СРСР була критика усіх елементів старої системи. Не оминула вона й армії, яка дедалі частіше піддавалася критиці у ЗМІ. Досліджуючи це питання ідеологічний, державно-правовий відділи та головне управління Радянської армії й Воєнно-морського флоту у квітні 1989 р. [Постановления Секретариата..., 1989: с. 11] дійшли висновку, що це «негативно впливає на виховання молоді, перш за все, її високої відповідальності за виконання свого конституційного обов'язку по захисту соціалістичної Батьківщини». На їх думку, ЗМІ навпаки повинні допомагати проводити підготовку молоді до служби в армії, тому було прийнято рекомендації для

центральної друку, радіо й телебачення про вжиття необхідних заходів, які дозволили б підняти рівень публікацій для покращення позицій збройних сил та армії. Також пропонувалося передбачити виступи на цю тематику керівників комуністичної партії й радянського уряду, ветеранів війни й праці; провести зустріч вищого військового командування з керівниками ЗМІ. Рекомендовалося звернути увагу комуністів й центральної ЗМІ на реальні недоліки в армії (п'янство, вживання наркотиків, участь у «неформальних» організаціях, які живили настрої пацифізму) [*Записка государственного-правового..., 1989: с. 13-14*].

Піднесення національно-культурного відродження у ряді республік СРСР супроводжувалося їх мовним відособленням та зростанням національної ідентичності. Акцентування уваги на вищезгаданих особливостях викликали неабияку стурбованість у в Кремлі. Тому, щоб зберегти панівне становище російської мови та радянської ідентичності в союзних республіках 5 травня 1989 р. на засіданні Ідеологічної комісії ЦК КПРС разом з керівниками міністерств і відомств, центральної ідеологічних установ, ЗМІ, провідними науковцями суспільствознавцями було обговорено тему «Идеологические проблемы межнациональных отношений» [*Идеологические проблемы..., 1989: с. 78-79*]. У ній розглядалися ідеологічні проблеми розвитку міжнародних відносин, зокрема у соціально-економічній, політичній та ідеологічній сферах. Наголошувалося на «необхідності глибокого наукового аналізу двох головних тенденцій в міжнародній сфері: інтернаціоналізації, зближення народів і націй та зростання національної свідомості й потреби у національному розвитку; разом з ЦК компартії союзних республік ґрунтовно аналізувати платформи й еволюцію масових національних рухів, їх соціальну базу, форми й методи діяльності; необхідність завершення розробки дієвого механізму взаємовідносин Союзу з його республіками, його широкій економічній, соціально-культурній децентралізації» [*Идеологические проблемы..., 1989: с. 75*]. При цьому, перед партійними комітетами, ідеологічними органами ставилося завдання – формувати в суспільній свідомості правильне розуміння радянського федералізму, аргументовано доносити його потенційні можливості, які через певні обставини не були реалізовані.

Значна увага членів Комісії (В. Захарова, Г. Ягодіна, А. Беляєва та ін.) була прикута до розгляду проблем у національно-культурній сфері. Ними зазначалося, що «не всюди двомовність є нормою. Це ускладнює сферу міжнародного спілкування, ознайомлення з культурою інших народів, під час проходження військової служби». З іншого боку, помітним було ущемлення національної мови, небажання частини російського населення оволодівати мовою народу республіки, в якій воно проживає.

Висловлюватися думки про створення нових підручників з історії народів СРСР, посилення пропаганди духовних цінностей народів країни, у зв'язку з культурною відособленістю республік [*О заседании..., 1989: с. 76-77*].

Наголошувалося, що необхідно послідовно впроваджувати лінію на те, щоб люди будь-якої національності, що проживають за межами своїх державно-територіальних утворень чи ті, що не мають їх, мали можливість для реалізації своїх запитів у сфері освіти, народної творчості, створення осередків національної культури. «Сучасний етап розвитку країни потребує нових підходів до пропаганди національної політики ЦК КПРС, формування інтернаціональної свідомості, культури міжнародного

спілкування. Ідейно-виховна робота покликана враховувати соціалістичний плюралізм думок, пріоритет загальнолюдських цінностей, проводитись аргументовано й конструктивно. Важливо ретельніше вивчати суспільну думку, національні особливості, психологію великих і малих груп. Особливо для того, щоб проаналізувати в низці регіонів взаємозв'язок національного й релігійного».

Було внесено ряд конкретних пропозицій, серед яких: здійснення перепідготовки керівних партійних та ідеологічних кадрів з питань теорії й практики міжнаціональних відносин; розширити мережу газет, журналів, видань, студій телебачення і радіомовлення на національних мовах; продовжити практику проведення теоретичних і науково-практичних конференцій з актуальних питань міжнаціональних відносин; повідомляти кращий досвід інтернаціонального виховання трудящих, молоді та налагодити на цю тему випуск книг і брошур [*О заседании..., 1989: с. 77*].

Ставилося завдання активно поширювати ідеї перебудови на освітню сферу та всі навчальні заклади союзу з метою виховання нового покоління вихованого на ідеалах перебудови. Також вироблялися нові методи й програми спілкування партії з науковими й науково-педагогічними кадрами. При цьому особлива увага приділялась підвищенню ролі вчителя як носія ідеології оновлення, створення умов для його творчого пошуку, загальної підтримки живої думки педагога [*Семинар-совещание..., 1989: с. 94-97*].

Нова ідеологічна ситуація та динаміка суспільно-політичного життя вимагали від партійних комітетів пошуку нових й удосконалення традиційних форм і методів роботи кабінетів політичного просвітництва [*Постановления Секретариата..., 1989: с. 13*].

Кардинально перебудовувалась просвітницька підготовка кадрів на курсах пропагандистів і в університетах марксизму-ленінізму. Заняття набули все більш проблемного, дискусійного характеру. Головна увага спрямовувалась на вироблення плюралізму думок, відкритих розмов з людьми. Більшість установ політичного просвітництва готували статистичні й довідкові матеріали з різних сфер суспільного життя, проводили соціологічні опитування, вивчали й поширювали передовий пропагандистський досвід.

Показово, що станом на 1988 р. будинки політичного просвітництва стали більш популярними ніж будинки культури, народної творчості й науково-технічної пропаганди. Зокрема, лише Житомирський обком партії у 1988 р. відвідали 150 тис. чол. Проте загальна тенденція діяльності цих установ реалізувалася повільно й непослідовно. Особливою пасивністю вирізнялося старе партійне керівництво на місцях, яке проводило незначну кількість зустрічей з громадськістю. Не своєчасною була і їх реакція на гострі політичні ситуації, особливо в регіонах. Відсталим було й матеріально-технічне оснащення пропагандистських та ідеологічних центрів [*Записка Идеологического отдела..., 1989: с. 13-17*].

Як наслідок у союзі дедалі знижувалася популярність таких газет як «Литературная газета», «Известия», «Правда» та журналів «Дружба народов», «Коммунист», «Комсомольская жизнь», «Партийная жизнь», «Октябрь» тощо [*Подписные тиражи..., 1989: с. 64-65*].

Дедалі частіше представники ідеологічних структур стали виконувати роз'яснювальну роботу серед широких мас з метою тлумачення нових суспільно-політичних процесів, змін та явищ в СРСР,

які вимагали критичного підходу. Зокрема, потребували роз'яснення такі питання як: необхідність розробки юридичного механізму виходу союзних республік із СРСР; революційні настрої в країнах Східної Європи та їх вплив на міжнародну безпеку СРСР; церква та релігія [*Лекторы Идеологического отдела...*, 1990 с. 145-148]; переваги та недоліки багатопартійності, загострення міжнаціональних відносин у Союзі [*Лекторы Идеологического отдела...*, 1990: с. 123-126]. Це значно послаблювало ідеологічні структури ЦК, адже відомо, що будь-яка ідеологія є вразливою до змін внаслідок чого може втратити свої позиції.

Висновки. Отже, започаткована Горбачовим перебудова передбачала також вироблення нових ідеологічних підходів і стандартів до управління суспільством. Нестримними темпами радянське керівництво намагалося виробити новий ідеологічний конструкт, який би закріпив політику перебудови та запобіг розпаду СРСР. Проте нові форми й методи діяльності ідеологічних структур ЦК не могли стримати невинної демократизації через низку причин: по-перше, на кінець 1980-х рр. в ідеологічному секторі існували значні прогалини в організації роботи; по-друге, старі ідеологічні кадри не змогли адаптуватися до нових вимог й ефективно пропагувати нові ідеї; по-третє, політика гласності та відкриття кордонів посилювали інакомислення, яке було неприпустимим в СРСР; по-четверте, економічні негаразди в союзі активізували національно-демократичні рухи та процес національного самовизначення і самоідентифікації; по-п'яте, прагнення Кремля зберігати панівні позиції у культурній та мовній сферах, лише посилювали відцентрові тенденції. Окрім того, структурні підрозділи КДБ на місцях продовжували стару партійну політику по дискредитації та ліквідації суспільно-демократичних рухів. Як наслідок, ці та інші чинники лише прискорили розпад СРСР.

ЛІТЕРАТУРА

- Амальрик*, 2012 – Амальрик А. Идеология в советском обществе // Андрей Амальрик. 2012 г. URL: http://www.chaskor.ru/article/ideologiya_v_sovetskom_obshchestve_29595 (дата звернення 23.01.2018).
- Вахитов*, 2007 – Вахитов Р. Советская идеология. Опыт методологического марксизма // Рустем Вахитов. 2007. URL: <http://www.nevmenandr.net/vaxitov/sovideology.php> (дата звернення 23.01.2018).
- Гласность и демократизация...*, 1989 – Гласность и демократизация. Общественное мнение о перестройке // Известия ЦК КПСС, № 4 (291). Москва, изд. «Правда», 1989. С. 105-109.
- Записка госуларствено-правового...*, 1989 – Записка госуларствено-правового отдела ЦК КПСС, Идеологического отдела ЦК КПСС, Главного политического управления Советской Армии и Военно-морского флота // Известия ЦК КПСС, № 6 (293). Москва, изд. «Правда», 1989. С. 11-14.
- Записка Идеологического отдела...*, 1989 – Записка Идеологического отдела и Управления делами ЦК КПСС // Известия ЦК КПСС, № 11 (298). Москва, изд. «Правда», 1989. С. 13-17.
- Записка отдела партийного...*, 1989 – Записка отдела партийного строительства и кадровой работы и Идеологического отдела ЦК КПСС // Известия ЦК КПСС, № 4 (291). Москва, изд. «Правда», 1989. С. 11-14.
- Идеологические проблемы...*, 1989 – Идеологические проблемы межнациональных отношений (С заседания Идеологической комиссии ЦК КПСС, 5 мая 1989 г.) // Известия ЦК КПСС, № 6 (293). Москва, изд. «Правда», 1989. С. 78-89.
- Лекторы Идеологического отдела...*, 1990 – Лекторы Идеологического отдела ЦК КПСС отвечают на вопросы // Известия ЦК КПСС, № 3 (302). Москва, изд. «Правда», 1990. С. 145-148.
- Лекторы Идеологического отдела...*, 1990 – Лекторы Идеологического отдела ЦК КПСС отвечают на вопросы // Известия ЦК КПСС, № 5 (304). Москва, изд. «Правда», 1990. С. 123-128.
- Марусик*, 2011 – Марусик К. Идеологічні комісії ЦК КПРС (1958–1964 рр.) як механізм тоталітарного контролю за інтелігенцією // Костянтин Марусик. Держава і право: Юридичні і політичні науки, 2011. Вип. 51. С. 778-784. URL:

- <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/34004/125-Marusyk.pdf?sequence=1>
(дата звернення 23.01.2018).
- О заседании...., 1989* – О заседании Идеологической комиссии ЦК КПСС // Известия ЦК КПСС, № 3 (290). Москва, изд. «Правда», 1989. С. 42-43.
- О заседании...., 1989* – О заседании Идеологической комиссии ЦК КПСС // Известия ЦК КПСС, № 6 (293). Москва, изд. «Правда», 1989. С. 75-77.
- О результатах проверки...., 1989* – О результатах проверки работы Академии общественных наук при ЦК КПСС. Постановление Секретариата ЦК КПСС, 7 марта 1989 г. // Известия ЦК КПСС, № 4 (291). Москва, изд. «Правда», 1989. С. 10.
- Подписные тиражи...., 1989* – Подписные тиражи ряда центральных газет и журналов на 1990 г. (Комментарий Идеологического отдела ЦК КПСС) // Известия ЦК КПСС, № 12 (299). Москва, изд. «Правда», 1989. С. 64-65.
- Постановления Политбюро...., 1989* – Постановления Политбюро ЦК КПСС. Об итогах встречи в ЦК КПСС с деятелями науки и культуры, 24 января 1989 г. // Известия ЦК КПСС, № 3 (290). Москва, изд. «Правда», 1989. С. 6.
- Постановления Секретариата...., 1989* – Постановления Секретариата ЦК КПСС «О мерах по дальнейшему укреплению и эффективному использованию материальной базы домов и кабинетов политического просвещения партийных комитетов», 14 августа 1989 г. // Известия ЦК КПСС, № 11 (298). Москва, изд. «Правда», 1989. С. 13.
- Постановления Секретариата...., 1989* – Постановления Секретариата ЦК КПСС «Об освещении в центральной печати жизни и деятельности Советских Вооружённых сил», 29 апреля 1989 г. // Известия ЦК КПСС, № 6 (293). Москва, изд. «Правда», 1989. С. 11.
- Семинар-совещание...., 1989* – Семинар-совещание идеологических работников в Гродно: итоги и выводы // Известия ЦК КПСС, № 7 (294). Москва, изд. «Правда», 1989. С. 94-97.
- Сенявский, 2012* – Сенявский А., Сенявская Е. Трансформация советской идеологии в период Великой Отечественной войны и ее влияние на психологию народа // Александр Сенявский, Елена Сенявская. 2012 г. URL: <http://ebookiriran.ru/index.php?view=article§ion=8&id=156> (дата звернення 23.01.2018).
- Справочник по истории...., 2017* – Справочник по истории Коммунистической партии и Советского Союза 1898 – 1991 гг. URL: http://www.knowbysight.info/2_kpss/04284.asp (дата звернення 06.10.2017).

REFERENCES

- Amalrik, 2012* – Amalrik A. Ideologiya v sovetskom obshchestve // Andrey Amalrik. 2012 g. URL: http://www.chaskor.ru/article/ideologiya_v_sovetskom_obshchestve_29595 (data zvernennya 23.01.2018).
- Vakhitov, 2007* – Vakhitov R. Sovetskaya ideologiya. Opyt metodologicheskogo marksizma // Rustem Vakhitov. 2007. URL: <http://www.nevmenandr.net/vaxitov/sovideology.php> (data zvernennya 23.01.2018).
- Glasnost i demokratizatsiya...., 1989* – Glasnost i demokratizatsiya. Obshchestvennoye mneniye o perestrojke // Izvestiya TsK KPSS. № 4 (291). Moskva. izd. «Pravda». 1989. S. 105-109.
- Zapiska gosudarstveno-pravovogo...., 1989* – Zapiska gosudarstveno-pravovogo otdela TsK KPSS. Ideologicheskogo otdela TsK KPSS. Glavnogo politicheskogo upravleniya Sovetskoy Armii i Voenno-morskogo flota // Izvestiya TsK KPSS. № 6 (293). Moskva. izd. «Pravda». 1989. S. 11-14.
- Zapiska Ideologicheskogo otdela...., 1989* – Zapiska Ideologicheskogo otdela i Upravleniya delami TsK KPSS // Izvestiya TsK KPSS. № 11 (298). Moskva. izd. «Pravda». 1989. S. 13-17.
- Zapiska otdela partiynogo...., 1989* – Zapiska otdela partiynogo stroitelstva i kadrovoy raboty i Ideologicheskogo otdela TsK KPSS // Izvestiya TsK KPSS. № 4 (291). Moskva. izd. «Pravda». 1989. S. 11-14.
- Ideologicheskiye problemy...., 1989* – Ideologicheskiye problemy mezhnatsionalnykh otnosheniy (S zasedaniya Ideologicheskoy komissii TsK KPSS. 5 maya 1989 g.) // Izvestiya TsK KPSS. № 6 (293). Moskva. izd. «Pravda». 1989. S. 78-89.
- Lektory Ideologicheskogo otdela...., 1990* – Lektory Ideologicheskogo otdela TsK KPSS otvchayut na voprosy // Izvestiya TsK KPSS. № 3 (302). Moskva. izd. «Pravda». 1990. S. 145-148.
- Lektory Ideologicheskogo otdela...., 1990* – Lektory Ideologicheskogo otdela TsK KPSS otvchayut na voprosy // Izvestiya TsK KPSS. № 5 (304). Moskva. izd. «Pravda». 1990. S. 123-128.
- Marusik, 2011* – Marusik K. Ideologichni komisi TsK KPRS (1958–1964 rr.) yak mekhanizm totalitarnogo kontrolyu za inteligentsieyu // Kostyantyn Marusik. Derzhava i pravo: Yuridichni i politichni nauki. 2011. Vip. 51. S. 778-784. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/34004/125-Marusyk.pdf?sequence=1> (data zvernennya 23.01.2018).
- O zasedanii...., 1989* – O zasedanii Ideologicheskoy komissii TsK KPSS // Izvestiya TsK KPSS. № 3 (290). Moskva. izd. «Pravda». 1989. S. 42-43.

Philosophy

- O zasedanii.... 1989* – O zasedanii Ideologicheskoy komissii TsK KPSS // Izvestiya TsK KPSS. № 6 (293). Moskva. izd. «Pravda». 1989. S. 75-77.
- O rezultatakh proverki.... 1989* – O rezultatakh proverki raboty Akademii Obshchestvennykh nauk pri TsK KPSS. Postanovleniye Sekretariata TsK KPSS. 7 marta 1989 g. // Izvestiya TsK KPSS. № 4 (291). Moskva. izd. «Pravda». 1989. S. 10.
- Podpisnyye tirazhi.... 1989* – Podpisnyye tirazhi ryada tsentralnykh gazet i zhurnalov na 1990 g. (Kommentarii Ideologicheskogo otдела TsK KPSS) // Izvestiya TsK KPSS. № 12 (299). Moskva. izd. «Pravda». 1989. S. 64-65.
- Postanovleniya Politbyuro.... 1989* – Postanovleniya Politbyuro TsK KPSS. Ob itogakh vstrechi v TsK KPSS s deyatelnyami nauki i kultury. 24 yanvarya 1989 g. // Izvestiya TsK KPSS. № 3 (290). Moskva. izd. «Pravda». 1989. S. 6.
- Postanovleniya Sekretariata.... 1989* – Postanovleniya Sekretariata TsK KPSS «O merakh po dalneyshemu ukrepleniyu i effektivnomu ispolzovaniyu materialnoy bazy domov i kabinetov politicheskogo prosveshcheniya partiynykh komitetov». 14 avgusta 1989 g. // Izvestiya TsK KPSS. № 11 (298). Moskva. izd. «Pravda». 1989. S. 13.
- Postanovleniya Sekretariata.... 1989* – Postanovleniya Sekretariata TsK KPSS «Ob osveshchenii v tsentralnoy pechati zhizni i deyatelnosti Sovetskikh Vooruzhennykh sil». 29 aprelya 1989 g. // Izvestiya TsK KPSS. № 6 (293). Moskva. izd. «Pravda». 1989. S. 11.
- Seminar-soveshchaniye.... 1989* – Seminar-soveshchaniye ideologicheskikh rabotnikov v Grodno: itogi i vyvody // Izvestiya TsK KPSS. № 7 (294). Moskva. izd. «Pravda». 1989. S. 94-97.
- Senyavskiy. 2012* – Senyavskiy A., Senyavskaya E. Transformatsiya sovetskoy ideologii v period Velikoy Otechestvennoy voyny i eye vliyaniye na psikhologiyu naroda // Aleksandr Senyavskiy. Elena Senyavskaya. 2012 g. URL: <http://ebookiraran.ru/index.php?view=article&id=156> (data zvernennya 23.01.2018).
- Spravochnik po istorii.... 2017* – Spravochnik po istorii Kommunisticheskoy partii i Sovetskogo Soyuza 1898 – 1991 gg. URL: http://www.knowbysight.info/2_kpss/04284.asp (data zvernennya 06.10.2017).

УДК 323.1:323.15(477)

Олексій Ляшенко

НАУКОВЕ ОСМИСЛЕННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН ПІСЛЯ ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

У статті розкрито науковий дискурс процесу формування українського законодавства у сфері міжнаціональних відносин та забезпечення прав національних меншин. З'ясовано, що науковці в цілому високо оцінюють українське законодавство у сфері регулювання міжнаціональних відносин і забезпечення прав національних меншин. Зокрема, відзначається його демократичний характер та відповідність міжнародно правовим стандартам. Разом з тим, дослідники вказують на ряд недоліків: загальну неузгодженість законодавчої бази, наявність правових колізій, не завжди вдале механічне перенесення в український політико-правовий простір європейських норм і стандартів, необхідність врахування вітчизняної специфіки.

Актуальними напрямками вдосконалення законодавства і державної політики у етнонаціональній сфері дослідники називають визначення на законодавчому рівні правового статусу зафіксованих у Конституції України структурних етнокомпонентів українського суспільства, прийняття закону про корінні народи. Першочерговим завданням, на переконання науковців, є прийняття концепції / стратегії державної етнонаціональної політики.

Ключові слова: національні меншини, корінні народи, державна етнополітика, законодавство.

That article presents scientific discourse of the process of forming Ukrainian legislation in the field of interethnic relations and ensuring the rights of national minorities. On the basis of analysis of the studies of lawyers, political scientists, historians, philosophers, and sociologists, the main stages of the formation of legislation in the field of ensuring rights of national minorities are determined. The scientists' estimations of the existing legislation on ensuring the rights of national minorities are summarized. Besides that, researchers pointed on some critical issues. The directions proposed by the

scientists for further improvement of the legislation on ensuring the rights of national minorities are determined.

In the process of the formation of domestic legislation in the field of interethnic relations and the provision of national rights, four chronological stages are distinguished. Typically, three blocks of normative-legal documents can be distinguished in this area: 1) normative legal acts that declared the key rights of national minorities; 2) Constitution of Ukraine, which defined the concept of Ukrainian people and structural ethnic components of Ukrainian society; 3) international legal documents and norms that are an integral part of Ukrainian legislation.

It was found that mostly scientists highly appreciate Ukrainian legislation in the field of regulation of inner relations and provision of the rights of national minorities. In particular, it is marked by its democratic character, recognition of national rights of an individual as an essential part of human and civil rights, respect to the balance of national and ethnic interests, etc. The compliance of Ukrainian legislation with international legal standards is also noted.

At the same time, researchers pointed a number of shortcomings in the legislation on regulation of interethnic relations and protection of the rights of national minorities. First of all, it is a question of the general inconsistency of the legislative framework, the existence of legal conflicts.

Separately, researchers point at not always successful mechanical transfer of the Ukrainian political and legal space of European norms and standards, without taking into account some inner specifics. Urgent areas of improvement of legislation and state policy in the ethno-national sphere are the definition of legal status of the structural ethno-components of Ukrainian society written in the Constitution of Ukraine, the adoption of the law among autochthonic people at the legislative level. The primary task, according to scientists, is to adopt the conceptual strategy of ethno-national policy of the state.

Keywords: national minorities, indigenous peoples, state ethnopolitics, legislation.

Постановка проблеми. Після проголошення незалежності України паралельно відбувалися процеси завершення внутрішньої консолідації української етності з одного боку, а з іншого – процеси національно-культурного відродження інших етносів на теренах нашої держави. Природньо, невід'ємною складовою новітнього українського державотворення стало формування державної політики у сфері міжнаціональних відносин, важливим елементом якої є забезпечення прав національних меншин. Внесок науковців у формування засад української етнополітики і законодавчого забезпечення прав національних меншин важко переоцінити. Та попри це ще невирішеними як на науково-теоретичному, так і на законодавчо-практичному рівнях залишається значне коло проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування законодавчого забезпечення міжнаціональних відносин, зокрема, забезпечення прав національних меншин, викликало зацікавленість широкого загалу науковців: правознавців, політологів, істориків, філософів, соціологів та інших. Тематиці нормативно-правового регулювання етнополітичної сфери і забезпечення прав національних меншин присвячено дисертаційні роботи з різних соціо-гуманітарних галузей:

- теорії та історії держави і права (Л. Рябошапки, П. Надолішнього, Ю. Куца, Т. Сенюшкіна) та інші;
- конституційного права (М. Алмаші, Б. Бабіна) та інші;

- міжнародного права (В. Мицика, Д. Киценка) та інші;
- етнополітології (П. Міуцького) та інші.

Цілі статті. Запропонована стаття має на меті:

- визначення основних етапів формування законодавства у сфері забезпечення прав національних меншин;
- узагальнення оцінок науковцями наявного законодавства із забезпечення прав національних меншин;
- виокремлення критики законодавства із забезпечення прав національних меншин фахівцями різних соціо-гуманітарних галузей;
- визначення запропонованих науковцями напрямків подальшого вдосконалення законодавства із забезпечення прав національних меншин.

Виклад основного матеріалу. Основу законодавства у сфері етнонаціональної політики, у тому числі й по відношенню до національних меншин, становлять прийняті на початку 1990-х років законодавчі акти: Декларація про державний суверенітет України (16 липня 1990 р.), Акт проголошення незалежності України (24 серпня 1991 р.), Декларація прав національностей України (1 листопада 1991 р.), Закон України «Про національні меншини в Україні» (25 червня 1992 р.). Окремі положення, що стосуються правових аспектів життєдіяльності національних меншин в Україні, містяться у таких документах, як Закони України «Про громадянство України» (8 жовтня 1991 р.), «Про освіту» (23 травня 1991 р.), Основах законодавства України про культуру (19 лютого 1992 р.) та у ряді інших законодавчих актів.

Ці законодавчі акти викликали інтерес представників соціо-гуманітарних галузей знань: О. Антонюк, В. Євтух, І. Курас, О. Майборода, Ю. Римаренко, М. Шульга та інші. Загалом дослідники відзначили демократичний характер цих актів та їх відповідність міжнародно-правовим стандартам. Узагальнюючи оцінку базових законодавчих актів у сфері етнонаціональної політики, О. Рафальський виокремив наступні принципи, з точки зору науковців, положення:

- трактування поняття «народ України» Декларацією про державний суверенітет України як «громадяни Республіки всіх національностей» із відповідним забезпеченням їх рівності перед законом;
- забезпечуючи національно-культурне відродження українського народу, згадані правові акти разом з тим гарантували рівні політичні, економічні, соціальні та культурні права всім народам, національним групам, громадянам, що проживали в Україні;
- беручи на себе обов'язок створювати належні умови для розвитку всіх національних мов і культур, держава забезпечувала громадянам право вільного користування російською мовою, іншими мовами в місцях компактного проживання певних національностей;
- створення правових основ для подальшої розробки засад самоорганізації національних меншин, прояву їхніх соціальних,

культурних ініціатив та політичної активності [Рафальський, 2000: с. 329-331].

Разом з тим у ході наукової експертизи перших законодавчих актів України у сфері національних відносин відзначалися й певні їхні недоліки.

Досить критичним у своїх оцінках був М. Шульга. Він запропонував періодизацію розвитку правового поля, що стосується етнокультурних та етнополітичних відносин в Україні наприкінці 1980-х – 1990-х роках. Дослідник виділив чотири етапи. Перший тривав до 1989 р. і характеризувався, на переконання автора, ігноруванням у законодавстві УРСР національно-етнічної сфери відносин. Другий охопив період від прийняття у 1989 р. Закону «Про мови в Українській РСР» до 1 грудня 1991 р. Третій етап М. Шульга пов'язує з ухваленням Законів України «Про національні меншини в Україні» та «Про освіту», а четвертий – із прийняттям Конституції України. Характеризуючи другий етап, дослідник висловив думку, що саме у цей час (до 1 грудня 1991 р.) були прийняті правові документи, які надали національним меншинам максимальні права, а пізніші акти їх не збільшували, а навіть скорочували. Оскільки М. Шульга на той час був членом КПУ, він пояснив це прагненням національно-демократичних політичних сил отримати підтримку проголошення незалежності усіма етнічними групами [Шульга, 1997].

Повертаючись до оцінок М. Шульги, слід звернути увагу на думку щодо ролі КПУ у процесі ухвалення Закону «Про мови в Українській РСР», висловлену Л. Рябошапкою. Зокрема, він наголошує на тому, що КПУ повністю контролювала процес ухвалення Закону і не збиралася відмовлятися від панування російської мови, зафіксувавши доцільність її законодавчого закріплення як загальнодержавної. На переконання Л. Рябошапки, лише ухвалення Декларації про державний суверенітет України і позбавлення КПУ монополії на владу дозволили здійснити справжні перетворення у сфері етнонаціональних відносин [Рябошапка, 2002: с. 16].

О. Антонюк вказав на неврегульованість українського законодавства про громадянство і пасивну позицію держави щодо захисту прав вихідців з України (не українців) у новостворених на теренах СРСР незалежних державах, що відштовхує «українських співвітчизників» у російське громадянство [Антонюк, 1999: с. 22]. На переконання О. Антонюка, передусім наукового осмислення й інтерпретації потребував процес формування в Україні політичної нації, невід'ємною частиною якого мало б стати вдосконалення існуючої правової бази у сфері етнополітики за активної участі науковців. Одним із пріоритетів, на думку О. Антонюка, мало стати визначення на законодавчому рівні правового статусу зафіксованих у Конституції України структурних етнокомпонентів українського суспільства: українська нація, національні меншини та корінні народи [Антонюк, 1999: с. 25-26].

Після проголошення незалежності однією із першочергових задач для України стала розробка нової Конституції – одного з ключових атрибутів суверенної держави. Саме Основний закон мав наповнити не лише формальним, а й реальним змістом формування рівноправних умов розвитку усіх етнічних спільнот, законодавчого захисту їхніх прав та інтересів в усіх сферах життєдіяльності.

До конституційного процесу активно долучилися українські науковці. У ході конституційної дискусії дослідники торкалися досить широкого кола питань. Аналізуючи українське законодавство у сфері міжнаціональних відносин, науковці відзначають, що від проголошення Декларації про державний суверенітет до ухвалення Конституції України визначилися базові етнополітичні засади державотворення. Окремо наголошується на тому, що словосполучення «український народ» у Конституції України включає у себе увесь зміст поліетнічного складу населення і дає можливість трактувати його, як політичний термін. Також відзначається, що Конституцією визначено структурні етнокомпоненти українського суспільства – українську націю, національні меншини та корінні народи (останній компонент введено у правове поле вперше) [Антонюк, 1999: с. 51].

За оцінкою В. Євтуха політико-правова база регулювання етнонаціональних процесів, сформована на початку 1990-х років створила добротне підґрунтя врахування, поєднання і пошуку оптимального балансу інтересів різних етнічних спільнот і титульної нації. Як відзначив В. Євтух законодавча база забезпечення прав національних меншин в Україні розроблялася із урахуванням двох моментів: 1) досвіду функціонування міжнародно-правових норм та 2) специфіки політичного, соціально-економічного та етнокультурного розвитку України. У відповідності із законодавчою базою формується і сама етнополітика української держави [Євтух, 1997: с. 51].

На переконання П. Надолішнього політика держави щодо етнічних груп повинна ґрунтуватися на об'єктивній оцінці соціального статусу спільнот. Дослідник звертає увагу на вплив процесів модернізації на етнополітичні процеси. Окремі національні меншини в умовах модернізації опинилися перед загрозою внутрішньої дестабілізації. Це ситуація, коли відбувається руйнування старих мезоструктур і формування нових. Одним із завдань етнополітики в таких умовах П. Надолішній вважає забезпечити, аби такий перехідний стан не був надто тривалим, а розпад його мезоструктур – надто глибоким. Іншим важливим завданням етнополітики є максимальне сприяння одночасному відродженню рідних мов меншин і вивченню ними державної мови, якій із часом належить стати мовою міжнаціонального спілкування в Україні. Оцінюючи наявну на кінець 1990-х років нормативно-правову базу, що регулювала сферу етнічного життя, П. Надолішній звертає увагу на переважання норм, які стосуються закріплення основних принципів рівності представників усіх

національностей перед законом, прав на повернення культурно-освітнім товариствам та релігійним громадам об'єктів культури, культових споруд, розбудову національної освіти, відродження традицій і т.п. Однак під економічну основу етносоціального розвитку правова база фактично не підведена [Надолішній, 1999: с. 135].

Збагаченню вітчизняної нормативно-правової бази у сфері міжнаціональних відносин сприяла інтеграція України до європейських і євроатлантичних структур, зокрема, вступ до Ради Європи у 1995 р. У процесі європейської і євроатлантичної інтеграції Україна приєдналася до важливих міжнародно правових актів, які стосуються прав людини і національних меншин, що передбачало узгодження національного законодавства з міжнародними нормами. Частиною вітчизняного законодавства стали зокрема «Рамкова конвенція про захист національних меншин» (ратифікована у грудні 1997 р.) та «Європейська хартія регіональних або міноритарних мов» (вперше ратифікована у грудні 1999 р., повторно – у травні 2003 р.). Також в українському законодавстві застосовувалися норми і стандарти із захисту прав національних меншин, сформульовані у «Заключному акті НБСЄ», «Декларації ООН про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних і мовних меншин», «Резолюції ООН про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних і мовних меншин» та ряду інших міжнародних документів.

Слід відзначити, що на шляху приєднання України до Ради Європи однією з умов була ратифікація «Рамкової конвенції про захист національних меншин» та «Європейської хартії регіональних або міноритарних мов». Перипетії довкола цих процесів знайшли відображення у дослідженнях українських науковців. Так, В. Мармазов і І. Піляєв аналізують конституційні, політико-правові аспекти взаємодії та співробітництва України з Радою Європи. Помітне місце у їх дослідженні посідає висвітлення причин та історії інтеграції України до Ради Європи [Мармазов, Піляєв, 1999]. І. Чиж розглядає правові та політичні аспекти взаємодії України і Ради Європи, порівнює основоположні документи, процес вступу України у РЄ, виконання взятих зобов'язань, процедуру моніторингу України [Чиж, 2001]. Обидві ці монографії у додатках містять значну кількість документів.

Аналізуючи процес впровадження міжнародних стандартів у забезпеченні прав національних меншин, українські вчені відзначали як безумовно позитивні зрушення, так і робили певні застереження практично-політичного характеру, обумовлені вітчизняною специфікою історичного та правового досвіду. Однією з таких проблем, на думку І. Кураса, є проблема «корінних народів». На кінець 1990-х років питання про «корінні народи» потребувало політичного рішення, насамперед у зв'язку із вимогами кримських татар. Найполемічнішим питанням у даному контексті, на думку І. Кураса, є питання про критерії належності до

«корінних народів», у тому числі й у міжнародних документах [Курас, 1999: с. 85-86].

Б. Бабін запропонував підставами отримання конституційного статусу «корінних народів» в Україні вважати:

- виникнення та розвиток цих корінних народів як окремих етнічних груп на території України, відсутність у них іншої історичної батьківщини, крім України, та іншої держави або державного утворення, з якими вони могли б пов'язувати власну національну ідентичність (тобто автохтонність цих етносів);

- наявність у цих корінних народів території традиційного мешкання в межах України, з якою вони мають тісний органічний історичний та культурний зв'язок;

- національну, мовну, культурну та релігійну самобутність цих корінних народів [Бабін, 2005: с. 15].

Реалізацію прав людини та нації, як критерій ефективності управлінських рішень, розглядає Ю. Куц. На основі проведеного аналізу документів стосовно вирішення питань міжнаціональних відносин, включення інонаціонального населення у політичну систему країни він дійшов висновку, що поряд із правами людини (індивідуальними) як реальність існують колективні національні права (народу, нації, етноспільноти). Вони не є природними, оскільки не є сумою індивідуальних прав осіб, що входять до спільноти, а визначаються певними цінностями, цілями та інтересами колективного утворення. Звідси потреба у збереженні національної свідомості та особливостей свого національного обличчя з обов'язковим забезпеченням поваги до національної самобутності інших. Результатом реалізації цієї потреби є етнополітичний вимір [Куц, 2005: с. 15]. Автор звертає увагу на те, що розвиток етнонаціональних процесів спричинив низку суперечливих процесів, зокрема, структурування і політизацію етноспільнот. Ці тенденції вимагають належного осмислення і цілеспрямованого регулювання. Для вирішення цих задач необхідне подальше уточнення критеріїв визначення суті і статусу національних меншин та мігрантів до України, правового статусу кожної етнокомпоненти українського суспільства. У сфері законотворення для реалізації цих задач, на думку Ю. Куца, потрібне серйозне осмислення законопроекту про «корінні народи» України з урахуванням норм міжнародного права щодо визначення політико-правового статусу цих народів, а також бажаним є прийняття Концепції державної політики щодо корінних народів України. Також автор наголошує на доцільності чіткого формулювання права певних етноспільнот на національно-територіальну автономію [Куц, 2005: с. 19].

Зауваження щодо поспішності політико-правового поділу етносів на теренах України на «корінні» і «некорінні» висловили В. Котигоренко і М. Панчук. Зокрема, автори вказали на небезпеку перетворення України з держави поліетнічної на державу багатонаціональну з національно-

територіальними утвореннями, що прагнуть більшої самостійності та встановлення особливих політичних відносин з материнськими державами [Котигоренко, Панчук, 1997: с. 177].

Як вже зазначалося, українські науковці досить критично оцінюють механічне перенесення міжнародно-правових норм в українські реалії. Так, В. Колісник вказує на недосконалість Рамкової конвенції про захист національних меншин. Проаналізувавши її, дослідник відзначив, що з одного боку конвенція набуває суттєвого значення завдяки самому факту комплексного закріплення прав національних меншин і у зв'язку з висуванням певних вимог до держав та покладанням на них зобов'язань щодо створення належних умов для збереження самобутності національних меншин. З іншого боку, детальний аналіз приписів Рамкової конвенції розкриває її певну безпорадність і слабкість. Використовувати цю Конвенцію при розгляді справи в суді чи іншому органі практично неможливо. Вважати її обов'язковою для законодавців, глав держав та урядів також, на його думку, немає достатніх підстав [Колісник, 2003: с. 14].

Дійсно, суто механічне перенесення в український політико-правовий простір європейських норм і стандартів, «матричний підхід» у сфері запозичення європейського досвіду інколи має негативні наслідки. Красномовним прикладом у цьому сенсі є ситуація, що склалася довкола «Європейської хартії регіональних або міноритарних мов». Показовим є навіть те, що Хартія ратифікувалася двічі – перший раз у грудні 1999 р. (Закон про ратифікацію скасовано рішенням Конституційного суду України у липні 2000 р.) і вдруге у травні 2003 р. Г. Янковська виділяє дві групи дискусійних питань довкола Хартії: 1) щодо точності перекладу і 2) щодо переліку мов [Янковська, 2012]. На думку В. Василенка потребує уточнення зміст базових термінів та положень Хартії. Він вказує, що термін «regional or minority languages» (англ.) («langues regionales ou minoritaires» (фр.) був неправильно перекладений українською мовою як «регіональні мови або мови меншин». Його правильним українським відповідником є – «регіональні або міноритарні мови», тобто ті мови, що використовуються у певному регіоні і є менш поширеними, ніж інші в межах цього регіону [Василенко, 2006]. Критикує український переклад Хартії й В. Радчук. Він акцентує увагу на тому, що якщо виходити саме з духу Хартії, її слід називати так: «Європейська хартія загрозених мов», «Хартія захисту місцевих рідкісних мов Європи», «Хартія збереження мовного розмаїття Європи», «Європейська хартія малопоширених місцевих мов». Дослідник вказує на те, що Хартія творилася в західноєвропейській термінологічній традиції і тому витлумачити її виключно з позиції чинної Конституції України неможливо, оскільки Хартія суперечить Конституції по суті. Конституція України (ст. 10) передбачає лише три поняття: державна мова, мова національної меншини, мова міжнародного спілкування. Мови «корінних народів» (ст. 11) слід, вочевидь, тлумачити

через поняття «державна мова» і «національна меншина» [Радчук, 2003]. Суперечливе трактування базових термінів Хартії потягло за собою критику переліку мов, зокрема, внесення до переліку російської мови і подальших політичних спекуляцій на мовній тематиці з боку окремих політичних сил.

Ці та інші зауваження науковців щодо недостатньої кодифікованості і узгодженості термінів законодавчої бази у сфері міжнаціональних відносин, виникнення правових колізій (як у випадку із Хартією регіональних мов і мов меншин) підвели дослідників до висновку про необхідність вироблення певного нормативно-правового акта, який би, по-перше, окреслив мету, принципи і довгострокові завдання етнонаціональної політики та механізми її реалізації з урахуванням реальних внутрішніх і зовнішніх викликів і загроз національній безпеці; по-друге, визначав концептуальні основи подальшого законотворення, управлінських та інших рішень і дій щодо етнонаціональної сфери; по-третє, запроваджував би адекватні українським реаліям визначення термінів вітчизняного законодавства, яке регулює етнонаціональні відносини; по-четверте, визначав параметри впровадження в законодавство норм та термінології міжнародного права [Котигоренко, 2008: с. 41].

Напрацювання у даному напрямку в Україні почалися ще у 1990-х роках. На жаль, етнонаціональні питання в Україні постійно були не лише предметом наукового інтересу, а й об'єктом політичних спекуляцій. На державному рівні упродовж десятиліть спостерігалось певне самоусунення власне держави від регулювання етнонаціональних процесів. Тому дотепер в Україні так і не ухвалено концепцію або стратегію державної етнонаціональної політики. Наслідком цього стало відставання політико-правового оформлення державної етнополітики від реальних етнополітичних процесів.

Висновки. У процесі формування вітчизняного законодавства у сфері міжнаціональних відносин та забезпечення прав національних виділяються чотири хронологічні етапи. Типологічно у цій сфері можна виділити три блоки нормативно-правових документів: 1) нормативно-правові акти, що декларували ключові права національних меншин, 2) Конституція України, яка визначила поняття Українського народу та структурних етнокомпонентів українського суспільства; 3) міжнародно-правові документи та норми, які є складовою частиною українського законодавства.

Науковці в цілому високо оцінюють українське законодавство у сфері регулювання міжнаціональних відносин і забезпечення прав національних меншин. Зокрема, відзначається його демократичний характер, визнання національних прав особи невід'ємною частиною прав людини та громадянина, дотримання балансу загальнонаціональних та етнічних інтересів тощо. Окремо відзначається відповідність українського законодавства міжнародно правовим стандартам.

Разом з тим, дослідники вказують і на ряд недоліків законодавства у сфері регулювання міжнаціональних відносин і забезпечення прав національних меншин. Насамперед, йдеться про загальну неузгодженість законодавчої бази, наявність правових колізій. Також відзначається, що в українському законодавстві під економічну основу етносоціального розвитку фактично не була підведена правова база.

Науковці також вказують на не завжди вдале механічне перенесення в український політико-правовий простір європейських норм і стандартів, необхідність врахування вітчизняної специфіки.

Актуальними напрямками вдосконалення законодавства і державної політики у етнополітичній сфері дослідники називають визначення на законодавчому рівні правового статусу зафіксованих у Конституції України структурних етнокомпонентів українського суспільства: українська нація, національні меншини та корінні народи, прийняття закону про корінні народи. Першочерговим завданням, на переконання науковців, є прийняття концепції / стратегії державної етнополітичної політики.

ЛІТЕРАТУРА

- Антонюк, 1999* – Антонюк О. В. Етнополітика в Україні: історія і сучасний стан / О. В. Антонюк // Український історичний журнал. – 1999. – № 4. – С. 15-28
- Антонюк, 1999* – Антонюк О. В. Формування етнополітики Української держави: історичні та теоретико-методологічні засади / О. В. Антонюк. – К., 1999. – 284 с.
- Бабін, 2005* – Бабін Б. В. Конституційно-правовий статус корінних народів України : Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Б.В. Бабін ; Одес. нац. юрид. акад. – Одеса, 2005. – 19 с.
- Василенко, 2006* – Василенко В. Які мови в Україні потребують особливого захисту. Колізія між національним законом і міжнародними зобов'язаннями держави / В. А. Василенко : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://dt.ua/article/print/POLITICS/yaki_movi_v_ukrayini_potrebuyut_osoblivogo_zahistu_koliziya_mizh_natsionalnim_zakonom_i_mizhnarodnim.html
- Євтух, 1997* – Євтух В. Б. Етнополітика в Україні: правничий та культурологічний аспекти / В. Б. Євтух. – К.: Фенікс, 1997. – 214 с.
- Колісник, 2003* – Колісник В. П. Конституційно-правові проблеми регулювання міжнаціональних відносин в Україні в умовах становлення правової держави : Автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.02 / В. П. Колісник ; Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. – Х., 2003. – 36 с.
- Котигоренко, 2008* – Котигоренко В. О. Щодо стратегії державної етнополітичної політики / В. О. Котигоренко // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 1(6). – С. 40-52
- Котигоренко, Панчук, 1997* – Котигоренко В., Панчук М. Національні меншини України і державна незалежність / В. О. Котигоренко, М. І. Панчук // Незалежність України: історичні витоки та перспективи. – К., 1997. – С. 177-178
- Курас, 1999* – Курас І. Ф. Етнополітика: Історія та сучасність. Статті, виступи, інтерв'ю 90-х років / І. Ф. Курас. – К.: ППІЕНД, 1999. – 656 с.
- Куц, 2005* – Куц Ю. О. Етнополітичні державотворчі процеси в Україні (управлінський аспект) : автореф. дис. ... д-ра наук з державного управління : 25.00.01 «Теорія та історія державного управління» / Ю. О. Куц. – К., 2005. – 31 с.
- Мармазов, Піляєв, 1999* – Мармазов В. Є., Піляєв І. С. Україна в політико-правовому просторі Ради Європи: досвід і проблеми / В. Є. Мармазов, І. С. Піляєв. – К.: Вентурі, 1999. – 400 с.

- Надолішній, 1999* – Надолішній П. І. Розбудова нової системи врядування в Україні: етнонаціональний аспект. (Теоретико-методологічний аналіз): Монографія / П. І. Надолішній. – К.; Одеса: Вид-во УАДУ; Астропринт, 1999. – 304 с.
- Падалка, 1997* – Падалка С. С. Конституційний процес в умовах незалежної України / С. С. Падалка // Незалежна Україна: історичні витоки та перспективи: Мат. наук.-практ. конф., 22 серп. 1996 р. К., 1997
- Радчук, 2003* – Радчук В. Захід є захід, а схід є схід... Про ціну буквализму й домислу / В. Д. Радчук: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://universum.lviv.ua/previous-site/archive/journal/2004/radch_5_06.html
- Рафальський, 2000* – Рафальський О. О. Національні меншини України у XX столітті: Історіографічний нарис / О. О. Рафальський. – К.: Плюс, 2000. – 447 с.
- Рябошапко, 2002* – Рябошапко Л. І. Правове становище національних меншин в Україні (1917-2000): автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 «Теорія та історія держави і права. Історія політ. і правових вчень» / Л. І. Рябошапко. – Харків, 2002. – 28 с.
- Чиж, 2001* – Чиж І. С. Україна в Раді Європи / І. С. Чиж. – К.: Парл. вид-во, 2001. – 384 с.
- Шульга, 1997* – Шульга Н. А. Русская культура в Украине: политико-правовой, социальный статус / Н. А. Шульга // Диалог украинской и русской культур в Украине: Материалы конференции. – К., 1997. – С. 10-14
- Янковська, 2012* – Янковська Г. В. Історія прийняття й ратифікації в Україні Європейської хартії регіональних мов або мов меншин: проблеми та перспективи / Г. В. Янковська // Право і суспільство. – 2011. – № 3. – С. 65-70

REFERENCES

- Antoniuk, 1999* – Antoniuk O. V. Etnopolityka v Ukraini: istoriia i suchasnyi stan / O. V. Antoniuk // Ukrainnyi istorychnyi zhurnal. – 1999. – № 4. – S. 15-28
- Antoniuk, 1999* – Antoniuk O. V. Formuvannia etnopolityky Ukrainskoyi derzhavy: istorychni ta teoretyko-metodolohichni zasady / O. V. Antoniuk. – K., 1999. – 284 s.
- Babin, 2005* – Babin B. V. Konstytutsiino-pravovyi status korinnykh narodiv Ukrainy: Avtoref. dys... kand. yuryd. nauk: 12.00.02 / B.V. Babin; Odes. nats. yuryd. akad. — O., 2005. — 19 s.
- Vasylenko, 2006* – Vasylenko V. Yaki movy v Ukraini potrebuti osoblyvoho zakhystu. Koliziia mizh natsionalnym zakonem i mizhnarodnymy zoboviazanniamy derzhavy / V. A. Vasylenko: [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: https://dt.ua/article/print/POLITICS/yaki_movi_v_ukrayini_potrebuyut_osoblivogo_zahistu_koliziya_mizh_natsionalnim_zakonom_i_mizhnarodnim.html
- Yevtukh, 1997* – Yevtukh V. B. Etnopolityka v Ukraini: pravnychi ta kulturolohichni aspekty / V. B. Yevtukh. – K.: Feniks, 1997. – 214 s.
- Kolisnyk, 2003* – Kolisnyk V. P. Konstytutsiino-pravovi problemy rehuliuвання mizhnatsionalnykh vidnosyn v Ukraini v umovakh stanovlennia pravovoyi derzhavy: Avtoref. dys... d-ra yuryd. nauk: 12.00.02 / V. P. Kolisnyk; Nats. yuryd. akad. Ukrainy im. Ya. Mudroho. — Kh., 2003. — 36 s.
- Kotyhorenko, 2008* – Kotyhorenko V. O. Shchodo stratehiyi derzhavnoyi etnonatsionalnoyi polityky / V. O. Kotyhorenko // Stratehichni priorityty. – 2008. – № 1(6). – S. 40-52
- Kotyhorenko, Panchuk, 1997* – Kotyhorenko V., Panchuk M. Natsionalni menshyny Ukrainy i derzhavna nezalezhnist / V. O. Kotyhorenko, M. I. Panchuk // Nezalezhnist Ukrainy: istorychni vytoky ta perspektyvy. – K., 1997. – S. 177-178
- Kuras, 1999* – Kuras I. F. Etnopolityka: Istorii ta suchasnist. Statii, vystupy, interv'iu 90-kh rokiv / I. F. Kuras. – K.: IPIEND, 1999. – 656 s.
- Kuts, 2005* – Kuts Yu. O. Etnonatsionalni derzhavotvorchi protsesy v Ukraini (upravlinskyi aspekt): avtoref. dys. ... d-ra nauk z derzhavnoho upravlinnia: 25.00.01 «Teoriia ta istoriia derzhavnoho upravlinnia» / Yu. O. Kuts. – K., 2005. – 31 s.
- Marmazov, Piliaiev, 1999* – Marmazov V. Ye., Piliaiev I. S. Ukrainyina v polityko-pravovomu prostori Rady Yevropy: dosvid i problemy / V. Ye. Marmazov, I. S. Piliaiev. – K.: Venturi, 1999. – 400 s.
- Nadolishnii, 1999* – Nadolishnii P. I. Rozbudova novoyi systemy vriaduvannia v Ukraini: etnonatsionalnyi aspekt. (Teoretyko-metodolohichniy analiz): Monohrafiia / P. I. Nadolishnii. – K.; Odesa: Vyd-vo UADU; Astroprynt, 1999. – 304 s.

- Padalka, 1997* – Padalka S. S. Konstytutsiyni protses v umovakh nezalezhnoi Ukrainy / S. S. Padalka // *Nezalezhna Ukraina: istorychni vytoky ta perspektyvy*: Mat. nauk.-prakt. konf., 22 serp. 1996 r. K., 1997
- Radchuk, 2003* – Radchuk V. Zakhid ie zakhid, a skhid ie skhid... Pro tsinu bukvalizmu y domyslu / V. D. Radchuk : [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://universum.lviv.ua/previous-site/archive/journal/2004/radch_5_06.html
- Rafalskyi, 2000* – Rafalskyi O. O. Natsionalni menshyny Ukrainy u XX stolitti: Istoriohrafichnyi narys / O. O. Rafalskyi. – K.: Plius, 2000. – 447 s.
- Riaboshapko, 2002* – Riaboshapko L. I. Pravove stanovyshe natsionalnykh menshyn v Ukraini (1917-2000) : avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk : 12.00.01 «Teoriia ta istoriia derzhavy i prava. Istoriia polit. i pravovykh vchen» / L. I. Riaboshapko. – Kharkiv, 2002. – 28 s.
- Chyzh, 2001* – Chyzh I. S. Ukraina v Radi Yevropy / I. S. Chyzh. – K.: Parl. vyd-vo, 2001. – 384 s.
- Shulga, 1997* – Shulga N. A. Russkaya kultura v Ukraine: politiko-pravovoy, sotsyalnyy status / N. A. Shulga // *Dialog ukrainskoy i russkoy kultur v Ukraine: Materialy konferentsii*. – K., 1997. – S. 10-14
- Yankovska, 2012* – Yankovska H. V. Istoriia pryiniattia i ratyfikatsii v Ukraini Yevropeiskoyi khartii rehionalnykh mov abo mov menshyn: problemy ta perspektyvy / H. V. Yankovska // *Pravo i suspilstvo*. – 2011. – № 3. – S. 65-70

УДК 94(477.62)«194-195»:314.156

Yurii Nikolaiets

THE USE OF MASS MEDIA CONTENT IN THE RUSSIAN-UKRAINIAN INFORMATIONAL CONFRONTATION IN 2014-2016

Стаття містить аналіз використання генеральних топіків у мас-медіа дискурсі під час російсько-українського протистояння впродовж 2014–2016 рр. Висвітлено підходи до формування контенту у контексті психофізичного кодування та використання інтерфейсних режимів з метою формування особистого світосприйняття. Визначено вікову специфіку впливу психокодування у ході російсько-української війни на Донбасі. Визначено вплив спеціалізованих інформаційних центрів на формування мас-медіа контенту.

Ключові слова: російсько-українська війна, мас-медіа дискурс, контент, психофізичне кодування, нейролінгвістичне програмування.

The article contains an analysis of the use of general topics in mass media discourse during Russian-Ukrainian confrontation in 2014-2016. The approaches to the formation of content in the context of psychophysical coding and the use of interface modes in order to form a personal worldview are described. The age-specificity of the influence of psychocoding in the course of the Russian-Ukrainian war in the Donbass was defined. The influence of the specialized information centers on mass-media content formation was defined.

Keywords: Russian-Ukrainian war, mass media discourse, content, psychophysical coding, neurolinguistic programming.

The aggravation of the Russo-Ukrainian confrontation at the beginning of the XXI century determined the mass media as one of the most significant means of conducting an information warfare aimed at providing information support to combat operations, forming political mood of the population, stabilizing or destabilizing the situation in different regions of Ukraine. The mass media discourse on events in Donbass 2013-2016 is presented in several directions, among which one can distinguish Russian-centric and

Ukrainocentric, which developed as counter-discourses in the conditions of the war on the Donbass.

In the information and technical struggle in the late twentieth-early twenty-first century, the main objects of the attack were the control and communication systems, telecommunication systems and radio-electronic means. «Information Weapon» has become increasingly widespread after the completion of the Allied «Storm Operation of the Desert» against Iraq, where a decisive contribution to victory ensured the integrated use of intelligence, control, communications, navigation, and electronic combat against massive use of information resources for fighting. In addition, during the 1990s, information resources have become a system-creating factor in relation to any other state resources. This was facilitated by the technical capabilities of the INTERNET and the development of systems for the accumulation, processing and transmission of information based on computers and mobile communication systems. Gradually widespread the most complex form of suggestion as neuro-linguistic programming, which was widely applied by the Russian Federation against Ukraine at the beginning of the XXI century. in order to provide an «information shell» for further dismemberment of the territory of Ukraine and the formation of appropriate political sentiment among the Ukrainian society.

Political scientists and specialists in the field of social psychology believe that the programming of any number of population groups through psycho coding provokes the formation of a special state of «reduced consciousness». This comes when a person loses control over his own behavior, obeying a certain program, which has an aggressive attitude as any alternative information relative to the usual data array, and until the very fact of the search for such information. This is achieved by imposing beliefs on the «exclusiveness of the region», «its historical links with certain states and societies», «the style of living of the inhabitants, inaccessible to the understanding of the inhabitants of other regions», etc. The population of large and ultra-large cities is the optimal object of psychology coding because of the high degree of dependence of the population on the media and information and communication networks, the use of which has become a standard of living, especially for young people. The constant high level of nervous tension and the use of telecommunication facilities as means of stress relief, which allows ensuring the regularity of receiving messages of a certain type, determine objective psychological inclination of inhabitants of large cities to the perception of coded texts. The population of Donbas in this sense was an almost perfect object for psychocoding. That was determined not only by the possibility of providing massive influence from the Russian or pro-Russian mass media and the specificity of forming its political consciousness, since about half (in 2011, 476 people out of every 1,000) a criminal past and in many cases a high degree of external aggression.

At the same time, in the case of a sharp contradiction between their own ideological settings of «narrowed consciousness» that was subjected to

psychocoding, and moral norms, on the one hand, and the settings of coded texts – on the other, the conflict situation, as a rule, is solved with the help of aggression aimed at itself himself. A means of creating such a conflict situation was the European integration of Ukraine with an orientation towards world outlook. It was different from the prevalent in the Russian Federation with the propensity of its population to authoritarianism and Ukraine as the state of the Ukrainians and Ukrainians as a way of aggression was programmed as a community of people with certain ideological orientations.

Created by computer content programs, as a rule, the vast majority call for stars to bypass active activities, engage in battle, engage in sports, engage in sports, and engage in culture and culture. For example, the volume of publishing, which had signs of trolling, took place during the negotiations hours of the contact groups in Minsk, or when Ukrainian troops were surrounded near Ilovaisk and Debaltsevo, during the coverage and discussion of the speeches, leading Russian, Ukrainian and Western politicians. Especially it was manifested in connection with the destruction of the Malaysian passenger plane «Boeing» flight MN17 on the methods to form the desired installations in the political and legal consciousness of ordinary citizens. Similar publications were often posted as comments on reports about certain political events, which, among other things, resulted in the disconnection, by the leadership of certain information and communication resources of the opportunity for users to leave their comments to «avoid the stirring up of interethnic hostility». For example, resources such as dkr.com.ua («Donetsk communicative resource»), ostro.org («Island»), and dn.ua («Internet newspaper» of Donbass) were forced to do so. At the same time, the resources of the terrorist organizations of the DPR and LNR www.novorossia.su, www.dnr-news.com, www.dnr.today, which were technically provided by the Russian Federation, created obstacles to abandoning Ukrainian commentaries.

The most common blocks for providing information on the problem of selection criteria in the framework of Russian-centered discourse include imposing the idea of Ukraine's «split» on the east and west parts, the need for federalization for «regional problems» solution, the Representation of the conflict on the Donbass as «intra-Ukrainian». Moreover, at the same time coverage of the DPR and LNR as policy actors and successful «resistance to aggression in Ukraine» organizers. In the first half of 2014, the Ukrainian leadership were represented like a «junta» that illegally seized power or «fascists», the struggle with which allegedly continues the traditions of Soviet warriors since the Second World War. Increasingly, South-Eastern Ukraine began to appear in reports of the Russian media as «Novorossia», which was declared as «truly Russian territory», whose population was «never Ukrainian». In order to increase the informational influence on the territories of terrorist organizations of the DPR and LNR, it was deployed a separatist media network consisting of TV channels «Lugansk-24», «First Republican Channel», channels of on-line television «Information Corps», «Novorossia-TV», print medias

«XXI century», «Novorossiya», «Donetsk ridge», «Municipal newspaper», «Lightning of the DPR», as well as INTERNET-sites www.novorossia.su, www.dnr-news.com, www.dnr.today, www.icorpus.ru, www.lugansk-online.info, www.rusvesna.su. The most common denotations of separatists' propaganda were the following: «Donbass was never Ukrainian, but only fed the whole Ukraine», «Ukrifashists by force of arms destroy the Donbass economic infrastructure», «Ukrainian hunta opposes the Orthodox world», «The West seeks to put the Russians on their knees» etc. During 2014, much of the messages contained a topic of struggle against fascism for the unity of the population in counteracting the spread of the «brown plague». In other messages, it was a question of the need to organize «the resist of the Orthodox world to the Catholic attack». The nature of the media reports located on the territory of the terrorist organizations of the DPR and LNR allows us to speak of them as part of the Russian-centric discourse, which is presented exclusively by anti-Ukrainian and anti-Western (mostly anti-American) publications.

This, undoubtedly, contributed to the formation of favorable for the Russian authority beliefs among some of the Donbass inhabitants. The propaganda of the Russian media also aimed to ensure the success of the infiltration of Russian agents of various levels and military mercenaries into the Ukrainian territory and their further active steps to destabilize the situation in Ukraine.

The federalism, which allegedly had to ensure the realization of the population interests of different Ukrainian regions, became one of the main ultimatums of Russia, essentially being an example of gross interference in Ukraine's internal affairs. In the Russian media federalization was presented as the most important means of «problem solving», firstly, the Southeast part of Ukraine, oriented «on deepening cooperation with Russia and joining the Customs Union». The statements of the leading Russian politicians increased attention to the discussion of the problems of the Ukrainian state system what appeared as one of the means of political pressure on the Ukrainian leadership. For example, some of them said that these territories became part of Ukraine «in spite of the will of their inhabitants», and the affirmation of the Russian Federation President V. Putin on Russia's readiness to defend Russians living in other countries, including the use of the Armed Forces. The position by the Russian leadership of Viktor Yanukovich (who, after fleeing to Russia, clearly manifested his essence as a puppet in the hands of Putin) as a legitimately elected President of Ukraine, also had to emphasize the interest in supporting the population of Southeast Ukraine, which constituted the vast majority of the electorate of Viktor Yanukovich.

In addition, Russian and pro-Russian media began to represent a kind of brand «Russia» as an Orthodox state that opposes the onslaught of the Catholic world, aspirations of the United States to world hegemony. That is the embodiment of collectivism and mutual respect among members of society, which in all circumstances can communicate with each other, as opposition to

the western world, where individualism prevails. However, the official refusal in July 2015 of the Russian Federation from its special forces captured in Ukraine to some extent undermined the credibility of the thesis «Russia does not leave». From the middle of 2015, the tendency to refuse to represent the Ukrainian leadership as «junta» and «fascists» became increasingly visible in the Russian-centered discourse. On the other hand, since Putin's presentation, it was already said that Ukraine is not independent in its domestic and foreign policy and is under foreign influence, which allegedly predetermined «assistance to the fraternal Ukrainian people» for the «eternal unity of Ukrainians and Russians», etc. Such a statement by V. Putin during his visit to the annexed Crimea in August 2015 received a sharp answer from P. Poroshenko, who stressed that there can be no fraternal relations between the people who are waging war in conditions where the Russian Federation fully supports the continuation of the war on the Donbass.

In the Ukrainian media, the Russian Federation actions initially was characterized as «imperial ambitions of the Kremlin», «attempts of the annexation of Ukrainian territories», and subsequently as «military aggression against pro-Russian militants and Russian mercenaries», and finally as «Russian-Ukrainian war». Moreover, the actions and statements of V. Putin began to be compared with the actions of A. Hitler. Against this, the number of publications in the mass media of the Donbas, where the Western Ukrainian population and the central government in Kyiv were characterized as fascists, «brown plague» and extremists, sharply reduced. Instead, publications appeared, the authors of which advocated the idea of the need to preserve the unity of the Ukrainian lands, the avoidance of hostilities. Along with this, the prospect of federalization of Ukraine and opposition of pro-Russian-minded activists and supporters of the preservation of Ukraine's unity were actively discussed. In addition, gradually, the individuals who were called in the publications of «pro-Russian activists» began to be characterized as «separatists» or «trained in provocateurs», and eventually - as Russian mercenaries.

In the spring of 2014, many Ukrainian media stressed that the majority of Ukrainian citizens opposed the war, against the invasion of Russian troops, condemning the decision of the Russian authorities to force troops into Ukraine. In mass media of Ukraine, it was noted that the absolute majority of residents of the southeastern region of Ukraine opposed the war of Russia and Ukraine, not understanding the situation in which «two fraternal peoples» were set against each other. In the Ukrainian media, it was stressed that the majority of Russians in Ukraine considered «Putin's help» to be aggressive. Moreover, the assertion that Russia provides Russian-speaking regions with a high standard of living was seen as a «Russian myth». Examples were given of the transformations in Abkhazia and Transnistria, where the service is carried by «Russian peacekeepers», and «around them is the injustice of ordinary people and total unemployment».

The threat of a global war in connection with the military aggression of Russian troops in Crimea in early March 2014 has become one of the leading topics of the Ukrainian mass media. At the same time, the majority of the authors agreed that ordinary people are negative towards the resolution of hostilities by the Russian Federation and feel no joy in relieving the prospect of «protecting the interests of the Russian and Russian-speaking population», and fears that a possible beginning of large-scale military operations. Nevertheless, Putin's thesis about the right of citizens living in a certain territory to act at its discretion was called dangerous first for Russia, taking into account its diverse national composition.

There were rumors about provocative in the Ukrainian media that there was a massive flight of residents of Southeastern Ukraine to the Russian Federation, where special camps were being built for refugees. The number named by the Russians in almost 600,000 refugees was denied by the data of the Ukrainian border guards on the crossing of the Russian-Ukrainian border, while the Ukrainian mass media noted that rumors about the migration of Ukrainians to the Russian Federation were only a provocation within an expanded Russian mass media anti-Ukrainian information warfare.

At the same time, the statement of the Minister of Development of the Far East of the Russian Federation, O. Halushko, was widely publicized, which indicated that the inhabitants of Ukraine could act as a personnel reserve for the economic development of the Russian Far Eastern territories. In this regard, the Ukrainian mass media provided examples of forced relocation of Ukrainians by the Soviet government with a definition of human and material losses from the implementation of such a policy. Moreover, the prospect of resettlement to the Far East in many cases was considered in relation to the eastern Ukrainian population. The chain of separatism-forcible relocation to the far east-economic problems, loss of property and possible human losses was built. However, it was also noted that «the East is rebelling not only marginalized and people who have received remuneration». The reason for dissatisfaction was the fact that the Ukrainian elite has made considerable efforts to sharpen and politicize interregional differences, resorting to even frank provocations. The Ukrainian state was called the «car without brakes», in the «cabin which constantly fought for the wheel on the go». Therefore, the new authorities have recommended a radical revision of their internal policies, and wanted to take unprecedented steps. For example, to preserve in Russian language the status of a regional one, and maybe make it a second of the state. Some publications stressed that the policy of administrative and forced Ukrainization was ineffective and became one of the factors that raised the question of the very existence of our state.

On March 14, 2014, an absolute majority of Ukrainian mass media posted on their pages the reports of the Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation on the readiness to take protection of their citizens who were in Ukraine. According to Russian diplomats, «peaceful demonstrators entering the streets of Donetsk to express their attitude to the destructive attitude of

people who call themselves Ukrainian authorities» attacked representatives of right-wing radical groups armed with traumatic weapons from other regions of Ukraine. The Russian Foreign Ministry has declared the need to disarm «militants», stressing that «The Kiev authorities do not control the situation in the country».

During April-May 2014, the mass media began to spread the impression that events in the territory of the southeastern regions of Ukraine were taking place under the scenario of the so-called «hybrid» war, the main provisions of which were developed in the late 90's of the 20th – the beginning of the XXI century. The purposes of conducting a hybrid war against Ukraine during April-May 2014 in the media was called: control over the southeastern regions of Ukraine, the mastery of the Donbas, the destabilization of the situation in the region or on the Ukrainian lands as a whole, the creation of a zone of so-called «frozen» conflict to provide opportunities for pressure on the Ukrainian side, the disruption of the presidential elections in Ukraine, or the creation of reasons for not recognizing their results and, accordingly, announcing the elections illegitimate, the prospect of a USSR, and as well as providing prerequisites for the domination of the Russian Federation in the Eurasian region.

At the same time, many media outlets stated that there was no support for the separatists on the part of the miners of the Donbas. This position, which was substantiated by the main position of trade union leaders, was explained by the understanding of the prospect of closing mines with a sharp reduction of jobs, as well as the lack of understanding of the ultimate goal of the separatists or the fear of launching full-scale hostilities between the Russian Federation and Ukraine. In addition, the actions of representatives of the Party of Regions and the Communist Party of Ukraine, who openly spoke on the side of the separatists, were condemned. Despite this, the Party of Regions control over the Donbas and their ability to negotiate with the separatists became increasingly tangible. Criticism was heard on the address of R. Akhmetov, who «got involved in the auction» with the Kiev authorities and separatists. It was pointed out that during the anti-terrorist operation, A. Akhmetov, stressing the need to preserve the unity of Ukraine, still spoke in favor of negotiating and concluding an agreement with separatists. Moreover, a sharp criticism of their address was heard from his mouth when the threat from the separatists was hanging over Mariupol, where the ore mining companies of SCM are located. On May 19, 2014 in the media, an emergency message was sent to R. Akhmetov in connection with the aggravation of the situation in the Donbass, caused by the emergence of armed separatists in Mariupol, which tore off the planned march of the world this day. The report contained a sharp critique of their actions and the assertion that forceful actions can not intimidate the population of the Donbass. Pointing out that separatists hurt the laboring population of the region, capturing companies, blocking the work of railways, R. Akhmetov urged not to support any actions of the self-proclaimed DNR.

In such conditions, hopes for stabilizing the situation and organizing a decent repulse of the separatists began to be increasingly expressed in connection with the promising election of the legitimate President of Ukraine on May 25, 2014. Elected as the President of Ukraine in the first round P. Poroshenko was in a difficult situation when Ukraine, thanks to the efforts of Russian President Vladimir Putin and the government of the Russian Federation were drawn into an unpublished war with Russia.

In the conditions of war, the conflict between Russian and Ukrainian-centered discourses sharply intensified. The coverage of the fighting took place in the Donbass, their justification and possible options for further deployment, the realization of foreign policy goals by Ukraine and the Russian Federation in connection with the crisis in the Donbass. The largest number of reports of hostilities concerned the coverage of heavy battles in the Donetsk airport, and the surroundings of the Ukrainian troops near Ilovajsk and Debaltsevo, as well as fighting near Mariupol.

The coverage of the battles at the Donetsk airport in the Ukrainian mass media was mainly carried out as a 242 days of heroic defense in the conditions of the superior enemy forces attacks, and its surrender as a forced step, which was conditioned by the fact that «at the airport were destroyed all facilities suitable for defense». The defense of Donetsk airport was associated with the battle near Phermopyl or «Pavlov's house» in Stalingrad. At the same time, the circumstances connected with the control of pro-Russian militants and mercenaries of the Ukrainian military rotation who defended the airport, with humiliating checks and restrictions on single-strike ammunition, all of these remained largely ignored by many media and were widely discussed in the INTERNET. At the same time, the most widespread explanation for this fact was the desire to destroy the most combat-capable units of the Armed Forces of Ukraine and volunteer battalions by limiting their ability to conduct full-fledged military actions in the extremely unbalanced position of the Ukrainian leadership, which allowed such a situation.

The onslaught of Russian troops and surrounding of Ukrainian armed forces under Ilovajsk, actually on the anniversary of the celebration of Ukraine's independence in August 2014, caused a large-scale discussion of this event in Ukrainian mass media. It was emphasized that such actions of the Russian Federation testified to the inability to solve the situation in their favor with the help of sabotage groups, mercenaries and local lumpen, which led to the invasion of Ukraine by regular units of the Russian Federation. At the same time, it was pointed out that the Ukrainian leadership had the reliable information about the invasion and had not taken adequate measures to counteract it. In this regard, sharp criticism was subjected to V. Mozhenka. It was also a matter of inconsistency in the activities of the Armed Forces units and volunteer battalions, the problems with the supply of combat equipment and the establishment of communication between military units and the inertia of making important decisions in a critical situation. By the summer of 2015, the

leadership of the Ministry of Defense argued that the assault on Ilovaysk was initiated by exclusively volunteer battalions and personally by S. Semenchenko. However, on August 27, 2015, an order from the Ministry of Defense on the assault of Ilovaysk was issued, which caused even more criticism of V. Mozhenko.

In connection with the events under Debaltsevo in the Ukrainian media, the command of the Armed Forces of Ukraine was accused of strategic initiative lack, excessive centralization of management and limitation of the independence of tactical commanders. As well as the refusal to form permanent combat readiness units, since, as at the beginning of the war, separate battalion-tactical groups from the crew carried out fighting. Moreover, the key role in repelling enemy attacks was played by the effective actions of Ukrainian artillery and reliable fortifications, as well as the exceptional stability of Ukrainian soldiers. At the same time, it was stressed that the Russian troops supplied shock units with mercenaries with combat experience, and the fate of Russians in such professional units, primarily tank and artillery, amounted to 80-90% of the personnel. It was stressed that Russian artillery was carrying massive shelling of peaceful cities in order to disorganize the Ukrainian rear. The decision to withdraw troops from the environs in the Donetsk airport, Ilovaysk and Debaltsevo was estimated as a means of preserving the army, albeit belated. At the same time, the actions of the Chief of the General Staff V. Muzhenko and the President of Ukraine P. Poroshenko were condemned, who allowed the surrounding of Ukrainian military units, and did not provide anything for their release and timely exit from the surrounding, which entailed significant human losses and the destruction of machinery and military equipment. At the same time, it was emphasized that in the conditions of the Russian-Ukrainian war, the preservation of the Ukrainian Army is, in essence, one of the main means of preserving the Ukrainian statehood.

The Russian media emphasized the success of the «militia», the participation in the battles of the Russian military and the supply by the Russian Federation of large volumes of machinery and military equipment to militants was suppressed. At the same time, Russian President Vladimir Putin stressed that «former miners and workers» allegedly «chased» the Ukrainian army along the Donbass.

Sending of Russian troops into the area of Novoazovsk and their advancing to Mariupol in August 2014 most of the Ukrainian media showed only as a result of the miscalculations and mistakes of the Ukrainian leadership, focusing on a negative picture of the events. At the same time, the «shadow» remained that in essence the Ukrainian Armed Forces, with the support of volunteer battalions (and on separate sections of the front solely thanks to the courage of volunteers and the support of volunteer organizations), ventured Moscow's attempts to achieve rapid success in the Donetsk direction, and Russian mercenaries, local marginalists and supporters of the «Russian Peace» turned out to be enough to ruin the situation in the Donbass. However, these

forces were not enough to establish full control over the region. By deploying troops on the part of Novoazovsk, Russia actually ventured into open aggression, as it was necessary to open a new front of the region in order to disperse the force of the ATO and stop them until they completely eliminated the terrorist organizations «LNR» and «DNR».

Mutual allegations civilians shelling and destruction of settlements have had significant differences in the supply of material. Thus, the Ukrainian mass media reported on the bombing (special attention was paid to the tragedy near Volnovakha, where militants fired the bus, and on January 24, 2015, residential areas of Mariupol, where 83 civilians perished) were accompanied by a ballistic examination data, including a character the destruction and bindings to the area of the firing lines based on the features of the destruction of buildings or craters from shells or missiles. It was emphasized that the OSCE special monitoring mission confirmed that the shelling of Mariupol was carried out by terrorists controlled by the territory, and the logic of tragic events indicated that it was a planned bloody provocation aimed at intimidating the civilian population. According to the Ukrainian media, these tragic events confirmed that Russia and its supporters did not want to comply with the Minsk accords, which «remained the only internationally recognized basis for a peaceful settlement».

In the Ukrainian mass media, the focus was on the shelling of settlements not only from the artillery barrel, but also using the rocket launchers «Grad», 9K58 «Smerch» (including the upgraded variant «Tornado-C»), 9A52-2, which have a relatively large area of impression. And the shelling of the residential districts of Mariupol was the impetus for the Verkhovna Rada of Ukraine to recognize the Russian Federation as an aggressor country. The appeal of the Verkhovna Rada of Ukraine indicated that since the beginning of aggression at the end of February 2014, the Russian Federation systematically violated the fundamental norms of international law, human rights, including the right to life of civilians of Ukraine who became hostages of terrorists in the occupied territory of the Donbass. The cynicism of the Kremlin aggression, which included the active support of terrorists at the state level, turned the murder of innocent civilians into a routine daily occurrence. Russia's involvement in such acts of terrorism as the downfall of the MN17 civilian passenger plane, tragedies in Volnovacha, Donetsk and Mariupol was clearly recognized. Commenting on this decision, the Ukrainian media supported him, but at the same time, many analysts also expressed critical remarks to the Ukrainian leadership, which, while demanding from the western partners increased pressure on Russia, for some time, avoided the qualifications of the Russian Federation as an aggressor country. In the Ukrainian-centric discourse in connection with the systematic bombardment of human settlements by terrorists in the settlements, which led to civilian casualties, it was pointed out that, in addition to intimidating the citizens, such actions were aimed at proving the inability of the Ukrainian leadership to ensure the protection of the civilian population.

The reports of the Russian mass media about «shelling by Ukrainian troops of the civilian population of Donbass», as a rule, were information about the bombardment of the representatives of the Dnieper and Leningrad, or those represented as locals. At the same time, in July-August 2015, the use of shelling of settlements that were on the territory controlled by Ukraine, the artillery of the DPR and the LNR, was noticed not only for intimidating local residents, but also for spreading anti-Ukrainian sentiment in the territories controlled by the Ukrainian Armed Forces through the dissemination of messages, that the shelling is conducted from the Ukrainian side, which «seeks to destroy the inhabitants of the Donbas» and the infrastructure of the region. The repeated attacks on the part of the terrorist organizations of the DPR and LNR led to the destruction or damage of facilities that provided light and water supply in areas temporarily under the control of Ukraine. These actions were used to disseminate information that Ukraine «leaves to the brink» of the inhabitants of the Donbas and does not provide them with gas, water and light.

In the field of international relations, considerable attention was paid to the highlighting of negotiations in Minsk and the overcoming of the crisis on the Donbass foreign policy relations of the Western European countries, the USA, Russia, Ukraine, the countries of the Middle East (in the context of global regulation of energy prices), as well as the destruction of Malaysian passenger aircraft Boeing of the MN17 flight. Negotiations of contact groups in Minsk in Russian-centered and Ukrainian-centric discourses at different periods of time were covered with somewhat different colors. In the Ukrainian media, it was hoped that the negotiations would allow the military to stop fighting, destroy the infrastructure of the Donbas and destroy civilians. Hopes for increasing pressure on the Russian Federation to achieve peace in the Donbas were relied primarily on European partners and the United States. However, the military and diplomatic weakness of «united Europe» prevented the cessation of aggressive policy of the Russian Federation. The Ukrainian media have repeatedly argued that only the United States can provide not only a temporary armistice, but also a lasting peace. At the same time, the Russian-Ukrainian war remains a test not only for Ukraine, but also for NATO, which can lose the confidence of some of its members, and the UN, which can not find effective means to stop Russian aggression. The veto power of the Russian Federation, as a permanent member of the UN Security Council (including the creation of a commission to investigate the death of a Malaysian passenger Boeing flight MN17), was an obstacle to punishing the aggressor.

The discussion of mobilization was one of the manifestations of great vulnerability of the Ukrainian mass media in the context of continuing the "hybrid" war by the Russian Federation. Despite the awareness of the external threat in some media, they began to prefer the priority of regional interests and national needs, stressing that the problem of mobilization was caused by the position of local residents in relation to the central leadership. A similar scenario

has already been implemented by the mass media of the Donbass before the Russian invasion.

The position of the stakeholders was evident during the negotiations of the contact groups in Minsk, where a decision was made to stop the fire and remove heavy weapons from the collision line. However, repeated violations of the Minsk agreements by terrorists, shelling of Ukrainian military units and settlements, and fire in response from the Ukrainian side put at risk the achievement of real peace in the Donbass. The mass media of Ukraine have repeatedly emphasized that the Russian side is not going to implement at least two clauses of the Minsk agreements: the withdrawal of foreign military formations from the Donbas and the restoration of Ukraine's control over the eastern borders. Instead, the Russian Federation, interpreting the Minsk treaties in its favor, pointed to the need for amendments to the Constitution of Ukraine, which would reflect the «special conditions» regions of the Donbas. Thus, the leadership of the Russian Federation tried to take away the economic burden of the maintenance of the occupied territories and to lead representatives of the terrorist organizations of the DPR and LNR to the Ukrainian politics through holding railing elections in order to block the European integration of Ukraine.

The Ukrainian media began to criticize the country's leadership because the introduction of a ceasefire and armistice led only to the fact that the territory controlled by the pro-Russian militants and Russian troops increased the Donbas area during the so-called «truce». The critique was also caused by the removal of heavy weapons, which, according to some experts, could lead to the breakthrough of Ukrainian defense, the most important directions of which were called Mariupol and Slavic. Moreover, already in the summer of 2015 in the Ukrainian media began to spread claims about the impossibility of implementing Minsk arrangements for Russia's desire to continue aggressive actions. Along with this, the view was expressed that the Ukrainian leadership, in an effort to stop fighting, «left the population of the occupied territories of the Donbass» to the fate, and the exit from the crisis situation is possible only with the complete liberation of the occupied lands. However, such statements, as a rule, were not supported by an analysis of the real possibilities of Ukraine to conduct large-scale military operations and outline the prospects of exacerbating the confrontation in the Donbass, including foreign policy.

Commenting on the talks in Minsk, the leader of the LNR group, I. Plotnytsky, said that the separatists decided to «give Ukraine a chance», and expressed conviction that the victory would be for the separatists, «and no matter what method: political or military». For his part, the leader of the DPR group, O. Zaharchenko, said that responsibility for any breakdown or non-fulfillment of any agreements would lie solely with P. Poroshenko, thereby trying to impose the idea that breach of the agreements is possible only from the Ukrainian side. But V. Putin's true intentions were once again revealed in January 2015 in his address to P. Poroshenko, which proposed to move away from the line of demarcation in the conflict zone in September 2014, fixed in the previously

unpublished annex to the Minsk Memorandum, and to legitimize «actual» line, which was determined after the onslaught of the militants, was not in favor of Ukraine.

In the Russian-centered discourse, the assessment of the talks in Minsk was presented both as the reluctance of the Ukrainian side to negotiate with the leadership of the DNR and LNR, as representatives of the population of Donbass, although LNR and DNR was recognized by Ukraine as terrorist organizations. In addition, the position of the Ukrainian side regarding the order of holding elections for local authorities in preserving Russian control over the occupied territories was regarded as a reluctance to «hear Donbass», «the desire to undermine the negotiation process». In this regard, the participation of European partners in the negotiations was criticized as a means of putting pressure on Ukraine and weakening the position of the Russian Federation. The shelling of the settlements by terrorists from the DPR and LNR was qualified as provocations committed by Ukrainian troops. The bombardment of the city transport in Donetsk, which was accused by the Ukrainian side, was reported on January 22, 2015, although, according to reports from the Ministry of Defense of Ukraine, the artillery shelling was at a distance of 15 km from the locations of the ATO's deployment. The agency argued that representatives of terrorists who fired from residential neighborhoods in Donetsk were involved in the bombardment.

Along with the «predictions» of the offensive of Ukrainian troops in the summer of 2015, Russian mass media and media of the DPR and LNR circulated announcements of a possible offensive by militiamen to Mariupol and massive offensive operations aimed at expanding controlled territory throughout Donetsk and Luhansk regions. The Russian-centered discourse on this problem was characterized by the inconsistency of comments and a certain standard of plots, in which part the same citizens were represented, who performed different roles depending on the direction of information.

The destruction of the Malaysian «Boeing» in separatist media was originally presented because of a strike on the Ukrainian plane AN-26, which was shot down «for violating airspace». Similar information has slipped into the Russian media, but over time, the catastrophe has been revised several times. In the Ukrainian media, the destruction of Boeing was initially initiated as a «pro-Russian militant» campaign, but after some time after analyzing photographs and testimonies of witnesses, it was already a question of the activities of Russian military personnel from the 53rd Kursk Brigade of Russian troops, who shot down a passenger plane with the help of ARM «Buk».

In order to strengthen its position in Russian-centered and Ukrainian-centric mass-media, discourses often use the opinion of invited experts, some of which were guided by the "throwing" into the information space of anti-Ukrainian statements and opinions, the spread of panic sentiments and despair in the capacity of the Ukrainian state. At the same time, after the failure of the Novorossia project, with the armed capture of southeastern Ukraine with the

support of the local population, the Russian Federation concentrated its efforts on the destruction of Ukrainian statehood from the middle. In this process, an important role played by the mass media was the content of which was shaped by the despair of Ukraine's ability to create a powerful state, the ability of the Ukrainian leadership to solve complex foreign-policy and internal political problems, implement effective economic reforms and reform the security structures, education, medicine, etc. And in order to ensure that the population of the occupied territories of the Donbas did not receive an alternative to the Russian mass media, the leadership of the Russian Federation sought to limit the communication between the controlled territories of Ukraine and the outside world, combining it with the instigation of anti-Ukrainian hysteria in the media with the neglect of Ukrainian national symbols, history, culture, etc.

The media discourse on the crisis in the Donbass presents five options for overcoming it: a scenario of total war, which includes the militarization of society, the introduction of a martial law and the maximum possible use of the Armed Forces; the actual abandonment of the occupied territories with the breakdown of all ties with them; the search for ways of separate reconciliation with Russia and the recognition of the autonomy of the Donbas with the refusal to return the Crimea; «Freezing» the conflict on the model of Transnistria, Abkhazia, South Ossetia with the preservation of economic ties with uncontrolled territories; the continuation of limited military operations with the deterrence of opponents and the rejection of offensive actions. The discussion of possible variants of events in the media is both constructive and destructive and develops in the face of an intensification of the information war on the part of the Russian Federation, which tries to present the mistakes and miscalculations of the Ukrainian side as a «proof» of the inability of the Ukrainian state and the illegitimacy of its leadership. However, the potential of the Russian Federation in this area is gradually shrinking due to the lack of universality of ideas, the utopia of the realization of imperial ambitions within the framework of the expansion of the «Russian peace» and, ultimately, the limited economic opportunities. In the second half of August 2015, monitoring of financial flows in the Russian Federation made it possible to base claims on soldiers and officers who died or wounded in the war on the Donbass, claiming that Russia has lost at least 2,000 people killed and about 3,000 injured. Thus, the secrecy of data on the loss of the war in the development of modern means of information search and processing did not bring the desired result. In addition, the monitoring of social networks provided Ukraine with materials proving the participation of regular units of the Russian army in hostilities in the Donbass. In addition, the Google maps system, focused on mapping with satellite imagery, allowed to trace the movement of Russian technology to the Donbass (Russian resource Yandex does not allow it). The gradual improvement of the technology of information retrieval and processing, as well as the formation of mass media content in conditions of intensification of the "hybrid" war, will result in changes in the field of preparation and submission of messages.

In order to ensure the effectiveness of neurosemantic hyperteps, which contained the most significant for those subjected to suggestion, words and phrases by Russian secret services widely used surveys of the Ukrainian population through print media and the INTERNET network. Most often, such a survey included answers to certain questions, excluding the possibility of expressing alternatives to suggested thoughts or judgments. Moreover, because of the difficulties of their own re-education, those who are more prone to such psychocoding have become the elderly, burdened with Soviet identity. The lack of opportunities for them to change or reorganize economic activity in the Donbas, as well as the fact that more than 90% of the inhabitants of the region never crossed its limits, only simplified the process of suggestion. Programming of behavioral patterns was carried out through radio and television, printed media, ways of introducing a person into so-called interface modes in order to change personal perception of the world. In the course of the hybrid war with the Russian Federation in the Ukrainian media there was a statement that in the case of moving a person from the territory controlled by the DPR and the LNR into a territory controlled by Ukraine over a relatively long period of time in the field of the Ukrainian media, it is possible to attenuate the influence of the «enemy matrix» behavior and the gradual replacement of it to pro-Ukrainian. Some influence on the consciousness of persons who were in the course of hostilities in uncontrolled areas of Ukraine in Donbass also made the return of those who, during active fighting, traveled to other regions of Ukraine. The conflict between those who did not leave and those who returned came from the notions of «betrayal of the interests of the region», «interest only in preserving their own real estate», «not understanding the goals and objectives of pro-Russian militants», etc.

At the beginning of the XXI century. Technically feasible was a suggestion through human programming using the INTERNET, as a universal interface for accessing human resources through neuro-linguistic programming. This was reflected in the formation of content in the context of communication in social networks.

In a war, one of the most common means of communication were social networks, which ensured the possibility of communication among themselves only selected individuals, which, as a rule, was a circle of like-minded people. Along with this in social networks began to appear blogs, where argued among themselves supporters of different points of view. In the conditions for the further development of Ukrainian civil society, such a way of communication, coordination of actions, and the transfer of information (including alternative to the official media) has become a significant factor in influencing the formation of political consciousness of citizens and their political behavior. The idea of forming a civil society, including through the availability of information, has become one of the means of ensuring neuro-linguistic programming.

Firstly, the «forecasts» of the Ukrainian troops' offensive in the DPR and LNR in the summer of 2015 and the information about the possible offensive of

the police to Mariupol and massive offensive operations aimed at expanding the control area to all of Donetsk and Luhansk regions were spread primarily in social networks. The Russian-centered discourse on this problem was characterized by the inconsistency of comments and a certain standard of plots, in which part the same citizens were represented, who performed different roles depending on the direction of information.

The effectiveness of monitoring social networks by Ukrainian specialists was manifested in determining the direct participation of Russian troops from the 53rd Kursk Brigade in the destruction of the passenger Boeing of the MN-17 flight with the help of the MKR «Buk» M1. The comparison of military equipment numbers in a photo (selfie) made by Russian users and placed in social networks, and the images of the SJC after the task was confirmed by the participation of Russian soldiers in the commission of this terrorist act. In addition, as a confirmation, information was used to communicate militants who boasted «another shot down Ukrainian plane».

The analysis of data from social networks also allowed the establishment of a significant number of people who participated in the activities of terrorist organizations of the DPR and LNR because of posted photos in social networks. In addition, the content of comments and signatures under the photo allowed to analyze changes in the mood of the soldiers. It was the information from social networks that became the basis for analyzing the circumstances associated with fake shelling by the Ukrainian attack aircraft of the Su-25 regional administration of Luhansk, the shelling of the Volnovaha RZSV «Grad», Mariupol (RZSV Grad), the strike on the stop of urban transport in Donetsk (in the absence of Ukrainian artillery closer to 15 km), and other shelling of peaceful neighborhoods, which Russian and pro-Russian mass media sought to attribute to the Ukrainian military. Social networks were used to coordinate actions in support of the victims of the bombardment (for example, the action «I am Volnovaha»), as well as to coordinate the activities of volunteers to help forced returnees to settle at a new place of residence and to overcome social exclusion.

The results of research. In modern conditions there is a growing danger of the transmission through the social networking of content and messages through frequency modulation, hidden information, designed to perceive the subconscious within psychophysical coding. The proliferation of trolling and its use in order to form a certain type of behavior of citizens, including for the artificial creation of conflict situations, increases with the regular use of the INTERNET as a source of information.

The most large-scale content is the Russian-centric discourse, which is used as part of a «hybrid» war with significant amounts of funding and the involvement of a large number of specialists. Sufficiently serious influence on the structure of messages and the general orientation of the content was caused by «Wayne's syndrome», caused by the loss of the «cold» war and the collapse of the USSR, and the imperial ambitions of the Russian Federation. The

Russian-centered discourse is presented by the reports of the Russian media and pro-Russian mass media in other countries, including Ukraine, and is closely connected with the activities of the special services of the Russian Federation, despite the fact that in April 1993, heads of intelligence agencies of the CIS countries signed an agreement on cooperation in the field of foreign intelligence, according to which intelligence services (except for the Baltic states) refused to conduct intelligence activities in relation to each other and agreed to exchange intelligence information on issues affecting their national interests. During the Russian-Ukrainian conflict, cases were repeatedly recorded when a part of the content of the mass media was the result of the work of information centers and was aimed at supporting the official position of the Moscow leadership.

УДК: 355/359:[355.087.2-054.6+323.15(477)]"2014/2018"

Валерій Новородовський

ІНОЗЕМЦІ ТА ПРЕДСТАВНИКИ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН УКРАЇНИ У ВІТЧИЗНЯНИХ ЗБРОЙНИХ ФОРМУВАННЯХ: ОСОБЛИВОСТІ, ПРОБЛЕМИ, СТАТУС (2014–2018)

Розглядаються особливості та проблеми іноземців та національних меншин у збройних формуваннях України. Висвітлено участь іноземців у ЗСУ, НГУ, МВС та інших державних силових відомствах, а також у добровольчих формуваннях «Азов», «Айдар», ДУК «Правий Сектор», «Донбас» та ін. Охарактеризовані основні іноземні добровольчі формування, які воювали на боці України та зосереджено увагу на потребі їхньої легалізації, зокрема: чеченські батальйони ім. Джохара Дудаєва та Шейха Мансура, підрозділ «Шалена зграя», тактична група «Білорусь», «Погоня», «Грузинський Легіон» та інші. Особливу увагу звертається на визначенні проблеми офіційного прийняття іноземних добровольців та підрозділів у силові структури України та проблемі надання їм громадянства та соціального захисту з боку держави. Охарактеризовано участь кримськотатарських підрозділів у антитерористичній операції. Визначено особливості діяльності добровольчих збройних формувань, зокрема іноземних та розкрито проблему їх легалізації і сприйняття зі сторони держави.

Ключові слова: іноземці, легалізація, добровольчі формування, антитерористична операція, легіонери, меншини, підрозділ, доброволець.

The peculiarities and problems of foreigners and national minorities in armed formations of Ukraine are considered. The participation of foreigners in the Armed Forces, National Guard of Ukraine, Ministry of Internal Affairs and other state security agencies, as well as «Azov», «Aidar», Volunteer Ukrainian Corps «The Right Sector», «Donbass» and other volunteer groups were highlighted. The main foreign volunteer groups, who fought on the Ukrainian side were characterized and it was focused on the need for their legalization, in particular: Chechen battalions named after Jochara Dudayev and Sheikh Mansur, the «Mad castle» unit, the tactical group «Belarus», «Chase», «Georgian Legion» and others. Participation of Russians on the Ukrainian side in the antiterrorist operation was noted, which, of course, was of high importance in the fight not only on the military but also on the information front against the spread of the ideas of the «Russian world». The main reasons and personal motives of participation of foreigners in combat operations in eastern Ukraine are determined.

The problems of foreign volunteers returning to their homeland, in particular persecution on the part of the authorities, especially in Russia and Belarus, are described in detail. Emphasis is placed on the fundamental need for legalization and simplification of the procedure for granting citizenship or refugee status in order to protect the legionnaires from persecution. The importance of helping

foreigners in confronting Russian aggression and the need to support them from the state side have been proven.

The article analyzes the legislation of Ukraine that refers to the legalization of foreigners in the armed structures of the country and its change during 2014-2018. Special attention is paid to determining the problem of the official acceptance of foreign volunteers and units in the power structures of Ukraine and the issue of granting them citizenship and social protection from the state. Participation of the Crimean Tatars in the antiterrorist operation, which, on personal motives, was the most active ethnic community in the formation of their units. On the basis of the analysis of the sources, the peculiarities of volunteer armed forces, in particular foreign ones, were identified and the problem of their legalization and perception from the state side was highlighted.

Keywords: *foreigners, legalization, volunteer groups, antiterrorist operation, legionnaires, minorities, unit, volunteer.*

Постановка проблеми. Російська агресія стала консолідуючим фактором не лише для населення України, але й для світової спільноти. Анексія Кримського півострова, початок Антитерористичної операції (АТО) на Сході країни, а згодом і обстріли українських прикордонних позицій ракетними системами залпового вогню та крупнокаліберною ствольною артилерією (прикордонний пункт «Маринівка», населені пункти Кумачове, Дмитрівка, Дякове, Степанівка, Амвросіївка, Благодатне, Ізварине та ін.) з території Російської Федерації та пряма інтервенція російських військ у серпні 2014 р. лише посилили процеси об'єднання в середині України з метою дати відсіч загарбнику. В умовах антитерористичної операції, яка де-факто стала п'ятою російсько-українською війною, ключову роль відігравали добровольчі формування («Азов», «Айдар», «Дніпро», «Добровольчий Український Корпус» Правий Сектор, «Донбас» та ін.), до особового складу яких входили не лише представники титульної нації, але й значна кількість національних меншин та іноземців.

Відзначимо, що етнічний чинник став одним із ключових під час ведення інформаційної кампанії Росії проти України, а отже його використовували з ціллю дискредитувати українців, висвітливши їх як «фашистів», «ксенофобів». Однак, національні меншини, які проживали на території України, незважаючи на наявні праворадикальні рухи, підтримували національну єдність країни, а також активно долучилися до ведення боротьби проти російської агресії, як на воєнному фронті, так і на інформаційному.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В умовах збройного протистояння на сході України дослідники соціогуманітарних наук намагаються визначити основні причини, тенденції розвитку російсько-українського конфлікту, спрогнозувати наслідки та визначити шляхи виходу країни з кризового стану. Ключові передумови та перебіг конфлікту на сході України розкрив дослідник П. Гай-Нижник, який визначив тенденцію розвитку російсько-українських відносин «від політики шантажу і примусу до війни на поглинання і спроби знищення» [Гай-Нижник, 2017]. «Гібридний» характер війни та роль етнічних спільнот

України у ній розкривається у працях В. Коцура [Коцур, 2015], Є. Магди [Магда, 2015], Я. Потапенка [Потапенко, 2016]. У ґрунтовній праці Я. Потапенка зазначається, що так зване АТО є нічим іншим як п'ятою російсько-українською війною. Він також відзначив самоорганізацію українців та основні особливості добровольчих збройних та волонтерських формувань, які активно брали участь у воєнних діях на сході України [Потапенко, 2016]. Ґрунтовно розкрив участь іноземців в АТО А. Богдалов. Зокрема, він визначив особливості добровольчих формувань з іноземців та висвітлив ключові причини їхньої участі у воєнних діях на боці України [Богдалов, 2017]. Втім відкритими лишаються питання правового статусу іноземців-добровольців та шляхи їх вирішення.

Аналіз основних досліджень з російсько-української війни, її історичного значення та наслідків не розкривають повністю особливості, проблеми, статус іноземців та етнічних меншин України, які брали участь в АТО Враховуючи це, *метою* публікації стало визначення основних проблем, особливостей участі національних меншин та іноземців у антитерористичній операції, їхній статус, зокрема у добровольчих формуваннях.

Виклад основного матеріалу. Анексія Кримського півострова, російська інтервенція мала б стати поштовхом об'єднання політичної еліти з метою протистояння агресії. Водночас події 2014-2015 рр. показали неготовність та, у деякій мірі, неспроможність до таких обставин. Розбіжності виникли не лише на інструментальному рівні, але й на системному, що у свою чергу визначили неефективність реалізації заходів захисту територіальної цілісності та інформаційного простору. Натомість суспільство сформувало «інструментальний» ресурс (через громадські інститути та не інституційні об'єднання), шляхом консолідації населення України [Державне політичне..., 2017: с. 43].

Етнічний чинник відіграв одну з ключових ролей російсько-українського протистояння упродовж 2014-2018 рр. На думку дослідника О.А. Чиркова Росія використала етнополітичні особливості Кримського півострову та Донбасу для дестабілізації ситуації в Україні та взяття цих територій під свій контроль [Гай-Нижник, 2016: с. 124]. Втім, дестабілізувати країну, шляхом розпалювання міжетнічних конфліктів не вдалося, оскільки значна частина національних меншин, зокрема кримські татари, поляки, євреї, вірмени, грузини, частина ромів, румун, угорців, білорусів та інші підтримували територіальну цілісність та виступили проти агресивної політики Кремля. Події Революції Гідності, анексія Криму, початок конфлікту на сході України стало причиною згуртування громад етноменшин через оновлене почуття української ідентичності [Вплив кризи..., 2015]. Відповідно, всі ці події лише посприяли консолідації поліетнічної України на початкових етапах російської агресії. Таким чином, громадські рухи організації національних меншин, спільно з українськими активізували власну діяльність, взявши на себе тимчасово

функції держави та забезпечуючи захист територіальної цілісності України, шляхом участі у антитерористичній операції, волонтерській допомозі бійцям та боротьбі на інформаційному полі бою.

Утворення добровольчих військових формувань чітко характеризувало суспільні настрої населення України та реальний стан збройних сил. Це явище, також, відображало історичну традицію військової самоорганізації, схожої на діяльність повстанців 1918-1920-х рр. та боротьбу УПА за незалежність. У своїх лавах добробати, не зважаючи не те, що більшість з них сформовані з праворадикальних організацій, об'єднували не лише українців, але й представників різних етнічних спільнот та громадян інших країн. Серед них відзначимо іноземців з Білорусі, Грузії, США, Росії, а також представників чеченського народу, узбеків, казахів та ін. За висловом добровольця Айдару, а згодом бійця 93 Окремої механізованої бригади (ОМБр), громадянина Ізраїлю Григорія Пивоварова в Україні «об'єдналися праві та ліві, євреї та мусульмани» [Корба..., 2016].

Представники національних меншин України, які брали участь в антитерористичній операції у складі Збройних Сил України (ЗСУ), підрозділів МВС чи Національної Гвардії України (НГУ) мали змогу отримати правовий статус учасника бойових дій. Їм та їхнім сім'ям держава гарантувала повне соціальне забезпечення. Втім, це не стосувалося осіб, які входили до добровольчих збройних формувань. Відповідно перед ними, як і перед будь-яким громадянином України, який добровільно воював на сході, стояло питання стосовно легалізації та отримання статусу учасника бойових дій з повним соціальним забезпеченням.

Участь в антитерористичній операції на сході України, крім українців, брали білоруси, грузини, чеченці, угорці, деякі представники російського етносу, кримські татари та ін. Частина з них перебувала у складі державних силових структур, інша – входила до добровольчих формувань, у яких також перебували громадяни інших країн. Найбільш активну участь в АТО взяли кримські татари, які після анексії Кримського півострову залишилися без своєї історичної батьківщини. З 2014 р. на сході України воювали такі підрозділи, до яких входили, у більшій мірі, саме представники цього етносу: батальйон «Крим» МВС України, кримськотатарська сотня Добровольчого Українського Корпусу (ДУК) «Правий Сектор», батальйон «Аскер» ВМС України та ін. Останній сформований на основі громадського формування, до складу якого входило 250 осіб. У 2017 р. «Аскер» став підрозділом морської піхоти, у складі якого мали змогу служити не лише кримські татари, але й представники інших національностей [Кримськотатарський батальйон..., 2017]. Вони також стали активними учасниками створення інтернаціональних підрозділів, у особовий склад яких входили казаци, чеченці, азербайджанці та ін. Народний депутат України та уповноважений

президента у справах кримських татар Мустафа Джемільєв зазначив, що станом на листопад 2014 р. у складі різних формувань воює 450 кримських татар [Джемільєв заговорив..., 2014].

Основною проблемою добровольчих збройних організацій упродовж 2014-2015 рр. було визначення їхнього статусу. Враховуючи, що згідно з Конституцією України (ст. 17) [Конституція України], створення будь-яких недержавних збройних формувань заборонено, а участь іноземців у воєнних діях може розцінюватися як найманіцтво, піднімалося питання стосовно їх легалізації. Тому, легіонери, які брали участь у воєнних діях на сході країни у складі добробатів перебували в зоні проведення АТО нелегально, що спричиняло низку проблем. Зокрема, переслідування у себе на батьківщині (особливо в Росії та Білорусі), депортація з України тощо. Відзначимо, що на боці України воювали представники з Росії, Білорусі, Польщі, Ізраїлю, Швеції, Франції, США та інших країн. Разом з тим виникало питання стосовно надання громадянства іноземним легіонерам, які воювали на боці України. Питання частково вирішилося у 2015 р. з прийняттям Закону України «Про внесення змін у деякі законодавчі акти України стосовно проходження військової служби у Збройних Силах України іноземцям та особам без громадянства», згідно з яким іноземцям дозволялося проходити контрактну службу в силових структурах України [Рада дозволила..., 2015]. Втім, це не вирішило ключового питання стосовно статусу іноземних добровольців в Україні. Так, боєць «Донбасу», громадянин Польщі Конрад Камінський, з 2014 р. перебував у зоні бойових дій, у Донецькій і Луганській областях. Крім того, маючи зв'язки у Великобританії, він налагодив допомогу військовим від польської та української діаспори Королівства. Незважаючи на всі заслуги, у 2016 р. йому двічі було відмовлено у наданні громадянства. [Корба, 2016]. Таким чином, станом на 2018 р. законодавство, яке повністю забезпечувало б соціальний захист «легіонерів» не було розроблено, а спроби прийняти низку законопроектів, які регулювали б проблему статусу добровольців, у тому числі іноземних, були невдалими, оскільки були недосконалими або спричинювали колізії у правовому полі.

Вирішення проблеми статусу добровольців, у тому числі іноземних гальмувалося також керівництвом країни, яке формувало негативний імідж добровольців, зазначаючи про їхню некерованість, непередбачуваність, а також формуючи образ «дезертирів» (на прикладі батальйону територіальної оборони «Прикарпаття»). На думку блогера Геннадія Люка, влада, яка не пройшла повне очищення, боялася добровольців на сході [Потапенко, 2016: с. 211]. Висока підтримка населенням військових і добровольців, а також їхня невдоволеність корупцією, невдалим командуванням та злиттям таємної інформації, що спричинювали значні втрати, піднімали радикальні настрої серед них стосовно зміни керівництва [Потапенко, 2016: с. 212]. Відповідно іноземці, які перебували у добровольчих формуваннях, також потрапляли під ці звинувачення, що,

у свою чергу, ускладнювало процес їхньої легалізації.

Незважаючи на не офіційний статус на сході України у складі добровольчих формувань продовжують воєнні дії представники білоруського, чеченського, російського, узбецького, казахського, грузинського народів. За даними Генерального Штабу Збройних Сил України станом на кінець 2014 р. у зоні АТО воювало близько тисячі іноземців – 5 % від загальної частини бійців ЗСУ, які перебували у зоні бойових дій. Згідно з іншими статистичними даними – на кінець серпня 2016 р. у лавах ЗСУ військову службу проходили менше сотні іноземців [Богдалов, 2017]. Польський дослідник російсько-українського конфлікту у звіті за березень 2015 р. зазначає, що на боці України воює від 100 до 300 іноземців [Russian Dissident..., 2015]. Проте офіційні підрахунки кількості «легіонерів» у лавах державних силових структур та добровольчих збройних формуваннях можуть не відповідати дійсності.

У складі полку «Азов», воюють вихідці з Швеції, Франції, Канади, Італії, Греції, Словаччини, Польщі, Білорусі та Росії. У загонах «Азова» станом на жовтень 2014 р. перебувало 20 іноземців, незважаючи на заяви російської сторони стосовно «нацизму» та занепокоєння міжнародної спільноти щодо використання азовцями давньослов'янської символіки, яка сьогодні є забороненою [Легіонери «Азова»..., 2015; Рафальський..., 2015: с. 75]. У підрозділах ДУК «Правий Сектор», «Української Добровольчої Армії» (УДА), «Айдару» та інших беруть участь у бойових діях іноземці з Білорусі, Грузії, США, Росії, Узбекистану та інших країн світу.

Серед бійців іноземних добровольчих формувань варто відзначити підрозділи сформовані з мусульман, в більшій мірі з вихідців з Кавказу та Середньої Азії [Рафальський..., 2015: с. 71]. Чеченські батальйони ім. Джохара Дудаєва та Шейха Мансурова, підрозділ «Шалена зграя» 57 бригади ЗСУ пояснювали свою присутність вдячністю українцям за підтримку під час першої чеченської війни 1994-1996 рр. [Богдалов, 2017]. Батальйон ім. Джохара Дудаєва був інтернаціональним і до його особового складу входили не менше 50 % українців і лише 25 % представників кавказького народу. Всі інші бійці за етнічним походженням росіяни, узбеки, балкарці, інгуші, дагестанці, татари та ін. [Богдалов, 2017]. Їх об'єднував лише спільний ворог – Росія, про що неодноразово зазначали командири чеченських підрозділів. Зокрема, командир батальйону ім. Шейха Мансура з позивним «Мансур» в інтерв'ю «Радіо Свободі» зазначив, що Росія є головним ворогом чеченського та українського народів і саме Україні вони готові допомагати боротися з агресією [Чеченець «Мансур»..., 2015].

До особового складу батальйону ім. Шейха Мансура і підрозділу «Шалена зграя» входили винятково мусульмани і, в більшій мірі, саме представники чеченського народу. Військові формування спільно із ЗСУ та «Добровольчим Українським Корпусом» виконували бойові завдання на сході України. Після початку легалізації добровольчих формувань у 2015 р.

батальйон ім. Шейха Мансурова й надалі продовжував вести спільні бойові дії з «Добровольчим Українським Корпусом» в зоні АТО як громадське об'єднання [Богдалов, 2017].

У січні 2016 р. про спроби легалізуватися у силових структурах України розповіла боєць Миротворчого батальйону ім. Джохара Дудаєва Аміна Окуєва (загинула 30 жовтня 2017 р.). Вона зазначала, що підрозділ від початку створення мав намір офіційно увійти до силових структур України [Чеченський слід..., 2016]. Пізніше батальйон став частиною підрозділу Національної гвардії України «Київ-2».

У зоні бойових дій перебували і представники білоруського народу, які воювали по обох сторонах конфлікту у загальній кількості близько тисячі. Станом на лютий 2018 р. громадяни цієї країни становлять третю за чисельністю групу серед учасників бойових дій на сході України, після українців та росіян. Відзначимо, що на одного білоруса, який воює на боці України припадає три, які входять до терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР» [На Донбасі..., 2018]. На українській стороні активну участь беруть підрозділи «Погоня» і Тактична група «Білорусь». Разом з тим громадяни Білорусі, також, перебували у лавах «Азову», ДУК «Правий Сектор», «Донбасу», ЗСУ та інших військових формуваннях. Згідно з даними Громадського сектору загону «Погоня» у війні на Донбасі взяли участь 200-250 білоруських громадян. Колишній прес-офіцер батальйонів «Дніпро-1» та «Донбас» зазначав, що на його думку кількість громадян Білорусі, які воюють на боці України може сягати 400-500 осіб, у той час як етнічних білорусів з українським паспортом набагато більше [На Донбасі..., 2018]. Звісно ці дані не є точними, оскільки важко встановити скільки громадян цієї країни перебуває у добробатах. За офіційною інформацією МВС Білорусі у 2016 р. у війні на Донбасі брало участь 140 осіб з обох сторін [Білоруси воюють..., 2016].

У 2014 р. було сформовано білоруське добровольче збройне формування «Погоня» за підтримки Ігоря Гузя (нині народний депутат України). У вересні 2014 р. підрозділ нараховував 60 чоловік [Богдалов, 2017]. «Погоня» стала своєрідним мобілізаційним центром для білорусів, де відбувалася їхня військова підготовка та надавалася допомога бійцям. У зв'язку з переслідуванням білоруських добровольців у себе на батьківщині, організація спрямовувала свою діяльність на їх захист від спецслужб. Відповідно керівництво «Погоні» не вели збір та документування інформації про бійців. У 2016 р. організація призупинила свою діяльність та переформатувалася у Громадський сектор «Погоня», який займався волонтерською діяльністю [На Донбасі..., 2018].

У 2015 р. у структурі Добровольчого Українського Корпусу «Правий Сектор» було створено тактичну групу «Білорусь», метою якої стала боротьба проти російської агресії на боці українців [Тактична група..., 2015]. Згодом підрозділ перейшов у підпорядкування до «Української Добровольчої Армії», після виходу Дмитра Яроша з «Правого

Сектору». У 2016 р. бійці тактичної групи «Білорусь» розпочали процес легалізації. Частина бійців підписувала контракт та проходила військову службу в елітних частинах ЗСУ. Однак лишалися громадяни Білорусі, які не бажали легалізуватися та отримати громадянство України, називаючи себе патріотами і захисниками своєї батьківщини [Білоруських добровольців..., 2016].

Найбільшою перешкодою для добровольців з Білорусі є переслідування їх на батьківщині. Президент О. Лукашенко наголосив, що у його країні не має бути «бойовиків». Це стосується як і добровольців, які воюють на українській стороні – так і осіб, які перебувають у незаконних збройних формуваннях «ДНР» та «ЛНР» [Білоруси воюють..., 2016]. Відзначимо, що згідно зі змінами у законодавстві Білорусі від 4 квітня 2016 р. найманцями вважаються не лише ті особи, які воювали за матеріальну винагороду, але й ті, які брали участь у бойових діях з ідейних мотивів [Білоруси воюють..., 2016]. Незважаючи на це, бійців, які воювали у добровольчих формуваннях на боці України карають суворіше на відміну від представників незаконних збройних формувань «ДНР» та «ЛНР». Бійці тактичної групи «Білорусь» зазначають, що вони не мають змогу повернутися на батьківщину через переслідування, натомість наголошують, що ті, хто воює на боці «ДНР» та «ЛНР» мають змогу без проблем навідуватися у Білорусь. Голова правління «East European Security Research Initiative» Максим Хилько відмітив своєрідний підхід білоруського правосуддя до відкриття кримінальних справ та винесення вироків тим, хто воював у складі незаконних збройних формувань «ДНР» та «ЛНР» на стороні Росії. Він зазначав, що зазвичай це умовні покарання, на відміну від добровольців, які брали участь у бойових діях на боці України [Білоруси на Донбасі..., 2017]. Таким чином, громадяни Білорусі, які перебувають у зоні бойових дій на боці України, потребують захисту від держави або навіть надання політичного притулку.

У квітні 2014 р. сформовано добровольчий підрозділ «Грузинський легіон» на чолі з Мамукою Мамулашвілі. Від початку його створення до особового складу увійшло 20 осіб, серед яких були не лише грузини, але й француз, швейцарець та італієць. На відміну від добровольців з Білорусі чи Росії, бійці «Грузинського легіону» юридично звільнялися від будь-яких переслідувань у себе на батьківщині, після внесення поправок до кримінального законодавства [Богдалов, 2017]. Згодом, після легалізації та приєднання до 25 батальйону «Київська Русь» 54 Окремої механізованої бригади (ОМБр), легіон став більш інтернаціональним, проте відбір відбувався досить ретельно. Відзначимо, що підрозділ став першим добровольчим формуванням з іноземців, який офіційно увійшов до силових структур України [Грузинські добровольці..., 2016]. Втім, перехід на офіційне положення не посприяв поліпшенню стану грузинських добровольців в Україні, а офіцери, які брали їх у свій підрозділ піддавалися дисциплінарним покаранням. Зокрема, командир 25 батальйону Євген

Лавров у 2016 р. отримав догану за те, що взяв у своє підпорядкування «Грузинський легіон», незважаючи на прийнятий Верховною Радою закон, що сприяв легалізації та проходженню контрактної військової служби іноземцями [*Легіонери: за що...*, 2016]. У свою чергу, ця ситуація могла стати ще однією з причин відмови іноземцям у проходженні військової служби, що унеможливлювало легалізацію «легіонерів».

У складі 25 батальйону 54 ОМБр «Грузинський легіон» пробув до 20 грудня 2017 р. У зв'язку конфліктом з командуванням 54 бригади та звільненням командира батальйону «Київська Русь» Євгена Лаврова, підрозділ вийшов зі складу бригади. За інформацією прес-служби Легіону, командування видавало незаконні накази, було некомпетентним, а також намагалося депортувати поранених добровольців-грузинів прямо із шпиталю, через розголошення подробиць невдалої військової операції 16 грудня 2017 р. [*Грузинський Легіон...*, 2018]. Звісно конфліктна ситуація, яка зумовила вихід легіону зі складу ЗСУ на сьогодні має негативні наслідки для всіх добровольчих формувань, оскільки висвітлює тенденцію відношення військового командування до них.

У контексті п'ятої російсько-української війни, яка юридично носить назву антитерористична операція, особливої уваги заслуговують добровольці з Російської Федерації, які виїхали зі своєї країни та воюють на боці українців. На сьогодні важко визначити точну кількість росіян, які вирішили підтримати українську сторону у воєнному конфлікті на сході України. За деякими даними станом на 2015 р. у полку «Азов» перебувало близько 30 громадян Росії [*Russian Dissident...*, 2015].

Представники організації «Русская повстанческая армия» (РПА), частина з яких бере участь у бойових діях на сході України в добровольчих підрозділах, зокрема в ОУН, «Азові», ДУК «Правий Сектор», у своїх програмних документах закликають до припинення агресії Росії та війни в Україні [*Манифест Русской...*, 2016]. Бійці ОУН, які є членами РПА, звернулися у 2016 р. до всіх росіян підтримати українців у боротьбі «за вільний Донбас від пугінської хунти» [*В батальйоне ОУН...*, 2016]. Лідер РПА Андрій Кузнецов, який є політичним біженцем з Росії, у грудні 2014 р. створив організацію та об'єднав росіян, які вважають режим Путіна винним у виникненні конфлікту та бажають його скинути в Росії. В інтерв'ю журналісту «The Daily Signal» Нолану Петерсону, Андрій Кузнецов зазначив, що незважаючи на його політичні цілі, перш за все він має намір зконсолідувати росіян з різних куточків світу для допомоги Україні [*Russian Dissident...*, 2015]. Крім членів РПА, на боці України воюють пересічні громадяни Російської Федерації, які у знак протесту проти незаконної анексії Криму та початку агресії на сході Донбасу вирішили допомогти українцям.

Від 30 квітня 2018 р. розпочинається новий етап збройного конфлікту на сході України, який юридично завершить АТО та розпочне військову операцію Об'єднаних сил, згідно із Законом України «Про

особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» [Закон України..., 2018]. Логічним постає проблема статусу іноземців та меншин, які братимуть участь у ній як в підрозділах ЗСУ, МВС, НГУ, так і в добровольчих підрозділах.

Висновки. Таким чином, на сучасному етапі розвитку російсько-українського збройного протистояння на сході, особливе значення має питання участі іноземних легіонерів, національних меншин, їхня мотивація та статус в Україні. Низка етносів в незалежності від їхнього громадянства об'єдналися з українцями для захисту територіальної цілісності та державного суверенітету України від Російської агресії. Відповідно досить важливо не лише на законодавчому рівні закріпити гарантії на соціальне забезпечення та захист для їх та їхніх сімей, але й розробити механізми реалізації на практиці.

Враховуючи належність іноземців, здебільшого, до добровольчих формувань, а також відсутність спрощеного механізму їх легалізації у силових структурах держави, попри прийняття Закону України «Про внесення змін у деякі законодавчі акти України стосовно проходження військової служби у Збройних Силах України іноземцям та особам без громадянства» постає проблема не лише їхнього соціального забезпечення, але й захисту від спецслужб країн, громадянами яких вони є. Відповідно логічним кроком для цього є спрощення бюрократичного процесу надання громадянства чи статусу біженця добровольцям, які перебували у зоні АТО, що унеможливить процес їх депортації чи екстрадиції.

Наявність законодавства не гарантує можливість іноземцям служити за контрактом у ЗСУ, НГУ, МВС України та інших військових формуваннях, які створені згідно з чинним законодавством, через наявність бюрократичних перешкод та людського фактора. Якщо у першому випадку можливо вирішити це питання шляхом прийняття окремих поправок до законодавства, то у другому – постає проблема практичної реалізації, яка зумовлена суб'єктивними чинниками, спричиненими тиском керівництва чи корупційною складовою.

Отже, національні меншини, іноземці, які на рівні з українцями протистоять російській збройній агресії на сході повинні мати повне забезпечення та захист від держави, що стане стимулюючим чинником для подальшої підтримки зі сторони «легіонерів».

ЛІТЕРАТУРА

- Легіонери: за що...*, 2016 – «Легіонери»: за що – воюють грузини під Дебальцевом URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27782546.html>
- Russian Dissident...*, 2015 – Russian Dissident Looks to Raise «Rebel Army» in Ukraine to overthrow Putin. URL: <https://www.dailysignal.com/2015/05/18/russian-dissident-looks-to-raise-rebel-army-in-ukraine-to-overthrow-putin/>
- Білоруси воюють...*, 2016 – Білоруси воюють по два боки фронту на Донбасі. Хто вони і скільки їх?. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27686918.html>

- Білоруси на Донбасі...*, 2016 – Білоруси на Донбасі по два боки лінії фронту: закон у Білорусі один, а вироки різні? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28877930.html>
- Білоруських добровольців...*, 2016 – Білоруських добровольців взяли до елітної частини української армії. URL: <https://socportal.info/2016/06/27/bilorus-kih-dobrovol-tsiv-ato-vzyali-do-elitnoyi-chastini-ukrayins-koyi-armiyi.html>
- Богдалов*, 2017 – Богдалов А. Участь іноземних добровольчих формувань у ході проведення антитерористичної операції на сході України (на матеріалах національного музею історії України). URL: <http://oaji.net/articles/2017/294-1505252571.pdf>
- В батальйоне ОУН...*, 2016 – В батальйоне ОУН воюють росіяне, которых на родине обвиняют в сепаратизме. URL: <https://www.obozrevatel.com/politics/65823-v-batalone-oun-voyuyut-rossiyane-kotoryih-na-rodine-obvinyayut-v-separatizme.htm>
- Вплив кризи...*, 2015 – Вплив кризи в Україні на її західні області. Тематичний звіт СММ ОБСЄ. URL: <https://www.osce.org/ukraine-smm/250441?download=true>
- Гай-Нижник*, 2017 – Гай-Нижник П.П. Росія проти України (1990-2016 рр.): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання і спроби знищення / П.П. Гай-Нижник. – К.: «МП Леся», 2017. – 332 с.
- Гай-Нижник*, 2016 – Гай-Нижник П.П. Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики / П.П. Гай-Нижник, Л.Л. Залізняк, І.Й. Краснодемська, Ю.С. Фігурний, О.А. Чирков, Л.В. Чупрій. – К.: «МП Леся», 2016. – 586 с.
- Грузинський Легіон...*, 2018 – Грузинський Легіон вийшов зі складу 54 бригади ЗСУ. URL: https://zik.ua/news/2018/01/06/gruzynskyy_legion_vuyshov_zi_skladu_54_brygady_zsu_1240305
- Грузинські добровольці...*, 2016 – Грузинські добровольці офіційно увійшли до складу ЗСУ. URL: https://24tv.ua/gruzinski_dobrovoltsi_ofitsiyno_uviyshli_do_skladu_zsu_n661409
- Державне політичне...*, 2017 – Державне політичне правління і національна єдність: аналітична доповідь / за ред. О.М. Майбороди. – К.: ІПІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2017. – 248 с.
- Джемільєв заговорив...*, 2014 – Джемільєв заговорив про створення кримськотатарського батальйону. URL: http://ipress.ua/news/dzhemiliev_zagovoryv_pro_stvorennnya_krymskotatarskogo_batalyonu_94982.html
- Закон України...*, 2018 – Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2268-19>
- Конституція України* – Конституція України. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/constitution>
- Корба*, 2016 – Корба Г. Свій легіон. URL: <https://magazine.nv.ua/ukr/journal/2613-journal-no-31/svoj-legion.html>
- Коцур*, 2015 – Коцур В.В. Гібридні війни як феномен ХХІ ст. / В.В. Коцур // Матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Гуманітарне та патріотичне виховання студентської молоді в умовах глобалізації та євроінтеграції». – К.: НУХТ, 2015. – С. 85-88.
- Кримськотатарський батальйон...*, 2017 – Кримськотатарський батальйон стане підрозділом у складі морської піхоти, – Джемільєв. URL: <http://tyzhden.ua/News/186320>
- Легіонери «Азова»...*, 2015 – Легіонери «Азова»: як іноземці воюють на Донбасі. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/politics/3429499-lehionery-azova-yak-inozemtsi-voyuiut-na-donbasi>
- Магда*, 2015 – Магда Є.В. Гібридна війна: вижити і перемогти / Є.В. Магда. – Х.: «Віват», 2015. – 304 с.
- Манифест Русской...*, 2016 – Манифест Русской Повстанческой Армии. URL: <http://dobrovoletz.blogspot.com/>
- На Донбасі...*, 2018 – На Донбасі воювали близько тисячі білорусів, - розслідування URL: https://ukr.lb.ua/world/2018/02/27/391282_donbasi_voyuvali_blizko_tisyachi.html

- Потапенко, 2016* – Потапенко Я.О. П'ята російсько-українська війна: від майдану до східного фронту (оцінки, підходи, інтерпретації) / Я.О. Потапенко. – Переяслав-Хмельницький: «Видавництво К С В», 2016. – 304 с.
- Рада дозволила..., 2015* – Рада дозволила воювати іноземцям на боці України. URL: <http://azov.press/ukr/rada-dozvolila-inozemtsyam-voyuuvati-na-boci-ukraini>
- Рафальський, 2015* – Політичні аспекти кризи на Донбасі: діагностика стану та напрями врегулювання. Аналітична доповідь / Ред. кол Рафальський О.О. (голова), Котигоренко В.О., Панчук М.І. – К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2015. – 268 с.
- Тактичная група..., 2015* – Тактичная група «Беларусь» аб'яднае беларускіх дабраахвотнікаў ва Украіне. URL: <https://nn.by/?c=ar&i=154206>
- Чеченець «Мансур»..., 2015* – Чеченець «Мансур»: ми мстимося за чеченців і допомагаємо українському народу. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27129283.html>
- Чеченський слід..., 2016* – Чеченський слід. Жінка-боєць з батальйону Джохара Дудаєва розповідає про чеченців і кадировців, що воювали в Донбасі. URL: <https://nv.ua/ukr/publications/chechenskiy-slid-zhinka-bojets-z-bataljonu-dzhohara-dudajeva-rozpovidaje-pro-chechentsiv-i-kadirovtsiv-shcho-vojuvali-po-rizni-storoni-v-donbasi-90854.html>

REFERENCES

- «Lehionery»: za shcho..., 2016* – «Lehionery»: za shcho – voiuut hruzyni pid Debaltsevom URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27782546.html>
- Russian Dissident..., 2015* – Russian Dissident Looks to Raise «Rebel Army» in Ukraine to overthrow Putin. URL: <https://www.dailysignal.com/2015/05/18/russian-dissident-looks-to-raise-rebel-army-in-ukraine-to-overthrow-putin/>
- Bilorusy voiuut..., 2016* – Bilorusy voiuut po dva boky frontu na Donbasi. Khto vony i skilky yikh?. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27686918.html>
- Bilorusy na Donbasi..., 2016* – Bilorusy na Donbasi po dva boky linii frontu: zakon u Bilorusi odyń, a vyroky rızni? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28877930.html>
- Biloruskykh dobrovoltsiv..., 2016* – Biloruskykh dobrovoltsiv vzıaly do elitnoi chastyny ukrainskoi armii. URL: <https://socportal.info/2016/06/27/bilorus-kih-dobrovol-tsiv-ato-vzyali-do-elitnoyi-chastini-ukrayins-koyi-armiyi.html>
- Bohdalov, 2017* – Bohdalov A. Uchast inozemnykh dobrovolchyykh formuvan u khodi provedennia antyterrorystychnoi operatsii na skhodi Ukrainy (na materialakh natsionalnogo muzeiu istorii Ukrainy). URL: <http://oaji.net/articles/2017/294-1505252571.pdf>
- V batalione OUN..., 2016* – V batalione OUN voiuut rossıiane, kotorykh na rodyne obvynıaiut v separatyzme. URL: <https://www.obozrevatel.com/politics/65823-v-batalione-oun-voiyuyut-rossiyanе-kotoryih-na-rodine-obvinyayut-v-separatizme.htm>
- Vplyv kryzy..., 2015* – Vplyv kryzy v Ukraini na yii zakhidni oblasti. Tematychnyi zvit SMM OBSİe. URL: <https://www.osce.org/uk/ukraine-smm/250441?download=true>
- Hai-Nyzhnyk, 2017* – Hai-Nyzhnyk P.P. Rosiia proty Ukrainy (1990-2016 rr.): vid polityky shantazhu i prymusu do viiny na pohlynannia i sproby znyshchennia / P.P. Hai-Nyzhnyk. – K.: «MP Lesia», 2017. – 332 s.
- Hai-Nyzhnyk, 2016* – Hai-Nyzhnyk P.P. Ahresiia Rosii proty Ukrainy: istorychni peredumovy ta suchasni vyklyky / P.P. Hai-Nyzhnyk, L.L. Zalizniak, I.Y. Krasnodemska, Yu.S. Fihurnyi, O.A. Chyrkov, L.V. Chuprii. – K.: «MP Lesia», 2016. – 586 s.
- Hruzynskyi Lehion..., 2018* – Hruzynskyi Lehion vyishov zi skladu 54 bryhady ZSU. URL: https://zik.ua/news/2018/01/06/gruzynskyy_legion_vyishov_zi_skladu_54_brygady_zsu_1240305
- Hruzynski dobrovoltsi..., 2016* – Hruzynski dobrovoltsi ofitsiino uviishly do skladu ZSU. URL: https://24tv.ua/gruzinski_dobrovoltsi_ofitsiyno_uviyshli_do_skladu_zsu_n661409
- Derzhavne politychne..., 2017* – Derzhavne politychne pravlinnia i natsionalna yednist: analitychna dopovid / za red. O.M. Maiborody. – K.: IPiEND im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy, 2017. – 248 s.

- Dzhemiliev zahovoryv...*, 2014 – Dzhemiliev zahovoryv pro stvorennia krymskotatarskoho batalionu. URL: http://ipress.ua/news/dzhemiliev_zahovoryv_pro_stvor_ennya_krymskotatarskogo_batalyonu_94982.html
- Zakon Ukrainy...*, 2018 – Закон України «Pro osoblyvosti derzhavnoi polityky iz zabezpechennia derzhavnogo suverenitetu Ukrainy na tymchasovo okupovanykh terytoriakh u Donetskii ta Luhanskii oblastiakh». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2268-19>
- Konstytutsiia Ukrainy* – Konstytutsiia Ukrainy. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/constitution>
- Korba*, 2016 – Korba H. Svii lehon. URL: <https://magazine.nv.ua/ukr/journal/2613-journal-no-31/svoj-legion.html>
- Kotsur*, 2015 – Kotsur V.V. Hibrydni viiny yak fenomen KhKhI st. / V.V. Kotsur // Materialy Vseukrainskoi naukovoï konferentsii «Humanitarne ta patriotychne vykhovannia studentskoi molodi v umovakh hlobalizatsii ta yevrointehratsii». – K.: NUKhT, 2015. – S. 85-88.
- Krymskotatarskyi batalion...*, 2017 – Krymskotatarskyi batalion stane pidrozdilom u skladi morskoi pikhoty, – Dzhemiliev. URL: <http://tyzhden.ua/News/186320>
- Lehionery «Azova»...*, 2015 – Lehionery «Azova»: yak inozemtsi voiuut na Donbasi. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/politics/3429499-lehionery-azova-yak-inozemtsi-voiuut-na-donbasi>
- Mahda*, 2015 – Mahda Ye. V. Hibrydna viina: vyzyhy i peremohty / Ie. V. Mahda. – Kh.: «Vivat», 2015. – 304 s.
- Manifest Russkoi...*, 2016 – Manifest Russkoi Povstancheskoi Armyy. URL: <http://dobrovoletz.blogspot.com>
- Na Donbasi...*, 2018 – Na Donbasi voiuvaly blyzko tysiachi bilorusiv, – rozsliduvannia URL: https://ukr.lb.ua/world/2018/02/27/391282_donbasi_voyuvali_blyzko_tisyachi.html
- Potapenko*, 2016 – Potapenko Ya.O. P'iata rosiisko-ukrainska viina: vid maidanu do skhidnoho frontu (otsinky, pidkhody, interpretatsii) / Ya. O. Potapenko. – Pereiaslav-Khmelnyskyi: «Vydavnytstvo K S V», 2016. – 304 s.
- Rada dozvolila...*, 2015 – Rada dozvolila voiuvaty inozemtsiam na botsi Ukrainy. URL: <http://azov.press/ukr/rada-dozvolila-inozemcyam-voyuvati-na-boci-ukraini>
- Rafalskyi*, 2015 – Politychni aspekty kryzy na Donbasi: diahnostyka stanu ta napriamy vrehliuvannia. Analitychna dopovid / Red. kol Rafalskyi O.O. (holova), Kotyhorenko V. O., Panchuk M. I. – K.: IPIEND im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy, 2015. – 268 s.
- Taktychnaia hrupa...*, 2015 – Taktychnaia hrupa «Belarus» abiadnae belaruskikh dabraakhvotnikau va Ukraine. URL: <https://nn.by/?c=ar&i=154206>
- Chechenets «Mansur»...*, 2015 – Chechenets «Mansur»: my mstymosia za chechentsiv i dopomahaiemo ukrainskomu narodu. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27129283.html>
- Chechenskyi slid...*, 2016 – Chechenskyi slid. Zhinka-boiets z batalionu Dzhokhara Dudaieva rozpovidaie pro chechentsiv i kadyrovtsiv, shcho voiuvaly v Donbasi. URL: <https://nv.ua/ukr/publications/chechenskiy-slid-zhinka-bojets-z-batalionu-dzhokhara-dudajeva-rozpovidaje-pro-chechentsiv-i-kadirovtsiv-shcho-vojuvali-po-rizni-storoni-v-donbasi-90854.html>

ВПЛИВ РОСІЙСЬКОЇ ПОЛІТИКИ НА КОНСТРУЮВАННЯ КРИМСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ПЕРІОД НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ ЯК ОДИН З ІНСТРУМЕНТІВ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

У статті розглянуто питання впливу російської політики на політичні процеси в Криму впродовж незалежності України. Досліджено термін «ідентичність» та основні механізми її конструювання. Зокрема, теоретичну частину підкріплено численними соціологічними дослідженнями, які доводять значний вплив Російської Федерації на конструювання кримської ідентичності. За результатами дослідження було встановлено, що РФ систематично та свідомо втручалася в політику на півострові та встановлювала там свої правила політичних рішень.

Також було доведено формування кримської ідентичності у мовній, культурній, суспільній та громадській сферах. Дослідження принципів конструювання кримської ідентичності є важливим елементом формування ефективної етнонаціональної політики в Україні, яка повинна орієнтуватися на власний досвід, потенційні загрози національній безпеці та територіальній цілісності. Даний процес виступив один з чинників анексії півострова та початку гібридної війни в Україні.

Ключові слова: ідентичність, конструювання ідентичності, АР Крим, гібридна війна, механізми конструювання ідентичностей, російська політика.

The article deals with the issues of the influence of Russian politics on political processes in Crimea during the independence of Ukraine. The term "identity" and the main mechanisms of its construction were investigated. In particular, the theoretical part is supported by numerous sociological studies, which prove the significant influence of the Russian Federation on the construction of the Crimean identity. According to the results of the study, it was established that the RF systematically and knowingly intervened in politics on the peninsula and established its own rules for political decisions there.

The Crimean identity in linguistic, cultural, social and public spheres has also been proven. The study of the principles of constructing the Crimean identity is an important element in the formation of an effective ethno-national policy in Ukraine, which should be guided by its own experience, potential threats to national security and territorial integrity. This process was one of the factors of the annexation of the peninsula and the beginning of the hybrid war in Ukraine.

Keywords: identity, identity construction, Crimea, hybrid war, mechanisms of constructing identities, Russian politics.

Постановка проблеми. Недалекоглядна і безсистемна політика української влади у безпековій, гуманітарній, інформаційній та етнонаціональній сфері призвела до того, що більш ефективна політика сусідньої Російської Федерації щодо ідеї «руського міра» закріпилася в масовій свідомості частини населення південних і східних регіонів. Саме її реалізація сприяла формування регіональної, проросійської так званої «кримської» чи «донецької» ідентичностей, що в 2014 році дозволило здійснити анексію в Криму та поширювати сепаратистські настрої на Сході України за підтримки частини місцевого населення, яка, як відомо, прагнула об'єднатися з «великою Росією». Дослідження принципів конструювання кримської ідентичності є важливим елементом формування ефективної етнонаціональної політики в Україні, яка повинна

орієнтуватися на власний досвід, потенційні загрози національній безпеці та територіальній цілісності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед дослідників сутність феномену ідентичності та механізмів її формування з позицій політичної науки, державного управління, соціології, економічної науки вивчали такі зарубіжні автори, як Б. Андерсон, У. Бек, П. Бергер, Р. Брюейкер, П. Бурд'є, С. Гантингтон, М. Гібернау, Е. Гіденс, Т. Карозерс, М. Кастельс, Ф. Фукуяма та ін.

Вивченням процесу формування політичної ідентичності, визначенням її особливостей в умовах глобалізації присвячено роботи таких вітчизняних авторів: В. Бебик, О. Галазюк, М. Головатий, І. Зварич, О. Зернецька, Н. Ковтун, А. Колодій, Н. Костенко, І. Кудря, І. Курас, Л. Нагорна, Ю. Павленко, Н. Пелагеша, І. Попова та інші.

Питаннями формування та конструювання кримської ідентичності займалися: О. Виноградова, Д. Ісхаков, О. Кривицька, А. Мальгин, Б. Петруньок.

Для дослідження даного питання ми сформуvalи конструктивну **мету**: дослідити російську політику конструювання кримської ідентичності як один з інструментів гібридної війни.

Для реалізації даної мети ми запропонували ряд **дослідницьких завдань**, а саме: вивчити основні аспекти та механізми конструювання ідентичностей і їх використання в Криму та проаналізувати особливості російської політики конструювання кримської ідентичності як один з інструментів гібридної війни.

Виклад основного матеріалу. Російська політика у напрямку України була повністю спрямована на знищення державності починаючи ще з 1991 року. Протягом цього періоду Російська Федерація свідомо розробляла та впроваджувала свої вектори у внутрішній політиці України, зокрема, на території східних та південних областей, що стало зрозуміло після анексії Кримського півострова та поширенню воєнних дій на територіях Донецької та Луганської областей.

Історично етнополітична ситуація в Україні орієнтувалася на регіональний розподіл ідентичностей. На підтвердження цього розглянемо результати соціологічного опитування Центру Разумкова, яке показує, що громадяни України в першу чергу пов'язують себе із місцем проживання, тобто з конкретним регіоном, що вказує на поширення локальних ідентичностей. Так, з «малою Батьківщиною» себе ідентифікують 45% опитаних, з Україною в цілому 32%, близько 7% – не визначилися з варіантом відповіді [Соціологічне дослідження..., 2007].

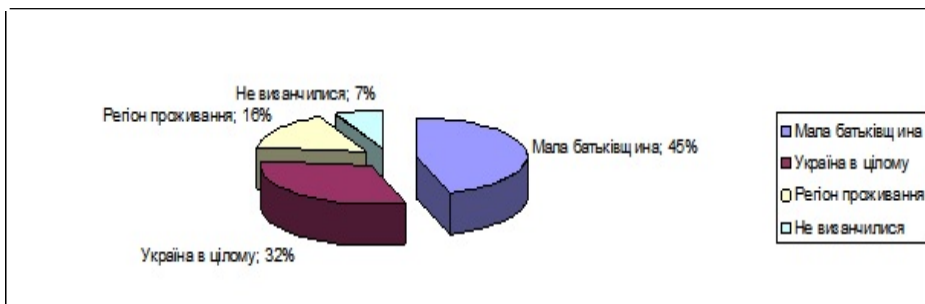

Рис. 1. Ідентифікація українців 2013-2014 рр.

Аналіз показує, що протягом усього існування незалежної України стосовно національних меншин не було сформовано та проведено чіткої політики з боку української влади. Проте ця проблема, зважаючи на поліетнічність України, була присутня постійно. За даними Всеукраїнського перепису населення на території України проживають представники понад 130 національностей та народностей і кожен із цих представників вважає той чи інший регіон держави своєю Батьківщиною, очевидно, що наше суспільство за своїм характером є мультикультурним зі складною структурою ідентифікацій, які не завжди мають спільні національні засади та інтереси.

Термін «ідентичність», зважаючи на велику різносторонність підходів, постійно трансформувалася та відображалася у численних теоріях. Однією з таких теорій є теорія соціальної ідентичності Г. Теджфела і Дж. Тернера, яка орієнтована на соціальне оточення та унікальність проявів людини. На нашу думку, саме ця теорія є однією з тих, яка є дотичною до досліджуваних процесів. Г. Теджфел. підкреслював, що в залежності від ситуації людина буде діяти як особистість, актуалізуючи особистісну ідентичність або як член соціальної групи, актуалізуючи соціальну ідентичність [Tajfel H., 1979: P. 7–24].

Ідентичність – це не тільки ідентифікація себе з тією чи іншою спільнотою людей, наприклад, нації, а й уява про неї, про її культуру, мову, історію і державність. Ідентичність не є сталою структурою і завжди знаходиться в процесі постійної реалізації. Тобто ідентичність постійно перебуває в процесі конструювання. Загалом, в історичній перспективі формування ідентичності можна поділити на незалежне та стратегічне.

Конструювання колективної ідентичності має два напрями: посилення існуючої і створення нової. В першому випадку, мова йде про створення умов, за яких ідентичність стає знову пріоритетною для суспільства. Прикладом може слугувати початок війни, яка орієнтована на національний принцип, тобто нагадує індивідам та групам про їхню культурну приналежність. В другому випадку, внаслідок суспільного

розвитку створюються нові умови, в яких можна створити певну ідентичність і нав'язати її іншим.

В політичному контексті, можна виділити два типи суб'єктів, які можуть конструювати колективну ідентичність: держава і політичні групи. Держава, в особі політичних інститутів, зацікавлена посилювати існуючу або конструювати нову колективну ідентичність, щоб збільшити власну легітимність і ефективність, що власне і проводила Російська Федерація на території Кримського півострова протягом усього періоду незалежності. Швидке виконання поставлених завдань перед суспільством значною мірою залежить від того, на скільки саме суспільство пов'язує себе з існуючими політичними інститутами, сприяє і реагує на заклики влади. В свою чергу, політичні групи посилюють або створюють нові колективні ідентичності в процесі боротьби за владу. Це дає їм можливість досягнути необхідної більшості в суспільстві для отримання перемоги. [Степико М. Т., 2011:с. 224-229]

Виходячи з вище викладеного, можна узагальнити, що існує три механізми, за допомогою яких конструюється ідентичність: формування нового знання, його поширення та створення умов для реалізації. Скупченням знання є дискурс. Нові знання, які можуть створюватись навмисно для формування нової групи, укладаються в дискурс і можуть бути почерпнуті з нього. Наступним кроком в конструюванні нової колективної ідентичності є поширення цього дискурсу, що потребує доступу до основних каналів комунікації в суспільстві. І нарешті, третій крок – це створення умов, в яких нове знання буде реалізовуватись, і перетвориться в ідентичність. Найчастіше для цього використовують конфлікт, як найбільш мобілізуючий фактор.

Говорячи про це політичною мовою, політична група, або держава для процесу конструювання ідентичності формують народу нове усвідомлення, роз'яснюючи його і організовуючи умови в яких це усвідомлення стане актуальним.

Українська ідентичність є визначальною засадою становлення демократичних основ життя суспільства та національної держави, якою відповідно до документів ООН і ЮНЕСКО є Україна (національна держава – це така держава, в якій титульний етнос становить 67% населення. Згідно опитування Центру імені О.Разумкова, здійсненого у квітні 2017 р., абсолютна більшість громадян України (92%) вважають себе етнічними українцями, 6% – етнічними росіянами, 1,5% – віднесли себе до інших етносів [Соціологічне дослідження..., 2007].

Проявами агресивного відторгнення української ідентичності на Донбасі та в Криму є заперечення значною частиною населення символів української держави, недовіра до органів влади та державних інститутів, проросійськість геополітичних орієнтацій, «радянськість» колективної пам'яті та суспільних цінностей, втрата віри в загальне майбутнє, віра в перспективу приєднання до «стабільного» та «заможного» «руського

мира» тощо. Незважаючи на велику кількість патріотів на Донбасі та в Криму, головною проблемою української держави на цих територіях залишатиметься несприйняття українського проекту через його європейський вектор.

На підтвердження тези про те, що Росія протягом усього періоду незалежності України проводила свою політику конструювання ідентичності в Криму є низка політичних подій. Історично протягом всього періоду незалежності України російська владна верхівка різними способами втручалася в політичні процеси на території Кримського півострова. До прикладу, ще в умовах «параду суверенітетів» союзних республік 1990 р. Комітет державної безпеки СРСР посприяв утворенню на території «проблемних» союзних республік автономних утворень. Керівництво УРСР, намагаючись налагодити компроміс у відносинах із РРФСР, погодилося на закріплення статусу автономної республіки для Криму, що відбулося шляхом референдуму. На підтвердження цього 19 листопада 1990 р. в Києві під час візиту голови Верховної Ради РРФСР Б. Єльцина було підписано договір про основи відносин між УРСР і РРФСР, який задекларував мету, що полягала у розвитку міждержавних відносин на основі принципів суверенної рівності, невтручання у внутрішні справи, відмови від застосування сили або економічних методів тиску, урегулювання спірних проблем погоджувальними засобами.

Найгострішою проблемою виявилось питання поділу Чорноморського флоту та статусу Криму і Севастополя. Ситуація ускладнювалася внаслідок приходу до влади в АРК керівництва на чолі з «президентом» Ю. Мешковим. Аналізуючи Конституцію Автономії 1992 р. можна зауважити, що вона наділила місцеву владу великими повноваженнями, поставивши під сумнів навіть конфедеративні зв'язки з Україною.

На підтвердження запропонованої тези, у квітні 1995 р. Державна дума РФ виступила ініціатором проведення референдуму щодо «самостійності» Криму. Зрештою, статус Автономної Республіки Крим було закріплено Конституцією України 28 червня 1996 р. Відтак виникли умови для фіксації цього факту в українсько-російських міждержавних документах. Нарешті, Договір про дружбу, партнерство і співробітництво між Україною і Російською Федерацією від 31 травня 1997 р. зафіксував міжнародно-правові зобов'язання сторін визнавати суверенітет і територіальну цілісність одна одної. Також було поділено радянський Чорноморський флот, а Севастополь до 2017 р. визначено основною базою дислокації його російської частини. Російська сторона розглядала залишення на території українського Криму своєї військової бази як гарантію від дрейфу України в бік НАТО [Гринів О., 1997: с. 219-220].

Відбулося, так зване, компромісне врегулювання конфлікту навколо Криму. Проте це не закінчило «хронічну кризу» в російсько-українських відносинах. Про це свідчить тривалий процес ратифікації

договору, котрий патріотично-комуністична опозиція в Державній думі Федеральних зборів РФ обумовлювала різними додатковими вимогами. Загострювалась проблема делімітації та демаркації українсько-російського кордону і спроб її розв'язання на користь Росії.

Наступний етап українсько-російського протистояння щодо Криму припав на період президентства В. Ющенка (2005–2010 рр.). У липні 2006 р. було зірвано проведення навчань військ України і НАТО «Сі-бриз» у Криму. Посилилася конфронтація в українсько-російських відносинах. Активісти молодіжних національно-патріотичних рухів блокували бази російських моряків. МЗС України звинуватив російський ЧФ у систематичному порушенні локаційних, екологічних та інших норм угод про перебування ЧФ у Криму.

Масштабна криза в українсько-російських відносинах мала місце і у серпні 2008 р., коли кораблі Чорноморського флоту брали активну участь у блокаді чорноморського узбережжя дружньої Україні Грузії. Причому бойове застосування підрозділів ЧФ під час російсько-грузинської війни здійснювалося без погодження з українською стороною, як це мало б бути згідно з домовленостями 1997 р.

Розпочнемо з етнополітичної ситуації в регіоні, яка весь час була досить складною. Головним тут, як згадувалося раніше, є російське питання, а також проблема повернення та облаштування осіб, незаконно депортованих за національною ознакою. Як відомо, четверта хвиля міграції розпочалася з 1975-го року й тривала до кінця 1980-х. Це була стихійна міграція у зв'язку з погіршенням життєвих умов у Центральній Росії. Експерти переконані, що люди, що мігрували цієї хвилі більшою мірою, ніж попередніх, стали найвиразнішими носіями антиукраїнських настроїв, вони мали найміцніші й найрозгалуженіші особисті зв'язки з Росією. Почуваючись її посланцями на півдні, вони, як правило, охоче рекрутувалися до всіляких антиукраїнських організацій і брали участь в операції «КримНаш». Антиукраїнські настрої були і є потужними й серед нащадків організованого довоєнного заселення Криму й повоєнної колонізації спустошеного півострова.

Загалом, населення Криму російського етнічного походження після 1991 року мало досить високий рівень російсько-радянської самосвідомості, але тісно пов'язаної з економічними чинниками, передусім, особистим добробутом (оскільки або самі ці росіяни, або їхні діди й батьки в різний час прибули до Криму, розраховуючи на життєві блага). Слід відзначити, що Південні регіони України є найбільш етнічно-строкатими. Крим, у свою чергу – це єдине місце в Україні, де етнічні українці знаходяться в меншості, а росіяни натомість в більшості.

На поданій нижче карті видно, що за переписом населення найбільша частка росіян проживала саме в Криму – 58,3%

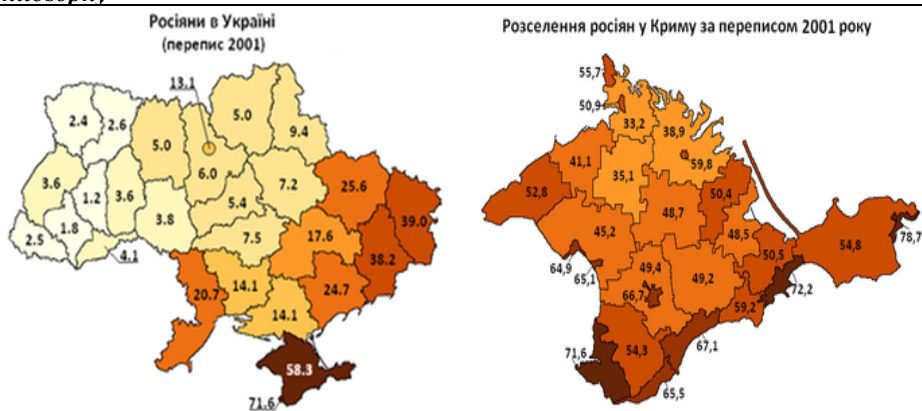

Рис. 2. Етнічний склад населення

З перепису видно, що частка етнічних росіян на острові досить велика. Крім того, етнічний склад є досить неоднорідним. Отже населення Криму можна поділити на три основні етнічні групи: росіяни – 58% , українці – 26%, кримські татари – 12%. Серед росіян були наявні кілька груп за часом заселення ними півострову. Причому ці групи помітно відрізнялись одна від одної за політичними переконаннями [Кількість та територіальне розміщення..., 2008].

Рис. 3. Дані перепису 2001 р.

Виходячи з цього, можна висунути тезу, що у культурному, громадському та мовному середовищі переважали проросійські цінності, які підтримувала більшість, що становили росіяни. Для спростування або підтвердження цієї тези пропонуємо розглянути дані соціологічних опитувань та експертних оцінок щодо мовної та культурної ситуації на півострові.

Прихильність населення Криму до українських європейських цінностей виявилася вкрай низькою. За результатами дослідження

проведеного Центром Разумкова за «вступ України до ЄС» в Криму проголосували «проти» – більшість населення. Таких громадян виявилося 54%, що свідчить, насамперед, про несприйняття політики України та про не підтримання її європейського майбутнього. Натомість велика частка населення виступила за «співпрацю України з Митним Союзом». Результати даного дослідження свідчать, що настрої, які панували на півострові були далекими до ціннісних орієнтацій українців та орієнтувалися на політику Російської федерації. Російська орієнтація, яка панувала в Криму, набувала від проголошення автономії нових обертів, і постійно активізовувалась серед місцевого населення [*Соціологічне дослідження..., 2007*].

Рис. 4. Опитування: «Як Ви вважаєте, чи треба Україні вступати до Європейського Союзу?»

Посиленню проросійської регіональної ідентичності в АР Крим сприяв також і недостатній рівень поширення української мови в інформаційному просторі Криму, в ЗМІ, у вищих та загальноосвітніх навчальних закладах АР Крим. Цьому сприяла діяльність філій російських ВНЗ в Криму, що здійснюють очне навчання. Такі заклади були представлені переважно у м. Севастополі. Там, зокрема, працювали Філія Московського державного університету імені М. Ломоносова, Інститут економіки і права (філія Московської академії праці та соціальних відносин), Кримська філія Новоросійської державної морської академії, Севастопольська філія Санкт-Петербурзького гуманітарного університету профспілок, Севастопольська філія Саратовського державного соціально-економічного університету.

Дослідження показують, що ступінь володіння російською мовою серед представників різних мовних груп є високою. Серед громадян, для яких рідною є російська, вільно володіють нею 96,6%; серед тих, для кого рідною є українська, – 87,5% володіють російською вільно; 9,5% – в обсязі достатньому для спілкування. Серед тих жителів Криму, для кого рідною є українська мова, вільно володіють нею 86,2%. Серед тих, хто вважає рідною мовою російську, понад половина (53,8%) або вільно володіють українською (22,2%), або розуміють її і можуть розмовляти (31,6%).

Абсолютно не володіють українською – 11,1%. Враховуючи результати можна стверджувати, що російська мова є засобом міжнаціонального спілкування на території АР Крим [Центр Разумкова].

Наглядними є результати іншого соціологічного дослідження, яке свідчить, що переважну більшість представників групи російськомовного населення становлять ті, хто орієнтований на входження Криму до складу Росії (88,1%), 39% – підтримали б також статус незалежної кримської держави. При цьому, 30,1% – підтримали б одночасно обидва ці варіанти, що можна оцінювати як свідчення того, що статус незалежної держави найчастіше сприймається ними як «проміжний етап» до приєднання до Росії.

Складною виявилася ситуація і в кримських школах, в яких українська мова не використовувалася, викладання «Історії України» було не належним. Якщо розглянути попередні роки, то у 2010-2014 рр. відбувався прихований процес деукраїнізації, позаяк поширення української мови не відбувалося, а підтримка російської мови посилювалася. [Гай-Нижник П., 2015: с. 319-320].

Можна відзначити настільки російська політика набула обертів уже починаючи з 2010 року. Українська несформована ідентичність поступово витісняється з півострова, у зв'язку з недієвою державною політикою України, якою вдало користується РФ і конструє вигідну для себе кримську ідентичність з орієнтацією на російські цінності.

Роки	Усього класів	Навчання здійснюється		% співвідношення	
		Укр.	Рос.	Укр.	Рос.
2010	8862	946	7497	10,7%	84,6%
2011	9173	938	7820	10,2%	85,3%
2012	8935	862	7677	9,6%	85,9%
2013	8957	829	7731	9,3%	86,3%

Рис. 5. Розподіл денних загальноосвітніх навчальних закладів за мовами навчання учнів

Так само, як російська мова домінує в мовному середовищі Криму, в суспільній свідомості кримчан превалує російська культурна традиція – до неї відносять себе понад половина (55,5%) жителів Криму. Ще 14,6% – вважають себе послідовниками радянської культурної традиції. Натомість, до кримськотатарської традиції відносять себе 8,3% кримчан, до української – 8,6%. За національною ознакою, до російської культурної традиції відносять себе переважна більшість (69,9%) росіян і відносна більшість (43,5%) українців. До української традиції віднесли себе дещо

більше п'ятої частини (21,6%) українців і по 4% росіян та кримських татар [Гай-Нижник П., 2016: с. 319-320с.].

Важливим є той факт, що уже майже через 20 років після прийняття незалежності у Криму так і не утвердилася українська культура. Відсоток є настільки низьким, що навіть не відповідає співвідношенню етнічних українців в Криму. Натомість, невпинно зростає приналежність до російської культурної традиції, яка оселилася у підсвідомості половини усього населення.

Можна зробити короткий висновок, що протягом всього періоду української незалежності, активно діє російська політика конструювання кримської ідентичності, і ми можемо прослідкувати її у найважливішому чиннику нації – культурній традиції.

І серед українців, і серед росіян досить значним є відсоток тих, хто асоціює себе з радянською культурною традицією – 16,5% і 15%, відповідно. Серед українців також порівняно значний відсоток (10,7%) тих, хто відносить себе до загальноєвропейської культурної традиції (серед росіян – 6%). Отже, на цей час в АР Крим домінує фактично російська культурна традиція, до якої відносять себе абсолютна більшість кримських росіян і більшість українців. Слід відзначити, що більшість кримчан (насамперед, росіян та українців) упевнені, що ця традиція переважатиме у Криму і в майбутньому [Гай-Нижник П., 2015: с. 319-320].

Рис. 6. Опитування в Криму 2008 рік: З якою культурною традицією ви себе ототожнюєте

Не змінилися політичні симпатії більшості кримчан і під час виборів до Верховної Ради України у жовтні 2012 р. Проросійські сили у Криму активно підтримували ідею приєднання України до Митного союзу з Росією, Казахстаном і Білорусією.

Як відомо одним з основних суб'єктів конструювання ідентичності є політичні партії. Спробуємо охарактеризувати настільки РФ здійснювала

конструювання кримської ідентичності через цей суб'єкт. В Автономній Республіці Крим на січень 1995 р. було зареєстровано 23 політичні партії, в тому числі 18 загальнокримських [Семена Н.]. Найпотужнішими політичними партіями автономії, що відображали суспільні настрої, активність елітних груп, стали зареєстровані наприкінці 1993 р.: Республіканська партія Криму (Партія Республіканського руху Криму, далі – РПК (РРК)) на чолі з Ю. Мешковим та її головний конкурент – очолювана Л. Грачем – Комуністична партія Криму (далі – КПК). Незважаючи на різні ідеологічні позиції, основний масив місцевих політичних партій між заявами щодо захисту інтересів Криму, об'єднувала їхня опозиційність щодо офіційного Києва, «антизахідна» риторика, негативне ставлення до розпаду СРСР й розриву відносин між Кримом і Росією. У своїх крайніх виявах проросійські радикали (Російська партія Криму, Народна партія Криму) сповідували ідеї політичного сепаратизму, «ненасильницького» повернення Криму до складу Росії. Агресивна риторика, популістські гасла, звернуті передусім до російськомовного населення, вже на початку 1990-х рр. призвели до того, що проросійські політичні партії, перехопивши від комуністів ініціативу у втіленні «Кримського проекту», на нетривалий час очолили суспільно-політичне життя регіону.

Найвищу активність по висуненню кандидатів у депутати Верховної Ради АРК в 1998 р. проявили Комуністична партія України і партія «Союз». Вони висунули відповідно 106 і 52 кандидати в депутати. Інші політичні партії були менш активні. Зокрема: Партія «Труда» висунула 24 кандидати; Всеукраїнське об'єднання «Громада» – 23; партія «Слов'янської єдності України» – 22; Аграрна партія України – 193. За національною ознакою серед кандидатів в депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим домінували росіяни – 555 кандидатів в депутати (55,5%), українців було 287 (28,7 %) і 84 кримських татар (8,4%) [Депутаты Верховного Совета Крыма..., 2013].

Тріумф проросійських сил на президентських виборах спрогнозував і результати виборів до Верховної Ради Республіки Крим, які відбулися у березні 1994 р. Так під час виборів абсолютна більшість ЗМІ Криму, у тому числі друкований орган місцевого парламенту «Крымские известия», були спрямовані на «просування» проросійських, українофобських настроїв, що, через створення несприятливої суспільної атмосфери, утруднювало участь у виборах проукраїнських політичних сил. Передусім, це стосувалося УГКК, зволікання у державній реєстрації якого не дало йому можливості взяти участь у боротьбі за депутатські мандати. Цькування зазнала й СПРК, лідер якої С. Куніцин був звинувачений у «зраді», підтримці «жовто-блакитних» і «прорухівських» настроїв, чого виявилось достатньо для нейтралізації його як небажаного конкурента [Яковлев К., 2015].

Результати голосування, які відбулися 27 березня 1994 р., у пропорційній частині принесли впевнену перемогу блоку «Росія», який отримав 66,8% голосів виборців, КПК – 11,6%, Партія економічного відродження Криму – 7,1% [*Регионы Украины...*, 2009: с. 51-52].

В період Незалежності України сформувалося 4 основних політичних сили з російською ідеологією, які активізувалися на території Кримського півострова:

- Партія «Киевская Русь»
- Партія «Русский блок»
- Партія «Русско-Украинский союз» (РУСЬ)
- Партія «Союз»

До прикладу, партія «Руський Блок» у своїй програмі виступала за:

- громадянський мир, взаєморозуміння між усіма мешканцями України, народами і, насамперед, між двома її найбільшими державоутворюючими народами – українським і російським;
- відмову від націоналістичної ідеології в державному будівництві;
- надання державного статусу російській мові нарівні з українською;
- підтримку канонічного православ'я;
- активну інтеграцію України з Росією і Білоруссю і входження на цій основі в європейські структури;

– законодавчо й фінансово підкріплену реалізацію прав молоді на навчання, роботу, створення сім'ї; працездатного населення – на роботу і гідну зарплату; ветеранів, пенсіонерів та інвалідів – на забезпечене життя.

Ще одним важливим чинником є громадянська ідентичність, яка формується за посередництвом суспільних агентів, одним із найбільш значущих з яких є громадські організації. Саме вони утворюють соціальну мережу узгодження інтересів між індивідами та владними інститутами, розвивають спільну мотивацію та комунікативне середовище для суспільного розвитку на основі політичного самовизначення індивідів і спільноти в цілому. Понад те, громадські організації мають потужний потенціал акумулювання людського ресурсу, генерування основних напрямів громадянської участі, формування ціннісних маркерів особистості та способів її діяльної репрезентації у соціальному полі. Ці фактори спричинюють значну увагу та прагнення до підконтрольності громадських організацій з боку різноманітних політичних сил.

Інформаційно-пропагандистська кампанія, розгорнута проросійськими силами Криму за підтримки суспільно-політичних та партійних організацій Росії, складалась з дезінформації, фальсифікації та спотворення фактів з метою формування негативного іміджу України на міжнародній арені та зриву заходів щодо підвищення вишколу українських військовиків [*Семена Н.*].

Серед найбільших громадських організацій АР Крим – Асоціація учителів російського мови та літератури України, Всеукраїнська громадська наукова організація «Українська Академія русистики», Всеукраїнська громадська організація «Національно-культурний творчий союз російських журналістів та літераторів», Всеукраїнська громадська організація «Російський народний Союз», Всеукраїнська громадська організація «Російський рад України», Громадська організація «Російська громада України», Всеукраїнський союз громадських організацій «Об'єднання організацій співвітчизників «Російське товариство» тощо [*Список кримських політичних партій...*].

Серед російських «помірних» організацій найбільш відомою є організація МОЛОДЬЕ за «Російське Єдинство» – колишній РМЦК, яка з 1997 р. здійснює активну роботу на півострові, позиціонує себе як єдиний рух, що підтримує молодь Криму, зокрема, виховує російський та кримський патріотизм, захищає та розвиває російську культуру. Станом на 2010 р. рух об'єднував 2000 осіб.

Висновки. У ході дослідження було реалізовано поставлену на початку мету, а саме: досліджено російську політику конструювання кримської ідентичності в період незалежності України. Результати показали, що протягом усього досліджуваного періоду Російська Федерація свідомо та заплановано займалася конструюванням регіональної ідентичності на півострові, що стало одним з ефективних механізмів реалізації сценарію щодо анексії АР Крим. Це стало одним з вагомих чинників до початку гібридної війни.

Механізми конструювання ідентичності, які використовувала Російська Федерація, реалізовувались зокрема у культурному, мовному, громадському та молодіжному напрямках. Наприклад, наглядними є результати соціологічного дослідження, яке свідчить, що переважну більшість представників групи російськомовного населення становлять ті, хто орієнтований на входження Криму до складу Росії (88,1%), з них 39% – підтримали б також статус незалежної кримської держави.

У результаті проведеного дослідження також було встановлено, що під гаслами збереження соціально-культурних традицій, починаючи з 1993 р., на півострові Крим громадсько-політичними організаціями та партіями проросійського спрямування здійснювалась цілеспрямована інформаційна політика щодо формування антиукраїнської світоглядної позиції в громадському середовищі.

Отже, варто узагальнити, що малоефективна та безсистемна політика української влади на Кримському півострові сформувала можливість Російській Федерації без проблем втручатися у суспільні справи та політичний дискурс автономної республіки. Протягом усього періоду незалежності її вплив був настільки вагомим, що у 2014 році призвів до анексії та став одним із чинників початку гібридної війни в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

- Гай-Нижник, 2015* – Гай-Нижник П. Реінтеграція Криму та послаблення кримської регіональної ідентичності в контексті реалізації державної політик національної безпеки України / Гай-Нижник П. П., Батрименко О. В., Чупрій Л. В. // Гілея. – 2015. – ВІП. 103(№12). – 340с.
- Гай-Нижник, 2016* – Гай-Нижник П. Російська окупація і деокупація України: історія, сучасні загрози та виклики сьогодення: Матеріали всеукраїнської наукової-практичної конференції/Упор. П. Гай-Нижник. – К.: «МП Леся», 2016. – 352.
- Гринів, 1997* – Гринів О. Україна і Росія: партнерство чи протистояння? – Львів: Інститут народознавства НАН України. –1997. – 348 с.
- Депутаты, 2013* – Депутаты Верховного Совета Крыма первого созыва (22 марта 1991 г. – 10 мая 1994 г.) [Электронный ресурс] // Крым политический. – 2013. – 1 марта. – Режим доступа: <http://politika-crimea.ru/state-sovet-kryma/deputat/15-deputaty>
- Кількість та територіальне, 2008* – Кількість та територіальне розміщення населення України (За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р.) / За ред.. О. Г. Осауленко. – К.:Держкомстат України, 2008. – 218с.
- Козловець, 2009* – Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: Монографія. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 558 с.
- Особливості, 2008* – Особливості соціально-культурної і громадянської ідентичності домінуючих в АР Крим національно-етнічних груп // Національна безпека і оборона. – 2008. – №10.
- Політичні механізми, 2014* – Політичні механізми формування громадянської ідентичності в сучасному українському суспільстві / Колективна монографія. – К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2014.
- Семена* – Семена Н. Реальний резонанс умовного землетрясіння [Електронний ресурс] / Н. Семена – Режим доступу : http://gazeta.zn.ua/ARCHIVE/realnyy_rezonans_uslovnogo_zemletryaseniya.htm
- Соціологічне дослідження..., 2007* – Соціологічне дослідження Центру ім. О. Разумкова «Ідентичність громадян України: стан і зміни». – 2007. – Травень – червень.
- Список крымских политических...* – Список крымських політичних партій, діяючих в 1993–1997 гг. [Электронный ресурс] // Крым политический. – Режим доступа: <http://politika-crimea.ru/parties/krymskie>
- Степико, 2011* – Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування : монографія / М. Т. Степико. – К. : НІСД, 2011. – 336 с.
- Центр Разумкова* – Центр Разумкова [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://old.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=279
- Tajfel, 1979* – Tajfel H. The social identity of intergroup behaviour / H. Tajfel, J. Turner // S. Worshel & W.G. Austin (eds.). Psychology of Intergroup Relations. – Chicago, 1979. – P. 7-24.

REFERENCES

- Hay-Nyzhnyk, 2015* – Hay-Nyzhnyk P. Reintehratsiya Krymu ta poslablennya krymskoyi rehionalnoyi identychnosti v konteksti realizatsiyi derzhavnoyi polityk natsionalnoyi bezpeky Ukrainy / Hay-Nyzhnyk P. P., Batrymenko O. V., Chupriy L. V. // Hileya. – 2015. – VPP.103(№12). – 340s.
- Hay-Nyzhnyk, 2016* – Hay-Nyzhnyk P. Rosiyska okupatsiya i deokupatsiya Ukrainy: istoriya, suchasni zahrozy ta vyklyky sohodennya: Materialy vseukrayinskoyi naukovoyi-praktychnoyi konferentsiyi/Upor. P. Hay-Nyzhnyk. – K.: «MP Lesya», 2016. – 352.
- Hryniv, 1997* – Hryniv O. Ukrayina i Rosiya: partnerstvo chy protystoyannya? – Lviv: Instytut narodoznavstva NAN Ukrainy. –1997. – 348 s.
- Deputaty Verkhovnoho..., 2013* – Deputyaty Verkhovnoho Soveta Kryma pervoho sozyva (22 marta 1991 h. – 10 maya 1994 h.) [Elektronnyy resurs] // Krym polytychesky. – 2013. – 1 marta. – Rezhym dostupa: <http://politika-crimea.ru/state-sovet-kryma/deputat/15-deputaty>
- Kilkist ta terytorialne, 2008* – Kilkist ta terytorialne rozmishchennya naselennya Ukrainy (Za danymy Vseukrayinskoho perepysu naselennya 2001 r.) / Za red.. O. H. Osaulenko. – K.:Derzhkomstat Ukrainy, 2008. – 218s.

Philosophy

- Kozlovets, 2009* – Kozlovets M. A. Fenomen natsionalnoyi identychnosti: vyklyky hlobalizatsiyi: Monohrafiya. – Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 2009. – 558 s.
- Osoblyvosti..., 2014* – Osoblyvosti sotsialno-kulturnoyi i hromadyanskoyi identychnosti dominuyuchykh V AR Krym natsionalno-etnichnykh hrup // Natsionalna bezpeka i oborona. – 2008. – №10.
- Politychni mekhanizmy, 2014* – Politychni mekhanizmy formuvannya hromadianskoi identychnosti v suchasnomu ukrainskomu suspilstvi / Kolektyvna monohrafiia. – K.: IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, 2014.
- Semena – Semena N.* Realnyi rezonans uslovnoho zemletriasenya [Elektronnyi resurs] / N. Semena – Rezhym dostupu : [http :/ /gazeta.zn.ua/ARCHIVE/realnyy_rezonans_uslovnogo_zemletryaseniya.htm](http://gazeta.zn.ua/ARCHIVE/realnyy_rezonans_uslovnogo_zemletryaseniya.htm)
- Sotsiolohichne doslidzhennia, 2007* – Sotsiolohichne doslidzhennia Tsentru im. O. Razumkova «Identychnist hromadian Ukrainy: stan i zminy». – 2007. – Traven – cherven.
- Spysok krymskykh polytycheskykh* – Spysok krymskykh polytycheskykh partyi, deistvovavshykh v 1993–1997 hh. [Elektronnyi resurs] // Krym polytycheskyi. – Rezhym dostupa: <http://politika-crimea.ru/parties/krymskie>
- Stepyko, 2011* – Stepyko M. T. Ukrainska identychnist: fenomen i zasady formuvannya : monohrafiia / M. T. Stepyko. – K. : NISD, 2011. – 336 s.
- Tsentr Razumkova – Tsentr Razumkova* [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu : http://old.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=279

UDK 165:001.6:334:72

Sergey Porev

ON EPISTEMOLOGY AND PRACTICAL REASON OF UNIVERSITY- ENTREPRENEURSHIP RESEARCH AND DEVELOPMENT COOPERATION

Статтю присвячено дослідженню епістемологічних засад і практичних аспектів співпраці дослідників університетів із малими інноваційними фірмами з питань впровадження, технологічного та комерційного освоєння результатів досліджень і розробок.

Показано, що у випадку передачі між суб'єктами знань, що розглядаються як justified true belief, має місце епістемологічний розрив, оскільки justified belief людини, незважаючи на інтерсуб'єктивне походження, має унікальний контекст особистої свідомості. При цьому, у процесі намагання передачі суб'єктом знань, justified belief не передається повністю на матеріальні носії голосу, тексту тощо, оскільки може мати значний обсяг як явних, так і частково прихованих зв'язків. На наш погляд, при цьому утворюється певний епістемологічний розрив між знанням у свідомості суб'єкта-автора із його матеріальним відображенням поза свідомістю. Цей розрив у комунікаціях доповнюється тим, що у суб'єкта, що сприймає голос або текст автора, justified belief безпосередньо не сприймається, а утворюється у власному контексті. У дослідженнях практик цей розрив часто ігнорується. Однак, на наш погляд, його врахування є суттєвим для передачі результатів досліджень і розробок, особливо між спільнотами, що мають різний досвід і зміст діяльності.

У статті відзначено, що технічне, технологічне і практичне «знання-як» децю відрізняється в аспектах justified belief від пропозиційного наукового «знання-що», а також має серед своїх вимірів не лише істинність, а й корисність. Слід також враховувати, що знання-як часто створюється дослідниками в університеті як незавершене, оскільки потребує доопрацювання у конкретному контексті. У разі передачі знання-як виникає епістемологічний розрив децю іншого характеру, який потребує уточнення у подальших дослідженнях.

Розглянуто три підходи щодо співпраці дослідницьких груп університету і малих фірм. Серед них традиційна передача результатів досліджень і розробок, створення фірм на основі дослідницьких груп. Особливу увагу приділено третьому підходу, при якому дослідники університету працюють на фірмі у процесі впровадження, технологічного і комерційного освоєння і доповнення власних знань для створення товарів та послуг. Показано, що

використання праці дослідників на фірмах певною мірою позбавляє інноваційний процес епістемологічних розривів, однак може мати ускладнення через недостатній досвід і компетентність дослідників у підприємницькій діяльності. Останнє значною мірою стосується підходу, за яким дослідницькі групи університетів перетворюються на інноваційні фірми.

Ключові слова: університет, дослідницька група, мала фірма, співробітництво, знання, трансфер, епістемологічний розрив, інноваційний.

The article is devoted to the study of epistemological foundations and practical aspects of the cooperation of university researchers with small innovative firms on the issues of implementation, technological and commercial mastering of research and development results.

It is shown that in the case of transfer between subjects of knowledge that are considered as justified true belief, there is an epistemological gap, since the justified human belief, despite the intersubjective origin, has a unique context of personal consciousness. At the same time, in the process of trying to transfer the subject of knowledge, justified belief is not transmitted entirely to the material carriers of voice, text, etc., since it can have a significant amount of both explicit and partially hidden links. In our opinion, this creates a certain epistemological gap between knowledge in the mind of the subject-author and his material reflection beyond consciousness. This gap in communications is complemented by the fact that a subject who perceives a voice or an author's text does not directly perceive justification, but is formed in his own context. In the study of practice this gap is often ignored. However, in our opinion, its consideration is essential for the transfer of research and development results, especially between communities with different backgrounds and activities.

The article notes that the technical, technological and practical «knowledge-how» is somewhat different in the aspects of justified belief from the propositional scientific "knowledge-that", and also in its measurements not only truth, but also usefulness. It should also be borne in mind that knowledge-as is created by researchers at the university as incomplete, because it needs to be finalized in a concrete context. In the case of the transfer of knowledge-how there is an epistemological gap of a slightly different nature, which needs clarification in further research..

Three approaches are considered for cooperation between research groups of the university and small firms. Among them, the traditional transfer of research and development results, the creation of firms based on research groups. Particular attention is paid to the third approach, in which university researchers work in the company in the process of implementation, technological and commercial development and complement their own knowledge for the creation of goods and services. It is shown that the use of researchers' work in firms to some extent deprives the epistemological gaps of innovation process, but may have complications due to insufficient experience and competence of researchers in entrepreneurial activity. The latter largely concerns the approach by which research groups of universities turn into innovative firms.

Keywords: university, research group, small firm, cooperation, knowledge, transfer, epistemological gap, innovative.

Introduction. In modern socio-economic systems of countries, their innovative orientation, the focus on the creation, industrial development and implementation of research and development (R&D) results in the creation of new products and services are important. However, the transfer of knowledge and technology remains a complex element in the innovation process, even for developed countries. In Ukraine, where there is a lack of proper provision and stimulation of the development of an innovation system, cooperation between academic institutions and entrepreneurship continues to be the subject of a search for more effective methods and tools for policy and management.

The development of countries in recent decades has traditionally been considered by the professional community on the basis of the concepts of innovative systems, such as those aimed at the creation and implementation of

new products and services. Relatively new is the approach based on the concepts of business ecosystems [Stam, 2016], in which the main aspect is the growth of small firms, including indirect methods and incentives. Universities are generally considered to be important components of these ecosystems [Guerrero, 2016].

Measures to support the formation of entrepreneurial ecosystems and competitive firms with the involvement of universities and the study of these problems are given considerable attention by the governmental organizations of the leading countries. The European Commission's Entrepreneurship 2020 Action Plan [EC, 2013] provides to support business start-ups by universities, and the creation of entrepreneurial ecosystems involving universities.

In Ukraine, state policy focuses on the development of small business, but the activity of state universities in cooperation with innovative entrepreneurship, in particular in the field of R&D and knowledge and technology transfer, is practically not stimulated. Our research shows [Porev, 2018a] that neither national legislation nor conceptual documents do not include tasks for cooperation between state universities and small businesses and do not stimulate such activities.

In our opinion, the organizational, legal and economic issues that «lie on the surface» of the cooperation practice between universities, research institutions and innovation entrepreneurship, far from exhausting the issues. With the development of concepts and approaches to the formation of the information society and knowledge communities, the problems of methodological and epistemological, and cognitive nature are increasingly revealed. Thus, the problem of technology transfer in the aspect of the transfer of knowledge and information requires the study and consideration of cognitive capabilities and human constraints, features of intellectual communications.

In modern socio-economic practice and research of specialists, approaches are considered for the transfer of applied knowledge from the field of research universities and research institutions to entrepreneurial structures. The approach taken by the research teams to generate R&D within the university and transfer them to industry and business in order to create and sell goods and services is considered to be traditional, and this approach is consistent with the concepts of innovative systems. The second approach involves the creation of small firms by university employees and students who have received competitive applied scientific results and can start their own business on this basis. In practice, there are combinations of the first and second approaches in which the activities of research groups of the university and small enterprises have different degrees of cooperation.

In our study, it is advisable to consider a well-known approach to practice in Ukraine [Porev, 2018b], when members of the research team of the University simultaneously work in small firms and provide the development and commercialization of their own applied R&D results. We note that the latter case should be different from the second approach, which, as a rule, especially in

developed economic systems [Etzkowitz, 2003], involves the replacement of the main subjects of their own scientific activities with entrepreneurship.

In our opinion, these approaches to the cooperation of university research groups and entrepreneurial structures require research not only in terms of economics and management of social practices, but also from the point of view of epistemology and methodology, since the transfer of scientific, technical and practical knowledge and information between different actors, having different competences, is not a trivial task in the concepts of knowledge, information and communications.

In particular, we can say a priori that epistemological gap must arise in the transfer of propositional knowledge between subjects, since one of the dimensions of knowledge is the belief [Ichikawa, 2017], which is strictly individual and depends on the personal context of consciousness. Therefore, in our view, it is advisable to consider approaches to cooperation between research groups and entrepreneurial structures, both from the standpoint of practice and from epistemology and methodology of activity.

Literature review. Limited consideration of the problems of cooperation between universities with small business can be confirmed by the provisions of the Cabinet of Ministers of Ukraine «Strategy for the Development of Small and Medium Enterprises in Ukraine until 2020» [KMU, 2017]. As noted in the materials of the Strategy, the weak link between entrepreneurship and science subjects is one of the main obstacles to the effective transfer of technologies. Its authors state that the so-called «academic entrepreneurship», considered as a way of transferring knowledge and technology from the field of science and higher education into the entrepreneurship sector, can promote innovation and competitiveness of small and medium-sized enterprises. It is noted that the level of academic entrepreneurship is not high, partly due to inefficient support infrastructure.

In most cases, the scheme of the University's and its innovative structures activities was and is typical for the post-Soviet version of the innovative approach [Porev, 2018b], which is also reflected in Ukrainian legislation [Porev, 2018a]. In this case, the university is interested only in the successful implementation of innovation projects and the receipt of funds from industry and entrepreneurship. The University is present in the entrepreneurial ecosystem, but, according to the division of labor, does not implement targeted measures for its development, with the exception of some promotion of the launch of small innovative firms. It can be said that the delineation of the activities of research groups of the University, performing R&D and transferring their results to industrial development, the introduction and creation of new products and services on this basis, is a certain approach that will be considered the first in our consideration.

In the concept of H. Etzkowitz [Etzkowitz, 2003] considered the next step in the transition process from innovation to innovation-entrepreneurial as a transformation of research groups into quasi-firms, and then into small

innovative firms. If the university and its research groups are merely a source of innovative products and new firms and do not support a further companies growth, this innovative business scheme remains within the approach which D. Siegel and M. Wright, [Siegel, 2015] consider as traditional. However, in our opinion, the formation of companies on the basis of research groups is a special phenomenon, which we consider as a second approach to the transformation of scientific knowledge into innovative products.

Despite of successful examples, there is now a vast array of empirical evidence that university entrepreneurs «are often unwilling and unsuited to growing and upscaling» their businesses [Brown, 2016]. According to R. Brown: «Research shows that there is a fundamental divergence between the innovative requirements of most Scottish businesses and the types of research being conducted at Scottish research intensive universities. ... What this reveals is a strong disconnect between research produced in universities and the innovation needs of local entrepreneurial actors».

As noted by B. Rao and B. Mulloth [Rao, 2016], traditionally, critics have argued that too big a commercial orientation threatens the university as an independent knowledge maker. However, most empirical studies show that entrepreneurial activity at universities is associated with high productivity of research and development, and it strengthens, not destroys education and research.

In our previous study [Porev, 2018b], a situation was analyzed in which, in close collaboration between the research group of the university and the firm, a form of relatively stable parallel execution of R&D and their results implementation at the firms can be created with the direct participation of university employees. Examples of such cooperation are given. It is noted that the university may not have a direct financial benefit from the work of its researchers at the firm under individual contracts. However, from the point of view of the firm's activities, the remuneration of the researchers of the university and the socio-economic system as a whole, such a scheme of activities can be quite useful. And from the point of view of organization of work and epistemology of knowledge transfer, this situation is a separate approach that will be considered in the epistemological dimension in our study.

Our starting positions for epistemological analysis will be the work of the world professional community, on which the subject is the propositional knowledge, which is considered as a «justified true belief» [Ichikawa, 2017], in a form, more than standard one, focused on gaining by «justified belief» of a reasonable degree of excellence based on research, namely: S knows that p iff p is true; S believes that p; S's belief that p was produced by a reliable cognitive process.

However, in our opinion, the essential aspect of considering the transfer of knowledge between actors is also the type to which they belong, referring to the typology presented by Aristotle in «The Nicomachean Ethics» [Aristotle]. In our view, the scientific propositional «knowledge-that» *episteme* and

«knowledge-how» *techné* and *phronesis* have somewhat different cognitive aspects of the formation of justified beliefs, as evidenced by professional publications [Fantl, 2017; Ichikawa, 2017].

The purpose of the article is to study the approaches of cooperation of university research groups with small firms in the transfer and implementation of R&D outcomes from the point of view of practice, epistemology and methodology, and analysis of the aspects of the epistemological gaps occurrence as a result of the knowledge transfer between actors, and the possibilities to overcome them.

Basic material. Before turning to the analysis of approaches to transfer knowledge in the process of cooperation of universities research groups to small business, we will draw attention to certain general epistemological aspects of knowledge transfer.

We note the important epistemological aspect of the cognitive emergence of knowledge as «justified true belief» [Ichikawa, 2017] in the mind of the subject. The constituent «belief» of its own origin arises as a special representation, for example, of a proved fact. It is subjective, even if it arises through the perception of the intersubjective experience of society, conditioned by the whole practice of humanity and does not contain empirical evidence obtained by the subject itself.

There are degrees of belief [Schwitzgebel, 2015], because we are more convinced that «in the long run», in our opinion, takes place or is confirmed, rather than that which only came in the field of our attention, is random or derived from questionable sources of data and information. However, the information and data that come to us, for one subject can create knowledge, then as for the other is only data.

It is obvious that among scientists of one research group who get knowledge in joint activity, the same results for some will be «very» convincing, for others «to a certain extent» are convincing, and for someone – questionable. Similar beliefs can arise as a consequence of both individual cognition and communication of subjects. But there is every reason to say that the belief of a certain subject, directly or indirectly, through the material carriers – text, voice, etc. – is not transmitted identically to another subject, but arises in the process of the individual knowledge formation.

Belief is justified, and this justification as a confirmation, justification, and proof arises both from the perception of external and internal consciousness of data and information as well as of knowledge as the highest cognitive essence by the measurements «justified» and «belief». We note that the property of being true is both data and information and knowledge, and in this dimension they may not have a fundamental demarcation. The constituent knowledge of «justification» is also subjective in its presence in the mind. However, it serves as the main carrier of the content of knowledge, which can be transmitted beyond the consciousness of the subject. At the same time, in sufficiently complex contexts, the formation of justification can only be transmitted

incompletely, since it is limited in the ability to disclose the entire context of consciousness.

Thus, we can say that the transfer of knowledge as a justifiable true belief between subjects contains an epistemological gaps of justified belief. And even if the scientists who jointly carry out the research, the knowledge they have acquired is not identical, then one can't hope that the full transfer of knowledge to the subjects of another (innovative entrepreneurial activity) is possible. The more an innovative process contains acts of transferring sufficiently complex knowledge between actors, the more it has epistemological gaps.

However, if, according to the concept of H. Etzkowitz, to focus on the direct entrepreneurial activity of university scientists as carriers of the relevant knowledge, there is a reason for lack of their entrepreneurial competencies, practical business experience, and various connections. It is easy to assume that the researcher who carried out educational and methodological and successful scientific activities at the university did not have enough time and information and communication opportunities in order to simultaneously acquire entrepreneurial experience. From this, starting the innovative entrepreneurial structures at the university, we will have to maneuver between the epistemological gaps of communications and the lack of entrepreneurial competencies of academics becoming entrepreneurs.

What is the process of revision in parallel with the research groups of universities and the use of R&D results in micro-and small enterprises (MSE)? Today, we can talk about three main approaches to R&D, the results of which are intended to use MSE.

The first one is carried out in accordance with the traditional concept of the functioning of innovation systems [Lundvall, 2002] and consists on the R&D results transfer to MSE on a contractual basis. In doing so, the roles of the parties to the agreement are delineated: the research group in the person of the university is the executor of R&D, and the firm is the customer. From the point of view of methodology and management, in this case R & D fully corresponds to the traditional innovation chain.

Government support according to such approach in many countries is entirely aimed at stimulating the performance of universities research groups on the principle of «excellence in research for innovation» [Chang, 2016]. However, it should be noted that in Ukraine, at the level of legislation, public policy and management, such stimulation is absent or fragmentary, and only some universities singly support R&D that are useful for entrepreneurship.

When documentation, represented the R&D results of the university research groups, is transferring to the small firms, it should be taken into account that these results for researchers and customers are in different systems of goals and values. The cognitive results gained at the university mainly are considered from the standpoint of cognitive value as knowledge of the world, which will be used in further research and in the educational process. In the latter case, they need a methodical reconstruction to bring students some simplification and

systematization of terminology, the establishment and coverage of relationships and interdependencies with other available theories. Knowledge and information at the university are valuable as being «maximally true» for this state of research and empirically adequately represent descriptions and explanations of things and processes in the world in theories, concepts and models.

Knowledge of the university scientist, just like his theories, concepts or models, represents certain things and processes, as well as opportunities to create new technologies, goods and services on this basis. They differ from knowledge that must be created in the mind of an employee of the firm. In order to be conscious, the knowledge of an academic scientist must (as in the same way as it is for the needs of the educational process) be processed, reconstructed and mastered from the standpoint of its recipient.

When documentation, represented the R&D results of the university research groups, is transferring to the small firms, it should be taken into account that these results for researchers and customers are in different systems of goals and values. Information about the R&D results, received by the company's employees from the university, creates somewhat different knowledge, because this information falls into other contexts of consciousness, and is considered from the standpoint of goals and values that motivate the creation and effective implementation of goods and services.

Thus, in addition to the fact that the creation of the latest industrial technologies, goods and services is quite complex creative activity, the transfer of knowledge of the scientist in the form of information for the formation of similar knowledge in the mind of the employee of the firm is a process that has reason to lose some part of a useful item.

One should, however, draw attention to the important epistemological aspect of the essence of the creation and transfer of knowledge. Knowledge-how to create artifacts, how to act, is significantly different from knowledge-that, because their essential norm is not so truth as utility, reliability, and compliance with the actual expected and planned is considered in relation to artificial things and processes. Knowledge-that is theoretical and abstract, knowledge-how is immediately immersed in practice, in its broad context of reality. In the process of creating knowledge-how the activities can begin as the «doing without believing» [Brownstein, 2016], and belief is not the matter of theoretical justification, but a way of trials and errors. Let's pay attention to the fact that knowledge-how at the university is incomplete in principle, because it is on the firm in the specific production, technological and practical conditions, it can acquire fullness.

The following, in our opinion, gives reason to believe that in the transfer of knowledge-that knowledge-how we can speak of somewhat different character epistemological gaps that require additional clarification. To explain, let's repeat the following.

1. For the scientific knowledge that reflects «things as they are,» the component of «belief» can't be transmitted between the various subjects by

means of material carriers: it comes from the author to the document in the form of not «justified belief», but information about belief. And the subject who perceives it, beliefs must arise on the basis of information about «the belief of another» in the context of knowledge and information in his mind.

2. For technical, technological and practical knowledge, the gap is also that the creation of this knowledge at the university separately from the particular process of their use loses some of the context of the latter. University scientists come from general ideas about the things and processes that are being created and form technical knowledge as abstract, even if they use data about the conditions of future use in a particular firm. This gap is overcome only if knowledge-how creation occurs directly in the context of their specific use.

The second approach studied by H. Etzkowitz [Etzkowitz, 2003], and by many foreign and some Ukrainian authors [Porev, 2018b]. It is that university research group performs R&D and at a certain stage it launches an enterprise that continues the market development of its own scientific and technological results. That is a significant difference between the first and the second approaches is the fact that there are no two different groups of people – the university scientists and the company employees – which perform different components of the innovation process, but there is one and the same group of scientists transformed into entrepreneurs. In this case, the complex stage of the transfer of R & D results is actually replaced by a change in the forms of activity of the researchers, which are the main carriers of knowledge. The conception involves the formation of quasi-firms [Etzkowitz, 2003] within the university, his close cooperation with the newly created firm. One of the peculiarities of the implementation of the approach is that in the case of a successful activity, the last university scientists are practically completely moving from educational-scientific to innovative entrepreneurial activity.

In this approach, the transfer of R&D outcomes from the scientist to the entrepreneur is replaced by the transformation of the activity itself, the change of goals and values. For the person educational, methodological and research activities are replaced by industrial and commercial, but this person has the necessary knowledge and competence to continue and R&D. It can be said that for a short period of time, the entrepreneur retains the relevance of his knowledge acquired by his own research, and he creates on this basis their production and commercial reconstruction. Such a scheme of development for some time is deprived of an epistemological gap «knowledge-information-knowledge», which always takes place in intellectual communications between actors. The latter use in communications material media of information that is sufficiently limited to represent knowledge that is strictly individual and takes place in a concrete context of consciousness. However, if the entrepreneur is less and less focused on his own research, the relevance of the results he once gained is lost.

Despite the fact that when creating firms based on research groups of universities, the whole chain of knowledge from the explanations of the

processes of nature and society to the descriptions of technologies and regulations, the sale of goods and services appears in the minds of the same subjects, the general problem of obtaining socially useful results is not overcome completely. Epistemological gaps in the knowledge and information that must disappear in the implementation of various stages by the same performers, are replaced by the incompleteness of the intellectual coverage of the multidimensional subject of activity due to the limited cognitive capabilities of a person. In other words, according to the approach, the division of intellectual work between researchers and entrepreneurs is replaced by the unity of knowledge (as justified belief) of entrepreneurs-researchers, which has both positive and negative effects for an integral innovation process.

It should be noted that the effectiveness and stability of cooperation between universities research groups of and MSE depends on the factors in ensuring the attractiveness of both scientists and entrepreneurs in the socioeconomic system. Thus, the work of a researcher at a university or a scientific institution leads to the accumulation of knowledge and the formation of socially useful results depends significantly on whether this activity satisfies not only cognitive, but also other socio-economic needs of the individual.

From these perspectives, the stable cooperation of scientists and entrepreneurs in the first approach depends to a certain extent on both the provision of academic activities at the university and on the profitability and prestige of entrepreneurial activity. In our view, the second approach, justified by H.Etzkowitz [Etzkowitz, 2003], is mainly based on the examples of the leading universities of the USA and used the fact that scientific and technological entrepreneurship in the corresponding socio-economic system is more attractive than the activity of a scientist in university.

The approach of transforming of the university research groups into small firms can be effective if it is economically and socially feasible for researchers not only to create a competitive science and technology product, but also to start their own entrepreneurial activity outside the university on this basis. At the same time, the scientist should have sufficient grounds to actually end his active scientific research, which had been required long years of study, considerable intellectual efforts, had competitive results, had brought about satisfaction of needs and desires, and was an important part of the harmonious existence of this person in the world.

Let us pay attention to the fact that neither the first nor the second approach does not solve enough the issue of profitable cooperation between science and entrepreneurship in an unbalanced socio-economic system, an example of which Ukraine is demonstrating today [KMU, 2017; Porev, 2018b]. The first approach to such a system does not exhaust the possibility of cooperation, as the unstable and inefficient innovation business of the country does not place sufficient R & D orders on the market and the research structures do not have the proper material support for the mass creation of competitive scientific and technological results. Prolonged action of these factors leads to

negative feedback and to the degradation of productive components of scientific potential, as has long been happening in Ukraine. The first approach in such a socioeconomic system gives positive but rather limited results.

The second approach in a deformed socio-economic system can have positive examples of creating effective innovative enterprises. However, studies argue [Brown, 2017], that even in the developed countries considered to be developed, it is difficult to achieve the rapid growth of small firms launched by universities research groups. Studies show that there are reasons to believe that in the «in transition» countries, the second approach provides only some positive examples that do not solve the problems of overall economic growth, and in the case of Ukraine, scientific and technological development is hampered by imperfect policies and management of R&D [Porev, 2018a; 2018b].

A compromise solution for unbalanced socioeconomic systems can be the third approach of science and small business cooperation, according to which a part of researchers of universities and research institutions works on small firms together with entrepreneurs and other employees responsible for industrial development and market implementation of technologies, high-tech goods and services. Examples of such cooperation in Ukraine are considered in the economic aspects of our studies [Porev, 2018b].

The main motivations for direct involvement of researchers in MSE are both the needs of firms in adapting the results of R&D to specific use, as well as the economic factors of limited salaries of scientists at universities and research institutions. At the same time, the important point is that neither work at universities nor firms provides adequate payment separately, which is typical of unbalanced economic systems, in particular in Ukraine.

However, the epistemological, methodological and pragmatic motivation of researchers' activities at firms is also contributing to the actualization of the approach. For those possessing the knowledge gained in R&D, it is natural to promote the adaptation and expansion of this knowledge for the implementation of technologies, regulations of social practices, the creation and sale of goods and services. Moreover, there are branches of scientific and technological development, such as the creation of a software product, where the competitive R&D result is as close as possible to market realization.

So, the essential aspects of the third approach to cooperation between university scientists and MSE employees, in addition to the creation of new technologies, goods and services, are as follows:

1. The firm solves the problem of the transfer of knowledge and information, technologies and experimental development created at the university, in that the researchers of the institution participate in their production development and commercial implementation. This provides an opportunity to overcome the epistemological gap in the transfer of knowledge as a subjective entity that is in the mind of the author in a particular context and, in our opinion, is characterized by intersubjective justifications, but individual belief.

2. University researchers receive additional earnings, but still work in a specialty in the institution, receive new applied knowledge about the implementation of their own developments, possibly - some experience in starting an entrepreneurial activity.

3. The university may not receive part of the potential income from the work of its researchers and from the use of intellectual property, but, in difficult social and economic conditions, retains its employees, expands cooperation with entrepreneurship, participates in the formation of an entrepreneurial ecosystem.

4. All actors of cooperation together create a useful economic result, promote business development, and also participate in the creation of new socially useful applied knowledge.

In our view, only the third approach in the case of maximum integration of the creation of scientific, technical, technological and practical knowledge in a particular process of their use overcomes epistemological gaps that are related to the nature of knowledge as a subjective belief and the inability to accurately predict all the peculiarities of the context of application.

Ideas to overcome the gap between the knowledge created by the universities research groups and research institutions as a result of R&D and the knowledge that reflects the implementation of these results, their rehabilitation for a specific context of use, has always been in the practice of knowledge transfer. An example of this is the publication of the concept of production of knowledge «Mode 2» [Nowotny, 2003], proclaimed in 1994 and revised in 2003, and an essential component of conducting research in the context of their use and attracting a wide range of stakeholders to R&D. However, in the publications on the principles of this concept, the epistemological issues concerning the analysis of the creation of knowledge as a justified true belief and from the point of transferring the justified belief between subjects was not considered practically. Therefore, the introduction of «Mode 2» did not find an epistemological justification in terms of overcoming the epistemological gap in attracting scholars to the practical development of their own knowledge, which is considered in our studies.

Conclusion. Our study shows that in the case of the transfer of knowledge as a justifiable true belief between subjects there is an epistemological gap, since the justified belief of a person is individual and, despite the intersubjective origin in society, is formed in an individual consciousness that has a unique context. Therefore, the preservation of knowledge completeness when they are created and used can be achieved if both research and commercial development provide for the maximum participation of the creator and the carrier of knowledge. In particular, the university scientists should start their own entrepreneurship or direct participation in the production and commercial development of knowledge in firms. However, successful university scientists who carry R&D results may lack entrepreneurial competencies, practical business experience, and diverse relationships.

The maximum possible involvement in the knowledge commercial development of those who create them contributes to the avoidance of epistemological gaps that must arise in inter-entity communications. At the same time mastering, commercialization and practical reconstruction of knowledge, their addition to entrepreneurial and other practical experience requires close cooperation of researchers with competent and experienced entrepreneurs.

The study examines three approaches to cooperation of research groups of the University with entrepreneurial structures, discusses the advantages and disadvantages of approaches from the point of view of epistemology, methodology and practice of innovation entrepreneurship. The potential prospect of wide introduction and stimulation of the third approach, which involves close cooperation of researchers and entrepreneurs, in particular parallel activities of the research group of the university and a small innovative firm, is shown.

Further research may requires the development of domestic practical experience, which is not yet systematized, as well as thorough research on the problem of unity and differentiation of knowledge and information, cognitive abilities of the person and features of intellectual communications.

REFERENCES

- Aristotle – Aristotle. (2009). *The Nicomachean Ethics*. (D. Ross, Trans.; L. Brown, Revised). New York : Oxford University Press Inc. – XLIII+277p.
- Brown, 2016 – Brown, R. (2016). Mission Impossible? The Role of Universities in Peripheral Regional Innovative Systems. *Industry and Innovation. Special Issue on 'Innovation Policy: Can It Make a Difference?'*. – 32 p.
- Brown, 2017 – Brown, R. & Mason, C. (2017). Looking inside the spiky bits: a critical review and conceptualisation of entrepreneurial ecosystems. *Small Business Economics*, 49, 11-30.
- Brownstein, 2016 – Brownstein, M. & Michaelson, E. (2016). Doing without believing: Intellectualism, knowledge-how, and belief-attribution. *Synthese*, 193 (9), 2815-2836.
- Chang, 2016 – Chang, H. (2016). *Peer review of the Ukrainian research and innovation system* (Horizon 2020 Policy Support Facility). Luxembourg: Publications Office of the EU.
- EC, 2013 – European Commission (2013). *Entrepreneurship 2020 Action Plan- Reigniting the entrepreneurial spirit in Europe*. Retrieved from <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2012:0795:FIN:EN:PDF>.
- Etzkowitz, 2003 – Etzkowitz, H. (2003). Research groups as 'quasi-firms': the invention of the entrepreneurial university. *Research Policy*, 32, 109–121.
- Fantl, 2017 – Fantl, J. (2017). Knowledge How. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2017 Edition), Edward N. Zalta (ed.), Retrieved from <https://plato.stanford.edu/archives/fall2017/entries/knowledge-how/>.
- Floridi, 2012 – Floridi, L. (2012). Semantic information and the network theory of account. *Synthese*, 184(3), 431-454.
- Guerrero, 2016 – Guerrero, M., Urbano, D., Fayolle, A., Klofsten, M., & Mian, S. (2016). Entrepreneurial universities: emerging models in the new social and economic landscape. *Small Business Economics*, 47(3), 551-563.
- Ichikawa, 2017 – Ichikawa, J.J. & Steup, M. The Analysis of Knowledge, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2017 Edition), Edward N. Zalta (ed.), Retrieved from <https://plato.stanford.edu/archives/spr2017/entries/knowledge-analysis/>.
- Lundvall, 2002 – Lundvall, B.-Å., Johnson, B. Andersen, E.S. & Dalum, B. (2002). National systems of production, innovation and competence building. *Research Policy*, 31(2), 213-231.
- KMU, 2017 – Stratehiya rozvytku maloho i seredn'oho pidpryyemnytstva v Ukraini na period do 2020 roku, skhvalena rozporiadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24 travnya 2017, № 504-p. [Strategy for the development of small and medium-sized entrepreneurship in Ukraine

- for the period up to 2020, approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine from May 24, 2017, № 504-p]. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/504-2017-%D1%80>
- Mingers, 2014 – Mingers, J. & Standing, C. (2014). What is information such that there can be information systems? Kent Business School Working Papers, Working paper No. 302. University of Kent, Canterbury.
- Nowotny, 2003 – Nowotny, H., Scott, P. & Gibbons, M. (2003). Introduction: 'Mode 2' Revisited: the New Production of Knowledge. *Minerva*, 41(3), 179-194.
- Porev, 2018a – Porev, S. M. (2018). What Ukrainian legislation proposed to management for research quality? *Science & science of science. №1(99)*. – P. 30–42.
- Porev, 2018b – Porev, S. M. (2018). Kontsepsiya pidpryyemnyts'kykh ekosystem i realiyi ukrayins'kykh universytetiv. [Concept of entrepreneurial ecosystems and reality of Ukrainian universities] *Zbirnyk naukovykh prats' ChDTU, Seriya «Ekonomiczni nauky»*, 48, 45-52.
- Rao, 2016 – Rao, B. & Mulloth, B. (2016). The role of universities in encouraging growth of technology-based new ventures. *Int. Journ. of Innov. and Technology Manag.*, 14(4). – 22p.
- Schwitzgebel, 2015 – Schwitzgebel, E. (2015). Belief. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2015 Edition), Edward N. Zalta (ed.), Retrieved from <https://plato.stanford.edu/archives/sum2015/entries/belief/>.
- Siegel, 2015 – Siegel, D. S., & Wright, M. (2015). Academic Entrepreneurship: Time for a Rethink? *British Journal of Management*, 26, 582-595.
- Stam, 2016 – Stam, E. & Spigel, B. (2016). Entrepreneurial Ecosystems. USE Discussion paper series no: 16-13. UU USE Tjalling C. Koopmans Research Institute.

УДК 53.081.6/7]:113-025.18

Олександр Потапенко, Валерій Хомич

КОНСТАНТА ГАРМОНІЗАЦІЇ ВСЕСВІТУ: ЧИСЛО 13308

У статті, опираючись на Піфагорійське твердження щодо світобудови на основі чисел, авторами зроблена одна із перших спроб синтезу знаків, символів різних філософсько-релігійних, наукових систем (філологія, нумерологія, гематрія, символіка, математика, квантова фізика та ін.). Автори у лютому 2018 року відкрили одне із чисел гармонізації Всесвіту, Теорії всього – 13308.

Сенсаційність відкриття авторів полягає в тому, що число 13308 було знайдено на матриці квадрату чисел (найдавніший і найтаємничіший квадрат сакральної математики!) і яке «намалювало» на ній два священні знаки-символи (тау-хрест, анкх). Ці древні символи означали життя, посвячення, приховані знання, ключ до сакральних знань. Друга форма числа 13308 «намалювала» ... двері. Тому, на думку авторів, досліджуване число 13308 виступає символом цілісності, єдності і взаємозв'язку Всесвіту та центральною константою його гармонізації – цебто ключем до дверей потаємних знань.

У статті обґрунтовано факт приналежності числа 13308 до дванадцяти найголовніших наукових констант фізики та математики – π , e , Φ , сталої Планка – h , планківської маси, довжини та часу, магнітної сталої, інваріантів мас електрона, протона, нейтрона.

Вищевикладене означає, що кілька тисячоліть тому древні єгиптяни, греки закодували ... наукові константи, які фізики відкрили лише у XX–XXI століттях!!!

Ключові слова: число 13308, тау-хрест, анкх, Всесвіт, математичні константи, сакральні символи, фрактальні числа.

In the article, based on the Pythagorean statement on the universe on the basis of numbers, the authors made one of the first attempts at the synthesis of symbols, symbols of various philosophical and religious, scientific systems (philology, numerology, hemature, symbols, mathematics, quantum physics, etc.).

Philosophy

The authors in February 2018 discovered one of the numbers of harmonization of the universe, the Theory of the whole – 13308.

The sensational discovery of the authors lies in the fact that the number 13308 was found on the square matrix of numbers (the oldest and most mysterious square of sacred mathematics!) And which «painted» on it two sacred symbols (tau-cross, ankh). These ancient symbols meant life, consecration, hidden knowledge, the key to sacred knowledge. The second form of the number 13308 «painted» ... the door. Therefore, according to the authors, the explored number 13308 acts as a symbol of the integrity, unity and interconnection of the universe and the central constant of its harmonization – that is, the key to the doors of the hidden knowledge.

The article substantiates the fact that the number of 13308 belongs to the twelve main scientific constants of physics and mathematics – π , e , F , constant Planck – h , plane mass, length and time, magnetic constant, invariant masses of electrons, proton, neutrons.

The foregoing means that several millennia ago ancient Egyptians, Greeks coded ... scientific constants, which physicists discovered only in the XX – XXI centuries!!!

Keywords: number 13308, tau-cross, ankh, the universe, mathematical constants, sacred symbols, fractal numbers.

Актуальність статті полягає в тому, що наука ХХІ століття обрала як магістральний шлях синтезований, синергетичний, холістичний, ноосферний, міждисциплінарний підходи.

Дана стаття якраз і обстоює зазначені принципи, напрями та методи. На жаль, в Україні практично відсутні праці подібного спрямування. Можна відзначити роботи проф. Юрія Канигіна, Василя Кушереця, Олега Базалука, Олександра Потапенка.

Зокрема, ще у 2000 р. вийшла книга О. Потапенка «Таємниці Духоматерії» [Потапенко, 2009], пізніше – «Гематричний катехізис Нового Заповіту» [Потапенко, 2011], у яких вперше показано і доведено взаємозв'язок грецької абетки, символів Кабали, Святого Письма із фізичними та математичними константами π , e , F , матрицею квадратів чисел, кодом молекули ДНК. Причому ось уже понад 4 роки десятки зарубіжних інтернет-магазинів та копаній продають без відома та згоди проф. О. Потапенка його чотири книги.

Мета статті – показати, базуючись на методології синтезу, синергії, що математичні параметри гармонії Всесвіту універсальні для різних філософсько-релігійних, символічних, фізико-математичних систем.

Всесвіт – цілісний та єдиний, константи макросвіту механіки Ньютона та мікросвіту квантової, механіки – тотожні, взаємопов'язані.

У сакральній математиці числа, квадрати чисел трактувалися ще у сивій давнині як архетипи Творіння, засоби його гармонізації. Гармонія, на думку Платона – це «основа космосу та людини». Платон вбачав у числах «активну еманацию першоединого». Філолай називав число «первинною моделлю творення світу», «органом судження Творця світу» [Ключников, 1996: с. 45].

Відомий і піфагорійський принцип «Усе є число».

У «Катехизисі» [Катехизис, 1991: с. 40] сказано аналогічне: «Хто вірить у Бога, той сверджується, що Дух не з'являється у кінці довготривалого розвитку, але стоїть на його початку, що Дух – така сила,

яка все пронизує, усе підтримує, усе визначає і впорядковує згідно із **мірою, числом та вагою**» (Прем. 11: 20).

Згідно із канонами сакральної математики «число є **живою сутністю**, яка має священне ім'я – духовно-енергетичну вібраційну характеристику... Число слід трактувати не лише з кількісної а й з внутрішньої, якісної позиції. У такому разі число стає, з одного боку – кількісною мірою речей, а з точки зору якості виступає як символ подільності духу» [Ключников, 1996: с. 26]. Езотерики, нумерологи вважають нині, що добуток чисел «відображає вищі принципи, закони та рівні буття... Якісне множення передбачає еволюційний процес «збільшення блага» у геометричній прогресії, що обов'язково пов'язане з утонченням енергій та сил...

Усі види озарінь, містичних екстазів та одкровенень... можуть бути інтерпретовані як множення якісних чисел...Іншим прикладом сакрального множення...є процес космічної творчості під час якого Творець створює нові світи та істоти...» [Ключников, 1996: с. 119].

Ми припускаємо, що центральною константою гармонізації процесів Всесвіту виступає число 13308.

Саме це число (13308) утворює на матриці квадрату чисел першу форму хреста (1) – тау-хрест, анкх, які були символами життя, посвячення, поєднання двох світів, прихованих знань, **ключа**, який відкриває двері до сакральних знань.

1)	<table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="border-right: 1px solid black; padding: 0 5px;">7</td> <td style="padding: 0 5px;">8</td> <td style="padding: 0 5px;">9</td> </tr> <tr> <td style="border-right: 1px solid black; padding: 0 5px;">4</td> <td style="padding: 0 5px;">5</td> <td style="padding: 0 5px;">6</td> </tr> <tr> <td style="border-right: 1px solid black; padding: 0 5px;">1</td> <td style="padding: 0 5px;">2</td> <td style="padding: 0 5px;">3</td> </tr> </table>	7	8	9	4	5	6	1	2	3	9654 + 3654 = 13308 (тау-хрест, ключ)
7	8	9									
4	5	6									
1	2	3									
2)	<table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="border-right: 1px solid black; padding: 0 5px;">7</td> <td style="padding: 0 5px;">8</td> <td style="padding: 0 5px;">9</td> </tr> <tr> <td style="border-right: 1px solid black; padding: 0 5px;">4</td> <td style="padding: 0 5px;">5</td> <td style="padding: 0 5px;">6</td> </tr> <tr> <td style="border-right: 1px solid black; padding: 0 5px;">1</td> <td style="padding: 0 5px;">2</td> <td style="padding: 0 5px;">3</td> </tr> </table>	7	8	9	4	5	6	1	2	3	6987 + 6321 = 13308 (двері)
7	8	9									
4	5	6									
1	2	3									

Анкх, ключ, хрест – це інструменти, що давали змогу піднятися до вищих світів, інших рівнів реальності.

Ми також з'ясували, що $13308 = \pi \Phi^3 \times 10^3$ (з точністю до стомільярдних)!

На обґрунтованість нашого твердження вказує і той факт, що число 13308, входить до формул, що поєднують три найголовніші константи чотиривимірного матеріального світу (π , e , Φ) та добутку чисел атомної одиниці маси, інваріантів мас електрона, протона, нейтрона, які є складовими усіх ядер хімічних елементів.

Друга формула поєднує добуток (π , e , Φ) та добуток чисел сталої Планка, планківської маси, довжини та часу.

У Вікіпедії [Вікіпедія, стала Планка] сказано, що «Стала Планка – елементарний квант дії, фундаментальна фізична величина, яка відображає квантову природу Всесвіту. Загальний момент імпульсу фізичної системи може змінюватися лише кратно величині сталої Планка. Як наслідок у квантовій механіці фізичні величини виражаються через сталу Планка. Вона позначається латинською літерою **h**. Вона має розмірність енергії, помноженій на час. Значення $h = 6,6261.8 \cdot 10^{-34}$ Дж · с.

В іншому матеріалі з інтернету [Вчені створили нову теорію часу] сказано: «Постійна Планка визначає межу між макросвітом, де діють закони механіки Ньютона, та мікросвітом, де діють закони квантової механіки.. Енергія, яка переноситься одним квантом, дорівнює $E = h\nu$, де ν – частота випромінення, а **h** – елементарний квант дії, що репрезентує константу Планка...

Постійна Планка фігурує у всіх рівняннях і формулах квантової механіки. Вона, зокрема, визначає масштаби, починаючи з яких діє принцип невизначеності Гейзенберга. Грубо кажучи, постійна Планка вказує на нижню межу просторових величин, після якої не можна не брати до уваги квантові ефекти.

У Вікіпедії пояснено значення й інших фізичних констант, пов'язаних із довжиною, масою і часом Планка [Вікіпедія].

Довжинна Планка, або планківська довжина – фізична стала з розмірністю довжини, скомпонована із фундаментальних сталих – гравітаційної G , квантової сталої Планка h й швидкості світла – c , $1,616252(81) \cdot 10^{-33}$ см...

Згідно із узагальненим принципом невизначеності **довжина Планка є теоретичною межею для мінімальної довжини, яку можна спостерігати**. Тобто, згідно з цими моделями вимірювання довжини, меншої за довжину Планка, навіть теоретично неможливі і не мають фізичного сенсу, тому що на масштабах цієї довжини структуру простору визначають квантові ефекти. Завдяки ним неможливо відрізнити дві точки простору, які рознесені на відстань, меншу за довжину Планка.

Планківська площа, що дорівнює квадрату планківської довжини, відіграє роль в **ентропії чорних дір**.

У теорії струн планківська довжина за порядком величини збігається з розмірами самих струн, коливання яких дають форму елементарним часткам, а менші довжини не застосовуються.

У подвійно-спеціальній теорії відносності планківська довжина постулюється як незалежна від спостерігача разом зі швидкістю світла.

Відкриття законів фізики, що діють на планківських масштабах, зокрема на масштабах планківської довжини, – жаданий результат Теорії всього.

Планківський час – одиниця часу в планківській системі одиниць, величина, що має розмірність часу та, які й інші планківські величини, складена із добутку фундаментальних констант у відповідних

ступенях. Фізичний зміст цієї величини – час, за який частка, рухаючись із швидкістю світла, подолає планківську довжину. За визначенням – $5,39121(40) \times 10^{-44}$ с, де є зведена стала Планка, гравітаційна стала, швидкість світла у вакуумі.

Планківський час – це єдина комбінація степенів гравітаційної сталої, швидкості світла та квантової сталої Планка, яка має розмірність часу.

Планківська маса, або маса Планка у фізиці – це одиниця маси у природній системі одиниць, також відомої як система одиниць Планка. Вона задається як унікальна комбінація степенів фундаментальних величин – гравітаційної сталої (G), швидкості світла (C), $\hbar$ – зведеної сталої Планка.

За своїм фізичним змістом, планківська маса – це така маса, для якої комптонівська довжина хвилі дорівнює її радіусу Шварцшильда. Фізики, що займаються теорією елементарних часток та космологією, часто використовують **зведену планківську масу** – $4,341 \times 10^{-9}$ кг.

За визначенням планківська маса = $2,17651 \cdot 10^{-8}$ кг.

Тобто число 13308 є вузловою, голографічною, сполучною точкою трьох констант матерії (π , e, Φ) та квантового світу. Інакше кажучи, 13308 – це фокус, портал, межа між Макросвітом, де діють закони механіки Ньютона, та Мікросвітом, де діють закони квантової механіки.

$$\frac{13308}{10590} = \frac{10^3 \pi \Phi^3}{10^3 \pi \Phi^3 - 10^3 e} = \frac{13308}{13308-2718} =$$

$$= [6, 62618 (\hbar) \times 2,17644 (\text{планківська маса}) \times$$

$1,616252 (\text{планківська довжина}) \times 5,3912 (\text{планківський час})] 10^2$ (з точністю до десятитисячних),

$$\text{де } 10590 = \frac{10^4 \Phi^3}{4}$$

Тобто тисячократне число $\pi \Phi^3$ поділене на одну четверту $10^4 \Phi^3$, або різницю $10^3 \pi \Phi^3$ та $10^3 e$ дорівнює добутку сталої Планка ($\hbar$) та планківської маси, довжини та часу!!

Отже, число 13308 – це єдине число, що акумулює три головні константи макросвіту, де діють закони механіки Ньютона (π , e, Φ) та чотири константи квантового світу. Оскільки планківські величини акумулюють у собі (є добутком) гравітаційну сталу, швидкість світла, розмірність енергії, комптонівську довжину хвилі і радіус Шварцшильда, теорію струн, то наше число 13308 є воістину Синтезуючою ланкою Теорії всього!

Хочемо звернути увагу на **фрактальність** чисел h , планківської маси, довжини, часу. Тобто ми не брали до уваги степені цих планківських величин.

Як відомо, планківська довжина – це довжина струни (теорія струн) – 10^{-33} см. Планківський час – це час, який потрібен світлу, щоб подолати довжину струни. Ось що пише один із авторів теорії струн Брайян Грін: «Тканина простору на планківському масштабі схожа на решітку чи сітку, у якій «простір» між лініями сітки перебуває поза межами фізичної реальності... Концепція «бути ще менше» втрачає сенс, як тільки ви досягаєте розміру **найменшої** складової космосу» [Брайян Грін, 2009: с. 356]. Ми процитували вченого, щоб закцентувати ще раз увагу на числі 13308, яке поєднує в собі добутки констант фізичного та квантового світів (фрактальних чисел).

Гравітон – це **вібруюча струна**.

Б. Грін вказує: «У відповідності до теорії струн є лише **один** фундаментальний інгредієнт – струна і все багатство різновидів частинок просто відображає **різні типи коливань струни**» [Брайян Грін, 2009: с. 356].. Ми з'ясували дивні збіги: довжина – 10^{-33} см, а 33 – це складова 13308, планківська маса – $2,176 \times 10^{-8}$ кг, а 8 – це складовий елемент знову-таки нашого числа. Планківський час – $5,3912 \times 10^{-44}$ с, але ж $44 = 33 + 33:3$

Тобто ступені піднесення цих констант аналогічні складовим 13308!!!

Ще одне. Зверніть увагу на число 10590.

По-перше, $10590 = \frac{10^4 \Phi^3}{4}$

а по-друге, 1,059 – наукова константа – «мала секунда», яка пронизує усю **музичну гаму** і надає їй стрункості та гармонії.

Архітектор О. Пилецький з'ясував: будівничі православних храмів поклали в основу стародавньої міри довжини – сажень – саме модуль 1,059. Ось чому у храмах така краса і мелодика.

А тепер згадайте, струна вібрує (у теорії струн). 1,059 – це інваріант золотого перетину, гармонії музики у тривимірному світі.

Отже, числові параметри **вібрації струни квантового світу когерентні із гармоніками фізичного світу**. Їх пов'язує саме 13308!

$$3) \frac{13308}{10590} = \frac{10^3 \pi \Phi^3}{10^3 \pi \Phi^3 - 10^3 e} = 1,256657 \dots \approx$$

$\approx 1,2566370$ (магнітна константа) (з точністю до сотисячних)

Але ж $1,256637 = (6,6261 \times 2,1764 \times 1,6162 \times 5,3912) \cdot 10^2$

Тобто фрактальне число магнітної константи, збільшене у сто разів, приблизно дорівнює добутку фрактальних чисел сталої Планка, планківської маси, довжини та часу!

І водночас магнітна константа (її фрактальне число) «народжується» із співвідношення π , e , Φ та «малої секунди» $(1,059) \times 10^4$, яка пов'язана із коливанням струн та є інваріантом золотого перетину!!

А, отже, і фрактальне число магнітної константи «народжується» із співвідношення π , e , Φ та підпорядковане числу Гармонії – $\Phi (1,618...)$!!

4) $\frac{13308}{\pi} = \frac{\pi \Phi^3 10^3}{\pi} = 4236,07 \dots = [1,66056 \text{ (атомна одиниця маси)}]$

$\times 9,1095$ (інваріант маси електрона) $\times 1,67264$ (інваріант маси протона) $\times 1,6749$ (інваріант маси нейтрона) $\times 10^2$ (з точністю до десятитисячних).

Тобто добуток фрактальних чисел атомної одиниці маси електрона, протона, нейтрона, збільшений у 100 разів, дорівнює $\Phi^3 10^3$.

А це означає, що добуток атомних мас складових елементів перебуває у відношенні золотого перетину (гармонії) з числом π і 13308.

Тобто π , e , Φ , їх співвідношення з атомними масами прямо залежать від «золотої» «Божественної» пропорції – 1,618...

Висновок. На стародавньому квадраті чисел (першого десятку) на його матриці знайдено число 13308, яке утворено із чисел, що «малюють» на ній сакральні символи (тау-хрест, анкх), що символізували приховані, священні знання.

Знайдене нами число – це $10^3 \pi \Phi^3$ (число гармонії тривимірного простору), яке фокусує у собі дев'ять найважливіших констант – атомну одиницю маси, інваріанти мас електрона, протона, нейтрона, магнітної константи, а також сталої Планка, планківської маси, довжини та часу.

Автори відкрили формулу для фрактальних чисел названих дев'яти констант. На нашу думку, запропоновані формули можуть стати елементами «страшної кари» фізиків – формули «Теорії всього», тому що стала Планка фігурує у всіх рівняннях і формулах квантової механіки.

Ще один висновок полягає в тому, що числові параметри фрактальних чисел квантового світу (теорії струн) – стала Планка (h), планківська маса, довжина та час – «народжуються» відповідно до чисел π , Φ , e і, зокрема, числа Гармонії, золотого перетину ($\Phi - 1,618...$)

Дозволимо собі висловити метафізичну гіпотезу. Одержані результати дають підстави висловити припущення, що кілька тисяч років тому на матриці квадрату чисел у формі сакральних знаків (тау-хрест, анкх) було закодовано 12 найважливіших констант фізики та математики, частина із яких була відкрита лише у XIX – XX століттях. Хрест, анкх трактувався як «естафета» багатьох поколінь і як таємний **шифр**, у якому закодовані священні знання. Ще у 2000 р. О. Потапенко опублікував у своїй книзі «Таємниці Духоматерії» (К.ф, 2000) дешифрування імені Гермеса Трисмегіста – бога знань, письма, філософії. За кодоключем автора, гематричне число грецького варіанту склало

$$E(445) + P(170) + M(440) + H(309) + \Sigma(254) = 1618$$

Тобто, ще 3-5 тис. років тому єгипетські жерці знали число $\Phi = 1,618$ та π , якими пронизана Велика Піраміда. Її архітектором вважають саме Тота Гермеса!

Хочемо звернути увагу на ще один «збіг» числа Φ і віднайденого нами **13308**.

$$\text{Зіставте: } \Phi = \frac{1,618033...}{13308}, \quad 8033 - \text{це дзеркальне число } 3308$$

А дзеркальність властива хімії, фізиці.

$$h = 6, \overbrace{62618} = (3, 3) \times 2 + \overbrace{0,02618}$$

Між складовими елементами трьох чисел простежується дивовижна схожість!

А тепер поглянемо на сталу Больцмана – 1, 380662 Дж/К, або інваріант маси мюона – $1,883 \cdot 10^{-28}$ кг, або відношення маси протона до маси електрона – 1836, 15.

Всюди домінують цифри (числа) 1, 3, 6, 8, 0.

Автори вважають, що зробили справжнє відкриття і число 13308 чекає експертної оцінки фахівців.

Наше дослідження підтверджує антропний принцип. Фізики проаналізували десятки головних констант і з подивом з'ясували, що вони так точно Кимось «підлаштовані», що зумовили можливість виникнення вуглецевої форми життя.

Висунуто багато гіпотез про творця, Всесвіт як гігантський комп'ютер та ін. Наші обрахунки підтверджують антропний принцип, взаємозв'язок двох світів (матеріального та духовного).

Наше дослідження підтверджує ідею Всеєдності та цілісності світу, необхідності вивчення символів, сакральних книг (і релігійних), артефактів, у яких, безперечно, закодовані знання або попередніх розвинених цивілізацій Землі, або інопланетних. Численні артефакти, віднайдені на різних континентах, підтверджують їх існування.

Хочемо звернути увагу на те, що в нашому числі 13308 поєднуються різні числа, знаки, символи, на перший погляд, абсолютно різні, несумісні та віддалені в часі (тау-хрест, анкх, квадрат чисел, математичні, фізичні константи тощо). Проте магістральний шлях Науки – це глибокий Синтез, Синергія різних світоглядних систем, напрямів, галузей знань.

ЛІТЕРАТУРА

- Брайян Грін, 2009 – Брайян Грін. Ткань космоса. Пространство, время текстура реальности. Пер. с англ. – М., 2009. – С.356
- Канигін, Каширець, 2010 – Канигін Ю. М., Каширець В. Г. Біблія та наука: в минулому, сьогоденні та майбутньому / Ю. М. Канигін, В. Г. Каширець. – К. : Арий, 2010. – 352 с.
- Катехізіс, 1991 – Катехізіс. – К. : Видання української православної церкви, 1991. – С. 26, 40.

- Ключников, 1996 – Ключников С. Ю. Священная наука чисел/ С. Ю. Ключников. – М. : Беловодье, 1996. – С. 116-122.
- Найджел, 1996 – Найджел П. Магические алфавиты / Пер. с англ. / П. Найджел – Киев – София, 1996. – С. 66-101.
- Таранов, 1997 – Таранов П. С. Пифагор // П. С. Таранов. Анатомия мудрости: 120 философов : в 2-х т. – Симферополь : Реноме, 1997. – Т. 1. – С. 77-90.
- Потапенко, 2011 – Тайны Духоматерии / Потапенко А.И. – Киев: Освіта України, 2011. – 174 с.
- Потапенко, 2009 – Гематрический катехизис Нового Завета / Потапенко А. И. – К. : Изд-во «Освіта України», 2009. – С. 304.
- Вікіпедія – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki>.
- Вчені створили нову теорію часу – [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://dt.ua/TECHNOLOGIES/vcheni-stvorili-novu-teoriyu-chasu-198631_.htm
- Онлайн калькулятори конвертери величин – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://ua.onlinschool.com/math/assistance/converter/>.

REFERENCES

- Brayyan Hrin, 2009 – Brayyan Hrin. Tkan kosmosa. Prostranstvo, vremya tekstura real'nosty. Per. s anhl. – M., 2009. – S.356
- Kanyhin., Kashyrets', 2010 – Kanyhin Y. M., Kashyrets V. H. Bibliya ta nauka: v mynulomu, s'ohodenni ta maybutnomu / Y. M. Kanyhin, V. H. Kashyrets – K. : Aryy, 2010. – 352 s.
- Katekhizys, 1991 – Katekhizys. – K. : Vydannya ukrayins'koyi pravoslavnoyi tserkvy, 1991. – S. 26, 40.
- Klyuchnykov, 1996 – Klyuchnykov S.YU. Svyashchennaya nauka chysel/ S. Y. Klyuchnykov. – M. : Belovod'e, 1996. – S. 116-122.
- Naydzhel, 1996 – Naydzhel P. Mahyeshkiye alfavyty / Per. s anhl. / P. Naydzhel – K. : Sofyya, 1996. – S. 66-101.
- Taranov, 1997 – Taranov P. S. Pyfahor // P.S Taranov. Anatomyya mudrosty: 120 fylosofov: V 2-kh t. – Symferopol': Renome, 1997. – T. 1. – S.77-90.
- Potapenko, 2011 – Tayny Dukhomateryy / Potapenko A. Y. – K. : Osvita Ukrayiny, 2011. – 174 s.
- Potapenko, 2009 – Hematrychesky katekhyzys Novoho Zaveta / Potapenko A. Y. – K. : Yzd-vo «Osvita Ukrayiny», 2009. – S. 304.
- Vikipediya – [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu : <https://uk.wikipedia.org/wiki>.
- Vcheni stvorily novu teoriyu chasu – [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: https://dt.ua/TECHNOLOGIES/vcheni-stvorili-novu-teoriyu-chasu-198631_.htm
- Onlayn kalkulyatory konvertery velychyn – [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <https://ua.onlinschool.com/math/assistance/converter>.

УДК 323.1:321.02

Тетяна Прядко

ЕТНОНАЦІОНАЛЬНІ ВІДНОСИНИ В ІДЕОЛОГІЧНИХ КОНСТРУКЦІЯХ СУЧАСНОГО ПОПУЛІЗМУ

У статті розглядається проблема функціонування популізму як політичної ідеології. Саме в цьому своєму прояві популізм найчастіше демонструє свої недоліки. Як ідеологія, в класичній своїй формі, він не здатний сформувати чіткі цілі, послідовні програми та реальні практичні заходи вирішення нагальних суспільно-політичних завдань. Загалом популізм у своїх ідеологічних конструкціях використовує ситуативно у різних варіативних поєднаннях окремі положення класичних ідеологій – лібералізму, консерватизму, соціалізму тощо. Нинішній популізм у країнах із різним рівнем розвитку демократії часто звертається до національних, етнічнонаціональних та інших питань, які стосуються політичної чи культурної ідентифікації громадян в умовах глобалізації. Популізм використовує певні етнічнонаціональні суперечності для мобілізації розчарованих політикою правлячої еліти, пропонуючи власні, часом радикальні, засоби розв'язання наявних конфліктів.

Ключові слова: популізм, політична ідеологія, політична культура, націоналізм, етнонаціональні відносини, національний популізм, радикалізм.

The article deals with the problem of functioning of populism as a political ideology. It is in this manifestation that populism most often manifests its disadvantages. As ideology, in its classical form, it is not capable of formulating clear goals, sequential programs and real practical measures to solve urgent socio-political tasks. In general, populism in its ideological constructions uses situationally in various variational combinations separate provisions of classical ideologies – liberalism, conservatism, socialism, etc. The current populism in countries with different levels of development of democracy is often referred to national, ethnic and other issues related to political and cultural identification of citizens in the context of globalization. Populism uses certain ethnonational contradictions to mobilize disillusioned with the policies of the ruling elite by offering their own, sometimes radical, means of resolving existing conflicts.

One of the key elements of populism today is the nationalism and rhetoric about the return of lost sovereignty to appeal not so much to history as nostalgia for the idealized past. The upgrading of ethnic and national issues is the easiest and win-win version of the populist strategy. The people in the rhetoric of populists are always proclaimed the bearer of genuine national values, and the elite is accused of cosmopolitanism, betrayal of national interests, isolation from national roots. Populist politicians speculate on specific themes of identity, xenophobia and racism. Right populist parties in Europe can be called «parties of identity». They oppose the transnational pro-American political elite of their states that are destroying traditional national values, including the promotion of immigration from non-European countries. In their opinion, mass immigration will lead to the impossibility of protecting their interests in the international arena. Only stable elements of the democratic political culture of society can prevent the destruction of the mechanisms of the functioning of institutions of liberal democracy.

Keywords: populism, political ideology, political culture, nationalism, ethno-national relations, national populism, radicalism.

Постановка проблеми. За останнє десятиліття розвіялася ейфорія від руйнування соціалістичної системи й вибору новими державами західної моделі розвитку. Натомість, з'явилися симптоми поширення сумнівів щодо ефективності демократичних інститутів і форм політичної участі. У багатьох західних демократіях проявом цього розчарування є криза демократичного врядування, політична аномія та протестні рухи. Усе це стало живильним ґрунтом для поширення популізму. Без сумніву, перед урядами різних демократичних країн стоять різні завдання. Загальними проблемами для всіх стали зниження електоральної підтримки правлячих політичних партій, нестабільність волевиявлення електорату, активізація громадських рухів, які ігнорують традиційну систему представницьких політичних інститутів, формування радикальних партій чи партій однієї проблеми. Популізм став, особливо в засобах масової інформації, означенням новостворених політичних чи громадських рухів, які виступають проти визнаних цінностей, принципів та ортодоксальних демократичних інститутів. Популізм для електоральної мобілізації може експлуатувати масові почуття націоналізму, расизму, етноцентризму на основі специфіки його символічних засобів актуалізації гніву й образ людей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як ідеологія популізм досліджується достатньо активно. Одне з трактувань популізму в

академічних виданнях є визначення його як «певного типу ідеології, що сповідує сильну державну владу з безпосередньою участю народу в управлінні, враховує національні традиції народу, його специфічні інтереси» [*Політична наука...*, 2003: с. 347]. Загальною ідеологічною ознакою популізму відзначається сприйняття народу як основної цінності, якому протиставляється правляча еліта, відірвана від інтересів народу у працях представників англо-американської наукової традиції (К. Дейвікс, К. Мадда, М. Макміллан, та інших), вітчизняних і російських дослідників (М. Баранова, Я. Шимова та інших).

Метою статті є аналіз ідеологічних настанов популізму. Оскільки ідеологія популізму не відзначається цілісністю, конструктивністю, важливим бачиться з'ясування її ідейних складових, запозичених ситуативно у класичних ідеологій. Відмітною ознакою нинішнього етапу активізації популізму є його звертання до етнонаціональних питань, тому актуальним завданням є аналіз історичних, ментальних, сучасних соціальних передумов поширення правого національного популізму в країнах Європи.

Виклад основного матеріалу. Популізм є неодмінним атрибутом політичної системи ліберальної демократії. Аналізуючи популізм як історичне явище, притаманне демократії, К. Мадд, відмічає три основні хвилі його актуалізації: перша пов'язана з майже одночасним виникненням у кінці XIX ст. руху народників у Російській імперії та руху фермерів і створенням Народної партії в США; друга хвиля активізації популізму найбільш яскраво виражена в Латинській Америці й асоціюється, насамперед, з перонізмом в Аргентині; третя – проявилася в останні десятиліття в діяльності правих рухів і партій в Західній Європі, наприклад, Австрійська партія свободи (FPÖ) і французького Національного фронту (FN). Кожна хвиля пов'язана не тільки з певною географічною локалізацією чи часовим періодом, але і з конкретними ідеологічними особливостями. У першій хвилі популізм поєднувався з аграризмом, у другій – з конкретними соціально-економічними проектами, а в третій – з націоналізмом, часом ксенофобського типу. Підкреслюється, що, в той час як ці визначення є точними, вони стосуються т. з. «ідеальних» типів популізму, не розкриваючи усього різноманіття цього феномену в світі [*Mudde*].

Дослідники відзначають найзагальніші причини нинішнього вибуху популізму в країнах західної ліберальної демократії. І соціально-економічні чинники: посилення нерівності, занепад традиційної промисловості, «виведеної» в країни з дешевшою робочою силою, зростання міграції (що породили значну кількість невдоволених, які стають основою електорату популістських політиків), на їхню думку, є не найвагомішими в актуалізації популізму. Сучасний етап кризи представницької демократії найбільш явно проявився в політичній сфері. Це, насамперед, «вихолощення системи партійної політики з її

традиційним поділом на правих і лівих. Дрейф соціалістів до центру, доповнений аналогічними процесами у правих лібералів створили ситуацію, що виборець залишився без вибору: мейнстрімні партії стали схожими настільки, що їх майже неможливо розрізнити. Тому виник попит на політичну альтернативу, яка в останнє десятиліття оформилася в популістські партії й рухи (у США вона набрала форми бунтів усередині двох традиційних партій: у республіканців – рух Tea Party (Чайна вечірка) і згодом прорив Д. Трампа у президентській гонці, у демократів – кампанія Берні Сандерса під революційними лозунгами)» [Шимов].

Сьогодні на хвилі міграційної кризи праві популістські партії, на відміну від лівих, переживають нове, стрімке піднесення у європейських країнах. «Критично оцінюючи політичну структуру Європейського Союзу, яка спричинює ерозію національного суверенітету за рахунок міграції з неєвропейських країн, праві популісти виступають за перетворення Європи і демонтаж тих структур, що обмежують національний суверенітет» [*Réclamez la fin de...*]. Саме імміграція є головним фактором, який зманоє колись лівий електорат на бік нових правих рухів. Це саме те питання, у якому переплелися культурні й соціальні мотиви. Це чинник реального зниження якості життя пересічного жителя європейської країни, включаючи не тільки тих людей, які реально конкурують з мігрантами за робочі місця, а й людей, у яких погіршується якість безпеки, якість життя, якість соціальної інфраструктури – освітніх закладів, медичних установ тощо.

Нові праві партії для артикуляції цих проблем використовують як соціальну так і культурологічну лексику, підкреслюючи важливість збереження етнічної ідентичності, національної культури, національних традицій тощо. Масова імміграція, насамперед з мусульманського світу тисне не лише економічно, а культурно. Цінності толерантності та ідеологія політкоректності створюють ситуацію гегемонії меншості, яка також тисне знизу на середній клас, як морально-культурну більшість. Збільшення потоку біженців в останні роки каталізують ці настрої і, відповідно, сприяють зростанню впливу правих популістів, які артикулюють їх.

Відкритий націоналізм і риторика про повернення втраченого суверенітету з апеляцією не стільки до історії, як до ностальгії за ідеалізованим минулим стали одним із ключових елементів нинішнього популізму. Актуалізація національного питання – найлегший і безпрограшний варіант популістської стратегії. Народ у риторичі популістів завжди проголошується носієм справжніх національних цінностей, а еліта звинувачується в космополітизмі, зраді національних інтересів, відірваності від національних коренів. Д. Трамп, зокрема, обіцяє «зробити Америку знову великою», угорський прем'єр-міністр В. Орбан і лідер голландської Партії свободи Г. Віддерс говорять про «взяту в облогу мусульманськими ордами християнську Європу», коли, між тим, усе

менше європейців виявляють свою релігійність. Прибічники ж Brexit під час відповідної кампанії згадали про битву за Дюнкерк 1940 р., у ході якої британцям довелося зіткнутися з очолюваною Німеччиною коаліцією. Польські популісти актуалізують тему відродження «Великої Польщі» за рахунок «польських кресів» на території України, конфронтуючи суспільну свідомість трагічними, суперечливими сторінками спільної українсько-польської історії. На конструювання таких рис нинішнього популізму впливає близьке зіткнення західної цивілізації з мусульманським фундаменталізмом. Ведучи боротьбу проти ісламського радикалізму, західний світ переймає та всотує основи цього самого радикалізму – зневагу до встановлених правил і до людини як особистості, прагнення відтворити минуле, правила й умови минулих епох, природно що не в такій мірі, як ісламські радикали.

Запеклі популісти, особливо в країнах Центрально-Східної Європи, насамперед експлуатують два аспекти, до яких найбільш вразлива громадськість: соціальну справедливість та етнічний націоналізм. Праві популістські партії в Європі певною мірою можна назвати «партіями ідентичності». Вони виступають проти транснаціональної проамериканської політичної еліти своїх держав, які руйнують традиційні національні цінності, включаючи заохочення імміграції з неєвропейських країн. На їх думку, масова імміграція призведе до неможливості захистити свої інтереси на міжнародній арені. «Масова міграція з мусульманських країн призвела до того, що ми постійно відчуваємо страх: чи не ввійдуть наші геополітичні чи геостратегічні інтереси в суперечність із цінностями нових громадян». Як заявляє М. Ле Пен, лідер Національного фронту у Франції, глобалісти намагаються перетворити світ у великий безликий ринок і знищують усі перепони на своєму шляху, у тому числі й національну державу, а глобальна економіка сприяє масовій міграції, яка призводить не лише до економічних, але й соціальних проблем у Франції, підриваючи національну французьку ідентичність. Європейські праві критикують ціннісні засади глобалізму – мультикультуризм і толерантність [Стрём].

Аналітики зі шведського центру «Timbro» відмічають суттєве співпадіння між правим популізмом і націоналістичною ідеєю. «Обидва відстоюють інтереси народу, волю більшості, а наявність меншості є потенційною загрозою у трактуванні ними демократії. Однак, якщо всі популістські радикальні праві партії націоналістичні, то не всі націоналістичні партії є радикальними правими популістами». Аналітики зі шведського центру «Timbro» відмічають суттєве співпадіння між правим популізмом і націоналістичною ідеєю. «Обидва відстоюють інтереси народу, волю більшості, а наявність меншості є потенційною загрозою у трактуванні ними демократії. Однак, якщо всі популістські радикальні праві партії націоналістичні, то не всі націоналістичні партії є радикальними правими популістами» [Heinö, с. 11].

Канадський історик М. Макміллан, характеризуючи сучасний популізм, зазначає, що він має складніші цілі й відзначається радикальнішими заявами, ніж його попередник зразка XIX ст. Нинішні популісти щедрі на ненависть і скупі на повагу до конкретної політики, вони використовують ідеї як правої, так і лівої ідеології, причому часто одночасно. Прикладом можуть тут бути передвиборні обіцянки Д. Трампа ввести оплачувану відпустку по вагітності й пологах, збільшити заробітну плату, знизити податки для багатих і провести фінансову та екологічну дерегуляцію. Для популізму, таким чином, «не важлива політична орієнтація, тому що його не бентежить правда та конкретні пропозиції по покращенню ситуації в тій чи іншій галузі. На відміну від традиційних консервативних чи соціалістичних партій, сучасний популізм апелює не до соціально-економічного класу, а до національної, етнічної ідентичності й культури. Сьогодні цільовою аудиторією популістів є всі ті, кого лякає глобалізація, хто боїться втратити роботу через наплив іммігрантів, хто боїться змін у звичному способі життя суспільства й просто невдоволений потенційною можливістю втратити наявний статус. Це стало спостерігатися часто у ворожому ставленні до «політичної коректності», особливо серед білих чоловіків» [Макміллан].

Найбільшу небезпеку сучасного популізму, який відстоює порушені, на його погляд, права корінного населення європейських країн, вбачає в загрозі прав людини виконавчий директор «Г'юман Райтс Вотч» (англ. Human Rights Watch) – міжнародної, неурядової, неприбуткової організації, яка займається захистом прав людини К. Рот. Він зокрема зазначає: «Права людини існують, щоб захищати людей від свавілля й байдужості влади. Вони встановлюють межу, за яку державі не можна заходити та нормативні установки, якими держава повинна керуватися. Сьогодні нове покоління популістів перекручує цю парадигму. Претендуючи на виразників «волі народу», вони починають ставитися до прав і свобод як до прикрої перешкоди на шляху реалізації їх бачення волі більшості. Вони сприймають права людини як щось непотрібне, що лише заважає їм захищати країну від загроз і нападів – так як вони це розуміють. Замість того, щоб прийняти концепцію прав людини для всіх, вони апелюють до декларованих інтересів більшості, тим самим запрошуючи аудиторію піддатися спокусі небезпечного переконання в тому, що їй – цій аудиторії – усі ці права й свободи не знадобляться для захисту від довгої руки держави, яка претендує на турботу про всезагальне благо» [Рот].

Привабливість такого популізму, як підкреслює К. Рот, стає сильнішою в умовах наростаючого в суспільстві невдоволення існуючою ситуацією, коли зростає нерівність, теракти сіють тривогу і страх, незвична етнічна / расова, релігійна багатоманітність суспільства викликають дискомфорт та посилюється відчуття, що уряди й еліти не хвилюють проблеми суспільства. Це глухе невдоволення робить популярними й

навіть приводить до влади політиків, які права людини подають як придумані виключно для захисту підозрюваних терористів і мігрантів за рахунок безпеки, економічного благополуччя і культурного комфорту міфічної більшості. Спекулюються специфічні теми самотності, ксено- й ісламофобії, расизм. З подачі популістів усе більше людей починає думати, що права людини – це для тих, «хто приїхав», а не для них самих, тому з ними не жаль розлучитися. Популісти підхоплюють ці настрої й говорять, що якщо більшість хоче обмежити права біженців, мігрантів чи меншин, то вона має право це зробити. Небезпека в тому, підкреслює вчений, що «як тільки популісти заводять мову про те, що права людини не вписуються в їх розуміння волі народу, стає лише питанням часу початок переслідування іншодумців. Ризики зростають тоді, коли популісти посилюють нападки на незалежний суд, який відстоює верховенство закону – тобто захищає ті межі, які права людини встановлюють для держави» [Рот].

Висновки. У тому політичному просторі, де перехрещуються, з одного боку, демократичні ідеї і практики, а з іншого, – тенденції націоналізму, виникає національний популізм, який наділяє певний тип суспільних зв'язків особливим значенням, підпорядковуючи собі решту принципів суспільної групи. Націоналізм, який утверджується за рахунок обмеження прав нетитульних (і загалом інших) етносів не сумісний з демократією за визначенням. Популісти на словах дбають про національну культуру, історію, мову, але все це у них закінчується лише закликами. Національний популізм залишає мало шансів для розвитку нації, етнічних груп. Найважливішими запобіжниками руйнівного впливу націонал-популізму на механізми функціонування демократії є високий рівень політичної культури населення й політичної еліти, забезпечення громадського контролю за діяльністю правлячих інституцій, які повинні розробити й реалізувати заходи для зняття напруги в етнокультурних і національних відносинах, забезпечуючи рівні права як меншості, так і більшості. Подальші розвідки даного предмета дослідження дозволять виявити найбільочіші й найважливіші проблеми, які підживлюють найрадикальніший напрям правого популізму й дозволять розробити експертам і політикам дієві заходи для мінімізації руйнівного впливу націонал-популізму на розвиток демократії.

ЛІТЕРАТУРА

- Баранов – Баранов Н. Исторические корни и мировоззрение популизма. Персональный сайт Николая Баранова. URL: <http://nicbar.ru/home/nauchnye-raboty/447>
- Дейвикс – Дейвикс К. Популизм. URL: <http://gefter.ru/archive/6800>
- Макміллан – Макміллан М. Що таке популізм. URL: <http://nv.ua/ukr/opinion/>
- Політична наука..., 2003 – Політична наука. Словник: категорії, поняття, терміни / За ред. Кухти Б., Романюк А. та ін. Львів: Кальварія, 2003. – 500 с.
- Рот – Рот К. Популизм против прав человека: глобальное противостояние. URL: <https://www.hrw.org/ru/world-report/country-chapters/298821>
- Стрём – Стрём Анника М. Марин Ле Пен хочет устроить политическое землетрясение. Dagens nyheter. URL: <https://www.dn.se/>

- Шимов* – Шимов Я. Бессилие сильных. Политика без меритократии: что происходит с элитами и без них. URL: <http://gefter.ru/archive/19865>
- Heinö* – Heinö A. J. Timbro authoritarian populism index. URL: <http://timbro.se/sites>
- Mudde* – Mudde C. Populism. The Oxford Handbook of Political Ideologies. URL: <http://www.oxfordhandbooks.com/>
- Réclamez la fin de...* – Réclamez la fin de l'union européenne! Le site officiel du front national URL: <http://www.frontnational.com/>

REFERENCES

- Baranov* – Baranov N. Ystorycheskye korny y myrovozzrenye populyzma. Personalnyi sait Nykolaia Baranova. URL: <http://nicbar.ru/home/nauchnye-raboty/447>.
- Deivyks* – Deivyks K. Populyzm. URL: <http://gefter.ru/archive/6800>.
- Makmillan* – Makmillan M. Shcho take populizm. URL: <http://nv.ua/ukr/opinion/>
- Politychna nauka...*, 2003 – Politychna nauka. Slovyk: katehorii, poniattia, terminy / Za red. Kukhty B., Romaniuk A. ta in. Lviv: Kalvariia, 2003. – 500 s.
- Rot* – Rot K. Populyzm protyv prav cheloveka: hlobalnoe protyvostoianye. URL: <https://www.hrw.org/ru/world-report/country-chapters/298821>
- Strem* – Strem Annyka M. Maryn Le Pen khochet ustroyt polytycheskoe zemletriasenye. Dagens nyheter. URL: <https://www.dn.se>.
- Shymov* – Shymov Ya. Bessylie sylykh. Polytyka bez merytokratyy: chto proyskhodyt s elytamy y bez nykh. URL: <http://gefter.ru/archive/19865>.

УДК 2:316.32

Алла Рубан, Лариса Харченко

РЕЛІГІЯ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНИХ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ: ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

У статті з'ясовано, що структуру релігії складають три елементи: релігійна свідомість, релігійна діяльність (культ), релігійні організації. У свою чергу релігійна доктрина складається з теології (теорії Бога); космології (теорії світу); релігійної антропології (теорії людини).

Показано, що для держави практичне значення має не безпосередньо релігія, а породжуваний нею моральний елемент суспільства, без якого держава не може існувати й виконувати свої функції. Визначено, що потреба держави в етиці приводить її до необхідності поважати релігію, а оскільки релігія неможлива без церкви, то звідси – держава змушена настільки ж цінувати існування церкви.

Досліджено, що релігія може виконувати класову, етично-виховну, організаційно-політичну, інтелектуально-пізнавальну та інші функції. Обґрунтовано, що, відношення держави до церкви – одне з самих складних і делікатних питань політики. Аргументовано, що церква може визначати свою роль тільки у тому випадку, коли вона не є об'єктом політичних маніпуляцій та інструментом для досягнення політичних цілей.

Ключові слова: соціум, суспільна свідомість, релігійно-політичні відносини, політичний процес, релігійна свідомість.

These article clarifies that the structure of religion consists of three elements: religious consciousness, religious activity (cult), religious organizations. In turn, religious doctrine consists of theology (the theory of God); cosmology (theories of the world); religious anthropology (the theory of man). The article states that religion is part of the culture of a person who lives on earth, and therefore all attempts to fight against religion invariably ended in failure. In the recent past, our country believed that religion has no place within the social system. In this regard, problem of the relationship between politics and religion did not form the subject of scientific analysis, but now the situation has changed.

It is determined that the Christian doctrine is geocentric and anthropocentric at the same time. In his center are God and Man, their relationships and cooperation. Love to God and neighbor is recognized by Christianity as equivalent. According to the Christian doctrine, Man is a special part of creation, endowed with qualities that no other being has. According to these qualities, it also assigned the role of God's collaborator on earth for the perfection of his creation.

The analysis of some examples of coexistence of religious traditions in state, international politics and power factors in spiritual life proves that religion and politics have a profound history; covers the whole set of countries and states; openly or implicitly affects all spheres of human life; functions independently of geographical, religious, confessional affiliation or political regime, organization, form of government.

The article clarifies that the structure of religion consists of three elements: religious consciousness, religious activity (cult), religious organizations. In turn, the religious doctrine consists of theology (the theory of God); cosmology (theories of the world); religious anthropology (the theory of man). It is shown that for the state practical significance is not directly related to religion, but the moral element of society generated by it, without which the state can't exist and perform its functions. It is determined that the state's need in ethics leads it to the need to respect religion, but because religion is impossible without a church, then from here - the state is forced to appreciate the church's existence equally.

It is investigated that religion can perform class, ethical, educational, organizational-political, intellectual and cognitive and other functions, that the state's relation to the church is one of the most complex and sensitive issues of politics. It is argued that the church can determine its role only in the case when it is not the object of political manifestations and the tool for achieving political goals.

Keywords: *society, public consciousness, religious and political relations, political process, religious consciousness.*

Актуальність дослідження. Нині українське суспільство переживає глибоку соціально-політичну й фінансово-економічну кризу, яка своїми наслідками вражає весь світ. Релігія все частіше стає об'єктом політичних дискусій. В умовах нових політичних стратегій, які забезпечили б баланс між глобальними загрозами та інтересами держав з однієї сторони, а з іншої політики все частіше звертаються до релігії як джерелу національних ідей, можливого елементу протистояння і попередження етичних, демографічних, терористичних та інших загроз.

Релігія відіграє важливу роль на всіх етапах історії життя соціуму. У процесі будівництва незалежної української держави важливим компонентом її самостійності стає національне та культурне відродження. Вагома роль у цих процесах належить церкві, її впливу на національну свідомість, традиції та звичаї. Релігія, існуючи протягом століть у свідомості людей, що належали до українського етносу, а також представників інших етносів, які мешкали на території сучасної України, тісно переплелась з національною самосвідомістю, національними культурами, звичаями, традиціями, обрядами, глибоко проникала в побут.

Відносини між державою і церквою є складними, вони не завжди зводяться до безумовного підпорядкування церковних формувань органам влади і характеризуються певними особливостями. Держави по різному ставляться до релігійних об'єднань та їх діяльності. Держава та церква мають спільні економічні, політичні та ідеологічні інтереси, реалізація яких сприяє нормалізації державного життя та успішному функціонуванню церковних структур, забезпеченню їх прав. Правове поле держави окреслюється її Конституцією та законодавством.

У нинішній період історичного розвитку Української держави релігія і церква як форма суспільної свідомості та інститут громадянського суспільства стали одним з істотних чинників політичного процесу в Україні.

Постановка проблеми. Аналіз літератури свідчить, що деякі аспекти проблеми релігійно-політичних відносин в контексті глобальних суспільних процесів недостатньо вивчені. Спираючись на філософську методологію і критично осмислюючи традицію вивчення взаємовідносин релігії і політики можна краще зрозуміти специфіку релігійно-політичних відносин, виявити можливості і умови взаємозв'язку релігії і політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми співвідношення політики і релігії в тій чи іншій мірі цікавили дослідників різних напрямків: істориків, філософів, політологів, правознавців, теологів, соціологів та ін. Цю сферу науки досліджували відомі мислителі минулого Конфуцій, Аристотель, Августин, Ф. Аквінський, Н. Макіавеллі, М. Вебер, Т. Гоббс, Т. Джеферсон, І. Кант, Гегель В. Ф., Дж. Локк, М. Лютер, Ш. Монтеск'є, Ж-Ж. Руссо та ін.

Нині проблема державно-конфесійних відносин багатозначна і знаходиться в широкому полі дисциплінарних досліджень. Осмисленню місця і ролі релігії в контексті глобальних суспільно-політичних процесів і трансформацій постбіполярного світу присвячені праці західних дослідників Х. Казанова, Р. Робертсона, Ю. Хабермаса та ін.

Теоретико-методичні основи відносин політичних і релігійних інститутів досліджували В. Бондаренко, О. Горбач, О. Кудояр, В. Малик, Ф. Овсієнко, Р. Пасічний та ін.

Теорію моделей державно-конфесійних відносин, в тому числі в контексті світового і європейського досвіду досліджували Ю. Кілей, М.Бініон, В. Єленський, К. Паньо, О. Шуба та ін. Вплив релігії на фактори етнічної, національної і цивілізаційної ідентифікації досліджували А. Панов, М. Мchedлова, С. Хантінгтон та ін.

У зв'язку з цивілізаційною значимістю, релігія стає важливим фактором безпеки. Політичні аспекти впливу релігії на безпеку обґрунтовано у працях А. Андрєєва, П. Безпаленко, А. Верещагіної, Т. Халик, В. Шведова та ін.

Мета – обґрунтувати роль релігії в контексті глобальних суспільно-політичних процесів.

Виклад основного матеріалу. На розвиток кожної держави мають визначальний або частковий вплив геополітичні, міграційні, інтеграційні та інші процеси. Взагалі міжнародну політику формує ціла низка об'єктивних чи суб'єктивних факторів, які так чи інакше стосуються національних інтересів, культурних цінностей, історичних традицій та релігій як історично-культурного виразника.

Науковці вивчають та досліджують культурні цінності, історію, моральний образ людства, адже у третє тисячоліття воно увійшло із

новими проблемами суспільних, економічних, політичних та інших відносин.

Як зауважує [Горбач, 2012 : с. 10], у нинішньому світі налічується близько 200 держав і серед них не знайдеться жодної безрелігійної, релігія присутня у кожній державі. Більше 100 держав сповідують християнство, яке є домінуючою релігією. Майже 40 держав сповідують іслам, більше 10 – буддизм, близько 20 держав поєднують співіснування християнства та ісламу, 15 держав зберегли окремі свої релігії. У Великобританії і на Соломонових островах домінує англіканська церква. У державах Бенін, Гана, Гвінея-Бісау, Замбія, Зімбабве, Кот-ді-Івуар збереглися місцеві вірування. Ізраїль сповідує іудаїзм, Індія та Непал – індуїзм, Китай – даосизм, Тайвань – конфуціанство, Японія – синтоїзм, Латвія – лютеранство.

Релігія – частина культури людини, яка живе на землі, тому всі спроби боротьби проти релігії незмінно закінчувалися провалом. У недалекому минулому в нашій країні панувала думка, що релігії немає місця в рамках суспільної системи. У зв'язку з цим проблема взаємовідношення політики й релігії не становила предмета наукового аналізу, проте нині ситуація змінилася.

Уявлення про світ, які дає релігія, проявляються в людській свідомості у вигляді уявлень про існування надприродної істоти або надприродних джерел, що панують, як у природі, так і в суспільстві. Тому релігію можна визначити як упорядковану сукупність вчення, віри, почуття й культурної діяльності, пов'язану з надприродною істотою [Макар, 2010: с. 146].

Структуру релігії складають три елементи: релігійна свідомість, релігійна діяльність (культ), релігійні організації. У свою чергу релігійна доктрина складається з теології (теорії Бога); космології (теорії світу); релігійної антропології (теорії людини).

Для держави практичне значення має не безпосередньо релігія, а породжуваний нею моральний елемент суспільства, без якого держава не може існувати й виконувати свої функції. Потреба держави в етиці приводить її до необхідності поважати релігію, а оскільки релігія неможлива без церкви, то звідси – держава змушена настільки ж цінувати існування церкви. Відношення держави до церкви – одне з самих складних і делікатних питань політики.

Релігія може виконувати класову, етично-виховну, організаційно-політичну, інтелектуально-пізнавальну функції. Правомірно твердити, що релігія виступає як атрибут етносу, а етнос – як носій релігійності. Взаємозв'язок етнічного та релігійного можна розглядати різнобічно, залежно від мети. Релігія певного народу є свідченням про нього. Пізнати віру народу – значить пізнати його психологічні особливості. Етнічне і релігійне глибоко пов'язані між собою, бо вони весь час з людиною, певним етносом, нацією.

Кожна із релігій, існуючи на певному етнічному ґрунті, більшою чи меншою мірою взаємодіяла з культурою, традиціями, звичаями тих народів, у свідомості, психології, побуті яких вона жила. У процесі історичного розвитку етнічні фактори впливали на релігію, а релігія – на них. Зв'язки етнічних та релігійних елементів вже в стародавні часи були настільки міцними, що первісні релігії нерідко існували доти, доки існували народи, серед яких вони вижили (роди, племена).

Відмінності між релігіями полягали не стільки у віровченні, скільки у характері культових дій, системі свят та обрядів. Культова діяльність регулювала як внутрішні етнічні відносини, так і міжетнічні.

Важливого віхою в історії віри етносів стало виникнення світових релігій: буддизму, християнства та ісламу. На відміну від національних релігій, вони набули міжнародного характеру, оскільки вийшли за межі національної державної спільності людей.

Стосовно українського етносу, то християнство протягом останнього тисячоліття формувало духовне життя нашого народу, справляло вагомий вплив на його психологію, виступало силою єднання в національно-визвольному змаганні за відновлення державності.

Християнське віровчення – геоцентричне й антропоцентричне одночасно. В його центрі – Бог і Людина, їхні взаємини та співпраця. Любов до Бога та ближнього визнається християнством рівнозначним. Відповідно до християнського віровчення Людина – це особлива частина творіння, наділена такими якостями, яких не має жодна інша істота. Згідно з цими якостями їй відведена і роль співробітника Бога на Землі щодо вдосконалення його творіння.

Немає нічого поганого в тому, що кожен з нас вірує: саме його розуміння Бога, Святого Письма чи ролі Церкви є правильним, можливо, навіть єдино правильним. Однак погано, коли ми намагаємося наші переконання насаджувати силою, не рахуючись з тим, що інші можуть мати свої уявлення – не менш дорогі для них, ніж наші.

Релігія в усіх культурах світу була в гущі соціальних та політичних подій, визначала духовну ситуацію часу, позначалась на сім'ї, навчанні тощо. Завданням політики є створення ефективного державного апарату та захист національних інтересів, тоді як завданням релігії є розвиток духовності нації.

Церква може визначати свою роль тільки в тому випадку, коли вона не є об'єктом політичних маніпуляцій та інструментом для досягнення політичних цілей. Вона повинна мати можливість залишатися Церквою, а не спрямовувати силу релігійних відчуттів у русло конфронтації та політичного протиборства.

В Українському законодавстві не розроблено правовий механізм, який би регламентував взаємодію політичної та релігійної сфер, що призводить до хаосу у цій царині та не прогнозованості ситуації в політично-релігійному житті.

Український дослідник Р. Пасічний, аналізуючи релігійну ситуацію свідчить, що за наявності доброї волі церков і політичної волі державної влади негативні тенденції церковно-релігійних процесів можуть бути усунені й церква як інституція в Україні зможе відігравати властиву їй роль могутньої інституції громадянського суспільства та його політичної системи. Зв'язок політики з релігією в умовах сучасних суспільно-політичних та конфесійних реалій в Україні, з одного боку, веде до посилення політичного й міжцерковного протистояння та зводить нанівець інтеграційні можливості релігії в суспільстві. З іншого боку, політизація релігії дає можливість віруючим та духівництву різних конфесій прилучатися до розбудови Української держави, відродження духовності та моральності [Пасічний, 2007 : с. 129].

Як зазначає Ю. Кілей, рішучою та послідовною повинна бути державницька політика щодо релігії та Церкви в Україні, від яких залежатиме подолання церковної кризи в Україні та похідної від неї – духовно-моральної. Першочерговими кроками у цьому напрямі мають стати:

- заборона діяльності шовіністських церковно-релігійних інституцій і навколо церковних утворень, які культивують та практикують сепаратизм;

- створення належних інформаційних умов для відповідної кореляції поглядів і ставлення українського суспільства до всіх церковно-релігійних організацій [Кілей, 2014 : с. 20].

Аналіз непоодиноких прикладів співіснування релігійних традицій у державній, міжнародній політиці та владних чинників у духовному житті доводить, що релігія та політика – має глибоку історію; охоплює усю сукупність країн і держав; відкрито або приховано впливає на усі сфери життєдіяльності людини; функціонує незалежно від географічної, релігійної, конфесійної належності чи політичного режиму, устрою, форми правління.

В основу правових актів сучасної України, що визначають політико-правовий статус церкви, покладені такі демократичні принципи як відокремлення церкви від держави і школи від церкви, захист прав і рівність громадян незалежно від їх ставлення до релігії, свобода релігійної пропаганди і діяльності, свобода наукової пропаганди, свобода совісті тощо.

Найважливішим пріоритетом України в галузі церковного життя є мінімізація дестабілізуючих впливів церкви на суспільство та усунення грубих порушень релігійних свобод, пов'язаних з втягуванням релігійних організацій у політичну боротьбу.

Найбільшою проблемою життя церков в Україні є конфліктність у релігійному середовищі в плані міжконфесійних взаємин. Лінії протистояння у релігійному середовищі наступні:

– православно-католицька – між усіма відгалуженнями українського православ'я, з одного боку, та римо- і греко-католиками, з іншого;

– міжправославна – між Українською православною церквою, яка перебуває в юрисдикції Московського патріархату, та Українською православною церквою Київського патріархату;

– внутрішні протиріччя в інших конфесіях, які хоча й не набрали такої небезпечної гостроти, як у православ'ї, але істотно знецінюють перетворюючий потенціал релігійних організацій;

– зіткнення між традиційними для України релігіями та неорелігіями тощо.

Причини міжконфесійних і внутрішньо церковних протистоянь досить глибоко коріняться в національному, релігійно-догматичному й історичному контексті. Однак треба визнати, що вони значною мірою посилені соціально-політичною та економічною ситуаціями в Україні. Живлять їх і невирішені проблеми власності на культові споруди, боротьба за розподіл сфер впливу тощо.

Висновки. Отже, тандем політики та релігії, як показує історія та сучасність, є досить дієвим та взаємовигідним. Участь релігійних організацій у політичному житті визначається політичною ідеологією або ж об'єктивними обставинами їх функціонування. Звичною стала ситуація, коли релігійна організація відверто підтримує ту чи іншу політичну силу.

Церква може визначати свою роль тільки у тому випадку, коли вона не є об'єктом політичних маніпуляцій та інструментом для досягнення політичних цілей. Вона повинна мати можливість залишатися Церквою, а не спрямовувати силу релігійних відчуттів у русло конфронтації та політичного протиборства.

Вивчення та аналіз нормативних документів, що стосуються діяльності конфесій на території України, засвідчує те, що жоден документ не регламентує можливості участі релігійних організацій у політичному житті.

В Українському законодавстві не розроблено правовий механізм, який би регламентував взаємодію політичної та релігійної сфер, що призводить до хаосу у цій царині та не прогнозованості ситуації в політично-релігійному житті.

До негативних наслідків політизації релігії в Україні можна віднести міжконфесійні протистояння. Причинами цього є майнові суперечності, надмірна політизація релігійної сфери, використання політичних організацій Церкви, як інструменту для досягнення цілей, відсутність конструктивного діалогу між релігійними лідерами.

Запобіжним заходом щодо подальшого проникнення релігії в політику має стати створення правового механізму для стримування злиття політичної та релігійної сфер шляхом вдосконалення законодавства України.

Суспільне життя і політичні процеси в Україні відбуваються у межах законодавства, яке має суто декларативний характер. Церква не є політичним інститутом, але, як свідчать історичний досвід і сучасність, справляє досить відчутний вплив на політичне життя суспільства.

Перспективи подальших досліджень полягають у більш ґрунтовному аналізі впливу релігії на свідомість та підсвідомість громадян, що особливо важливо не тільки для українського суспільства, але й світу в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

- Горбач, 2012* – Горбач О. Взаємодія системи «політика-релігія» / О. Горбач // Українська національна ідея : реалії та перспективи розвитку. – Вип. 24. – 2012. – С. 9–13.
- Кілей, 2014*. – Кілей Ю. Зв'язок міграційних процесів і світоглядно-культурних факторів в умовах євроінтеграції України / Ю. Кілей // Держава і церква: форми взаємодії в умовах трансформації українського суспільства [Матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції 28-29 травня 2014 р. м. Чернівці]. – Чернівці, 2014. – С. 19–20.
- Макар, 2010* - Політологія : навч. посібник / Ю. І. Макар, О. Ю. Докаш, Т. П. Лаврук. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т., 2010. – 596 с.
- Пасічний, 2007*. – Пасічний Р. Релігія та політика : взаємовідносини в Україні / Р. Пасічний // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: Зб. наук. пр. – Львів, 2007. – Вип. 19. – С. 126–129.

REFERENCES

- Horbach, 2012* – Horbach O. Vzaïemodiia systemy «polityka-relihiia» / O. Horbach // Ukrainska natsionalna ideia : realii ta perspektyvy rozvytku. – Vyp. 24. – 2012. – S. 9–13.
- Kilei, 2014*. – Kilei Yu. Zviazok mihratsiinykh protsesiv i svitohliadno-kulturnykh faktoriv v umovakh yevrointehratsii Ukrainy / Yu. Kilei // Derzhava i tserkva: formy vzaïemodii v umovakh transformatsii ukrainskoho suspilstva [Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii 28-29 travnia 2014 r. m. Chernivtsi]. – Chernivtsi, 2014. – S. 19–20.
- Makar, 2010* – Politolohiia : navch. posibnyk / Yu. I. Makar, O. Yu. Dokash, T. P. Lavruk. – Chernivtsi : Chernivetskyi nats. un-t., 2010. – 596 s.
- Pasichnyi, 2007*. – Pasichnyi R. Relihiia ta polityka : vzaïemovidnosyny v Ukraini / R. Pasichnyi // Ukrainska natsionalna ideia: realii ta perspektyvy rozvytku: Zb. nauk. pr. – Lviv, 2007. – Vyp. 19. – S. 126–129.

ВИТОКИ ПРИДНІСТРОВСЬКОГО КОНФЛІКТУ

Після утворення в 1940 р МРСР і особливо після відновлення радянського режиму в республіці в 1944 р, Лівобережжя стало багато в чому кузницею кадрів для республіки. Одночасно туди ж почався масовий приплив жителів з різних регіонів СРСР, які ще більше змінили національний склад регіону на користь росіян, які зайняли там всі ключові посади. У регіоні сформувався потужний директорський корпус, який змусив рахуватися з собою навіть партійні та радянські структури. У свою чергу, тираспольські партійні чиновники нерідко мали підтримку безпосередньо із Москви та дозволяли собі ігнорувати приписи ЦК КПМ. Це вело до загострення міжнаціональних відносин та навіть до вуличних конфліктів. Ситуацію ще більше загострили кадрові перестановки другого секретаря ЦК КПМ В. Смирнова, який, провокуючи конфлікт, направляв молдаван в російськомовні райони і навпаки. Звідси до вибуху було вже зовсім недалеко.

Ключові слова: Придністров'я, мова, конфлікт, регіон, територія, колонізація, міграція, персонал, уряд, корінні народи.

Until the arrival of the Russian Empire on the Bank of the Dniester in 1792 Russian in this region was very small and they do not play any significant role in ethnic composition. After 1792, and especially after 1815 begins massive colonization of Transnistria's Russian-speaking immigrants, with the subsequent migration of the indigenous population of the region to Siberia for exploration of these areas. This triggered the start of fundamental changes in the ethnic composition of the population of the region. Came to power in 1917, the Bolsheviks, guided by the idea of world revolution, tried to turn Transnistria, which later was going to join the right Bank of the Dniester, in the window they have created a totalitarian regime, which they believed would attract to their side not only the residents of «Bessarabia», but even the most part of Romania. For this, they gave the left Bank of the Dniester Autonomous status within Ukraine with indication, however, that on the Dniester is the only demarcation line and the true boundary passes through the Rod.

After the formation of MSSR in 1940, and especially after the restoration of the Soviet regime in the Republic in 1944, the Left has become largely a source of manpower for the country. At the same time there began a massive influx of residents from different regions of the USSR, which further changed the ethnic composition of the region in favor of Russian, there is who took all the key positions. The region has formed a powerful Executive body, which was forced to reckon with even party and Soviet structures. In turn, the Transnistrian party officials, often supported directly by Moscow, allowed himself to ignore instructions of the Central Committee KPM. This led to the aggravation of interethnic relations and even to street conflicts. The situation has further exacerbated the reshuffle of the second Secretary of the Central Committee of the PCM V. Smirnov, who, provoking the conflict, sent Moldovans in the Russian-speaking areas, and Vice versa. From here to the explosion was quite close. Interpreting the requirement to provide the status of a state one – the Moldovan language as an infringement on their «right» not to know the Moldovan language, the left Bank of the elite initiated from the end of the 1988-1989 ethnic conflict, which was destined to grow in 1992 in the Transnistrian war.

Keywords: Transnistria, language, conflict, region, territory, colonization, migration, personnel, government, indigenous people

Приднестровский конфликт – один из наиболее застарелых и сложных на всем постсоветском пространстве. Начавшись еще в 1988-1989 гг., он насчитывает уже 30 лет и пока перспектив для его скорого разрешения исследователи не видят, ввиду важнейшего геостратегического положения, которое занимает Левобережье Днестра для интересов РФ – сегодня это, по существу, последний плацдарм на Балканах, которым

располагает Россия, и сдача его чревата тяжелейшими последствиями для имиджа и политического будущего любого российского лидера. Начавшись как сугубо «лингвистический», из-за нежелания русскоязычной части населения Левобережья учить молдавский/румынский язык, он быстро перерос в политический и цивилизационный, ввиду отторжения пророссийски настроенным большинством населения региона западных культурных ценностей и ориентации на Запад, которая все яснее начинала складываться в Молдове с 1990 г., и привел к войне 1992 г., расколовшей Молдову надвое. Приднестровский конфликт в той или иной степени отражен во многих монографиях, статьях, воспоминаниях, изданных на обоих берегах Днестра и т.д. Среди них назовем, например, мемуары первого Президента Молдовы М. Снегура [*Snegur, 2007-2008*], бывшего министра внутренних дел, а затем первого министра обороны Молдовы, дивизионного генерала И. Косташа [*Косташ, 2011*], бывшего заместителя И. Косташа на посту министра обороны, а затем и преемника, дивизионного генерала П. Крянгэ [*Крянгэ, 1998*], монографии, посвященные истории Приднестровья [*O istorie... 2007*] и разрешению приднестровского конфликта [*Nantoi, Chifu: 2017*], статью автора этих строк, посвященную ходу войны 1992 г. [*Шевченко, 2014*]. Позицию сепаратистов отражает, например, работа Н. Бабилунги и Б. Бомешко [*Бабилунга, Бомешко: 1998*].

Хотя все вышеназванные работы достаточно подробно и детально освещают подготовку, ход и современное состояние приднестровского конфликта, тем не менее и здесь имеется немало белых пятен, до сих пор не освещенных вовсе или слабо изученных исследователями. Среди них, в частности, факты о том, кому в действительности принадлежало Приднестровье до 1792 г., демографический состав населения Приднестровского региона Молдовы в разные периоды времени, его положение в советский период (до 1988 г.) и т.д. Некоторые из них мы постараемся осветить в настоящей статье. Уточним, однако, что она не включает в себя рассмотрение собственно приднестровского конфликта (так как это – самостоятельная тема), а только изучение его предпосылок.

Чтобы понять истоки приднестровского конфликта, надо знать историю региона. Но не придуманную российскими или, того хуже, тираспольскими фальсификаторами от истории, для того, чтобы обосновать претензии сепаратистов на восточные районы нашей страны, а подлинную. Поэтому кратко охарактеризуем историю левобережной Молдовы до 1792 г.

До прихода гуннов здесь жило фракийское племя тирагетов. После 375 г. н.э. территория Приднестровья была захвачена гуннами [*O istorie..., 2007: с. 18-19, 23*]. Вскоре после развала их империи (после 453 г.) эти территории были сначала заселены аварами, а затем славянами-венетами (конец 6 века н.э.). В 7 веке Приднестровье было временно взято под контроль булгарами, а затем племенами тиверцев, происхождение

которых до сих пор вызывает споры у историков (даже у некоторых российских исследователей прежних веков были сомнения, являлось ли это племя славянским) и, с первой половины 10 века - уличей, которые продолжительное время были независимы от киевских князей. Периодически территории, контролируемые тиверцами и уличами, подвергались нападениям других племен – венгров (с 837 по примерно 898 гг.) и печенегов, живших на сопредельных территориях и совершивших в 10-начале 11 веков множество нападений на при- и задунайские земли. Они в конце 10 века оттеснили славянские племена на север. В первой половине 11 века печенегов постепенно сменили куманы, известные в истории России как половцы, вскоре расселившиеся на территории современного Приднестровья. Здесь они соседствовали с берладниками, народом, происхождение которого также неясно и румынские и российские историки стараются считать его «своим». На эту территорию также пытались распространить свое влияние Галицко-Волынское княжество, однако даже тираспольские СМИ не решаются говорить о том, что Приднестровье было частью этого княжества. Кроме того, самую северную часть Приднестровья контролировало в то время Цара Болоховенилор, народ также смутного происхождения, который российские и румынские историки считают своим [*O istorie...*, 2007: с. 25-38]. Такова была ситуация к моменту прихода на территорию Левобережья монголо-татар в 1241 г.

Татаро-монгольское господство в Приднестровье длилось 120 лет. Оно завершилось с разгромом войск Золотой Орды польско-литовской армией у Синих Вод (1363 год). После этой битвы территория Приднестровья была включена в состав Великого Княжества Литовского. В 15 веке Польша и Литва боролись за территорию Подолья и Литве удалось отвоевать его. Южная часть Приднестровья, к югу от р. Ягорлык, была взята под контроль Крымским ханством, а с 1526 г. эти земли перешли Османской империи. Северная часть Приднестровья в 1569 г., в соответствии с Люблинской унией – вошла в состав единого Польско-Литовского королевства – Речи Посполитой. В 1672 г., по Бучачскому миру вся территория Приднестровья была включена в состав Османской империи. Это положение было подтверждено Бахчисарайским миром между Турцией и Польшей (1681 г.). Тогда же, в 1681 г. по указу султана Мехмеда IV (1648-1687), молдавскому господарю Георге Дуке было поручено управлять территориями к востоку от Днестра и он расселил значительную часть молдаван на территории вплоть до Днепра. Это было осуществлено несмотря на то, что Георге Дука недолго управлял этими землями (1681-1683 гг.). Но в 1699 г., потерпев новое поражение в войне, Османская империя была вынуждена подписать Карловицкий мир, по которому север Приднестровья снова отошел Речи Посполитой. Эти границы сохранялись вплоть до 1792-1793 гг., когда по Ясскому миру и в соответствии с третьим разделом Польши, территория Приднестровья

была полностью захвачена Россией [Şevcenco R. *Statutul internațional...*, 2007: с. 58; *deschide.md...*].

Как видим, и здесь за Приднестровье шла борьба Польши, Литвы, Турции, но никакой роли России в истории региона вообще не просматривается вплоть до пресловутого 1792 г. Согласно свидетельству русского ученого А.Мейера, к моменту российской оккупации, в 1792 г. в 14 селах Дубэсарского округа насчитывалось 4500 хозяйств, большинство из которых принадлежало молдаванам. Примечательно, что существование русских Мейер вообще не зафиксировал [*Республика Молдова*, 2014, с. 19]. А всего в 1792 г. на территории современного Приднестровья жило 49,1% молдаван [*O istorie...*, 2007: с. 187]. Ввиду того, что левобережье Днестра было в те времена далекой окраиной Российской империи, ее руководству, занятому решением других внешнеполитических задач, некоторое время было не до освоения захваченных территорий. Как следствие, даже еще в 1799 г. молдаване составляли в Тираспольском уезде 68%, а русские – всего 2% [*Республика Молдова*, 2014, с. 18-19; *O istorie...*, 2007: с. 188].

Вскоре после оккупации царские власти установили собственное территориально-административное деление региона: нынешние Рыбница и Каменка входили в Балтский и Ольгопольский уезды Подольской губернии, а Григориополь, Дубоссары, Тирасполь – в Тираспольский уезд Херсонской губернии. Граница между ними, как и при турках, пролегла по р.Ягорлык. После завершения наполеоновских войн царская Россия довольно интенсивно приступает к колонизации левобережья Днестра, и национальный состав региона быстро меняется в пользу русского населения. В соответствии с геополитическими интересами России в Юго-Восточной Европе царское правительство целеустремленно осуществляло мероприятия по превращению вновь приобретенных земель в российскую территорию. Одним из проявлений этой политики была их усиленная колонизация. С целью ускорения хозяйственного освоения относительно слабозаселенных земель, создания здесь социальной и политической опоры и в определенной мере этнической базы, а также уменьшения социальной напряженности во внутренних губерниях, обусловленной ростом крестьянского малоземелья, царское самодержавие стимулировало массовое переселение сюда жителей. Рядом указов (от 26 января 1792 г., 5 января 1802 г., 20 февраля 1804г., 22 марта 1824 г.,) оно предписывало выдвирать в Новороссийский край, в составе которого находилось и Приднестровье, крестьян из внутренних губерний империи и иностранных поселенцев, предоставляя им значительные льготы. Одновременно шел обратный поток – иммиграция коренного населения левобережья Днестра в отдаленные регионы России, в частности, в Сибирь. Предпосылки этого стали складываться уже в первой половине 19 века, благодаря Указу Министерства госимуществ России от 20 апреля 1843 года, об организации переселения крестьян в связи с освоением Сибири. Следствием этого стал отток коренного населения и прибытие мощного потока иммигрантов -

организованных и стихийных, - которые заметно изменили существовавшую здесь в конце XVIII в. демографическую ситуацию. Число молдаван сократилось в 1792-1858 гг. с 49,1% от общего количества населения Очаковской области до 17%. Но даже и согласно всероссийской переписи 1897 г. в Тираспольском, Балтском и Ольгопольском уездах жило 85472 молдаванина из 915416 жителей, в том числе 59754 – в Тираспольском уезде [*O istorie...*, 2007: с. 186-187, 191-192, 203; <https://cyberleninka.ru/...>; deschide.md...; <https://topwar.ru>].

Тот факт, что их национально-патриотические чувства не угасли, показывает проведение 17-18 декабря 1917 г. в Тирасполе съезда молдаван Левобережья Днестра, на котором рефреном звучала не раз повторяемая мысль об объединении с молдаванами правобережья этой реки [*O istorie...*, 2007: с. 257-258].

Однако молдавский патриотизм не устраивал возникший в ноябре 1917 г. советский режим, который усматривал в нем угрозу своим позициям на Балканах. 1924 г. стал началом нового, очень важного этапа в формировании идей приднестровского сепаратизма. В 1924 г. по настоянию бессарабских эмигрантов, поддержанных Г. Котовским и М. Фрунзе, Политбюро ЦК ВКП (б) заставило украинские власти создать на территории Одесской губернии МАССР. Ее западной границей официально определялась река Прут, оба берега которого контролировала тогда румынская администрация. Днестр назывался просто временной демаркационной линией. Советский режим рассматривал создание МАССР как необходимый акт для «притяжения» к СССР населения «Бессарабии», Буковины и даже Трансильвании. «Решение бессарабского вопроса должно было зажечь пожар мировой революции в Румынии и других странах юго-восточной Европы» [Галущенко, 2014: с. 206-207]. В Приднестровье на это смотрели не так глобально, но оценили представившийся шанс по достоинству. Тираспольский историк Н. Бабилунга, автор ряда монографий и статей о «истории приднестровской государственности», высказался об этом так: «первая государственность на территории Приднестровья просуществовала с 1924 по 1940 годы в рамках МАССР в составе Украины. Второе государство на этой территории зародилось в 1990 году». [<https://point.md>]

Другой важнейшей датой для приднестровских сепаратистов стал 1940 год. Согласно господствующей на левобережье Днестра точке зрения, МАССР в 1940 г. просто присоединило к себе правобережную Молдову и стала называться МССР. Согласно нынешнему тираспольскому лидеру В. Красносельскому: «В августе 1940 года МАССР упразднилась, поскольку к ней присоединилась территория Бессарабии. Была создана Молдавская ССР. Лишь с этого времени по 2 сентября 1990 года территории Приднестровья и Бессарабии были формально-юридически объединены в союзную МССР» [<https://regnum.ru>].

В действительности дело обстояло совершенно иначе. После 3-х месячных переговоров о границах только что возникшей МССР между властями Молдовы, Украины и союзным руководством 4 ноября 1940 г. был принят Указ Президиума Верховного Совета СССР, который с некоторыми уточнениями принял именно такой вариант молдо-украинской границы. Таким образом, 4 ноября 1940 г. был осуществлен обмен территориями между МССР и УССР, согласно которому Приднестровье на законных основаниях стало частью Молдавской ССР [<https://deschide.md>].

В состав МССР, таким образом, были включены Каменский, Рыбницкий, Дубоссарский, Григориопольский, Тираспольский районы бывшей МАССР, численностью в 283,1 тыс.человек, 9% населения республики (численность населения всей МССР составила тогда 2607 000 человек). Молдаване составили в 1940 г. 44,5% населения Левобережья, украинцы – 29,2%, русские – 13,4%. Это уже тогда создало существенную разницу между лево-и правобережными районами, где молдаване составляли большинство (всего в МССР было в 1940 г. 66,5% молдаван) [*O istorie...*, 2007: с. 332, 334, 336].

Левобережные районы составляли, как видим, подавляющее меньшинство в общей численности населения. Но ввиду абсолютного недоверия к жителям Правобережья Днестра, которые считались зараженными западной пропагандой, набор кадров управленцев как на общереспубликанском, так и на районном и даже сельском уровне осуществлялся в Молдове в 1940-1950-е гг. из двух источников – приезжих из разных регионов СССР, и – в меньшей мере – уроженцев левобережья Днестра, где советская власть просуществовала на 22 года больше и местное население лучше освоилось с ее реалиями. Это вызывало серьезное недовольство населения и стало причиной известной в ту пору поговорки – «Если хочешь стать министром, родись за Днестром» [Бодюл, 2001: с. 58, 84; Еремей, 2004: с. 163-164]. В дальнейшем, после прихода к руководству республикой в мае 1961 г. И. Бодюла, был взят курс на подбор управленцев преимущественно из правобережной части республики [Бодюл, 2001: с. 85-86].

Однако эти меры не решили проблему. Сразу после войны в Молдову, сначала под предлогом необходимости восстановления экономики и социальной сферы республики, а затем в процессе «естественной» миграции в республику, начался массированный приток жителей различных регионов СССР, в подавляющем большинстве русскоязычных, расселявшихся в подавляющем большинстве в городах республики. Значительная их часть копилась на Левобережье Днестра, в особенности в Тирасполе и Бендерах, где они занимали в основном руководящие должности и где стал формироваться комплекс промышленных предприятий.

Уже тогда наметились первые признаки тех явлений, которые позднее сыграли ключевую роль в разжигании сепаратистских настроений

в 1988-1989 гг. В Приднестровье, и в особенности в Тирасполе, уже к началу 1960-х гг. создался сильный и весьма сплоченный директорский корпус, в котором не было молдаван. Этот корпус жестко отстаивал только свои национальные и корпоративные интересы, и умел защищать «своих» даже в столкновении с руководством республики. Чтобы смещать первых секретарей Тираспольского горкома партии, подчас даже первому секретарю ЦК КПМ И.Бодюлу приходилось прилагать колоссальные усилия [Бодюл, 2001: с. 72-73].

Тираспольский горком партии, опираясь на поддержку директоров предприятий и Москвы, нередко позволял себе вообще не выполнять решения партийных и советских органов республики и последние вынуждены были с этим соглашаться [АОПОМ, Ф. 51. оп. 27, д. 42: с. 30]. Среди жителей региона это только стимулировало сепаратистские, «автономистские» настроения. Чуть ли не единственным источником промолдавских взглядов в городе к 1960-м гг. стал Тираспольский пединститут, где говорили в основном на молдавском/румынском языке и это вызывало серьезные конфликты студентов и пророссийски настроенного большинства города, которое подвергало студентов всяческим оскорблениям [АОПОМ, Ф. 51. оп. 27, д. 42: с. 26, 31]. Это вылилось в массовые побоища студентов Тираспольского пединститута с горожанами 24-25 апреля 1967 г., с рядом пострадавших [АОПОМ, Ф. 51. оп. 27, д. 42: с. 160-162], причем в столкновениях обвинили студентов, среди которых были «распространены националистические настроения» [АОПОМ, Ф. 51. оп. 27, д. 42: с. 25]. Принятые меры (усиление идейно-политического воспитания, улучшение материально-технической базы вуза, расширение площадей танцплощадок и т.д.) оказались совершенно недостаточными [АОПОМ, Ф. 51. оп. 27, д. 42: с. 162].

В 1970-1980-е гг. в регионе продолжалось формирование крупного комплекса промышленных предприятий (металлургический комбинат, цементные, железобетонные заводы, шелковый и хлопчатобумажный комбинаты, тираспольские «Электромаш», Завод литейных машин и т.д.), причем необходимость в их строительстве именно в восточных районах республики чаще всего объяснялась второстепенными причинами (например, равнинным (по сравнению с холмистым на правом берегу) рельефом республики [Бодюл, 2001: с. 178]. Это масштабное строительство механически влекло за собой новый поток русскоязычных мигрантов и дальнейший перекося национальный состав жителей региона в пользу русскоязычного населения. Если, как мы упоминали выше, в 1940 г. молдаван было в регионе 44,5%, то к 1989 г. их осталось 40,4%. Зато процент собственно русских удвоился: с 13,4% в 1940 г. до 25% (% украинцев, как ни странно, даже несколько сократился – с 29,2 до 28,4%) [O istorie..., 2007: с. 332, 334]. Приезжие были носителями русского языка, русских традиций, которые пользовались привилегиями в СССР, и желали

сохранить этот привилегированный статус и в дальнейшем. Это обстоятельство стало одной из главных причин межнационального конфликта, начавшегося в 1988-1989 гг.

Другой важнейшей причиной языкового конфликта 1988-1989 гг., приведшего затем к взрыву сепаратистских настроений, стали провокационные действия второго секретаря ЦК КПМ в 1984-1988 гг. В.Смирнова, который намеренно направлял молдоязычных управленцев в русскоязычные районы и наоборот, устраняя прежних руководителей по скандальным, чаще всего недоказанным обвинениям. Среди тех русскоязычных чиновников, которых В. Смирнов подобрал и дал руководящие посты в Молдове, был и его тезка И. Смирнов, будущий лидер тираспольских сепаратистов, которого В. Смирнов таким образом спас от тюрьмы за крупные злоупотребления служебным положением, которые он допустил на посту зам.директора завода в Новой Каховке [Шевченко, Загадки..., 2012: с. 298-299].

Все вышеназванные причины создали в регионе такую обстановку, что при любом изменении шаткого равновесия последовал бы взрыв протеста. Поводом, которое разрушило это равновесие, стала постановка прозападно настроенной частью молдавской интеллигенции летом-осенью 1988 г. вопроса о предоставлении статуса государственного одному – молдавскому языку. Восприняв это требование как посягательство на свое «право» не знать молдавский язык, левобережная элита инициировала с конца 1988-1989 гг. межнациональный конфликт, которому суждено было перерасти в 1992 г. в приднестровскую войну.

Таким образом, можно сделать вывод, что вплоть до прихода Российской империи на берега Днестра в 1792 г. русских в этом регионе было очень мало и они не играли никакой существенной роли в национальном составе. После 1792 г., и особенно после 1815 г. начинается массированное заселение Приднестровья русскоязычными переселенцами, с последующей миграцией коренного населения региона в Сибирь для освоения данных территорий. Пришедшие к власти в 1917 г. большевики, руководствуясь идеей мировой революции, попытались превратить Приднестровье, к которому позднее собирались присоединить правобережье Днестра, в витрину созданного ими тоталитарного режима, которая, как они полагали, привлечет на их сторону жителей не только «Бессарабии», но даже и большей части Румынии. Для этого они придали левобережью Днестра автономный статус в составе Украины, с указанием, однако, что по Днестру проходит лишь демаркационная линия, а подлинная граница проходит по Пруту.

После образования в 1940 г. МССР и особенно после восстановления советского режима в республике в 1944 г., Левобережье стало во многом кузницей кадров для республики. Одновременно туда же начался массовый приток жителей из разных регионов СССР, которые еще больше изменили национальный состав региона в пользу русских,

занивавших там все ключевые должности. В регионе сформировался мощный директорский корпус, который вынудил считаться с собой даже партийные и советские структуры. В свою очередь, тираспольские партийные чиновники, поддерживаемые нередко непосредственно Москвой, позволяли себе игнорировать предписания ЦК КПМ. Это вело к обострению межнациональных отношений и даже к уличным конфликтам. Ситуацию еще больше обострили кадровые перестановки второго секретаря ЦК КПМ В.Смирнова, который, провоцируя конфликт, направлял молдаван в русскоязычные районы и наоборот. Отсюда до взрыва было уже совсем недалеко. Он и произошел в 1988-1989 гг.

Настоящая тема может быть продолжена последующими публикациями о кадровой политике в регионе, ее связях с Москвой, взаимоотношениях с республиканским руководством, анализом социально-экономического и политического положения региона в советский период и т.д.

ЛИТЕРАТУРА

- Бабилунга, 1998* – Бабилунга Н. В., Бомешко Б. Г. Приднестровский конфликт: исторические, демографические, политические аспекты. Тирасполь: РИО ПГУ, 1998, 90 с.
- Бодюл, 2001* – Бодюл И. Дорогой жизни. Время. События. Раздумья. Кишинев: Кушнир и Ко, 2001, 496 с.
- Галущенко, 2014* – Галущенко О. С. Образование Молдавской АССР. Современный взгляд историка // Проблемы национальной стратегии. Москва, №5(26), 2014, с.202-218.
- Еремей, 2004* – Еремей Г. Невидимое лицо власти. Кишинэу: Litera, 2004, 760 с.
- Костаи, 2011* – Костаи И. Дни затмения. Кишинев: Universul, 2011. 704 с.
- Крянгэ, 1998* – Крянгэ П. Я хочу рассказать... Кишинев: Presa, 1998. 356 с. 185 с.
- Республика Молдова, 1992* – Республика Молдова. Составитель В. Неделчук. Кишинев: Университас, 1992,
- Шевченко, 2012* – Шевченко Р. Загадки кадровой политики в МССР в 1980-е годы: как состоялась карьера Владимира Воронина? // Dystopia. Journal of Totalitarian Ideologies and Regimes. Chisinau: Cartier, 2012. Volume I, nr.1-2, pp.291-303.
- Шевченко, 2014* – Шевченко Р. Министерство Национальной Безопасности Молдовы в приднестровской войне // Материалы Международной научно-практической конференции «Территориальная целостность государств и соблюдение прав человека». (Кишинев, 2014, 17 сентября)
- Nantoi, 2017* – Nantoi O. Chifu Iu. România și Republica Moldova la confluența dosarului transnistrean. Cooperarea societății civile: Coaliția "Liniile Roșii". Chișinău, 2017, 155 p.
- O istorie..., 2007* – O istorie a regiunii transnistrene din cele mai vechi timpuri până în prezent. Compendiu. Coordonator – D.Dragnev. Chișinău: Civitas, 2007, 520 p.
- Snegur, 2007-2008* – Snegur M. Labirintul destinului. Memorii.Vol.I-II. Chișinău: Fundația «Drăgiște», 2007-2008.
- Șevcenco, 2007* – Șevcenco R. Statutul internațional al Moldovei (1359-1991): aspecte istorico-juridice. Chișinău: Pontos, 2007, 112 p.
- АОПО РМ* – Архив Общественно-Политических Организаций Республики Молдова (АОПО РМ). Ф.51. Оп.27. Д.41. С.25-31, 160-162.
- Пыж* – Пыж В. Причины миграций в россии и их историческая обусловленность [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://cyberleninka.ru/article/n/prichiny-migratsiy-v-rossii-i-ih-istoricheskaya-obuslovlennost>
- Доктор истории* – Доктор истории Р. Шевченко разоблачает ложь, озвученную В.Красносельским в Оксфорде [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://deschide.md/ru/russian_news/opinion_ru/13395.

Вышло в свет... – Вышло в свет фундаментальное исследование по истории приднестровского конфликта [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://point.md/ru/novosti/politika/vishlo-v-svet-fundamentalnoe-issledovanie-po-istorii-pridnestrovskogo-konflikta>.

Приднестровье... – Приднестровье – не Молдавия: 27 лет независимости ПМР [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://regnum.ru/news/2316647.html>

20 апреля 1843 года – 20 апреля 1843 года вышел Указ об организации переселения крестьян в связи с освоением Сибири. Из истории освоения Сибири [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://topwar.ru/27071-20-aprelya-1843-g-vyshel-ukaz-ob-organizacii-pereseleniya-krestyan-v-svyazi-s-osvoeniem-sibiri-iz-istorii-osvoeniya-sibiri.html>

REFERENCES

- Babilunga, 1998* – Babilunga N. V., Bomeshko B.G. Pridnestrovskij konflikt: istoricheskie, demograficheskie, politicheskie aspekty. Tiraspol': RIO PGU, 1998, 90 s.
- Bodyul, 1998* – Bodyul I. Dorogoj zhizni. Vremya. Sobytiya. Razdum'ya. Kishinev: Kushnir i Ko, 2001, 496 s.
- Galushchenko, 2014* – Galushchenko O.S. Obrazovanie Moldavskoj ASSR. Sovremennyy vzglyad istorika // Problemy nacional'noj strategii. Moskva, №5(26), 2014, s.202-218.
- Eremej, 2004* – Eremej G. Nevidimoe lico vlasti. Kishinehu: Litera, 2004, 760 c.
- Kostash, 2011* – Kostash I. Dni zatmeniya. Kishinev: Universul, 2011. 704 c.
- Kryangeh, 1998* – Kryangeh P. YA hochu rasskazat'... Kishinev: Presa, 1998. 356 s. 185 s.
- Respublika Moldova, 1992* – Respublika Moldova. Sostavitel' V.Nedelchuk. Kishinev: Universitas, 1992.
- Shevchenko, 2012* – SHEvchenko R. Zagadki kadrovoj politiki v MSSR v 1980-e gody: kak sostoyalas' kar'era Vladimira Voronina? // Dystopia. Journal of Totalitarian Ideologies and Regimes. Chisinau: Cartier, 2012. Volume I, nr.1-2, pp.291-303.
- Shevchenko, 2014* – SHEvchenko R. Ministerstvo Nacional'noj Bezopasnosti Moldovy v pridnestrovskoj vojne // Materialy Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii «Territorial'naya celostnost' gosudarstv i soblyudenie prav cheloveka». (Kishinev, 2014, 17 sentyabrya)

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ
INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Бухтатий Олександр – головний консультант Головного департаменту інформаційної політики Адміністрації Президента України, кандидат наук з державного управління, oleksandr.bukhtatyi@apu.gov.ua.

Bukhtatyi Olexandr – chief consultant of the Main Information Policy Department of the Presidential Administration of Ukraine, PhD in Public Administration.

Вакулич Володимир – доктор політичних наук, завідувач кафедри політології ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», politology.phdpu@gmail.com.

Vakulych Volodymyr – Doctor of Political Sciences, Professor, Head of the Department of Politics of the State Higher Educational Institution «Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University».

Войналович Віктор – доктор політичних наук, професор, завідувач відділу етнополітології Інституту політичних та етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, v_voynalovich@ukr.net.

Voinalovych Viktor – Doctor of Political Sciences, Professor, Head of the Department of Ethnopolitology I. F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of National Academy of Sciences of Ukraine.

Войтенко Юрій – кандидат історичних наук, доцент кафедри політології ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», pol.ist.nicht@gmail.com.

Voitenko Yuri – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Department of Politics of the State Higher Educational Institution «Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University».

Гулєрсе Хакан – викладач кафедри соціології Харранського університету (Туреччина), генеральний секретар Міжнародної федерації соціальних наук, hakangulerce@harran.edu.tr.

Gulerce Hakan – Lecturer at Department of Sociology at Harran University (Turkey), Secretary General of International Federation of Social Science Organizations.

Дем'яненко Борис – доктор політичних наук, професор, декан історичного факультету ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», dem@mail.ru.

Demyanenko Borys – Doctor of Political science, Professor of the Department of Political Science, Decan of the Faculty of History of the State Higher

Educational Institution «Pereiaslav-Khmelnyskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University».

Калакура Олег – доктор політичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу національних меншин Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України, oleg_kalakura@ukr.net, [ORCID 0000-0003-2617-0115](https://orcid.org/0000-0003-2617-0115).

Ковач Леся – кандидат історичних наук, науковий співробітник відділу національних меншин Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, l_kovach@bigmir.net.

Kovach Lesia – PhD of Historical Sciences, researcher of the Department of National Minorities of the Institute of Political and Ethnic Studies I. F. Kuras National Academy of Sciences of Ukraine.

Коцур Віталій – кандидат політичних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу національних меншин інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України, kotsurv@ukr.net.

Kotsur Vitalii – PhD in Political Sciences, Associate Professor, Senior Research Scientist of the Department of National Minorities of I. F. Kuras Institute of Political and Ethno-National Research of the National Academy of Sciences of Ukraine.

Коцур Леся – кандидат історичних наук, старший викладач ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», dombrovska_ne@ukr.net.

Kotsur Lesya – PhD in Historical Sciences, head lecturer of the State Higher Educational Institution «Pereiaslav-Khmelnyskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University».

Ляшенко Олексій – кандидат історичних наук, науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, lyashenko@rb.com.ua.

Lyashenko Oleksiy – PhD in Historical Sciences, a Researcher at the Institute for Political and Ethnic Studies named after. I. F. Kuras National Academy of Sciences of Ukraine.

Ніколаєць Юрій – доктор історичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу національних меншин Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, nikolaets-yu@ukr.net.

Nikolaets Yurii – Doctor of Historical Sciences, professor, leading researcher of I. F. Kuras Institute of Political and Ethno-National Research of the National Academy of Sciences of Ukraine.

Новородовський Валерій – кандидат історичних наук, молодший науковий співробітник відділу національних меншин Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України, valeriy.n12@gmail.com, [ORCID 0000-0002-3701-775X](https://orcid.org/0000-0002-3701-775X).

Philosophy

Novorodovskyi Valerii – PhD in Historical Sciences, Junior Research Scientist of the Department of National Minorities of the I. F. Kuras Institute of Political and Ethno-National Research of the National Academy of Sciences of Ukraine.

Орищина Марія – інтерн у комітетах Верховної Ради України, mariia.oryshchyna@oa.edu.ua.

Oryshchyna Maria – intern in the committees of the Verkhovna Rada of Ukraine.

Панчук Май – доктор історичних наук, професор, завідувач відділу національних меншин Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України.

Panchuk May – Doctor in Historical Sciences, Professor, Head of the Department of National Minorities of I. F. Kuras Institute of Political and Ethno-National Research of the National Academy of Sciences of Ukraine.

Плузник Леонід – головний консультант секретаріату комітету Верховної Ради України з питань національної безпеки і оборони, pluzhnyk@v.rada.gov.ua.

Pluzhnik Leonid – Main Advisor to the Secretariat of the Verkhovna Rada of Ukraine Committee on National Security and Defense.

Порев Сергій – кандидат технічних наук, завідувач лабораторії проблем організації науки у вищих навчальних закладах Інституту магнетизму НАН України та МОН України.

Porev Sergey – Ph.D., Head of Laboratory for Problems of Science Organization in Universities, Institute of Magnetism NAS and MES of Ukraine.

Потапенко Олександр – кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри української лінгвістики і методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», kafedra-ulmn@ukr.net.

Potapenko Olexandr – PhD in Pedagogy, Professor, Head of the Department of Ukrainian Linguistics and Methods of Teaching SHEI «Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University».

Прядко Тетяна – викладач кафедри політології ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», tanja_stricha@ukr.net.

Pryadko Tetyana – lecturer of the Department of Political Science of the State Higher Educational Institution «Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University».

Хомич Валерій – кандидат педагогічних наук, професор кафедри математики, інформатики і методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», cvf58@ukr.net.

Khomich Valeriy – PhD in Pedagogy, Professor of the Department of Mathematics, Informatics and Methods of Teaching SHEI «Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University».

Шевченко Руслан – доктор історичних наук, заступник директора Інституту Ефективної Політики (Молдова), rsevcenco@gmail.com.

Shevchenko Ruslan – Doctor of History, Deputy Director of the Institute for Effective Politics (Moldova).

ДО ВІДОМА АВТОРІВ

Редакція приймає до публікації статті українською та англійською мовами.

Вимоги до оформлення статті. Поля: нижнє, верхнє – 2 см, праве – 1,5 см, лівє – 3 см. Редактор: MS Word. Гарнітура: Times New Roman, кегель (розмір) 14. Обсяг статей 12 сторінок.

У верхньому лівому куті вказується шифр УДК, у правому куті нижче (через 1 рядок) – ім'я, прізвище (а) автора (ів). Через один рядок подається назва статті друкованими (великими) літерами по центру. Через 1 рядок після назви статті курсивом подається анотація українською мовою (не менше 900-1000 знаків) та ключові слова (8-10) та через 1 рядок – анотація англійською мовою (не менше 2 тис. знаків) та ключові слова (8-10).

До друку приймається статті, які раніше ніде не публікувалися, відповідають вимогам МОНУ, стандартам науково-метричних баз даних і обов'язково містять наступні елементи:

- **постановка проблеми** в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- **аналіз останніх досліджень і публікацій**, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які посилається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, якій присвячується дана стаття (1/3 сторінки);
- **формулювання цілей статті** - постановка завдання (5-10 рядків);
- **виклад основного матеріалу** – дослідження з повним обґрунтування отриманих наукових результатів;
- **висновки** і перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

Рисунки, таблиці та формули необхідно вставляти в текст за допомогою відповідних інструментів редактору MS Word.

Вимоги до оформлення літератури:

Посилання в тексті наводяться у прямих квадратних дужках курсивом і включають:

- прізвище автора з відповідною позицією в списку літератури;
- після коми – рік видання;
- після двокрапки – пробіл, номер сторінки.

Приклад: [Жижек, 2002: с. 54], [Dawkins, 1989: p. 123].

У посиланнях на видання, наведені у списку літератури без вказівки автора, наводяться перші слова заголовку або його аббревіатура (яку потрібно вказати в списку літератури).

Приклад: [Філософський енциклопедичний..., 1983: с. 220] або [ФЕС, 1983: с. 220].

ЛІТЕРАТУРА

Савченко, 2008 – Савченко О. Я. Особистісно орієнтоване навчання / О. Я. Савченко // Енциклопедія освіти / Академія пед. наук України; [головний ред. В. Г. Кремень]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 626-627.

REFERENCES

Savchenko, 2008 – Savchenko O. Ya. Osobystisno oriyentovane navchannya / O. Ya. Savchenko // Entsiklopediya osvity / Akademiya ped. nauk Ukrayiny; [holovnyy red. V. H. Kremen']. – K. : Yurinkom Inter, 2008. – S. 626-627.

Цитування на науковців оформлюється у вигляді **лише імені та прізвища** через нерозривний пробіл. *Приклад:* А. Макаренко, Г. Сковорода, К. Ушинський.

Он-лайн транслітерація: <http://slovnyk.ua/services/translit.php>.

На окремому аркуші в одному примірнику подаються **дані про автора українською та англійською мовами**: прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь і вчене звання, посада, місце роботи, повна поштова адреса, службовий та контактний телефони, електронна адреса, ORCID. Якщо авторів два і більше, то відомості про другого й інших подаються з нового рядка.

Стаття подається в 2-х примірниках: друкованому та електронному.

Адреса: «Humanitarium», навчально-науковий відділ, вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., 08401. Електронна адреса: humanitarium.online@gmail.com.

Детальніші вимоги можна отримати на сайті humanitarium.online або за телефоном для довідок: **(04567) 5-46-44**.

Статті, які оформлені не за вимогами, редакційна колегія не розглядає.

INFORMATION FOR AUTHORS

Editorship accepts for publication articles in Ukrainian and English languages.

Requirements for the original copyright: fields: lower, upper – 2 sm, right – 1,5 sm, left – 3 sm. Editor: MS Word. Headset: Times New Roman, font size (size) 14. The scope of Articles 12 pages.

In the upper left corner it is necessary to indicate the UDC, in the lower right corner (through 1 line) - name, surname (s) of the author (s). Through one line must be given the title of the article in printed (capital) letters in the middle of the pater. Through 1 line after the title of the article in italics must be given the abstract in Ukrainian (at least 900 – 1000 signs) and key words (8-10) and through 1 line – abstract in English (at least 2 thousand. signs) and key words (8-10).

For printing are accepted the articles, which were never previously published, meet the requirements of MES and standards of scientific and metric databases and necessarily contain the following elements:

- **stating of the problem** in general and its relationship to the important scientific and practical tasks;
- **analysis of the recent researches and publications** in which the problem have been discussing and the author makes references on, pointing out of still earlier unsolved aspects of the problem, the article is dedicated to (1/3 page);
- **formulation of article purposes** – problem definition (5-10 lines);
- **description of the fundamental information** – research with complete substantiation of scientific results (5-6 pages of typescript);
- **conclusions** and prospects for further researches in this area.

Images, figures and formulas preferably must be inserted in the text by using the appropriate tools of editor MS Word.

Requirements for execution of the literature:

References in the text must be given in brackets and include:

- surname of the author (s) with the corresponding position in the reference list;
- after comma – the year of publication;
- after the colon – the page number with the symbol in the appropriate language.

Example: [Zhyzhhek, 2002: p. 26], [Dawkins, 1989: p. 126] [Buren, Obukhiv, Tsarenko, 2003: p. 115].

– In reference to the publication, given in the list of literature without specifying the author, it is necessary to give the first words of the title or its abbreviation (which you must specify in bibliography).

Example: [Philosophical Encyclopedic ..., 1983: p. 220] or [FES, 1983: p. 220],

REFERENCES

Savchenko, 2008 – Savchenko O. Ya. Personality oriented training / O. Ya. Savchenko // Encyclopedia of Education / Academy Pedagogical Sciences of Ukraine; [chief ed. V. H. Kremen]. – K. : Yurinkom Inter, 2008. – P. 626-627.

On-line transliteration: <http://slovnyk.ua/services/translit.php>

On a separate sheet in a single copy it is necessary to point the **data about the author in Ukrainian and English:** first name, surname, patronymic, academic degree and rank, position, place of work, full postal address, office and contact telephone number, e-mail address, ORCID. If two or more authors, the data on the second and others served with a new line. Article is submitted in 2 copies, printed and electronic, e-mail address given below.

Address: «Humanitarium», Teaching and Research Department, Sukhomlynskyi Str., 30, Pereiaslav-Khmelnyskyi, Kyiv region, 08401. E-mail address: humanitarium.online@gmail.com.

More detailed requirements are shown on the site of humanitarium.online or by Telephone: (04567) 5-46-44.

The editorial board does not consider the articles, designed not in accordance with the requirements.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

HUMANITARIUM

Видавець:

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»

Адреса редколегії:

«Humanitarium»,
навчально-науковий відділ (каб. 203),
вул. Сухомлинського, 30,
м. Переяслав-Хмельницький,
Київська область, 08401,
тел.: (04567) 5-46-44

<http://humanitarium.online>

<https://www.facebook.com/humanitarium.online>

Технічний редактор:

Носаченко В. М.

Дизайн обкладинки:

Шокірова З. Р., Шпитальова О. В.

Підписано до друку 3.07.2018 р.

Формат 70x100/16 Папір офіс. № 1.

Гарнітура Times New Roman.

Ум. друк арк. 13,8.

Наклад 300 примірників

Віддруковано з оригінал-макету замовника

ПП Лисенко М.М.

м. Ніжин, вул. Шевченка, 20

тел. (04631) 9-09-95, (067) 441-21-24

E-mail: milanik@land.ru

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої
продукції, серія ДК № 2776 від 26.02.2007 р.